

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ὁ ΠΑΛΑΜΑΣ

ΔΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΝ
ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ
ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

ΕΤΟΣ 78
ΤΕΥΧΟΣ 756
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ-ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 1995

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ

Βογατσικοῦ 7, 546 22 (ἢ Τ.Θ. 10335, 541 10) Θεσσαλονίκη

ΙΔΡΥΘΗ ΕΝ ΕΤΕΙ 1917
ΥΠΟ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ (†)

ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
κ.κ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΩΝ Β΄

ΣΥΝΤΑΞΙΣ

Μ. Πρωτοπρεσβύτερος ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΒΑΚΑΡΟΣ, Διδάκτωρ Θεολογίας

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΚΟΝΤΑΚΗΣ, Διδάκτωρ Θεολογίας

ΣΥΝΔΡΟΜΑΙ

ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ: 4.000 δρχ. ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ: 50 δολλάρια Η.Π.Α.
ΑΞΙΑ ΤΟΜΩΝ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΩΝ ΕΤΩΝ: 5.000 δρχ.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

σελ.

Παναγιωτάτου Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης κ.κ. Παντελεήμονος Β΄,
Ποιμαντορική Ἐγκύκλιος ἐπί τῇ πρώτῃ τοῦ νέου Ἐνιαυτοῦ τῆς χρηστότητος τοῦ Κυρίου, ... 1

Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Γέροντος Ἐφέσου κ.κ. Χρυσοστόμου,
Ἡ Θεολογική Σχολή τῆς Χάλκης μετέωρη σκυτάλη τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου «ἐν ἀναμονῇ καί ἑτοιμασίᾳ», ... 5

Βασιλείου Νικοπούλου, Ἐφέτη, Δρ Νομικῆς,
Προβλήματα ἀπό τή χρήση τῆς Νομικῆς ἔννοιας τῆς «Μεσιτείας» στίς Ἐπιστολές τοῦ Ἀπ. Παύλου, ... 31

Γεωργίου Βεργωτῆ, Εἰδικοῦ Παρέδρου τοῦ Παιδαγωγικοῦ Ἰνστιτούτου, Δρ. Θ.,
Τό μήνυμα τῶν Χριστουγέννων μέσα ἀπό τό λατρευτικό του πλαίσιο, ... 81

Ἰωάννη Μούρτζιου, Ἐπιστημονικοῦ Συνεργάτου Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ., Δρ.Θ.,
Ἡ μητέρα τοῦ βασιλιᾶ στή δευτερονομιστική παράδοση, ... 89

Μ. Βαρβούνη, Λέκτορος Δημοκριτείου Παν/μίου Θράκης,
Συμβολή τῶν θρησκευτικῶν παραδόσεων τῆς Χίου καί τῶν Ψαρῶν, ... 101

Εὐαγγέλου Χεκίμογλου, Δρ. Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν,
Προσωνύμια τῶν Χριστιανῶν τῆς Θεσσαλονίκης στά τέλη τοῦ 18ου αἰώνα, ... 109

† Καλλινίκου Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης (19ος αἰ.),
Ποιμαντορική Ἐπιστολή, ... 121

Σάββα Νανάκου, Δρ. Θ., Ἐπιτίμου ΓΕΜΕ,
Τά Χριστούγεννα στήν ἑλληνική Ὀρθόδοξο Ὑμνογραφία, ... 125

Χαραλάμπους Παπαστάθη, Καθηγητοῦ Νομικῆς Α.Π.Θ.,
Γνωμοδότηση, ... 137

Διακόνου Ἀποστόλου Δανιηλίδου, Ὑπογραμματέως τῆς Ἁγίας καί Ἱερᾶς Συνόδου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου,
Ὁ ἅγιος Στέφανος ὡς πρότυπον νέου μέ χαρακτῆρα, ἦθος καί ἰδανικά, ... 145

Ἰωάννου Κουντουρᾶ, Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου,
Ὁμιλία ἐπί τῇ ἐπετείῳ τῶν ἁγίων Ἀναργύρων, ... 149

ΣΤΗΛΗ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ 157

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ 177

ΧΡΟΝΙΚΑ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ 189

ISSN 1011 - 3010

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ

ΕΤΟΣ 77 ΤΕΥΧΟΣ 756

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
Ἀριθμ. Πρωτ.: 424.

Ἐν Θεσσαλονίκῃ τῇ 1ῃ Ἰανουαρίου 1995

Ποιμαντορική Ἐγκύκλιος
Ἐπί τῇ πρώτῃ τοῦ νέου Ἐνιαυτοῦ τῆς χρηστότητος τοῦ Κυρίου

Ὁ Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης
ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΩΝ ὁ Β΄

Πρός
Τά ἐν Κυρίῳ πνευματικά Αὐτοῦ Τέκνα,

Τέκνα ἡμῶν ἐν Κυρίῳ ἀγαπητά!

Τῇ βοηθείᾳ τοῦ Παναγάθου Θεοῦ, εἰσήλθομεν ἤδη εἰς τόν νέον Ἐνιαυτόν τῆς Χρηστότητος τοῦ Κυρίου. Δίδεται εἰς ἡμᾶς ἡ εὐκαιρία νά ἐξετάσωμεν τόν ἑαυτόν ἡμῶν, ἐάν κατά τόν ἀπελθόντα Ἐνιαυτόν ἠργάσθη ἐνσυνειδήτως τό θέλημα τοῦ Θεοῦ, τό ὁποῖον κατά Θεῖον Παῦλον τυγχάνει ὁ ἁγιασμός ἡμῶν. *«Τοῦτο γάρ ἐστιν»*, διακηρύσσει ὁ Πρῶτος μετά τόν Ἕνα Ἀπόστολος Παῦλος, *«τό θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὁ ἁγιασμός ὑμῶν»* (Α΄ Θεσ. 4,3).

Διά τάς παραλείψεις ἡμῶν ζητοῦμεν συγγνώμην παρά Θεοῦ καί ἐνθέρμως παρακαλοῦμεν Τοῦτον, ὅπως ἐπιβλέψῃ ἐπί τήν δέησιν ἡμῶν, καθαρίσῃ τάς ψυχάς ἡμῶν καί τά σώματα ἀπό παντός μολυσμοῦ καί βοηθήσῃ ἡμᾶς, διά τῆς Χάριτος τοῦ Παναγίου Πνεύματος, νά θεραπεύσωμεν καί νά ἀναπληρώσωμεν τά ἐλλείποντα. Διό καί ἀφιεροῦμεν τόν παρόντα Ἐνιαυτόν εἰς Ἕνα ἐκ τῶν Τριῶν Μεγίστων Φωστήρων τῆς Τρισηλίου Θεότητος, τόν Ἅγιον Ἰωάννην τόν Χρυσόστομον.

Ὁ Ἱερός Χρυσόστομος ὑπῆρξε μία μεγίστη προσωπικότης τῆς Ἁγίας ἡμῶν Ἐκκλησίας, τῆς Ἐπιστήμης, τῆς Ἱερᾶς καί τῆς θύραθεν, καί τῆς καθ' ὅλου ἀνθρωπίνης κοινωνίας. Ὁ Μέγας Οὗτος Ἀντιοχεύς Πατήρ, ἕνεκα τῶν πολλαπλῶν Του χαρισμάτων, διά τῶν ὁποίων εἶχε προικισθῇ ὑπό τοῦ Δοτῆρος παντός ἀγαθοῦ Κυρίου, ἐφθονήθη τά μέγιστα, καί ἐπολεμήθη παρά πλείστων ὅσων ἐχθρῶν Του ἐν ἐξουσίαις κοσμικαῖς καί ἐκκλησιαστικαῖς εὑρισκομένων. Ὁ Θεόφιλος Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας καί ἡ Αὐτοκράτειρα Εὐδοξία, διά τῆς συμπεριφορᾶς των πρός τόν Ἔξοχον Τοῦτον Πατέρα τῆς Ἁγίας ἡμῶν Ἐκκλησίας, ἐπιβεβαιοῦσι τήν ἀλήθειαν ταύτην.

Τόν Ἱερόν Χρυσόστομον ἐθαύμασαν γενεαί γενεῶν, εἰσέτι καί οὗτοι οἱ εἰδωλολάτραι, μέ πρῶτον τόν διακεκριμένον ῥήτορα αὐτῶν Λιβάνιον, ὅστις, ἐρωτηθείς ποῖον προέκρινε ὡς διάδοχόν του, ἀπήντησε: *«τόν Ἰωάννην, ἐάν δέν τόν εἶχον συλλήσῃ οἱ Χριστιανοί»*.

Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος διεκρίθη ὡς κληρικός, καί δή ὡς Ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως. Ἦτο ἄριστος Ποιμήν, Ὅστις ἐθυσιάζετο ὑπέρ τῶν λογικῶν Αὐτοῦ προβάτων, ἅτινα καθημερινῶς ἔτρεφε διά τῶν Χριστοκεντρικῶν καί περισπουδάστων Αὐτοῦ Κηρυγμάτων καί Ὁμιλιῶν. Δικαίως δέ ἀπό τοῦ 6ου αἰῶνος ἔλαβε καί τήν προσωνύμιαν «ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ».

Ἦτο πράγματι *«Χρυσοῦς τήν γλῶτταν, Χρυσοῦς καί τήν καρδίαν»*. Εὐτυχῶς καί περιεσώθησαν πλεῖστα ὅσα Αὐτοῦ Ἔργα, ἅτινα βεβαιοῦσι τήν ἀλήθειαν ταύτην. Εἰς τάς Ὁμιλίας Του, τούς λόγους Του, τάς Ἐπιστολάς Του καί τά Ὑπομνήματά Του εἰς τήν Ἁγίαν Γραφήν, διαπιστώνει ὁ μελετητής αὐτῶν τόν πλοῦτον τῶν χαρισμάτων, ἅτινα παρά Θεοῦ ἔλαβε, καί οἱ-

κοδομεῖται εἰς Χριστόν ἐκ τῆς μελέτης αὐτῶν.

Ὑπέφερε τά πάνδεινα κατά τήν ζωήν Του, ἥτις ἔγεμεν ἐξ ἀρῶν, ὕβρεων καί συκοφαντιῶν, τάς ὁποίας Ἐκεῖνος ὑπέμεινε, ἀφορῶν, κατά τόν Θεῖον Παῦλον, εἰς τόν Ἀρχιερέα καί Τελειωτήν τῆς Πίστεως ἡμῶν Ἰησοῦν. Ἔκλεισε δέ τό βιβλίον τῆς ζωῆς Του, διά τῆς φράσεως, ἥτις ἐμαρτύρει τήν ἄπειρον εὐγνωμοσύνην Του πρός τόν Δοτῆρα παντός ἀγαθοῦ: *«Δόξα τῷ Θεῷ πάντων ἕνεκεν»*.

Μιμούμενοι καί ἡμεῖς τό λαμπρόν καί ἀκτινοβόλον παράδειγμά Του, ἄς ἐπαναλάβωμεν στεντορείᾳ τῇ φωνῇ: *«Δόξα τῷ Θεῷ πάντων ἕνεκεν»*.

Διάπυρος πρός τόν Θεόν Εὐχέτης
Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ
† Ο ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΩΝ ὁ Β΄

Σεβ. Μητροπολίτου Γέροντος Ἐφέσου κ. Χρυσοστόμου

Ἡ Θεολογική Σχολή τῆς Χάλκης μετέωρη σκυτάλη τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου «ἐν ἀναμονῇ καί ἑτοιμασίᾳ»

1. Πρόλογος

Ἡ ζεστή ἔννοια τῆς σκυτάλης

Στήν τελευταία ἐργασία μου γιά τή Σχολή μας, μέ τόν τίτλο «Τό καθηγητικό σῶμα τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης, ἐπιτελικό διεργαστήριο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου», πού ἔγραψα πρό μηνῶν καί πού δημοσιεύεται στόν Ἀναμνηστικό Τόμο τῆς Ἑστίας Θεολόγων Χάλκης, τόν ἀφιερωμένο στήν ἐπέτειο τῶν 150 χρόνων λειτουργίας τῆς Σχολῆς, διατύπωσα, σάν κατακλείδα, τή σκέψη ὅτι πρέπει νά καταβληθεῖ κάθε προσπάθεια ἀπό ὅλους μας γιά τήν ἐπαναλειτουργία τῆς Σχολῆς, «ὥστε νά μή μείνει μετέωρη ἡ σκυτάλη...».

Πιστεύω ἀκράδαντα, ὅτι ἡ Σχολή εἶναι ἡ πιό σημαντική καί ἀναφαίρετη, ἀλλά καί –μαζί μέ ὅλες τίς λοιπές καθαγιασμένες παρακαταθῆκες τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας– ἡ ἐξ ἴσου ἱερή καί κεφαλαιώδους ἐμβέλειας σκυτάλη τοῦ Θρόνου.

Ἡ σκυτάλη αὐτή σήμερα μένει μετέωρη. Ὄχι ἀσφαλῶς ἀπό δική μας ὑπαιτιότητα. Ἀλλ' ὁπωσδήποτε μένει μετέωρη. Καί βεβαίως, ἄν ἀφεθεῖ ἔτσι, θά πέσει. Καί ἡ ζημιά ἀπό τήν τυχόν πτώση της θά εἶναι τεράστια καί ἀνεπανόρθωτη.

Εἶναι αὐτονόητο, ὅτι ἡ σκυτάλη, ἡ κάθε σκυτάλη, ἀπό τή φύση της, δέν μπορεῖ νά μένει μετέωρη. Πρέπει νά μεταβιβάζεται, χέρι μέ χέρι, ἀπό δρομεῖς πού ἔχουν τούς ἴδιους παλμούς καί τίς ἴδιες ἐφέσεις, καί πρέπει νά ὁδηγεῖ στό τέρμα τοῦ

ἀγωνίσματος γιά ὁλοκλήρωση τῆς ἐπιδόσεως καί προσπαθείας καί γιά ἐπέκταση τοῦ στόχου καί τοῦ ἐπιτεύγματος.

Εἶναι ζεστή ἡ ἔννοια αὐτή τῆς σκυτάλης. Εἶναι γεμάτη ἐλπίδες, ἀνατάσεις καί προσπάθειες. Εἶναι σύμβολο ἅμιλλας, προοπτικῆς καί προόδου. Καί ἀποβαίνει κίνητρο γιά δημιουργία. Κίνητρο γιά τή δημιουργία τοῦ βελτίωνος, ἤ καί ἁπλά γιά τή φύλαξη τοῦ ὁποιουδήποτε κεκτημένου ἀγαθοῦ. Διότι ἰσχύει πάντοτε τό προγονικό ἀξίωμα, ὅτι «τό φυλάξαι τά ἀγαθά σκοπώτερόν ἐστι τοῦ κτήσασθαι».

Ἀλλ' ἡ ἴδια αὐτή ἔννοια τῆς σκυτάλης, κάτω ἀπό δυσοίωνες προϋποθέσεις καί συνθῆκες, ἀποβαίνει μιά ἔννοια ἀφάνταστα πιεστική. Δημιουργεῖ βαρειές εὐθύνες. Ἀπαιτεῖ θυσίες. Καί ἄν προσκρούσει σέ ἐμπόδια –κυρίως σέ σχεδιασμένα καί ἐμβόλιμα ἐμπόδια– ὁδηγεῖ σέ πικρίες καί ἀπογοητεύσεις. Καί μαραίνει ἐλπίδες καί ὁράματα.

Ἡ σκυτάλη, λοιπόν, δέν πρέπει καί δέν μπορεῖ νά μένει μετέωρη. Αὐτό εἶνα μιά γενική ἀρχή.

2. Τό πρόβλημα τῆς Μητρός Ἐκκλησίας

Καί ὅμως, νά πού ἡ σκυτάλη τῆς Σχολῆς, μεταβιβάστηκε μέ πιστότητα, μέ ἐνθουσιασμούς καί μέ ὑπερηφάνεια ἀπό χέρι σέ χέρι καί ἀπό γενεά σέ γενεά, ἐπί ἕνα καί ἐπί ἕνα τέταρτο αἰῶνος, καί ἔφθασε ἕως τό μοιραῖο ἔτος 1971, ὅτε καί ἀνακόπητε ἡ λειτουργία της, ἔχει γίνει σήμερα, ἔτσι ὅπως μένει μετέωρη, ἕνα ἀπό τά κύρια καί καίρια θέματα τῆς Μητρός Ἐκκλησίας, ἕνα ἀπό τά χρονίζοντα –καί ὄχι μόνο– προβλήματά της, πού ἀπασχολεῖ πιεστικά ὅλους μας, τόν σεπτό προκαθήμενο τῆς Ἐκκλησίας μας καί τήν Ἱεραρχία της, τό πλήρωμά της τό ἐγγύς καί τό μακράν, στό σύνολό του, τόν κλῆρο δηλαδή καί τόν λαό της, καί κατά φυσικό λόγο καί ὅλα τά πνευματικά καί ὁμογάλακτα τέκνα τῆς Σχολῆς, τῆς μεγάλης αὐτῆς μάνας ὅλων μας, τῆς «Alma Mater»: ἡ ὁποία συνδέεται ὑπαρξιακά μέ τό ἐκκλησιαστικό καί ἐπιστημονικό εἶναι μας.

Καί σάν τέτοιο πρόβλημα ἡ ἐπαναλειτουργία τῆς Σχολῆς, πού ἔχει ἀποβεῖ κυριολεκτικά τό αἴτημα τῶν καιρῶν γιά τήν Ἐκκλησία καί τό Γένος, προβάλλεται πρός ὅλες τίς κατευθύν-

σεις, καί συζητεῖται μέ ὅλους τούς φορεῖς, ἡμετέρους καί ξένους, μέ τήν «μή καταισχύνουσα» ἐλπίδα (Ρωμ. 5,5), ὅτι θά ὑπάρξει διέξοδος ἀπό τό συνεχιζόμενο ἀδιέξοδο, πάντοτε «ἐν ἀναμονῇ καί ἑτοιμασίᾳ». Ἀλλ' ἕως πότε; Ἀλήθεια. Ἕως πότε;

3. Προσπάθειες πρίν ἀπό τή μεγάλη ἀπόφαση

Ὅταν, πρίν ἀπό 150 χρόνια, ἡ Ἐκκλησία ἔπαιρνε τή μεγάλη ἀπόφαση νά ἱδρύσει τή Θεολογική της Σχολή, ἐδῶ, στό λόφο «τοῦ ἐσόπτρου», ὅπου ἀντικατοπτρίζεται ἡ ἄφατη ἁρμονία τῆς τριαδικότητος τοῦ Θεοῦ, ἐδῶ, στόν καταπράσινο αὐτό λόφο «τῆς ἐλπίδος», ὅπου συμπλέκονται παλμοί, σκιρτήματα καί ἐνθουσιασμοί, ἀλλά καί ὁράματα καί προσδοκίες ἤ καί ἀλάλητοι στεναγμοί (Ρωμ. 8,26), ὅταν –λέγω– ἀποφασιζόταν ἡ ἵδρυση τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς, συνέτρεχον πολλοί λόγοι καί βασικές καί ἀνυπέρβλητες ἀνάγκες, τίς ὁποῖες δέν μποροῦσε νά παραθεωρήσει ἤ νά μήν ἀντιμετωπίσει καί θεραπεύσει ἡ Μήτηρ Ἐκκλησία μέ τόν πιό ὀρθολογικό τρόπο.

Ἦταν αὐτό ἕνα ἐγχείρημα τότε πού ἀπαιτοῦσε πολλή τόλμη, εὐρεῖα προοπτική, σοβαρό προγραμματισμό, ἀκριβῆ προσδιορισμό στόχων, καί φυσικά καί ἀνάλογο πλαίσιο, τόσο ἐπιστημολογικό, ὅσο καί οἰκονομικό. Εἶναι δέ γνωστόν, ὅτι οἱ τότε ὑπάρχουσες δυνατότητες γιά τήν Ἐκκλησία, τόσο σέ ἔμψυχο, ὅσο καί σέ ἄψυχο ὑλικό, ἦταν ἀπόλυτα στενές.

Εἶχαν ἤδη προηγηθεῖ ἀρκετές ἄλλες προσπάθειες, ἀλλά χωρίς θεαματικές ἐπιτυχίες. Τέτοια ἦταν ἡ προσπάθεια τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου τοῦ Γ΄, ὁ ὁποῖος στό 1720 –γιά νά μείνω στίς ἐγγύτερες πρός τό 1844 περιπτώσεις– ἵδρυσε στό Φανάρι «τό Πατριαρχικόν ἡμῶν Σχολεῖον» γιά «ἀνέξοδον καί χωρίς πληρωμήν», ὅπως λέγει τό σχετικό κείμενο, παίδευση τοῦ κλήρου.

Ἀνάλογη ἦταν ἡ προσπάθεια τοῦ Πατριάρχου Σεραφείμ τοῦ Β΄, τό 1760, νά ἱδρύσει πάντοτε στό Φανάρι, τό *Κοινόν*, λεγόμενο, «Φροντιστήριον».

Κάτι ἀνάλογο ἔκαμε ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Στ΄, ἄμεσος προκάτοχος Γερμανοῦ τοῦ Δ΄, ὁ ὁποῖος, τό 1837, συνιστοῦσε ὅπως οἱ ὑποψήφιοι κληρικοί φοιτοῦν «εἰς τά γειτνιά-

ζοντα κοινά σχολεῖα», καί ἐννοοῦσε τά σχολεῖα – ἱεροδιδασκαλεῖα, πού λειτουργοῦσαν στήν Καισάρεια, στήν Ἀνδριανούπολη, στήν Κρήτη, στό Ἅγιον Ὄρος, στήν Πάτμο καί ἀλλοῦ, ἀκόμη δέ καί στά διάφορα κέντρα τῆς Κεντρώας καί Νότιας Εὐρώπης.

Τέλος, ἰδιαίτερης σημασίας ἦταν ἡ προσπάθεια πού σημειώθηκε στό 1839, πέντε χρόνια πρίν ἀπό τήν ἵδρυση τῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης, ὅτι ὁ αὐτός Πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Στ´ ἵδρυσε τήν «ἐν Φαναρίῳ Θεολογικήν Σχολήν», πού καί αὐτή ἐπέζησε γιά λίγο.

Δέν θά μακρηγορήσω γύρω ἀπό τά δεδομένα αὐτά γιά τά ὁποῖα ἔγραψαν ὅλοι «οἱ πρό ἐμοῦ», κατά τήν προσφιλῆ ἔκφραση τοῦ Μανουήλ Γεδεών, καί ἰδιαίτερα ὁ ἀείμνηστος Μητροπολίτης Σάρδεων Γερμανός, ὁ καθηγητής τῆς Σχολῆς Ἀπόστολος Μέξης, ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Περιστερίου κ. Χρυσόστομος καί οἱ συνάδελφοί μου στή Σχολή κύριοι Βασίλειος Σταυρίδης, Ἀριστείδης Πασαδαῖος, Βασίλειος Ἀναγνωστόπουλος κ.ἄ.

3. Ἡ ἀπαιδευσία τοῦ κλήρου, ἡ στελέχωσις τῆς Μητρός Ἐκκλησίας καί ἄλλες ἰδιαιτερότητες στήν ἵδρυση τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης

Εἶναι σαφές ὅτι, γιά ὅλην αὐτήν τήν περίοδο, προέχουσα ἀνάγκη τῆς Μητρός Ἐκκλησίας ἦταν ἡ ἐξουδετέρωση τῆς ἀπαιδευσίας τοῦ κλήρου καί ἡ ἐπάνδρωσή της μέ κατάλληλα στελέχη, κληρικά καί λαϊκά, τά ὁποῖα θά ἀνταποκρίνονταν καί στήν παράλληλη καί ἴσου σημαντική ὑποχρέωση νά διδάξουν, ἔστω καί στοιχειωδῶς, τήν πατρώα γλῶσσα καί παιδεία στίς νέες γενεές.

Ἀλλά δέν ἦταν μόνο ἡ ἀγραμματοσύνη τῆς ἐποχῆς, γιά τόν κλῆρο καί τό λαό, πού ὁδηγοῦσε τήν Ἐκκλησία στήν ἀπόκτηση τῆς Θεολογικῆς της Σχολῆς. Ὑπῆρχαν καί ἰδεολογικότεροι λόγοι, ὅπως ἦταν ὁ ἐπάρατος θεοσεβισμός τοῦ Θεοφίλου Καΐρη, σάν ἀπότοκη κίνηση τῆς ἀπό τῆς δύσεως προερχομένης, ὄχι πάντοτε εὐεργετικῆς, «διαφωτίσεως», πού εὕρισκε πρόσφορο ἔδαφος στό Βαυαρικό καθεστώς τοῦ νεοπαγοῦς ἑλ-

ληνικοῦ κράτους καί στή νοοτροπία καί στίς ἐνέργειες τοῦ Μάουρερ.

Οὔτε δέν μποροῦμε νά ὑποθέσουμε, ὅτι ἡ ἰδέα καί ἀπόφαση τοῦ Πατριάρχου Γερμανοῦ τοῦ Δ΄ προερχόταν ἀπό μιά διάθεση νά δώσει στό οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο μιά Σχολή, πού θά ἦταν ἀντιγραφή τῶν ἄλλων ἀναλόγων σχολῶν ἤ ἀκαδημιῶν, πού λειτουργοῦσαν σέ ἄλλες περιοχές καί χῶρες.

Εἶχε, βέβαια, προηγηθεῖ ἡ ἵδρυση τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τό 1837, ἡ ὁποία ὅμως ὡς γνωστόν, ὑπολειτουργοῦσε γιά πολλούς λόγους. Ἦταν δέ σέ δράση καί ἄλλες γνωστές σχολές σέ διάφορες χῶρες, στόν εὐρύτερο Σλαβόφωνο ὀρθόδοξο χῶρο, πού θά μποροῦσαν ἴσως νά ἀποτελέσουν, ὡς ἕνα σημεῖο, πρότυπο γιά τήν ἵδρυση τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης. Ἀλλά δέν ἔγιναν ἔτσι τά πράγματα.

Ἡ Σχολή τῆς Χάλκης γιά τήν Μητέρα Ἐκκλησία ἦταν κάτι τό ἰδιαίτερο καί ἔπρεπε νά διατηρήσει τήν ἰδιαιτερότητά της αὐτή.

Ἰδού πῶς περιγράφει τό πρᾶγμα αὐτό ὁ πρῶτος Σχολάρχης τῆς Σχολῆς, Κωνσταντῖνος ὁ Τυπάλδος, στό Λόγο του κατά τήν τελετή τῆς ἐνάρξεως τῆς λειτουργίας τῆς Σχολῆς, στίς 8 Ὀκτωβρίου 1844: «...Συνέστησαν ἤδη, λέγει, καί ἄλλαι ἀλλαχοῦ τοιαῦται εἰδικαί ἐκκλησιαστικαί σχολαί, πρό πολλοῦ μέν καί λαμπραί ἐν τῇ ρωσσικῇ ὀρθοδόξῳ ἐκκλησίᾳ καί, μά τήν αλήθειαν, ἄξιαι τῆς φιλοχρίστου αὐτοκρατορίας, κατά δέ τήν παρελθοῦσαν δεκαετηρίδα μία καί ἐπίσημος ἐν τῷ θεοστηρίκτῳ ὀνείῳ κράτει, ἡ καί πρώτη ἐν τῷ ἑλληνικῷ ἐδάφει ἀνεγερθεῖσα, ὡς καί ἡ ἐκεῖσε ἀκαδημία, καί ἑτέρα κατά τήν θεοφρούρητον ἡγεμονίαν τῆς Μολδαβίας, ἐσχάτως δέ καί ἡ ἐν ταῖς κλειναῖς Ἀθήναις (ἡ τῶν Ριζάρηδων ἐπονομαζομένη διά τούς ταύτης εὐσεβεῖς καί ἀοιδίμους ἐγκαθιδρυτάς;. *Ἀλλ' ἡ καθ' ἡμᾶς αὕτη ἀρτισύστατος Θεολογική Σχολή, καίτοι τῶν εἰρημένων μεταγενεστέρα, δικαίως φέρει τά πρωτεῖα, τῶν μέν διά τήν ἐκ ταύτης ἐλπιζομένην μείζονα καί γενικωτέραν ὠφέλειαν εἰς τήν ἐκκλησίαν, τῶν δέ διά τόν λόγον καί προσέτι διά τήν ἐπί τό ἐκκλησιαστικώτερον αὐτῆς παρ' ἐκείνας μόρφωσιν*».

Καί τήν ἰδιάζουσα αὐτή μόρφωση, πού θά ἔδιδε ἡ Σχολή,

τήν ἐκφράζει ὁ Πατριάρχης Γερμανός ὁ Δ΄, στό Σιγιλλιῶδες Γράμμα του τοῦ ἔτους 1853, ὅπου γράφει, ὅτι σ᾽ αὐτήν, «... καί νοῦς φωτίζεται, καί ἦθος κοσμεῖται καί λόγος ρυθμίζεται, καί πᾶσα γνῶσις καί ἐπιστήμη, εὐμεθόδως τε καί κατά σκοπόν διδασκομένη, παντοίαν τοῖς φιλομαθέσι τῶν νέων τήν ὄνησιν προμνηστεύεται.

Αὐτό σημαίνει, ὅτι ἡ Θεολογική Σχολή τῆς Χάλκης ἀρχῆθεν θεώρησε ἀπαραίτητη τήν ἐπάνω σέ δύο σκέλη ἀνάπτυξη τοῦ μορφωτικοῦ της ἔργου, σάν Σχολή ἐκκλησιαστική καί πατριαρχική ἀφ᾽ ἑνός, καί σάν ἵδρυμα ἐκπαιδευτικό ἐπιστημολογικῶν προδιαγραφῶν καί ἐπιδιώξεων ἀφ᾽ ἑτέρου.

«Οὔτε θείων ναῶν χωρίς», γράφει ὁ Πατριάρχης Μελέτιος ὁ Γ΄, διάδοχος τοῦ Πατριάρχου Γερμανοῦ τοῦ Δ΄ ὁ ὁποῖος εἶχε στό μεταξύ παραιτηθεῖ σέ Σιγιλλιῶδες τοῦ ἔτους 1845 Γράμμα του, «οὔτε θείων ναῶν χωρίς, οὔτε ἱερῶν καταστημάτων ἄνευ, ἐπί τήν ἱεράν ἐν αὐτοῖς θεολογίαν διδάσκεσθαι, τήν ὀρθόδοξον καί κοσμοσωτήριον ἡμῶν πίστιν ἔξεστι· ἅ γάρ ἐν τοῖς θείοις τελεῖται ναοῖς, ὑπό τῆς ἱερᾶς χορηγεῖται θεολογίας· τά δέ ὑπό τῆς ἱερᾶς θεολογίας διδασκόμενα ἐν τοῖς θείοις ἐπιτελεῖται ναοῖς. Ἀμφότερα γάρ ταῦτα τήν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν καί τήν ὀρθόδοξον ἡμῶν πίστιν διαιωνίζουσι, καί οὕτω τοῖς ὀρθοδόξοις παρέχει τελεῖν καί μυεῖν καί τῷ Θεῷ ἑνοῦσθαι...· λόγον δέ ἐχόντων πρός ἄλληλα ὅν τό αἴτιον πρός τό ἀποτέλεμα *εὔδηλον ὥς ἐπί τό ὑπάρχειν θείους ναούς καί πιστῶν συστήματα, ἀνάγκη προϋπάρχειν θεολογικῆς διδασκαλίας καταστήματα καί θεολόγους διδασκάλους*».

Καί αὐτά πού γράφτηκαν τό 1845 καί πού ἴσχυαν γιά τότε, ἴσχυσαν καί γιά ὅλη τήν 150ετία πού πέρασε, καί ἰσχύουν φυσικά καί γιά σήμερα καί γιά πάντα.

Εἶναι σαφῆ, λοιπόν, τά πράγματα. Ὅλα τά προλεχθέντα ἀποδεικνύουν, ὅτι ὑπῆρχαν γιά τή Μητέρα Ἐκκλησία, κατά μέσα τοῦ ιθ΄ αἰῶνος, τεράστιες ἀνάγκες καί πιέσεις, κάθε μορφῆς καί κάθε κατηγορίας γιά τήν ἵδρυση τῆς Σχολῆς, ἀνάγκες καί πιέσεις πού τῆς ἔδιδαν τήν παραπάνω σημειωθεῖσα ἰδιαιτερότητά της, —καί πού φυσικά καί σήμερα, μετά ἀπό 150 χρόνια, ἐξακολουθοῦν νά ὑπάρχουν. Καί ὄχι μόνο ἐξακολουθοῦν νά ὑπάρχουν, ἀλλά καί γίνονται ἐπιτακτικότερες, στούς σημερι-

νούς καιρούς, ὅπου τόσες καί τόσες ἀνακατατάξεις καί ἀλλαγές κοσμικές, ὅσο καί καθεστωτικές καί ἰδεολογικές καί κοινωνικο-ηθικές, παρατηροῦνται καί λαμβάνουν χώρα στό γενικότερο γίγνεσθαι τοῦ πλανήτου μας.

Ἀλλ' ἄς δοῦμε κάπως ἀναλυτικότερα μερικές ἀπό τίς ἀνάγκες καί ὑποχρεώσεις, καί κατ' ἐπέκταση μερικούς ἀπό τούς στόχους τῆς Μητρός Ἐκκλησίας, στή θεραπεία τῶν ὁποίων εἶχε ἀποβλέψει τότε καί ἀποσκοπεῖ καί σήμερα ἡ Θεολογική Σχολή τῆς Χάλκης.

5. Εὐρύτερες ὑποχρεώσεις τῆς Μητρός Ἐκκλησίας πού ἅπτονται τῶν πρός τό ὁμογενές στοιχεῖο εὐθυνῶν της

Δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ἡ ἵδρυση τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης, παράλληλα πρός ὅλες τίς ἀναφερθεῖσες ἀνάγκες τῆς Ἐκκλησίας κατά ἕνα κύριο καί βασικό λόγο, περνᾶ μέσα ἀπό τίς ὑποχρεώσεις, πού ποτέ δέν ἔλειψαν γιά τή Μητέρα Ἐκκλησία, ἀπέναντι πρός τό ὁμογενές στοιχεῖο της.

Ἄς θυμηθοῦμε, πρός στιγμή, τίς συνθῆκες ὑπό τίς ὁποῖες, ζοῦσε ὅταν ἐπαίρνετο ἡ ἀπόφαση γιά τήν ἵδρυση τῆς Σχολῆς τό εὐρύτερο πλήρωμα τοῦ Θρόνου, τό ὁμαῖμον καί ὁμόδοξο.

Εἶχε περάσει, ὅπως εἶναι γνωστό, μιά μακρά καί δύσκολη ἐποχή, κατά τήν ὁποία ἡ Ἐκκλησία ἀντιμετώπιζε τίς ἀνάγκες τοῦ ὁμογενοῦς της στοιχείου, ὁπουδήποτε τῆς κατοικουμένης τότε γῆς, «ἐκ τῶν ἐνόντων».

Ὑπῆρξαν, βέβαια, ἔξοχες μορφές μεγάλων Πατριαρχῶν, ὀξυδερκεῖς καί σοφοί Ἱεράρχαι, λόγιοι κληρικοί, μοναχοί καί λαϊκοί δάσκαλοι τοῦ Γένους, πού διέτρεχαν τήν ὑπ' οὐρανόν σέ ὅλα τά πλάτη καί μήκη τῆς ὁμαίμονης καί ὁμόθρησκης ἀνατολῆς ἀπό τά πλατιά τότε δικαιοδοσιακά ὅρια τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στήν ὀθωμανική ἐπικράτεια, ἕως τίς πολυπληθεῖς περιοχές ἀραβόφωνης ὀρθοδοξίας, τοῦ πολυτάραχου Αἵμου, τῶν παραδουναβίων χωρῶν, τῶν σλαβοφώνων περιοχῶν τοῦ ρωσσικοῦ βορρᾶ καί κυρίως τοῦ ρωσσικοῦ νότου, καί ἀκόμη καί ἄλλων τῶν ἑλληνικῶν παροικιῶν τῆς κεντρώας, τῆς νότιας καί τῆς δυτικῆς Εὐρώπης. Ὅλοι αὐτοί οἱ παράγοντες ἔκαμναν τό δέον, τό πολύπλευρο καί πολυδιάστατο γιά τότε δέον.

Ἀλλ' οἱ ἐποχές γιά τήν Ὀρθοδοξία καί τό Γένος ἄλλαξαν, καί τά προβλήματα γίνονταν πολυπλοκότερα. Καί οἱ ὑποχρεώσεις τῆς Μητρός Ἐκκλησίας πιεστικότερες. Ἡ κατάσταση ἔπρεπε νά ἀντιμετωπισθεῖ μέ συστηματικότερο, καί κυρίως μέ ὀρθολογικότερο προγραμματισμό καί μέθοδο. Ἔπρεπε νά χαραχθεῖ εὐρύτερη πολιτική καί τακτική τῆς Ἐκκλησίας μπρός στίς νεότερες πραγματικότητες, τίς ἔσω καί τίς ἔξω. Μιά πολιτική καί μιά τακτική, πού θά ἔπρεπε νά πηγάζει ἀπό τή σωστή γνώση τῶν πραγμάτων, ἀπό τήν μέ ἐπιστημονικά κριτήρια ἐκτίμηση καί ἀξιολόγηση τῶν συνθηκῶν πού διαμορφώνονταν καί ἴσχυαν κατά περίπτωση, ἀπό τήν ἐνίσχυση τῆς ὀρθόδοξης φαρέτρας μέ ἀντίστοιχα ὅπλα, ἀνάλογα πρός τίς πολύπλοκες καί σκοτεινές συνήθως δολοπλοκίες τῶν ἀντιπάλων, τῶν ἀπό τή δύση κυρίως προερχομένων, ἀλλά καί τῶν ἐξ ἡμετέρων.

Πρόκειται γιά μιά ἐκκλησιαστική πολιτική καί τακτική, πού θά κατέληγε στήν ἐπιτελική ἐπιστράτευση τοῦ δυναμικοῦ τῆς Ἐκκλησίας, τό ὁποῖο, κατά σύστημα καί ἀκρίβεια, κάτω ἀπό μιά συγκεκροτημένη στέγη, κάτω ἀπό ἕνα adhoc ἵδρυμα, μέ ὁμοψυχία καί συναλληλία πρός τή Διοικοῦσα Ἐκκλησία, θά ἔθετε στή διάθεση τῆς τελευταίας τούς καρπούς τῆς μελέτης καί τῶν ἐρευνῶν του, πάντοτε γνωμοδοτικῶς καί εἰσηγητικῶς, γιά νά παρθοῦν στή συνέχεια οἱ δέουσες ἀποφάσεις.

Αὐτά, φυσικά τά ἔκαμε σέ ὅλη τήν ἐφ' ἑξῆς περίοδο τῆς λειτουργίας της ἡ Σχολή ὅπως ἀναφέρω στήν εἰδική μελέτη μου περί τοῦ ἔργου καί τῆς προσφορᾶς τοῦ Συλλόγου τῶν καθηγητῶν τῆς Σχολῆς.

Σήμερα δέν νομίζω, ὅτι ἔχουν ὀλιγοστεύσει οἱ τέτοιες εὐρύτερες ὑποχρεώσεις τῆς Μητρός Ἐκκλησίας. Ἴσως ἔχει ἀλλάξει τό γενικότερο πλαίσιο τῶν εὐθυνῶν καί δραστηριοτήτων τοῦ Θρόνου. Ἴσως ἡ ἔννοια τοιῦ Γένους ἔχει πάρει εὐρύτερο περιεχόμενο. Δέν ἔχει παύσει, ὅμως, νά εἶναι αὐτό πού ἦταν χθές καί πού θά εἶναι καί αὔριο, δηλ. τό «ὁμογενές» καί «ὁμόφυλο», τό «ὁμαῖμον» καί «ὁμόθρησκο» πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας.

Καί αἱ πρός αὐτό εὐθύνες τοῦ Θρόνου εἶναι πάντοτε καί μονίμως παροῦσες. Ἡ δέ Μεγάλη τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία δέν ἔπαυσε νά εἶναι ἡ Ἐκκλησία «τῶν τοῦ Χριστοῦ πενήτων», ἐν

τῇ ἐννοίᾳ τουλάχιστον, ὅτι δέν ἐλαττώνεται ἡ «πείνα» καί ἡ «δίψα» τοῦ πληρώματος ὡς πρός τήν παρουσία καί τή μέριμνα τῆς Ἐκκλησίας του στό πλευρό του. Ὅπως δέν ἔπαυσε καί δέ θά παύσει νά εἶναι ὁ Θρόνος ἡ «Κιβωτός τοῦ Γένους», τοῦ ὁποίου τά προβλήματα βεβαίως ἀντιμετωπίζονται καί λύονται ἀπό τή Διοικοῦσα Ἐκκλησία του, ἀλλά ὕστερα ἀπό πολλή καί προσεκτική μελέτη στά ἁρμόδια ὄργανά της, τά ὁποῖα σήμερα εἶναι ὁπωσδήποτε φτωχότερα, διότι στεροῦνται ἑνός ἀπό τούς ἐγκυρότερους ἐκφραστάς τους, πού εἶναι ἡ Θεολογική Σχολή.

6. Ἐκκλησιαστικές καί διεκκλησιαστικές δεσμεύσεις τοῦ Θρόνου, πού χρήζουν συνέχεια καί συνέπεια σέ ἰδέες καί σέ πρόσωπα

Εἶναι σαφῆ τά πράγματα στό χῶρο αὐτό τῶν δεσμεύσεων τῆς Μητρός Ἐκκλησίας. Καί εἶναι πολύ γνωστά τά γεγονότα πού συσσωρεύθηκαν στούς δύο τελευταίους αὐτούς αἰῶνας καί πού δημιούργησαν ὄγκο ὑποχρεώσεων γιά τόν Οἰκουμενικό Θρόνο, τόσο στόν Διορθόδοξο χῶρο, ὅσο καί στόν εὐρύτερο διαχριστιανικό καί διεθνῆ κόσμο.

Ἀναφέρομαι ἐπιλεκτικά στά ἐνδορθόδοξα γεγονότα, σ' αὐτά, γιά παράδειγμα, πού ξεκίνησαν ἀπό τήν ἵδρυση του ἑλληνικοῦ κράτους καί τή συναφῆ ἀνακήρυξη τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς Ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας. Εἶναι αὐτά τά γεγονότα, πού ὁδήγησαν ἁλυσιδωτά στή γενίκευση τῆς τάσεως καί τῶν ἐνεργειῶν γιά ἀπεξάρτηση ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο καί διεκδίκηση τοῦ αὐτοκεφάλου ἀπό μέρους τῶν ἐθνικῶν λεγομένων Ἐκκλησιῶν τῶν Βαλκανίων, μέ τή γνωστή μάλιστα καί ἀνεπίτρεπτη ἔξαρση τοῦ ἐθνικισμοῦ, ὑπό τήν ὀξύτερη δυστυχῶς μορφή του, τήν καταδικασθεῖσα ἐκκλησιαστικῶς, τοῦ «φυλετισμοῦ».

Τό ἀποτέλεσμα ἦταν ἡ αὐτοκεφαλοποίηση τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Σερβίας (καί τοῦ Μαυροβουνίου), τῆς Ρουμανίας, καί ἀργότερα τῆς Βουλγαρίας ὑπό τό σχῆμα τῆς Ἐπαρχίας καί τοῦ συνεπακόλουθου Βουλγαρικοῦ Σχίσματος, μέ ὅλες τίς ἀνεπανόρθωτες ζημίες καί τά πάμπολλα θύματα πού δημιούργησε ὁ ἀσίγαστος «Μακεδονικός ἀγών».

Στή συνέχεια ἦλθαν καί ὅλες οἱ ἄλλες νεότερες περιπτώσεις αὐτοκεφαλιῶν καί αὐτονομιῶν καί σήμερα –ἰδιαίτερα σήμερα δυστυχῶς– ἔτσι ὅπως προβάλλονται, ἐπιδιώκονται καί προωθοῦνται, ἤ καί ἔτσι ἀντικανονικά ὑποθάλπονται καί ἀποκτῶνται, ὄχι μόνο ταλαιπωροῦν, ἀλλά καί δυναμιτίζουν τήν ἑνότητα τῆς Ὀρθοδοξίας.

Ἀλλά δέν εἶναι μόνο αὐτή ἡ πλευρά τοῦ προβλήματος. Ὑπάρχει καί ἡ θεολογικότερη καί ἐκκλησιολογικότερη ὄψη τοῦ ζητήματος, αὐτή ἡ ὁποία, ἐκτρεπομένη ἀπό τήν ἱστορικοκανονική βάση της, ἀπειλεῖ νά ἀποβεῖ ὁ μείζων κίνδυνος γι᾽ αὐτή ταύτη τήν ἐκκλησιολογική καί ὑπαρξιακή δομή τῆς Ὀρθοδοξίας.

Ὅπως εἶναι γνωστό, ἡ περί τοπικῆς ἐκκλησίας διδασκαλία γύρω ἀπό τόν ἕνα ἐπίσκοπο καί τή μία εὐχαριστιακή τράπεζα, καί στή συνέχεια ἡ ἀντίστοιχη ἀντίληψη περί τῆς ὑπό ἕνα Πρῶτο (Ἀρχιεπίσκοπο ἤ Μητροπολίτη ἤ Πατριάρχη), μέ συλλογική-συνοδική συνυπευθυνότητα τῶν λοιπῶν ἐπιχωρίων ἐπισκόπων συγκρότησης τῆς εὐρύτερης τοπικῆς (ἤ ἐθνικῆς) ἐκκλησίας, εἶναι τά βασικά γνωρίσματα τῆς ὀρθόδοξης ἐκκλησιολογικῆς ἀρχῆς περί αὐτοκεφαλίας καί αὐτονομίας. Αὐτή, ὡς γνωστόν διασφαλίζει, κατά τόν πιό φιλελεύθερο, ἀποκεντρικό καί δημοκρατικό τρόπο, τήν ἑνότητα τῆς Ὀρθοδοξίας, ἐφ᾽ ὅσον φυσικά λειτουργεῖ σωστά καί σύμφωνα μέ τίς προδιαγραφές καί ἀπαιτήσεις τῆς ἱστορικο-κανονικῆς τάξεως καί τῶν θεσμίων τῆς ὀρθοδόξου παραδόσεως.

Πρόκειται δηλ. γιά τό εὐρύτερο ἐκεῖνο κανονικά σχῆμα καί σύστημα τῶν ὀρθόδόξων «Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν», συνυπάρχουν, συγκλίνουν καί συναποδέχονται –διατηροῦσαι βεβαίως τήν αὐτοτέλεια καί τό αὐτοδιοικητό τους– νά ἐκφράζουν τήν ἑνότητά τους *ὑπό τά πρεσβεῖα τιμῆς, εὐθύνης καί διακονίας τῆς Πρωτοθρόνου στήν Ὀρθοδοξία Ἐκκλησίας, τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως, καί τοῦ Προκαθημένου αὐτῆς, τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου.*

Αὐτή εἶναι ἡ ἁπλή, ἡ θεμελιώδης καί ἡ πιό συγκεκροτημένη καί ἀμετακίνητη ἀρχή τῆς ὀρθόδοξης ἐκκλησιολογίας, τήν ὁποίαν καθιέρωσαν καί σεβάστηκαν οἱ αἰῶνες. Καί αὐτήν, ἐνῶ ὁρισμένες ἀδελφές ἐκκλησίες, ὅταν δέχονταν τή θωπεία

τῆς ἐφαρμογῆς της στή δικιά τους περίπτωση ἑκάστη, τήν ἀποδέχονταν καί τήν ἐκθείαζαν, τώρα, στούς τελευταίους αὐτούς χρόνους, πού ἔχουν ἀνδρωθεῖ πιά μέσα στήν ἀτμόσφαιρα τῆς ἐλευθερίας καί τῆς διοικητικῆς αὐτοδιάθεσής τους, τήν διαμφισβητοῦν, καί ζητοῦν τήν ὑποκατάστασή της μέ σχήματα αὐτοσχέδια καί αὐταρχικά, τά ὁποῖα ἀποβαίνουν καταστροφικά γιά τήν ἑνότητα τῆς Ὀρθοδοξίας, ἀλλά καί ἀποδεικνύονται, σύν τοῖς ἄλλοις, καί τελείως ἀθεολόγητα, ὅσο καί διαστρεβλωτικά τῆς ἱστορικῆς καί κανονικῆς πραγματικότητος.

Ἄν σήμερα ἡ Ὀρθοδοξία ἀντιμετωπίζει δυσκολίες στήν πορεία της πρός τήν Ἁγία καί Μεγάλη Σύνοδό της, καί ἄν ὁ Οἰκουμενικός Θρόνος βρίσκεται μπροστά σέ συγκεκριμένα ἀδιέξοδα στή προσπάθειά του νά διασφαλίσει ὄχι δικά του προνόμια ἀλλά τό πρωταρχικό γνώρισμα καί προνόμο τῆς ἑνότητος τῆς Ὀρθοδοξίας, σέ θέματα ὅπως εἶναι ἡ διασπορά, τό αὐτοκέφαλο, τό αὐτόνομο κ.λ.π. τό πρᾶγμα ὀφείλεται σέ πολλούς ἀσφαλῶς διαπλεκόμενους λόγους καί συντελεστάς, πού βέβαια εὔκολα θά μποροῦσε κανείς νά τούς χαρακτηρίσει σάν *μή-θεολογικούς*. Τό ζήτημα, ὅμως, δέν εἶναι νά ἐντοπισθοῦν μόνο οἱ μη-θεολογικοί αὐτοί λόγοι, οἱ ὁποῖοι συνήθως προέρχονται καί τροφοδοτοῦνται ἀπό ἠθελημένες παρερμηνεῖες τῶν πραγμάτων, χάριν ἀνομολογήτων ἀνταγωνιστικῶν διεκδικήσεων καί συμφερόντων.

Τό κυριώτερο θέμα εἶναι νά προσδιορισθοῦν *οἱ θεολογικοί*, πρό παντός, λόγοι τοῦ φαινομένου αὐτοῦ. Καί στό σημεῖο αὐτό θά βρεθοῦμε τόσο μέ τή διαφορά τοῦ θεολογικοῦ «λόγου» τοῦ δικοῦ μας ἀπό τῶν ἄλλων, ὅσο καί μέ τή διαφορά ἤθους καί ὕφους καί ἐκφράσεως πού ὑπάρχει ἀνάμεσα σ' αὐτούς, καί ἀκόμη μέ τή διαφορά τῶν θεολογικῶν μας «θέσεων» ἀπό ἐκεῖνες τῆς ἄλλης πλευρᾶς. Καί φυσικά, μαζί μέ τή γενικότερη αὐτή λυπηρή διαπίστωση, προβάλλει ἄμεσα γιά μᾶς καί *ἡ δική μας εὐθύνη* γιά τήν ὅσο τό δυνατόν πιό τεκμηριωμένη καί ὁλοκληρωμένη διατύπωση καί προβολή τοῦ δικοῦ μας ἐκκλησιολογικοῦ καί ἱστορικο-κανονικοῦ «λόγου» στήν ὅλη προβληματική τοῦ θέματος, πάντοτε *μέ τό δικό μας θεολογικό δυναμικό,* αὐτό πού σήμερα ὑπάρχει, μά καί αὐτό πού πρέπει νά ὑπάρξει καί

νά ἐξασφαλισθεῖ αὔριο. Καί κυρίως, αὐτό πού θά ἐξασφαλισθεῖ γιά τήν αὔριο.

Ἀλλά πῶς μπορεῖ νά ἐπιτευχθεῖ κάτι τέτοιο: Πάντως, ὄχι μέ δάνεια ὅπλα ἀπό δάνειες φαρέτρες. Αὐτό εἶναι αὐτονόητο.

Ἀναφέρθηκα, ὅμως, στήν ἀρχή τοῦ τμήματος αὐτοῦ τῆς ὁμιλίας μου καί στίς ἄλλες παράλληλες διεκκλησιαστικές ὑποχρεώσεις τῆς Μητρός Ἐκκλησίας πρός τόν εὐρύτερο διαχριστιανικό χῶρο.

Δέν θά μακρηγορήσω ἐπάνω στό θέμα αὐτό, τό πολύ γνωστό καί μυριόλεκτο. Ἄλλωστε, ὅλα ὅσα λέχθηκαν γιά τίς ἐνδορθόδοξες ὑποχρεώσεις τοῦ Θρόνου, ἰσχύουν καί διά τίς διαχριστιανικές καί καθολικότερες τοιαῦτες.

Ὅταν ὅλοι οἱ θεσμοί, οἱ θύραθεν καί οἱ ἐκκλησιαστικοί, ὅταν ὁ κόσμος ὅλος -κυριολεκτικά-, οἱ θρησκεῖες του, οἱ ἐκκλησίες καί ὁμολογίες του, οἱ ὀργανισμοί του, οἱ φορεῖς τῶν καθεστωτικῶν ὀργάνων του, τά ἐπί μέρους στελέχη του, τά ἐπώνυμα καί μή, οἱ προέχοντες καί οἱ ἀκολουθοῦντες, οἱ πρῶτοι καί οἱ ἔσχατοι, ὅλοι καί μέ ὅλα τά μέσα, βρίσκονται μέσα σέ μιά διαρκῆ ἀντίδοση λόγου καί διαλόγου, ἐπαφῶν καί συγκλίσεων, μέσα σέ μιά γενική προσπάθεια ἀνεύρεσης τρόπων μονιμότερης συνύπαρξης, γιά μιά κοινή κατά τό δυνατόν πορεία πρός μιά ἀνθρωπινότερη ζωή καί γιά ἕνα κόσμο, στόν ὁποῖο θά εἶναι σεβαστές οἱ ἠθικές καί πνευματικές ἀξίες τῆς ζωῆς, ἀπό τήν παιδεία καί τόν πολιτισμό ἕως τήν ἐλευθερία καί τήν κοινωνική δικαιοσύνη καί ἕως τό σεβασμό τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων καί τήν ἴση μετοχή στά ἀγαθά τῆς ζωῆς, τά ὑλικά ὅσο καί τά πνευματικά —γιά νά μήν πῶ κυρίως τά πνευματικά. Ὅταν, λοιπόν, αὐτές εἶναι οἱ ἐπιδιώξεις, πού ἡ σύγχρονη ἀνθρωπότης προωθεῖ μέσα ἀπό λόγο καί διάλογο, καί ὄχι μέσα ἀπό στεῖρες ἀντιλογίες καί ἀδικαιολόγητες ἀπαγορεύσεις, ἀντιλαμβάνεται κανείς πόσο οἱ θεσμοί (οἱ καλῆς πίστεως καί τιμίων ἐπιδιώξεων θεσμοί) δέν πρέπει νά ὁδηγοῦνται σέ ἀδιέξοδα, πόσο δέν πρέπει νά περιορίζονται αἱ δυνατότητές τους, καί πόσο δέν θά πρέπει νά συρικνώνεται τό ἔργο τους, κυρίως τό πνευματικό, ἐπί ζημίᾳ, φυσικά ὅλων τῶν ἐνδιαφερομένων μερῶν.

Καί αὐτό ἐπίσης εἶνα σαφές καί αὐτονόητο.

7. Οἱ θεολογικο-ηθικές εὐθύνες καί οἱ ἰδεολογικο-πολιτικές ἀνάγκες καί πιέσεις στήν πορεία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου

Ἄν πρίν ἀπό 150 χρόνια, στή βάση τῆς ἵδρυσης τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς, ὅπως εἶπα στήν ἀρχή τῆς ὁμιλίας μου, βρίσκονταν οἱ γνωστοί μορφωτικοί λόγοι καί ἡ ἀντίστοιχη στελέχωση τῆς Ἐκκλησίας γιά τήν ἀντιμετώπιση τῶν ποικίλων γιά τήν ἐποχή ἐκείνη ἀναγκῶν της, τό ἴδιο αὐτό φάσμα ὑποχρεώσεων ἰσχύει καί σήμερα γιά τήν ἄμεση ἀντιμετώπιση πολύ πιό σημαντικῶν καί πολύ πιό ἐπιτακτικῶν προβλημάτων τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ σύγχρονη προβληματική τῆς Ἐκκλησίας εἶναι πολύ πιό ἔντονη καί δυσπαρακολούθητη. Ποικίλλει αὐτή, μετατοπίζεται καί ἐξελίσσεται μέ ἀφάνταστα ταχεῖς ρυθμούς. Καί ὁδηγεῖ, ὄχι σπάνια, σέ ἀπρόβλεπτες ἀρνητικές καταστάσεις.

Καί φυσικά, μπρός σέ μιά τέτοια προβληματική, μόνο ἀπαθής καί ἀδιάφορη δέν μπορεῖ νά μείνει –ὅπως καί πρίν ἀπό 150 χρόνια δέν ἔμενε– ἡ Ὀρθοδοξία καί Πρωτόθρονη Ἐκκλησία της.

Ἀπό τήν ἄποψη αὐτή, νομίζω, ὅτι ὑπῆρξαν προφητικές, ἀλλά καί διαζωγραφίζουν ἄριστα τή σημερινή προβληματική τῆς Μητρός Ἐκκλησίας καί τίς ἄμεσες ὑποχρεώσεις της, οἱ διατυπώσεις πού ἔκαμνε τότε ὁ ἀείμνηστος Πατριάρχης Γερμανός ὁ Δ΄, ὁ ὁποῖος καί μᾶς δίδει δύο πολύ χαρακτηριστικές μαρτυρίες.

Ἡ πρώτη εἶνα τό Ἐγκύκλιο Γράμμα του, τό ὁποῖο ἀπέστειλε, τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1843, «τῷ κλήρῳ καί λαῷ τῆς Μολδαβίας» γιά τή διεξαγωγή ἐράνου ὑπέρ τῆς ὑπό ἵδρυση Σχολῆς, στό ὁποῖο λέγει, ὅτι ὁ ἔρανος ἐκεῖνος ἀπέβλεπε «στόν θεοφιλῆ σκοπόν τοῦ νά συγκροτηθῆ Θεολογικόν σχολεῖον, ἀναγκαιότατον ὄν ὡς πρός τούς παρόντας καιρούς, καθ' οὕς πολλαί ἀναφέρονται ἐπιβουλαί κατά τοῦ ὀρθοδόξου ἡμῶν δόγματος».

Ἡ δεύτερη μαρτυρία εἶναι ἀπό τό Πατριαρχικό καί Συνοδικό Σιγιλλιῶδες Γράμμα του, τοῦ ἔτους 1853, στό ὁποῖο ἀναφέρθηκα καί προηγουμένως, καί μέ τό ὁποῖο ἐπικυρώνει, τόν πληρέστερο σέ διατάξεις δεύτερο Κανονισμό τῆς λειτουργίας

τῆς Σχολῆς. Στό Γράμμα του αὐτό ὁ ἀοίδιμος Πατριάρχης, σχολιάζοντας τόν τρόπο καλλιεργείας τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας καί σπουδῆς, τόν ὁποῖο ἔπρεπε νά ἀκολουθήσουν ἡ Διοικοῦσα Ἐκκλησία καί ἡ Σχολή της, λέγει τά ἑξῆς ἐπιγραμματικά: «Τοῖς ἑκάστοτε καί πανταχοῦ πνευματικῶς τῶν λαῶν προϊσταμένοις... ἡ τῶν ἱερῶν γραμμάτων καί τῆς ἄλλης θείας τε καί ἀνθρωπίνης σοφίας ἐνδελεχής καί σύντονος προστασία, καί ἡ τῶν διδασκαλείων, οὐχ ὅτι τῶν παιδαγωγικῶν τε καί ἐπιστημονικῶν, ἀλλά πολλῷ μᾶλλον τῶν κατηχητικῶν, ἱερατικῶν τε καί θεολογικῶν, σύστασίς τε καί διατήρησις χρέος χρεῶν ἁπάντων ὁσιώτατόν τε καί δικαιότατον, ὑπ' αὐτοῦ τοῦ καθήκοντος καί τῆς συνειδήσεως ἐπιβεμένον παρά πᾶσι: ...ἀνωμολόγηται».

Ἄν λοιπόν, μέ τόση προσοχή καί ἀκρίβεια τότε προβλεπόταν ἡ ἀντιμετώπιση τῶν προβλημάτων τῆς Ἐκκλησίας, ἀντιλαμβάνεται κανείς πόσο ἐπιτακτική εἶναι σήμερα ἡ εὐθύνη τῆς Μητρός Ἐκκλησίας πρός ἀνύστακτη παρακολούθηση καί ἀντιμετώπιση τῶν πολλῶν καί ποικίλων προβλημάτων, πού ἀνακύπτουν κάθε τόσο στό δρόμο της.

Πέρασε ἡ ἐποχή, πού τά γεγονότα καί οἱ προβληματισμοί μετριοῦνταν μέ αἰῶνας ἤ μέ ἡμίση αἰώνων ἤ τό πολύ μέ τέταρτα αἰώνων. Σήμερα τά προβλήματα παρουσιάζονται καί σφραγίζουν τή ζωή μας μέ τή συχνότητα ἐτῶν ἤ καί μηνῶν πολλές φορές. Ἡ δέ ἐξέλιξή τους παρακολουθεῖ τό ρυθμό τῶν ἐναλλασσομένων τῆς τηλεόρασης ἤ τῶν δελτίων εἰδήσεων τοῦ ἡμερησίου τύπου. Ἀρκεῖ νά βγεῖ μιά εἴδηση, καί ἀμέσως κινητοποιοῦνται οἱ πάντες καί τά πάντα. Καί ἡ πρόκληση γιά ἔρευνα, μελέτη καί κυρίως γιά ἀνάληψη, κυρίως θέσεως καί γιά ὑπεύθυνη ἀπόφανση εἶναι ἄμεση γιά τόν κάθε θεσμό καί γιά τόν κάθε ὑπεύθυνο. Καί φυσικά, ἡ Ἐκκλησία δέν μπορεῖ νά μείνει ἔξω ἤ μακριά ἀπό μιά τέτοια συνολική εὐθύνη.

Φθάνει, νομίζω, νά ἐνθυμηθεῖ κανείς τήν ποικιλωνυμία τῶν Θεολογιῶν, αἱ ὁποῖες προωθοῦνται σήμερα σέ ὅλους τούς ἐκκλησιαστικούς καί θεολογικούς χώρους τῆς δύσεως, ἀλλά καί τῆς «καθ' ἡμᾶς ἀνατολῆς». Καί βεβαίως, καί μεῖς μέ τή σειρά μας, καλούμεθα, ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων, ὄχι ἁπλά νά προσαρ-

μοσθοῦμε στίς ἀπαιτήσεις αὐτές τῶν καιρῶν, ἀλλά καί νά εἴμαστε ἐνήμεροι καί νά ἔχουμε καθορίσει τίς θέσεις μας.

Ποιός, πρίν ἀπό λίγα χρόνια, ἀσχολοῦνταν μέ τή θεολογία τοῦ θανάτου τοῦ Θεοῦ, μέ τή θεολογία τοῦ χριστιανισμοῦ μετά τόν χριστιανισμό, μέ τή θεολοία τῆς ἀπελευθερώσεως, μέ τή θεολογία τῆς βίας καί τῆς μή-βίας, μέ τή μαύρη θεολογία, μέ τή θεολογία τοῦ τρίτου κόσμου, μέ τή θεολογία τῆς περιεκτικῆς γλώσσης, μέ τή θεολογία τῶν φύλων, μέ τή θεολογία τοῦ sex, μέ τή θεολογία τοῦ aids; Ἀλλά καί γενικότερα, μέ τή θεολογία τοῦ εἶναι καί τοῦ μή-εἶναι, μέ τή θεολογία τῆς χειροτονίας τῶν γυναικῶν, ἤ μέ τή θεολογία τῆς γυναίκας γενικῶς, τῆς νεότητος, τῆς τρίτης ἡλικίας κ.λ.π. κ.λ.π.;

Και σταματᾶ γιά λίγο στό πολύ ἐπίκαιρο θέμα τῆς θεολογίας «τῆς ἀκεραιότητος τῆς δημιουργίας καί τῆς διασώσεως του περιβάλλοντος», τῆς γνωστῆς οἰκολογίας, πού σήμερα βρίσκεται στό ἐπίκεντρο τοῦ ἐνδιαφέροντος ὅλων τῶν ἐκκλησιῶν, σάν παγκόσμιο θέμα, τό ὁποῖο ἀπασχολεῖ ὅλους τούς διεθνεῖς ὀργανισμούς, ὅλα τά κράτη, καί φυσικά —ἀπόλυτα δικαιολογημένα— καί τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο καί τό σεπτό Προκαθήμενό του καί τούς ἐπιτελεῖς του.

Θυμᾶμαι, ὅτι πρίν ἀπό 21 ἤ 25 χρόνια, μορφωμένος ἱεράρχης τοῦ Θρόνου στό ἐξωτερικό, ἀπόφοιτος τῆς Σχολῆς μας, δημοσιεύοντας τήν πρώτη στή γλώσσα μας μελέτη του γιά τό οἰκολογικό θέμα, ἀπέδιδε τόν ὅρο «οἰκολογία» ἑλληνιστί ὑπό τόν τύπο *«ἐκολογία»*, κατά ἠχητική προφανῶς ἀπόδοση τοῦ ἀγγλικοῦ ὅρου «ecology», μή σκεφθείς ὅτι τό πρῶτο συνθετικό μέρος τοῦ διεθνοῦς ἑλληνογενοῦς αὐτοῦ ὅρου ἦταν ὁ «οἶκος», τόν ὁποῖο οἱ δυτικές γλῶσσες ἀποδίδουν μέ τό «eco», ὅπως συμβαίνει μέ τίς λέξεις «economy», «economic», «ecumenicity» κ.λ.π. Βέβαια, αὐτό γιά τόν ἀείμνηστο ἱεράρχη δέν σήμαινε ἄγνοια τοῦ γνωστικοῦ ἀντικειμένου του, ἀλλ' ἁπλῶς ἀπορία μπρός σέ ἕνα νεοφανῆ γιά τότε ὅρο, τήν οἰκολογία, πού ἐν τούτοις εἰσορμοῦσε ἀκάθεκτα στό χῶρο τῆς Ὀρθοδοξίας.

Σήμερα τό θέμα αὐτό ἔχει γίνει —πολύ σωστά— ἕνα ἀπό τά κύρια θέματα τῆς Μητρός Ἐκκλησίας, μιά ἀπό τίς προτεραιότητές της, ὅσο τουλάχιστον καί οἱ διαχριστιανικές σχέσεις καί οἱ διάλογοι.

Αὐτό καταφαίνεται ἀπό τίς –μέ μηνύματα καί διαγγέλματα– διακηρύξεις τῆς Αὐτοῦ Θειοτάτης Παναγιότητος ἐπί τῶν θεμελιακῶν ἀρχῶν τῆς οἰκολογίας ἐξ ὀρθοδόξου ἀπόψεως, ἀπό τίς ἄλλες ἀνάλογες ἐνέργειες τῆς Μητρός Ἐκκλησίας σέ ἔκταση διαχριστιανικῆς καί παγκόσμιας προβολῆς τῆς οἰκολογικῆς ἰδέας μέ βάση τά δεδομένα τῆς ὀρθοδόξου παραδόσεως, καί ἀκόμη ἀπό τήν καθιέρωση τῆς 1ης Σεπτεμβρίου, ἑορτῆς τῆς Ἰνδίκτου καί ἀπαρχῆς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους, ὡς ἡμέρας παγκόσμιας οἰκολογικῆς προσευχῆς. Καί φυσικά, καί ἀπό ὅλες τίς ἄλλες ἐπιστημονικότερες προωθήσεις τῆς ἰδέας αὐτῆς διά μέσου τῶν οἰκολογικῶν συνεδρίων πού ὀργανώνει ἡ Μήτηρ Ἐκκλησία, τῶν θεολογικῶν καί τῆς σχετικῆς συγγραφῆς ἄρθρων, μελετῶν καί συγγραμμάτων, πού προέρχονται ἀπό τίς γραφίδες θεολόγων τοῦ Θρόνου κ.λ.π. κ.λ.π.

Ὅλα αὐτά πού γίνονται σήμερα, πρίν ἀπό λίγα χρόνια, θά φαίνονταν, τό λιγότερο, σάν ἀπίθανα.

Καί αὐτά μέν γιά τά θεολογικο-ηθικότερα προβλήματα τῆς Ἐκκλησίας. Ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ, ὅμως, νά κάμω μιά σύντομη ἀναφορά, πάντοτε ἐπιλεκτικά, καί σέ ἕνα τρομερά ἐπίκαιρο ἰδεολογικο-πολιτικό θέμα, τό θέμα τῆς Ἑνωμένης Εὐρώπης.

Ἡ Ἑνωμένη Εὐρώπη εἶνα ἕνα θέμα πού ἔχει δρομολογηθεῖ ὁριστικότερα στίς δυό ἤ τρεῖς τελευταῖες αὐτές δεκαετίες τοῦ λήγοντος αἰῶνος μας. Καί, ἔτσι ὅπως ἐξελίσσεται, μέ τά ποικίλα θεσμικά ὄργανά της καί τίς λοιπές δραστηριότητές της, ἔχει γίνει –καί δικαίως– ἕνα ἀπό τά σπουδαιότερα θέματα τοῦ Θρόνου. Κυρίως ἀπό τή στιγμή πού ἡ Ὀρθοδοξία εἶναι παροῦσα μέσα σ' αὐτήν, ὄχι μόνο μέ τή μετοχή τῆς συγκεκριμένης ὀρθόδοξης χώρας, τῆς Ἑλλάδος, ἀλλά καί μέ τόν ὄγκο τοῦ ὀρθόδοξου κόσμου μας, πού ζεῖ, ἐργάζεται καί σταδιοδρομεῖ μέσα στά ὅρια τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἕνωσης καί πού στή συντριπτική του πλειονότητα εἶναι στοιχεῖο ὁμογενές καί ἀποτελεῖ ἄμεσο ποίμνιο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ὑπό τό γνωστό καί τήν ἐκκλησιαστική δομή τῶν μητροπόλεών μας στήν Εὐρώπη.

Πέρα ἀπό τήν ἐπισημότερη παρουσία μας στήν Ἑνωμένη Εὐρώπη –καί ἄριστα παραδείγματα ὑπῆρξαν αἱ δύο ἀλλεπάλ-

ληλες προσκλήσεις καί παρουσίες τοῦ σεπτοῦ Προκαθημένου τῆς Μητρός Ἐκκλησίας παρά τῷ Προέδρῳ Jacques Delors πρῶτα, στήν Εὐρωβουλή, μόλις πρίν ἀπό λίγους μῆνες–, καί ἀκόμη πέρα ἀπό τήν μέ πολλή προσοχή καί σύνεση δημιουργία καί δραστηριοποίηση τοῦ μόνιμου Γραφείου τοῦ Πατριαρχείου στίς Βρυξέλλες, γιά τό ὁποῖο χρειάζονται καί ἰδέες καί πρόσωπα, πέρα –λέγω– ἀπό αὐτές τίς μορφές ἐπίσημης παρουσίας τοῦ Θρόνου στό χῶρο αὐτό, μπορεῖ μήπως νά ἀγνοηθεῖ τό καθολικό αἴτημα τῆς Εὐρώπης, πού ζητεῖ νά μάθει καί νά συνειδητοποιήσει *ποῦ*, καί πῶς καί *σέ ποιό πεδίο* θά μποροῦσε νά ἐπικεντρώσει ἡ Ὀρθοδοξία *τήν προσφορά της* στό ἰδεῶδες καί στό ἐγχείρημα τῆς Ἑνωμένης Εὐρώπης, *ποιά* καί *πόσα* εἶναι τά πνευματικά, τά ἠθικο-κοινωνικά, τά πολιτισμικά καί λοιπά *παραδοσιακά στοιχεῖα καί ἐφόδια*, τά ὁποῖα θά μποροῦσε νά μεταδώσει στή δύση ἡ ὀρθόδοξη ἀνατολή, καί *ποιοί εἶναι οἱ τρόποι καί οἱ δίαυλοι, μέσα ἀπό τούς ὁποίους θά μποροῦσε νά καταστήσει προσιτές καί συμβατές* γιά τή σύγχρονη Εὐρώπη *τίς συγκεκριμένες προσφορές της*;

Δέν ξεύρω ἄν ἔχει ἐπισημανθεῖ ἐπακριβῶς μέ τόση ἐπιμονή ἡ Εὐρώπη σήμερα, κυρίως μέ τά σύγχρονα μέσα μαζικῆς ἐνημέρωσης, πού τόσο πιεστικά ἀποβαίνουν πολλές φορές καί πού θέτουν καυτά ἐρωτήματα στούς φορεῖς τῆς Ὀρθοδοξίας καί τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου εἰδικότερα –ἡ Αὐτοῦ Θειοτάτη Παναγιότης θά ἔχει ἀσφαλῶς πείρα τοῦ πράγματος αὐτοῦ– ζητεῖ μετ' ἐπιτάσεως νά μάθει καί νά συνειδητοποιήσει τήν οὐσία, ὅσο καί τό εἶδος τῆς προσφορᾶς τῆς Ὀρθοδοξίας.

Δέν ξεύρω ἀκόμη *ἄν εἴμαστε καί πόσο εἴμαστε ἕτοιμοι* νά δώσουμε «λόγον παντί τῷ αἰτοῦντι» (Α΄ Πέτρ. 3,15) ἐν προκειμένῳ.

Εἶναι, ὅμως, βέβαιο, ὅτι ὁ «λόγος» μας πρέπει νά εἶναι ἕτοιμος, σαφής καί πειστικός. Οἱ δέ διαγγελεῖς του πολλοί καί κατάλληλα συγκεκροτημένοι. Καί φυσικά, γιά νά γίνει αὐτό χρειάζονται τά ὄργανα, οἱ θεσμοί, τά στελέχη. Ὅλα δέ αὐτά περνοῦν μέσα ἀπό τή στέγη-κιβωτό πού λέγεται Σχολή πού λέγεται ἐπαναλειτουργία τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης, γιά νά καταστεῖ δυνατή ἡ συνέχιση μιᾶς παραδόσεως καί μιᾶς ἐμπειρίας ἀπόλυτα δοκιμασμένης καί ἀποδοτικῆς μέσα στά 150

αὐτά χρόνια τῆς ζωῆς της.

Δέν νομίζω, ὅτι χρειάζεται ἐκτενέστερη ἀνάλυση τοῦ σημείου αὐτοῦ, οὔτε εἰδικότερη ἀναφορά καί σ' ὅλες τίς ἄλλες ὑπάρχουσες πάμπολλες ἀνάλογες ἀνάγκες καί πιέσεις γιά τό Θρόνο.

8. Διοικητικές γιά τό θεσμό καί ποιμαντικές γιά τούς πιστούς ὑποχρεώσεις, πού ἀπαιτοῦν τήν δέουσα κάλυψη

Θά πρέπει νά ὁμολογηθεῖ, ὅτι τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἡ ἵδρυση τῆς Θεολογικῆς του Σχολῆς ἀπετέλεσε, ἀπό τήν πρώτη ἀρχή μιά ἐσώτατη καί συνειδητή *διοικητική καί ποιμαντική ἀνάγκη*. Ὅπως ἤδη προελέχθη, τό Πατριαρχεῖο εἶχε αἰσθανθεῖ ἔντονα τήν ἔλλειψη ἑνός δικοῦ του φυτωρίου, θεολογικοῦ καί ἐπιστημονικοῦ, τό ὁποῖο θά τό τροφοδοτοῦσε μέ κατάλληλα στελέχη, ἀπαραίτητο γιά τίς κεντρικές διοικητικές ὑπηρεσίες του στό Φανάρι, καί γιά τίς εὐρύτερες ποιμαντικές ὑποχρεώσεις του, τόσο στίς ἐντός τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ἐπαρχίες του, ὅσο καί στήν ἀνά τόν κόσμο διασπορά του, στά Βαλκάνια (πρίν καί μετά τήν αὐτοκεφαλοποίηση τῶν ὀρθοδόξων Βαλκανικῶν ἐκκλησιῶν), στά ἱστορικά Πατριαρχεῖα καί στίς ὁμαίμονες πέριξ ἐκκλησίες, ἀλλά καί στίς ἐπαρχίες του στήν Εὐρώπη, στίς Ἀμερικές, στήν Αὐστραλία, στήν Ἄπω Ἀνατολή κ.λ.π.

Δέν θά μακρηγορήσω γύρω ἀπό τό πολύ γνωστό θέμα τῶν πάμπολλων περιπτώσεων κάλυψης, σχεδόν ὁλοκληρωτικά, τῶν διοικητικῶν καί ποιμαντικῶν αὐτῶν ἀναγκῶν τοῦ Θρόνου, στά 150 αὐτά τελευταῖα χρόνια –σχεδόν καθ' ὁλοκληρίαν, τό ξαναλέγω,– ἀπό ἀποφοίτους τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς. Οἱ στατιστικές δέν λείπουν. Καί εἶναι γνωστά τά θετικά ἀποτελέσματα μιᾶς τέτοιας δυνατότητας ἐπιλογῆς γιά τήν Μητέρα Ἐκκλησία. Σήμερα δέ, ἤ μᾶλλον ἕως σήμερα, οἱ ἀναλογίες πού ἴσχυσαν εἶναι περίπου οἱ αὐτές.

Θέλω, ὅμως, νά σταματήσω στήν ἀρνητική προοπτική, ἡ ὁποία διαγράφεται στό θέμα αὐτό καί ἐφ' ὅσον θά ἐξακολουθήσει νά μή λειτουργεῖ ἡ Σχολή. Εἶναι γνωστό, ὅτι ἡ προοπτική αὐτή ἀνησυχεῖ καί προβληματίζει ἀφάνταστα τή Μητέρα

Ἐκκλησία. Καί ἐξηγοῦμαι.

Ὅπως εἶπα εὐθύς παραπάνω, ὅλες σχεδόν οἱ σέ στελέχη —κυρίως ἀρχιερατικά— ἀνάγκες τοῦ Πατριαρχείου καλύπτονται ἀπό ἄξια πρόσωπα, τά ὁποῖα, *ἄμεσα ἤ ἔμμεσα,* προέρχονται ἀπό τό περιβάλλον τῆς Σχολῆς.

Αὐτό δέν σημαίνει ποσῶς, ὅτι ὑποτιμοῦνται κατά ἕνα ὁποιοδήποτε τρόπο τά μή εὐθέως ἀπό τή Χάλκη προερχόμενα πρόσωπα, πού διακόνησαν καί διακονοῦν ἐπαξίως τό Θρόνο. Εἶναι γνωστόν, ὅτι καί τά πρόσωπα αὐτά —καί αὐτό σημαίνει ἡ λέξη ἔμμεσα, πού χρησιμοποίησα εὐθύς προηγουμένως— ἔχουν ἐμπράγματα καί ἐμπειρικά βιώσει ἤ καί βιοῦν τή φαναριωτική παράδοση καί τό πνεῦμα τῆς Χαλκίτιδος Σχολῆς, εἴτε διότι ἔχουν ἐνταχθεῖ στή ζωή καί στή διοίκηση τοῦ Πατριαρχείου καί ἄρα συνεχίζουν τήν παράδοση αὐτή καί τό πνεῦμα αὐτό, εἴτε διότι προϋπηρέτησαν κοντά ἀρχιερεῖς-φορεῖς τῆς παραδόσεως καί τοῦ πνεύματος αὐτοῦ, εἴτε ἀκόμη διότι συνεξελίχθηκαν μέ ἀδελφούς στό ἱερατεῖο ἤ στήν ἀρχιερωσύνη, ἀδελφούς πού προέρχονταν καί ἐκπροσωποῦσαν, σέ ὅλη τήν ἐκκλησιαστική βιωτή καί πολιτεία τους, τά περί ὧν ὁ λόγος ἐδῶ γνωρίσματα τοῦ κωνσταντινουπολίτικου ἤθους καί ὕφους, τῆς φαναριωτικῆς τάξεως καί πράξεως.

Ἀλλ' οἱ παρατηρήσεις μου δέν ἀφοροῦν κυρίως σ' αὐτό τό σημεῖο. Τό θέμα μου ἑστιάζεται σ' ἕνα πολύ πιό κρίσιμο γεγονός, στό ἑξῆς:

Τό διάστημα τῶν 23 χρόνων, πού πέρασε, ἀπό τό κλείσιμο τῆς Σχολῆς καί πού συνεχίζεται μέ τήν κρατοῦσα ἀοριστία, εἶναι ἕνα διάστημα πολύ μεγάλο.

Ἡ Μήτηρ Ἐκκλησία ἔμεινε καί μένει χωρίς νεότερους ἀποφοίτους —καί δέν ἐννοῶ μόνο τούς *κληρικούς*, ἀλλά καί τούς γνήσιους φορεῖς τοῦ πνεύματος τῆς Χάλκης *λαϊκούς*. Καί ἔχει δημιουργηθεῖ ἕνα τεράστιο κενό, γιά τό ὁποῖο διερωτᾶται κανείς: Πῶς θά καλυφθεῖ αὐτό; Πῶς θά ἀναπληρωθεῖ τό κενό, ὅταν περάσει ἡ γενιά αὐτή τῶν διακονούντων σήμερα, κυρίως στό ἐξωτερικό, τή Μητέρα Ἐκκλησία;

Οἱ ἐδῶ ἀνάγκες εἶναι τεράστιες. «Ὁ μέν θερισμός πολύς, οἱ δέ ἐργάται ὀλίγοι» (Ματθ. 9,37). Καί φυσικά, καμιά ἀπώλεια —καί θά ἔλεγα, καμιά θυσία— προσώπων ἀπό τά ἐδῶ δέν μπορεῖ

νά προβλεφθεῖ γιά τίς ὑπάρχουσες σήμερα προοπτικές. Τό δέ ἔμψυχο ὑλικό, πού διακονεῖ στό ἐξωτερικό, ἄν δέν ἀνανεωθεῖ —καί ὅπως ἔχουν σήμερα τά πράγματα δύσκολα θ' ἀνανεωθεῖ— θέτει ὠμά τό τεράστιο πρόβλημα: Τί γενήσεται αὔριο;

Νομίζω, λοιπόν, ὅτι ἡ μεγάλη ὄντως πίεση γιά τήν Ἐκκλησία τοῦ 1844, σήμερα, ὕστερα ἀπό 150 χρόνα, ἔχει μετατραπεῖ σέ ἄγχος καί ἀγωνία. Σήμερα, ἰδιαιτέρως στίς παραμονές τοῦ 2000, στά πρόθυρα τῆς τρίτης χιλιετίας, πού οἱ πάντες, θεσμοί καί ἄτομα, θά θέλαμε νά διασκελίσουμε τόν μεγάλο αὐτό σταθμό τοῦ χρόνου, ἀπροβλημάτιστοι καί ἕτοιμοι, πνευματικά καί ἠθικά, γιά μιά ἀπρόσκοπτη καί ἐπωφελῆ γιά τό σύνολο ἐπιτέλεση τῆς εὐθύνης καί τῆς ἀποστολῆς μας, χωρίς φοβίες καί ὑποψίες, χωρίς ἀπειλές καί μισαλλοδοξίες, χωρίς ἀνώφελες διελκυστίνδες καί ἀναστολές, χωρίς ἀνασχέσεις καί περιορισμούς.

Αὐτό εἶνα βέβαια, τό εὐκταῖο. Ἀλλ' ἄλλη εἶναι ἡ πραγματικότης. Καί ἡ Σχολή τῆς Χάλκης ἐξακολουθεῖ νά μή λειτουργεῖ.

9. Ἐπίλογος
«Ἐν ἀναμονῇ καί ἑτοιμασίᾳ».

Δέν θά ἤθελα νά κατακλείσω τήν ὁμιλία μου αὐτή μέ ἕνα ὁποιοδήποτε εὐχολόγιο, ὁποιασδήποτε μορφῆς.

Ὅλοι συνειδητοποιοῦμε σήμερα τήν ἀνάγκη τῆς ἐπαναδραστηριοποιήσεως τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης ὑπό τό καλλίτερο εὐκταῖο καί δυνατό σχῆμα, καί φυσικά τό συντομότερο δυνατόν.

Ἀλλά καί ὅλοι γνωρίζουμε, ὅτι ἡ ἐπαναλειτουργία τῆς Σχολῆς μέσα ἀπό ὁρισμένες διαδικασίες, οἱ ὁποῖες προωθοῦνται μέν ἐκκλησιαστικῶς *ὅπου, ὅπως καί ὅσο πρέπει*, ἀλλ' ἡ κατάληξη καί ἐπιτυχία τους δέν ἐξαρτᾶται ἀπό μᾶς, ἀλλ' ἀπό ἄλλους παράγοντας, οἱ ὁποῖοι καί ἔχουν τόν τελευταῖο λόγο.

Ἔτσι, ἦταν τά πράγματα καί πρίν ἀπό 150 χρόνια. Καί ὁ ἀοίδιμος ἱδρυτής τῆς Σχολῆς, ὁ Πατριάρχης Γερμανός ὁ Δ΄, εἶχε συνείδηση τοῦ πράγματος αὐτοῦ, ὅταν προέβαινε στήν πραγματοποίηση τοῦ ὁράματός του.

Ἰδού πῶς περιγράφει στά περίφημα Ἀπομνημονεύματά του τήν *κρίση τῆς συνειδήσεως*, πού πέρασε σέ μιά ἀνάλογη στιγμή:

Τό Σεπτέμβριο τοῦ 1844 ὅλα ἦταν ἕτοιμα γιά τή λειτουργία τῆς Σχολῆς. Προέκυψε ὅμως, μεῖζον γιά τή Μητέρα Ἐκκλησία θέμα ὡς πρός τή σχετική κυβερνητική ἄδεια. Τό θέμα συζητήθηκε ἐπί συνόδου. «Συνεσκέφθημεν –λέγει ὁ Πατριάρχης– συγκαλέσαντε σύνοδον γενικήν, ἐάν πρέπῃ νά ζητήσωμεν τήν περί τούτου ἄδειαν παρά τῆς ἐξουσίας».

Στή σύνοδο διατυπώθησαν πολλές ἀπόψεις, πολλάκις ἀντιφερόμενες, οἱ ὁποῖες δέν κατέληξαν σέ ἀπόφαση. Καί ὁ ἀοίδιμος Πατριάρχης συνεχίζει: «Ἡμεῖς ὅμως ἀπελθόντες εἰς τούς πολυχρονίους αὐθέντας μας, ὡμιλήσαμεν τά δέοντα καί τήν ἀνάγκην τοῦ... ἔθνους μας διά τοιαύτην Θεολογικήν Σχολήν, καί οὕτως ἐλάβομεν τήν ὑψηλήν ἄδειαν».

Πρίν ἀπό 150 χρόνια ἡ ἄδεια λειτουργίας τῆς Σχολῆς ζητήθηκε καί παραχωρήθηκε. Σήμερα, ὕστερα ἀπό 150: χρόνια, ἡ ἄδεια ἐπαναλειτουργίας τῆ Σχολῆς ζητεῖται καί δέν χορηγεῖται.

Σημειώσεις πού παρατίθενται κατ' αὐτόν τόν τρόπο, ἐπειδή στό κείμενο δέν ὑπάρχουν ἐκθέτες.

1. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ Χρυσ., Μητροπολίτου Μύρων (τώρα Μητροπολίτου Ἐφέσου), *Τό καθηγητικό σῶμα τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης*, ἐπιτελικό διεργαστήριο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

2. ΙΕΡΕΜΙΟΥ Γ΄ (;) Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, *Πατριαρχικόν καί Συνοδικόν Γράμμα, «Συστατικόν τῆς παιδείας καί σπουδῆς, καί μάλιστα διά τούς ἱερωθησομένους, νά μή χειροτονῶνται ἀγράμματοι»*, στό ΓΕΔΕΩΝ Μανουήλ Ἰ., *Κανονικαί Διατάξεις*, Α΄ Κωνσταντινούπολις 1888, 179-180. Εἶναι ἐνδιαφέροντα τά ὅσα λέγονται στό Πατριαρχικό αὐτό ἔγγραφο σχετικά μέ τήν παδεία τοῦ κλήρου «...Ἀναγκαία καί ὠφέλιμος ἡ σπουδή καί μάθησις τῶν γραμμάτων εἰς τό τάγμα τῶν ἱερέων», τό ὁποῖο (τάγμα τῶ ἱερέων) εἶχε φθάσει «εἰς παντελῆ στέρησιν καί ὀλιγότητα, καί ἐκατήντησε τό θεῖον τοῦτο ἀξίωμα εἰς ὑποκείμενα (πρόσωπα) ἐστερημένα μέν ἀπό τό θεοχαρίτωτον τοῦτο καί ἐπαινετόν τῆς παιδείας πρᾶγμα, γεμᾶτα δέ ἀπό ἀμάθειαν ἐσχάτην καί βαρβαρότητα καί ἀπαιδευσίαν παντελῆ...», διό καί «ὅσοι χριστιανοί, ἤ τά παιδιά τους, ἔχουν γνώμην νά φέρουν εἰς αὐτό τό ἀξίωμα, νά ἔρχονται εἰς τό *Πατριαρχικόν ἡμῶν Σχολεῖον*, καί ἐκεῖ νά σπουδάζουν *ἀνεξόδως καί χωρίς πληρωμήν*, καί νά παιδεύονται μερικούς χρόνους, ἕως οὗ νά ἔλθουν εἰς κατάληψιν τῆς ἑλληνικῆς διαλέκτου, καί νά ἠμποροῦν νά διαβάζουν καί καταλαμβάνουν τά ἐκκλησιαστικά ἡμῶν καί ἱερά βιβλία...».

3. ΥΨΗΛΑΝΤΟΥ Α., *Τά μετά τήν ἅλωσιν*, Κωνσταντινούπολις 1892, 385-387. Πρβλ. καί ΓΕΔΕΩΝ Μανουήλ Ἰ., *Πατριαρχικοί Πίνακες*, Κωνσταντινούπολις 1884, 650. Λέγουν οἱ σχετικές πηγές: «Εἰς παράδοσιν τῶν θύραθεν ἐπιστημῶν καί τῆς καθ' ἡμᾶς Θεολογίας».

4. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΣΤ΄, Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, *Πατριαρχικόν καί Συνοδικόν Γράμμα*, στό ΓΕΔΕΩΝ Μανουήλ Ἰ., *Κανονικαί Διατάξεις*, Β΄, Κωνσταντινούπολις 1889, 210-211.

Μέ ἀφορμή πάντοτε τήν ἀπαιδευσία τοῦ κλήρου, Γρηγόριος ὁ ΣΤ΄ συνιστοῦσε στούς ἡγουμένους τῶν Πατριαρχικῶν καί Σταυροπηγιακῶν Μονῶν,«ὅπως ἐκλέξαντες τούς προσφορωτέρους κατά τήν ἡλικίαν καί τήν λοιπήν ἱκανότητα μοναχούς...», τούς ἀποστέλλουν *«εἰς τά γειτνιάζοντα κοινά σχολεῖα*, ὅπου θέλουν ἐξακολουθήσῃ τά μαθήματα, δι' ὧν ἀποτετελεσμένοι νά προαχθῶσιν ἐν καιρῷ εἰς τό τάγμα

τό ἱερατικόν...», κά'τι τό ὁποῖο θά ἐξουδετέρωνε «τήν πολλήν ἀμέλειαν καί ἀδιαφορίαν ἀπό μέρους τῶν ἱερωμένων εἰς τό οὐσιῶδες τοῦτο κεφάλαιον», καί θά βοηθοῦσε στό νά ἐκλείπουν οἱ «πολλοί ἀπαίδευτοι καί ἀμύητοι καί πρός αὐτήν τῶν ἀκολουθιῶν τήν ἀνάγνωσιν ἀνεπιτήδειοι,... προξενοῦντες καί αὐτοῖς καί ἄλλοις κρῖμα καί ὄλεθρον ψυχικόν, καθότι ἐκ τῆς ἀναξιότητος καί ἀμαθείας τῶν ἱερωμένων πηγάζει ἡ πρός τά θεῖα ψυχρότης τῶν χριστιανῶν ἡ ἱεροκατηγορία, ἡ παρείσφρησις τῶν ἑτεροδιδασκαλιῶν, καί ὅσαι ἄλλαι θρησκευτικαί καταχρήσεις...».

5. ΓΕΔΕΩΝ Μανουήλ Ἰ., *Κανονικαί Διατάξεις*, Β΄ Κωνσταντινούπολις 1889, 225. Εἶναι μιά σχολή, ἡ ὁποία, καί κατά τό ὄνομά της ἀκόμη, ἀποτελεῖ τόν «προθάλαμο» τῆς Θεολογικῆς τῆς Χάλκης. Σ' αὐτήν εἶχε κληθῆ ὅπως λίγα χρόνια ἀργότερα εἶχε προσκληθεῖ γιά τή Σχολή τῆς Χάλκης Κωνσταντῖνος ὁ Τυπάλδος ἀπό τήν Κέρκυρα, ὁ γνωστός «σχολάρχης και διδάσκαλος- *Βαρθολομαῖος ὁ Κουτλουμουσιανός, ὁ Ἴμβριος*, τόν ὁποῖο τό σχετικό Πατριαρχικό καί Συνοδικό Γράμμα τόν ἀναφέρει σάν «διδάσκαλον τῆς θεολογίας, ἄνδρα σεβάσμιον ἐνάρετον, ἀνεπίληπτον, τῇ τε ἐξωτερικῇ καί ἐκκλησιαστικῇ παιδείᾳ συγκεκροτημένον καί ἐξ ἐπαγγέλματος θεολόγον, καί δυνάμενον νά διδάξῃ τούς προσερχομένους τάς ἀρχάς καί βάσεις τῆς ὀρθοδόξου ἡμῶν πίστεως, καί νά κατηχήσῃ αὐτούς εἰς τά δόγματα, μυστήρια καί λοιπάς παραδόσεις τῆς ἁγίας ἡμῶν ἐκκλησίας».

6. ΓΕΡΜΑΝΟΥ (Ἀθανασιάδου), Μητροπολίτου Σάρδεων, *Ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Γερμανός ὁ Δ΄, ὁ ἀπό Δέρκων: Ὀρθοδοξία 6(1931) 177 ἑξ.* καί ἰδιαίτερα 630-638 καί 666-575. ΜΕΞΗ Ἀποστόλου. *Ἡ ἐν Χάλκῃ Ἱερά Θεολογική Σχολή, Ἱστορικά σημειώματα (1844-1935),* Κωνσταντινούπολις 1935, 13-22. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ (Γερασίμου ΖΑΦΕΙΡΗ), Μητροπολίτου Περιστερίου. *Ἡ Θεολογική Σχολή τῆς Χάλκης. Ἀναμνήσεις - Βιώματα - Ὁραματισμοί.* Ἀθῆναι 1986, 48-58 καί 244-256 κ.ἄ. ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ Βασιλ., *Ἱερά Θεολογική Σχολή Χάλκης*, τόμ. Α΄, Β΄ καί Γ΄, Ἀθῆναι 1968 καί 1970 καί Θεσσαλονίκη 1973, passim. ΠΑΣΑΔΑΙΟΥ Ἀριστείδ., *Ἱερά Θεολογική Σχολή Χάλκης. Ἱστορία - Ἀρχιτεκτονική*, Ἀθήνα 1987, passim. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ Βασιλ., *Τό διορθόδοξο καί διαχριστιανικό ἔργο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου (1923-1978) καί ἡ συμβολή σ' αὐτό τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης: Ἐκκλησία* 65 (683-687, 66(1989) 36-38, 66-67, 132-134, 160-161 καί 185-187.

7. ΓΕΔΕΩΝ Μανουήλ Ἰ., *Αἱ ἀρχαιότεραι τῶν καθ' ἡμᾶς θεολογικῶν σχολῶν, Ἐκκλησιαστική Ἀλήθεια* 8(1887) 72 ἑξ., Πρβλ. καί ΒΑ-

ΦΕΙΔΟΥ Φιλαρ. *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία*, Γ΄, 2. Ἀλεξάνδρεια 1930, 335, 392, 394, 401 κ.ἄ.

8. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ Χρυσ., Διακόνου (τώρα Μητροπολίτου Ἐφέσου). *Γερμανός ὁ Δ΄ καί ἡ ἐποχή του. Καΐρειος θεοσεβισμός – Θεολογική Σχολή – Ἐθνικόν Ὀρφανοτροφεῖον: Ὀρθοδοξία* 28 (1953) 363-386 καί τό ἴδιο στό *Ὀρθόδοξοι Κατόψεις*, Κατερίνη, ἐκδ. Τέρτιος, 1991, 93-113.

9. ΤΥΠΑΛΔΟΥ Κωνστ. *Λόγος, ὁ ἐπί τῇ ἐγκαθιδρύσει τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογικῆς*. Κωνσταντινούπολις 1844. Προβλ. καί ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ Χρυσ., Μητροπολίτου Μύρων (τώρα Μητροπολίτου Ἐφέσου). *Τά προγράμματα διδασκαλίας καί εἰδικῶς ὁ Συστηματικός κλάδος τῆς Θεολογίας εἰς τήν Ἱεράν Θεολογικήν Σχολήν Χάλκης*, στό *Ἐπετηρίς Ἑστίας Θεολόγων Χάλκης*. Ἀθῆναι 1980, 79, σημ. 1.

10. ΓΕΡΜΑΝΟΥ Δ΄, Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, *Πατριαρχικόν καί Συνοδικόν Σιγιλλιῶδες Γράμμα, κυρωτικόν τοῦ δευτέρου κανονισμοῦ λειτουργίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης*, Ἰούνιος (Φεβρουάριος;) 1853. *Κώδ. Πατριαρχικοῦ Ἀρχειοφυλακίου*, ΚΘ΄, 49. Πρβλ. καί ΓΕΡΜΑΝΟΥ (Ἀθανασιάδου), Μητροπολίτου Σάρδεων, *Ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Γερμανός ὁ Δ΄, ὁ ἀπό Δέρκων: Ὀρθοδοξία*, 6 (1931) 666. Στήν πραγματικότητα, ὅπως ἀπέδειξε ὁ Ἀπόστολος ΜΕΞΗΣ (*Ἡ ἐν Χάλκῃ Ἱερά Θεολογική Σχολή. Ἱστορικά σημειώματα. 1844-1935*. Κωνσταντινούπολις 1935, 79-83), τό Σιγιλλιῶδες αὐτό Γράμμα δέν ἦταν ἀρχικά κείμενο τοῦ Πατριάρχου Γερμανοῦ τοῦ Δ΄, ἀλλά τοῦ προκατόχου του στή δεύτερη πατριαρχεία του, ΑΝΘΙΜΟΥ τοῦ Δ΄, ὁ ὁποῖος, τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1852, ἑτοιμαζόταν νά ἐκδόσει τόν δεύτερο αὐτό Κανονισμό λειτουργίας τῆς Σχολῆς, διό καί διασώζεται τό Γράμμα αὐτό ὑπό τήν ἀρχική του μορφή στό ἀρχεῖο τῆς Σχολῆς (ἀλλ᾽ ὄχι στούς Πατριαρχικούς κώδικας) καί φέρει τίς ὑπογραφές τοῦ Πατριάρχου ΑΝΘΙΜΟΥ καί τῶν τότε συνοδικῶν ἀρχιερέων. Ἐπειδή ὅμως παραιτήθηκε στό μεταξύ ὁ ΑΝΘΙΜΟΣ (στίς 30 Ὀκτωβρίου 1852), ὁ Κανονισμός ἐκδόθηκε ἀπό τό διάδοχό του στόν Θρόνο Γερμανό τόν Δ΄, (δεύτερη, ὅπως λέχθηκε, Πατριαρχεία του), μέ τίς δέουσες φυσικά παραλλαγές στό κείμενο, ἀλλά μέ ταυτόσημα τό εἰσαγωγικό τμῆμα τοῦ ὑπάρχοντος Σιγιλλιώδους Γράμματος καί μέ τίς ὑπογραφές τῶν ἴδιων σχεδόν συνοδικῶν ἀρχιερέων (ἐκτός ἀπό δύο). Νομίζω, ὅτι τό κείμενο, ἔστω καί μέ τήν καλῶς νοούμενη αὐτή «περιπέτεια» πού γνώρισε, ἔχει τήν ἰδιαίτερη σημασία του, κυρίως ὡς πρός τό εἰσαγωγικό αὐτό τμῆμα του, ὅπου ὁ ὑπογράφων τελικά αὐτό Πατριάρχης Γερμανός ὁ Δ΄ ἐνστερνίζεται καί προωθεῖ τίς γενικές αὐτές ἀρχές, πού ἦταν καί εἶναι ἀρχές τῆς Μητρός Ἐκκλησίας γύρω ἀπό

τό θέμα αὐτό τῆς εὐρύτερης καί συνδυασμένης μέ τή θύραθεν καί ἐκκλησιαστική παιδεία ἀντιμετωπίσεως τῶν προβλημάτων τῆς Ἐκκλησίας σέ κάθε ἐποχή.

11. MANSI, *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio* 40, 351. Πρβλ. καί ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ Χρυσ., Διακόνου (τώρα Μητροπολίτου Ἐφέσου), *Γερμανός ὁ Δ΄ καί ἡ ἐποχή του. Καΐρειος θεοσεβισμός –Θεολογική Σχολή– Ἐθνικόν Ὀρφανοτροφεῖον, στό Ὀρθόδοξοι Κατόψεις, Β΄* Κατερίνη, ἐκδ. Τέρτιος, 1991, 105-106.

12. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ Χρυσ., Μητροπολίτου Μύρων (τώρα Μητροπολίτου Ἐφέσου), *Τό πρόγραμμα διδασκαλίας καί εἰδικῶς ὁ Συστηματικός Κλάδος τῆς Θεολογίας εἰς τήν Ἱεράν Θεολογικήν Σχολήν Χάλκης, στό Ἐπετηρίς Ἑστίας Θεολόγων Χάλκης*, Α΄, Ἀθῆναι 1980, καί ἰδιαίτερα τοῦ ΙΔΙΟΥ, *Τό καθηγητικό σῶμα τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης, ἐπιτελικό διεργαστήριο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.*

Προβλ. καί ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ (Γερασίμου ΖΑΦΕΙΡΗ), Μητροπολίτου Περιστερίου, *Ἡ Θεολογική Σχολή τῆς Χάλκης. (Ἀναμνήσεις – Βιώματα – Ὁραματισμοί)*, Ἀθῆναι 1986, passim. καί 48-59, 244-256. κ.ἄ.

13. ΜΑΞΙΜΟΥ (Χριστοπούλου, Μητροπολίτου Σάρδεων, *Τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ Ἱστορικοκανονική μελέτη*. Θεσσαλονίκη, ἔκδ. πατριαρχικοῦ Ἱδρύματος Πατερικῶν Μελετῶν, 1972, passim. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ Χρυσ., Μητροπολίτου Μύρων (τώρα Μητροπολίτου Ἐφέσου), *Πρωτεῖον, πρεσβεῖα τιμῆς καί εὐθύνη διακονίας εἰς τό σύστημα καί τήν ζωήν τῆς Ὀρθδόξου Ἐκκλησίας: Ἐπιστημονική Ἐπετηρίς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, 26 (1981) 9-29 καί στό *Ὀρθόδοξοι Κατόψεις*, Β΄, Κατερίνη, ἔκδ. Τέρτιος, 1991, 15-35.

14. ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ, Μητροπολίτου Φιλαδελφείας (τώρα Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου) Τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον καί ἡ Θεολογική Σχολή Χάλκης, στό *Ἐπετηρίς Ἑστίας Θεολόγων Χάλκης*, Ἀθῆναι 1980, 163-169. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ Βασιλ., *Τό διορθόδοξο καί διαχριστιανικό ἔργο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου (1923-1975) καί ἡ συμβολή σ' αὐτό τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης: Ἐκκλησία* 65 (1988) 683-687, 66 (1989) 36-38, 66-67, 132-134, 160-161 καί 185-187. ΤΣΕΤΣΗ Γεωργ., Μεγάλου πρωτοπρεσβυτέρου, *Ἡ συμβολή τῆς Ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης εἰς τήν Οἰκουμενικήν Κίνησιν*, στό *Ἐπετηρίς Ἑστίας Θεολόγων Χάλκης*, Ἀθῆναι 1980, 259-263. ΙΔΙΟΥ, *Ἡ συμβολή τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στήν ἵδρυση τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν*, Κατερίνη, ἔκδ. Τέρτιος,

1988, passim. ΙΔΙΟΥ, *Οἰκουμενικός Θρόνος καί Οἰκουμένη. Ἐπίσημα πατριαρχικά κείμενα,* Κατερίνη, ἔκδ. Τέρτιος 1989, passim.

15. ΓΕΡΜΑΝΟΥ Δ΄ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκύκλιος Ἐπιστολή «τῷ κλήρῳ καί λαῷ τῆς Μολδαβίας», Κωδ. Πατριαρχικοῦ Ἀρχειοφυλακίου,* ΚΑ΄, 301 Πρβλ. καί ΔΕΛΙΚΑΝΗ ΚΑΛΛ.

16. ΓΕΡΜΑΝΟΥ Δ΄, Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, *Πατριαρχικόν καί Συνοδικόν Σιγιλλιῶδες Γράμμα, κυρωτικόν τοῦ δευτέρου Κανονισμοῦ λειτουργίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης,* Ἰούνιος (Φεβρουάριος), 1853, *Κωδ. Πατριαρχικοῦ Ἀρχειοφυλακίου,* ΚΘ΄, 49. Πρβλ. καί ΓΕΡΜΑΝΟΥ (Ἀθανασιάδου), Μητροπολίτου Σάρδεων, *Ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Γερμανός ὁ Δ΄, ὁ ἀπό Δέρκων: Ὀρθοδοξία* 6 (1931) 666.

17. ΓΕΡΜΑΝΟΥ Δ΄, Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἀπομνημονεύματα,* στό ΜΕΞΗ Ἀποστόλου, *Ἡ ἐν Χάλκῃ Ἱερά Θεολογική Σχολή. Ἱστορικά σημειώματα (1844-1935),* Κωνσταντινούπολις 1935, 25-36 (καί εἰδικά γιά τήν περίπτωση αὐτή στήν σελ. 35), κατά ἀναδημοσίευση ἀπό τό Ἡμερολόγιο «Χρόνος», ἐκδότης ὁ Σταῦρος ΒΟΥΤΥΡΑΣ, Κωνσταντινούπολις 1869, 76-83.

Βασιλείου Νικοπούλου
Ἐφέτη, διδάκτορα Νομικῆς Α.Π.Θ.

Προβλήματα ἀπό τή χρήση τῆς Νομικῆς ἔννοιας τῆς «Μεσιτείας» στίς ἐπιστολές τοῦ Ἀπ. Παύλου

Α΄

Ὁ Ἀπ. Παῦλος, ὡς ἐγκρατέστατος νομοδιδάσκαλος[1], χρησιμοποιεῖ στίς ἐπιστολές του πολλές νομικές ἔννοιες κι ἀκόμη

1. Γιά τήν ἰδιότητα τοῦ Ἀπ. Παύλου ὡς νομοδιδάσκαλου βλ. *Ἀλ. Τσιριντάνη:* Παῦλος καί Νόμος, «Ἀκτῖνες» 15 σελ. 481 ἑπ. *Π. Ζέπου:* Ὁ Παῦλος ὡς ἐργάτης τοῦ Δικαίου, Α.Ι.Δ. Α΄, 38ἑπ. *Σπ. Κανίνια:* Ὁ Ἀπ. Παῦλος ἐνώπιον τῆς ρωμαϊκῆς δικαιοσύνης, Ἀνάτυπο ἀπό τό ἀφιέρωμα στόν *Κ. Τσάτσο,* Ἀθῆναι 1980. *Β. Νικοπούλου:* Ὁ Ἀπ. Παῦλος ὡς νομικός, «Γρηγ. Παλαμᾶς» 61-62 (19-8-1979). *Τοῦ ἰδίου:* Ἡ συμβολή τοῦ Ἀπ. Παύλου εἰς τήν διαμόρφωσιν τοῦ ποινικοῦ δόγματος «nullum crimen nulla poena sine lege», «Γρηγ. Παλαμᾶς» 58, 185ἑπ. *Τοῦ ἰδίου:* Αἱ σχέσεις τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης πρός τήν δικαιοσύνην κατά τόν Ἀπ. Παῦλον, «Γρηγ. Παλαμᾶς» 59, 22ἑπ. *Τοῦ ἰδίου:* Αἱ περί Φυσικοῦ Δικαίου ἀντιλήψεις τοῦ Ἀπ. Παύλου, Επιστημονική Ἐπετηρίς Δικηγ. Συλλόγου Θεσσαλονίκης, Α΄, 79-87. *Τοῦ ἰδίου:* Τό πρόβλημα τῆς ἑρμηνείας τοῦ Δικαίου παρά τῷ Ἀπ. Παύλῳ, «Γρηγ. Παλαμᾶς» 56, 128ἑπ. *Τοῦ ἰδίου:* Ἡ νομική σκέψη τοῦ Ἀπ. Παύλου, Διδακτορική Διατριβή, Θεσσαλονίκη 1992, Εἰσαγωγή, σελ. 33ἑπ.*Τοῦ ἰδίου:* Ἡ νομική ἔννοια τοῦ ἀρραβῶνα στίς Ἐπιστολές τοῦ Παύλου, Δελτίο Βιβλικῶν Μελετῶν, τόμ. 12ος, νέα σειρά Ἰούνιος – Δεκέμβριος 1992, ἔτος 22 σελ. 28-40 καί στήν Ἐπιστημονική Ἐπετηρίδα Δικηγ. Συλλόγου Θεσ/νίκης, 13, 9-15.

ὁλόκληρους δικαιικούς θεσμούς[2], πρός ἐξυπηρέτηση καίριων ἀναγκῶν τοῦ κύριου ἀποστολικοῦ ἔργου του καί εἰδικώτερα τῆς πρωταρχικῆς ὑπόθεσης τῆς δικαιώσεως, ἡ ὁποία βρίσκεται στό κέντρο τῆς διδασκαλίας του[3]. Ὁ νομικός ἐρευνητής τῶν

2. Ἡ ἔννοια τοῦ *θεσμοῦ* δέν εἶναι ἀκόμη πλήρως ἀποσαφηνισμένη στή νομική ἐπιστήμη. Κρατοῦσα φαίνεται ἡ ἄποψη σύμφωνα μέ τήν ὁποία ὡς θεσμός νοεῖται ἕνα σύνολο ἐννόμων σχέσεων πού διέπονται ἀπό ὡρισμένο πλέγμα κανόνων δικαίου ἐφ᾽ ὅσον ἡ ρύθμιση αὐτή ἀποβλέπει στήν πραγμάτωση μακρόχρονου κοινωνικοῦ σκοποῦ. Ἡ ἔννοια αὐτή τοῦ θεσμοῦ προέρχεται ἀπό τή γαλλική θεωρία τῆς institution, κατά τήν ὁποία ὡς θεσμός θεωρεῖται ὁ γάμος, ἡ οἰκογένεια, ἡ υἱοθεσία κ.λ.π. Βλ. *Dubischar:* Grundbegriffedes Rechts, 1968, § 19. *Roubier:* Theorie generale du droit, § 36. *Γ. Βέλτσου:* Ὁ θεσμικός λόγος καί ἡ ἐξουσία 1977, σελ. 54ἑπ., 86ἑπ. *Ν. Παπαντωνίου:* Γεν. Ἀρχές τοῦ Ἀστικοῦ Δικαίου, 3η ἔκδ. 1983 σελ. 183. *Β. Νικοπούλου:* Ἡ Νομική σκέψη τοῦ Ἀπ. Παύλου, 1992, σελ. 294.

3. Ἡ περί δικαιώσεως διδασκαλία τοῦ Παύλου ἀναπτύσσεται στίς πρός Ρωμαίους καί στήν πρός Γαλάτας ἐπιστολές. Μέ τόν ὅρο «δικαίωσις» ἐννοεῖται ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τόν Θεό. Κατά τόν Παῦλο ἡ δικαίωση περνάει μέσα ἀπό τήν πίστη στό Χριστό. Εἶναι δικαίωση «διά Χριστοῦ». Εἰδικώτερα κατά τόν Παῦλο «ἡ διά Χριστοῦ δικαίωσις οὐδέν ἄλλο εἶναι εἰ μή ἡ ἀνάπλασις τοῦ ἀνθρώπου καί ἡ ζωοποίησις αὐτοῦ, ὡς περιγράφεται ἐν *Γα.* 2, 19-20». *Β. Στογιάννου:* Χριστός καί Νόμος. Ἡ χριστοκεντρική θεώρησις τοῦ νόμου εἰς τήν πρός Γαλάτας ἐπιστολήν. Θεσσαλονίκη 1976 σελ. 133ἑπ. Ἀκόμη ἡ δικαίωση εἶναι «ἡ ἐν Χριστῷ πλήρωσις τῶν ἐπαγγελιῶν». *Β. Στογιάννου.* ὅπ.π. σελ. 138. Στή δικαίωση αὐτή, δηλαδή «εἰς τήν κατά τόν ὑπό τοῦ Θεοῦ προκαθωρισμένον χρόνον πλήρωσιν τῶν πρός τόν Ἀβραάμ δοθεισῶν ἐπαγγελιῶν διά τῆς ἐλεύσεως καί τοῦ ὅλου ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ μετέχουν οἱ πιστοί ὡς συγκληρονόμοι Χριστοῦ καί ὡς τελικοί ἀποδέκται τῶν θείων ἐπαγγελιῶν». *Β. Στογιάννου,* ὅπ.π. σελ. 141. Γιά τήν διδασκαλία τοῦ Παύλου περί δικαιώσεως βλ. ἐκτός ἀπό τό μνημονευθέν ἔργο τοῦ *Β. Στογιάννου* καί τά ἑξῆς: *Τοῦ ἰδίου:* Ἡ περί Νόμου διδασκαλία τῆς πρός Γαλάτας ἐπιστολῆς τοῦ Ἀπ. Παύλου, στό Δ.Β.Μ. 2(1972) 319-328. *Ε. Ζολώτα:* Ὑπόμνημα εἰς τήν πρός Γαλάτας ἐπιστολήν τοῦ Ἀπ. Παύλου. Ἀθήνησιν 1904. *Μ. Σιώτη:* Προλεγόμενα εἰς τήν ἑρμηνείαν τῆς πρός Γαλάτας ἐπιστολῆς τοῦ Ἀπ. Παύλου, Ἀθῆναι 1972. *Α. Oepke:* Der Brief des Paulus an

ἐπιστολῶν μέ ἱκανοποίηση διαπιστώνει ὅτι ὁ Παῦλος ἀντιμετωπίζει τήν δικαίωση τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τόν Θεό ὡς μία σύνθετη νομική πράξη, ἡ ὁποία ἐξελίσσεται κατ' ἀναλογίαν πρός ὡρισμένους νομικούς θεσμούς καί ἔννοιες[4], κυρίως ὅμως πρός *τήν τριλογία τῶν νομικῶν ἐννοιῶν τῆς ἐλευθερίας, υἱοθεσίας καί κληρονομίας,* ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τήν σταθερή κλίμακα τῆς δικαιώσεως[5], στούς τρεῖς ὡς ἄνω βασικούς ἀναβαθμούς τῆς ὁποίας παρεμβάλλονται καί ἄλλοι ὑποβοηθητικοί[6], πού εἶναι καί

die Gabater (ThWNT 9), Berlin 1957 - *F. Prat:* La Theologie de Saint Paul, Paris 1961. *O. Kuss:* Nomos bei Paulus, MthZ 17(1966) 173-272. *R.A. Lipsius:* Der Brief des Paulus an die Galater (HCNT 11,2) Freiburg 1891.

4. Βλ. *Β. Νικοπούλου:* Ἡ Νομική σκέψη τοῦ Ἀπ. Παύλου, Διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη, 1992 σελ. 296ἑπ. ὅπου εἰδικώτερα σημειώνονται σχετικῶς τά ἑξῆς: «Ὁλόκληρη ἡ ὑπόθεση τῆς δικαιώσεως, τῆς ἐκπλήρωσης τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ, παρουσιάζεται ὡς μία σύνθετη «νομική πράξη», ἡ ὁποία ἐξελίσσεται ἀπό τήν ἀπελευθέρωση τοῦ δούλου τῆς ἁμαρτίας ἀνθρώπου στήν υἱοθεσία του ἀπό τό Θεό καί μέ αὐτήν στήν κληρονομία τῆς βασιλείας του».

5. Βλ. *Β. Νικοπούλου:* Ἡ Νομική σκέψη τοῦ Ἀπ. Παύλου, σελ. 296, 381 ὅπου σημειώνεται ὅτι «ἐλευθερία – υἱοθεσία – κληρονομία εἶναι ἡ τριλογία τῶν νομικῶν ἐννοιῶν πάνω στήν ὁποία ὁ νομοδιδάσκαλος Ἀπ. Παῦλος θεμελιώνει τήν περί δικαιώσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τό Θεό διδασκαλία του. Συνοπτικά τό τριαδικό αὐτό νομικό σχῆμα ἀναλύεται ἀπό τήν ἄποψη τῆς σωτηριολογικῆς ἐφαρμογῆς του ὡς ἑξῆς: Ὁ ἄνθρωπος μετά τήν πτώση καί ἐξ αἰτίας αὐτῆς ἔγινε δοῦλος τῆς ἁμαρτίας, ζῶντας στήν ἀποστασία. Ἀπό τή δουλεία αὐτή τόν ἀπελευθέρωσε ὁ Χριστός, ὁ ὁποῖος τόν ἐξαγόρασε ἀπό τόν ἐχθρό διάβολο καταβάλλοντας ὡς λύτρα τό τίμιο αἷμα Του. Ὁ ἀπελεύθερος πλέον ἄνθρωπος υἱοθετεῖται στή συνέχεια ἀπό τό Θεό καί καθίσταται θετός υἱός αὐτοῦ. Ἀφοῦ ὅμως γίνεται θετός υἱός τοῦ Θεοῦ καθίσταται ἀναγκαίως καί κληρονόμος αὐτοῦ καί ἑπομένως συγκληρονόμος τοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ μονογενής φυσικός υἱός τοῦ Θεοῦ».

6. *Βλ. Β. Νικοπούλου:* Ἡ νομική ἔννοια τοῦ ἀρραβῶνα στίς ἐπιστολές τοῦ Παύλου, ὅ.π. σελ. 28 ὅπου ὡς μία ἀκόμη βαθμίδα τῆς βασικῆς νομικῆς σωτηριολογικῆς κλίμακας προβάλλεται ἀπό τόν συγγραφέα ἡ ἔννοια τοῦ ἀρραβῶνα.

αὐτοί ἀμιγεῖς νομικές ἔννοιες, ἐπιλεγμένες μέ ἀκρίβεια ἀπό τόν Παῦλο, ὁ ὁποῖος δέν ἀποκρύπτει τήν ἀδυναμία του στά δικαιικά σχήματα. Ἕνας ἀπό τούς ὑποβοηθητικούς αὐτούς ἀναβαθμούς τῆς βασικῆς κλίμακας τῆς δικαιώσεως, πού προβάλλεται ἰδιαίτερα ἀπό τόν Παῦλο, εἶναι καί ἡ νομική ἔννοια *τοῦ μεσίτη καί κατ' ἐπέκταση τῆς μεσιτείας*.

Τήν συναντᾶμε σέ πολλά ἐπιστολικά χωρία καί εἰδικώτερα α) τό *Γα.* 3, 19-20 «τί οὖν ὁ νόμος; τῶν παραβάσεων χάριν προσετέθη, ἄχρις οὗ ἔλθῃ τό σπέρμα ᾧ ἐπήγγελται, διαταγείς δι' ἀγγέλων ἐν χερσί μεσίτου· ὁ δέ μεσίτης ἑνός οὐκ ἔστιν, ὁ δέ Θεός εἷς ἐστίν», β) τό *Α΄ Τιμ.* 2, 5 «εἷς γάρ Θεός, εἷς καί μεσίτης Θεοῦ καί ἀνθρώπων, ἄνθρωπος Χριστός Ἰησοῦς», γ) *Ἑβρ.* 8, 6 «νυνί δέ διαφορωτέρας τέτευχε λειτουργίας, ὅσῳ καί κρείττονος ἐστί διαθήκης μεσίτης», δ) *Ἑβρ.* 9, 15 «καί διά τοῦτο διαθήκης καινῆς μεσίτης ἐστίν», ε) *Ἑβρ.* 12, 24 «καί διαθήκης νέας μεσίτῃ Ἰησοῦ», τά ὁποῖα, παρά τό ἔκδηλο νομικό τους περιεχόμενο, δέν ἔτυχαν τῆς δέουσας νομικῆς ἐπεξεργασίας.

Μιά τέτοια ἀποκλειστικῶς νομική ἐπεξεργασία ἐξωδικαιικῶν κειμένων, ὅπως εἶναι καί τά ἁγιογραφικά, πρέπει νά διευκρινισθῆ ὅτι δέν στοχεύει ἁπλῶς στόν ἐντοπισμό σ' αὐτά νομικῶν ἐννοιῶν ἤ καί ὁλόκληρων ἀκόμη δικαιικῶν θεσμῶν, κάτι πού, ὅπως γίνεται εὔκολα ἀντιληπτό, δέν θά εἶχε κανένα ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον, ἀλλά ἀποβλέπει κυρίως σέ τέσσερις βασικούς στόχους πού ἐμπίπτουν αὐτόθροα στήν ἀναμφισβήτητη δικαιοδοσία τῆς νομικῆς ἐπιστήμης. Οἱ στόχοι αὐτοί εἶναι: α) ἡ συστηματική διερεύνηση *τῶν αἰτίων* πού ὠθοῦν τόν συγγραφέα τοῦ ἐξωδικαιικοῦ κειμένου στήν χρήση νομικοῦ – δικαιικοῦ ὑλικοῦ, β) ἡ ἀνεύρεση *τοῦ σκοποῦ* πού καλοῦνται νά ἐξυπηρετήσουν οἱ νομικές ἔννοιες στά πλαίσια τοῦ ἀλλότριου γι' αὐτές περιεχομένου τοῦ ἐξωνομικοῦ κειμένου, ὁ ὁποῖος, ὅπως εἶναι φυσικό δέν ταυτίζεται πρός τά αἴτια ἀπολύτως, ἀφοῦ ἡ ἔρευνα αὐτῶν ἀπαντᾶ στό ἐρώτημα γιατί προκειμένου νά ἐπιτευχθῆ ὁ συγκεκριμένος σκοπός ἐπελέγησαν νομικές κατασκευές, γ) ἡ ἐπισήμανση καί ἀνάλυση *τοῦ τρόπου* μεταφορᾶς ἀπό τό φυσικό τους δικαιικό περιβάλλον στό ἀλλότριο ἐξωδικαιικό πεδίο καί

δ) ἡ διαπίστωση *τοῦ βαθμοῦ ἐξυπηρέτησης* τοῦ σκοποῦ γιά τόν ὁποῖο ἐπιστρατεύθηκαν οἱ συγκεκριμένες νομικές ἔννοιες στά πλαίσια τοῦ ἐξωνομικοῦ πεδίου. Ἡ ὅλη προσπάθεια προσκρούει, ὅπως ἄλλωστε εἶναι φυσικό, σέ πολλές δυσχέρειες, οἱ ὁποῖες προκαλοῦνται *πρῶτον* ἀπό τό συνολικό ἐξωδικαιικό περιεχόμενο τοῦ κειμένου καθ' ἑαυτό, *δεύτερον* ἀπό τήν τυχόν ἔλλειψη νομικῶν γνώσεων τοῦ συγγραφέα τοῦ κειμένου καί *τρίτον* ἀπό τήν ἔλλειψη εἰδικῶν «ἐξωδικαιικῶν» γνώσεων τοῦ νομικοῦ ἐρευνητῆ, ἀντίστοιχων πρός τό ἀλλότριο κατ' ἀρχήν γι' αὐτόν κείμενο[7]. Βέβαια ὁ συνδυασμός ἀπό τόν τελευταῖο τῶν νομικῶν μέ τίς ἀναγκαῖες εἰδικές ἐξωνομικές γνώσεις περιορίζει σέ σημαντικό βαθμό τά προβλήματα αὐτά, χωρίς καί νά τά ἐξουδετερώνει ἀπολύτως. Τό ἴδιο ἰσχύει καί γιά τόν συγγραφέα τοῦ ἐξωδικαιικοῦ κειμένου, ἀλλά μέ μεγαλύτερη ἀναμφισβήτητα ἀποτελεσματικότητα στήν ἐλαχιστοποίηση τῶν προβλημάτων. Ἡ παρατήρηση αὐτή ἰσχύει ἀπόλυτα στήν περίπτωση τοῦ Ἀπ. Παύλου. Πράγματι ἡ νομική ἐπεξεργασία τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου διευκολύνεται ἀφάνταστα ἀπό τήν κοινῶς παραδεγμένη πλέον ἰδιότητα τοῦ Παύλου ὡς μεγάλου καί ἐγκρατέστατου νομοδιδασκάλου, ἐφάμιλλου πρός τούς συγχρόνους του κλασσικούς ρωμαίους Jurisprudentes[8].

7. *Βλ. Β. Νικοπούλου:* Ἡ νομική ἔννοια τοῦ ἀρραβῶνα στίς ἐπιστολές τοῦ Παύλου, σελ. 29 ὅπου ἐπίσης ἐπισημαίνονται παρόμοιες δυσχέρειες, προστίθεται δέ καί ἄλλη αἰτία αὐτῶν τῶν δυσχερειῶν «ἡ ἔλλειψη οὐσιαστικῆς νομιμοποίησης πρός χρήση νομικῶν ἐννοιῶν σέ ἐξωδικαιικά σχήματα, ἡ ὁποία παρατηρεῖται εἴτε διαθέτει εἴτε ὄχι ὁ συγγραφέας τους νομική παιδεία, ὀφειλόμενη στήν περίπτωση τέτοιων εἰδικῶν γνώσεων στό κατ' ἀρχήν ξένο πρός τίς ἔννοιες αὐτές ἐξωδικαιικό περιεχόμενο τοῦ κειμένου στό ὁποῖο περιέχονται, τό ὁποῖο τίς καθιστᾶ παρείσακτες καί ἀπροσάρμοστες στήν ὅλη οὐσιαστική δομή του...».

8. Ὁ Ἀπ. Παῦλος ὑπῆρξε σύγχρονος τῶν μεγάλων Ρωμαίων νομοδιδασκάλων C. Ateins, M. Cocceius Nerva (Nerva pater), Massurius Sabinus, οἱ ὁποῖοι ἐπεξεργάζονται τό Δίκαιο κατά συστηματικό τρόπο, ἔτσι ὥστε αὐτό διατηρεῖται πάντα νέο καί σφριγηλό, χωρίς νά χάνη τήν ἐπαφή του μέ τίς ἀνάγκες τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Γιά τή ζωή καί

῾Ο Παῦλος μέ τήν ἰδιότητα τοῦ νομοδιδασκάλου κατέχει, ὅπως προκύπτει ἀπό πλῆθος χωρίων τῶν ἐπιστολῶν του, σέ βάθος τίς νομικές ἔννοιες ὄχι μόνο τοῦ ἑβραϊκοῦ, ἀλλά καί τοῦ ρωμαϊκοῦ καί ἑλληνικοῦ δικαίου[9], γνωρίζει ὅσο κανένας τόν ρόλο πού εἶναι σέ θέση νά διαδραματίσουν καί σέ ἐξωδικαιικό ἀκόμη ἐπίπεδο, χάρη κυρίως στήν ἀξιοθαύμαστη σημασιολογική τους πληρότητα, τήν ρυθμιστική τους εὐλυγισία καί προσαρμοστικότητα, ὀφειλόμενη βεβαίως στήν ἄρτια ἐπεξεργασία τους κυρίως στά πλαίσια τοῦ ἐννοιοκρατούμενου ρωμαϊκοῦ Δικαίου[10], κι ἀκόμη διαθέτει ὁ ἴδιος σπάνια ἱκανότητα μεταφορᾶς τῶν νομικῶν ἐννοιῶν ἀπό τό φυσικό τους νομικό στό ἀλλότριο κατ' ἀρχήν ἐξωνομικό πνευματικό πεδίο, στό ὁποῖο βρίσκει πάντα τόν καλλίτερο τρόπο ἀνάλογης βέβαια ἐφαρμογῆς τους[11].

τό ἔργο τῶν μεγάλων αὐτῶν Ρωμαίων jurisprudentes βλ. *B. Küebler,* Τό Ρωμαϊκόν Δίκαιον κατά τούς κλασσικούς χρόνους τῆς ἱστορίας του, τμῆμα Γ΄ ἐξελληνισθέν ὑπό *Π. Βιζουκίδου,* σελ. 85ἑπ. ἐπίσης *Γ. Πετροπούλου:* ῾Ιστορία καί Εἰσηγήσεις τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου, Α΄ § 4. 'Εξ ἄλλου γιά τίς σχέσεις τοῦ 'Απ. Παύλου μέ τούς πιό πάνω συγχρόνους του Ρωμαίους νομοδιδασκάλους βλ. *Β. Νικοπούλου:* ῾Η νομική σκέψη τοῦ 'Απ. Παύλου, σελ. 149ἑπ.

9. Γιά τίς σχέσεις τοῦ Παύλου μέ τό Ρωμαϊκό Δίκαιο καί τίς γνώσεις του πάνω σ' αὐτό βλ. ἐκτενέστερα *Β. Νικοπούλου:* ῾Η νομική σκέψη τοῦ 'Απ. Παύλου, σελ. 133ἑπ. 140ἑπ. 162.

10. ῾Ο *B. Küebler,* ὅ.π. σελ. 57 παρατηρεῖ ὀρθῶς ὅτι κατά τήν κλασσική περίοδο τοῦ Ρωμαϊκοῦ δικαίου, ἡ ὁποία ἐκτείνεται κυρίως στούς χρόνους τοῦ 'Απ. Παύλου, «αἱ δικαιικαί ἔννοιαι ὑπέστησαν τό πρῶτον ἐναργῆ ἐπεξεργασίαν καί ἐταξινομήθησαν σκοπίμως καί ὑπετάχθησαν ὑπό σύστημα ἐπιστημονικόν».

11. ῾Η ἱκανότητα αὐτή ἀνάλογης ἐφαρμογῆς τῶν νομικῶν ἐννοιῶν στό πνευματικό πεδίον, τήν ὁποία ἀναμφισβήτητα διέθετε ὁ Παῦλος δέν πρέπει νά ἐκληφθῆ μόνο ὡς ἀποτέλεσμα τῆς νομικοδικαιικῆς του κατάρτισης, ἀλλά πρέπει νά ἀντιμετωπισθῆ ὡς ἐπί μέρους ἐκδήλωση τῆς ἀξιοθαύμαστης φυσικῆς προσαρμοστικῆς του ἱκανότητας, γιά τήν ὁποία κάνει λόγο ὁ ἴδιος στό *Α΄ Κο.* 9, 20-23 «'Εγενόμην τοῖς 'Ιουδαίοις ὡς 'Ιουδαῖος ἵνα 'Ιουδαίους κερδήσω· τοῖς ὑπό νόμον ὡς ὑπό νόμον, ἵνα τούς ὑπό νόμον κερδήσω· τοῖς ἀνόμοις ὡς ἄνομος, μή ὢν ἄνομος, ἵνα κερδήσω ἀνόμους...». Γι' αὐτή τήν ἱκανότητα τοῦ Παύλου

Ὅλα αὐτά βρίσκουν ἀπόλυτη σχεδόν ἐφαρμογή εἰδικῶς καί ἐπί *τῶν ἀκραιφνῶς νομικῶν ἐννοιῶν τοῦ μεσίτη καί τῆς μεσιτείας.*

Τό *«γράμμα»* ὅλων τῶν προαναφερθέντων χωρίων τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου, πού περιέχουν τήν ἔννοια τοῦ μεσίτη καί κατ' ἐπέκταση τῆς μεσιτείας, ἐπιτρέπει αὐτό καί μόνο, χωρίς τήν ἀνάγκη τῆς προσφυγῆς στό ἄκρως δηλωτικό πάντως τῆς κατεύθυνσης αὐτῆς *«πνεῦμα»*[12] τους, τήν διατύπωση τοῦ συμπεράσματος, ὅτι σέ ὅλα ἀνεξαιρέτως αὐτά τά χωρία τῶν ἐπιστολῶν ἡ μεσιτεία χρησιμοποιεῖται μέ τήν αὐστηρῶς νομική της ἔννοια. Πρός ἀπόδειξη αὐτοῦ ἐπιβάλλεται ἡ ἐπισκόπηση καί ἀνάλυση τῆς νομικῆς ἔννοιας τῆς μεσιτείας, ὅπως αὐτή ἦταν κατεστρωμένη στά πιό γνωστά Δίκαια τῆς νοτιοανατολικῆς λεκάνης τῆς Μεσογείου, καί εἰδικώτερα τό ρωμαϊκό, τό ἑλληνικό, τό αἰγυπτιακό καί τό ἑβραϊκό, καί στή συνέχεια ἡ σύγκριση τῆς νομικῆς ἔννοιας τῆς μεσιτείας, ὅπως προβάλλει μέσα ἀπό τά διάφορα Δίκαια, πρός ἐκείνη πού συναντᾶμε στίς ἐπιστολές, ἀπό τήν ὁποία θά προκύψη ἡ πλήρης σχεδόν συνταύτισή τους, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τόν πρωταρχικό σκοπό τῆς μελέτης αὐτῆς. Ἀπό νομική ἄποψη ἐκεῖνο πού ἐνδιαφέρει πρωτίστως εἶναι νά

ὁ *J. Holzner*, Paulus, ἑλλην. μετάφραση *Ἰ. Κοτσώνη*, σελ. 213 γράφει: «ὅταν μιλοῦσε σέ Ἑβραίους ἔπαιρνε ὡς στήριγμα τόν λόγο τοῦ Θεοῦ. Ὅταν μιλοῦσε σέ εἰδωλολάτρες στηριζόταν πάνω στό ἔργο τοῦ Θεοῦ στή φύση. Στούς Ἑβραίους ἐχρησιμοποιοῦσε τήν ἀποκάλυψη στήν ἱστορία τῆς ἀπολυτρώσεως, στούς εἰδωλολάτρες στηριζόταν στήν μαρτυρία τῆς συνειδήσεως γιά τόν Θεό καί τήν βαθύτερη ἐσωτερική πεῖρα τῆς καρδιᾶς...». Βλ. ἐπίσης *Β. Νικοπούλου:* Ἡ Νομική σκέψη τοῦ Ἀπ. Παύλου, εἰσαγωγή σελ. 42.

12. Γιά τή διάκριση μεταξύ «γράμματος» καί «πνεύματος» τοῦ νόμου καί τήν σημασία της στήν ἑρμηνεία τοῦ Δικαίου βλ. κυρίως *Κ. Τσάτσου:* Τό πρόβλημα τῆς ἑρμηνείας τοῦ δικαίου, β΄ ἔκδ. Ἀθῆναι 1978 σελ. 122ἑπ. *Κ. Τριανταφυλλόπουλου:* Ἡ ἐλευθέρα ἑρμηνεία τοῦ Δικαίου, 1916 σελ. 20ἑπ. Καί βεβαίως πρέπει ἰδιαίτερα νά ἐξαρθῆ ἡ περίπυστη ἑρμηνευτική ἀρχή τοῦ Παύλου «τό γάρ γράμμα ἀποκτείνει, τό δέ πνεῦμα ζωοποιεῖ» (*Β΄ Κο.* 3, 6), γιά τήν ὁποία βλ. *Β. Νικοπούλου:* Τό πρόβλημα τῆς ἑρμηνείας τοῦ Δικαίου παρά τῷ Ἀπ. Παύλῳ, Ἀρμ. 1979 σελ. 630ἑπ. καί σέ ἀνάτυπο.

καταδειχθῆ τό γεγονός ὅτι ὁ Ἀπ. Παῦλος χρησιμοποιεῖ καί τίς ἔννοιες *τοῦ μεσίτη καί τῆς μεσιτείας*, ὄχι ὑπό κάποια *γενική καί ἀόριστη σημασία*, πού ἴσως τίς ἀντιλαμβάνονται οἱ πολλοί[13], ἀλλά ὑπό τό *στενό* νομικό τους περιεχόμενο, διότι ἔτσι θά φανῆ ἡ τεράστια συμβολή τοῦ Δικαίου γενικῶς στήν ὑπόθεση τῆς «δικαιώσεως», καί θά διευκολυνθῆ βέβαια ἡ ἐπίλυση τῶν διαφόρων μερικωτέρων προβλημάτων πού γεννῶνται ἀπό τήν ἐφαρμογή καί αὐτῶν τῶν νομικῶν ἐννοιῶν στό σωτηριολογικό πεδίο καί ἔχουν ἤδη ἐπισημανθῆ.

Β΄

Σέ ὅλα σχεδόν τά Δίκαια τῆς νοτιοανατολικῆς λεκάνης τῆς Μεσογείου ἡ μεσιτεία ἀπό ἀρχαιοτάτων χρόνων διαμορφώθηκε ὡς *σύμβαση ἐξυπηρετική τῶν συναλλακτικῶν ἀναγκῶν*, σ' ἕνα χῶρο ὅπου ἀνέκαθεν ἀνθοῦσε τό ἐμπόριο κυρίως τό *διαμετακομιστικό*[14]. Ἡ χρησιμότητά της συνίσταται στήν διευ-

13. Ἐπικρατεῖ ἡ ἀντίληψη ὅτι ὁ Παῦλος καί στά «νομικά» χωρία τῶν ἐπιστολῶν δέν κάνει τίποτε ἄλλο παρά νά χρησιμοποιῆ εἰκόνες παρμένες ἀπό τήν καθημερινή πρακτική, δίχως βαθύτερη ἐξέταση καί γνώση τοῦ περιεχομένου τους, ὅπως συμβαίνει κατά τούς ὑποστηρικτές αὐτῆς τῆς ἄποψης καί μέ τά φιλοσοφικά χωρία τῶν ἐπιστολῶν, ὅπου ἐπίσης χρησιμοποιοῦνται κοινῶς γνωστές φράσεις, οἱ ὁποῖες ἦταν εὐρύτατα διαδεδομένες στό λαό. Βλ. *Π. Τρεμπέλα:* Ὑπόμνημα εἰς τάς ἐπιστολάς τῆς Καινῆς Διαθήκης, εἰσαγωγή σελ. 18. *J. Eckert:* Die urchristliche Verkündigung im Streit zwischen Paulus und seinen Gegnern nach dem Galaterbrief. 1961 σελ. 88 σημ. 4. *Β. Στογιάννου:* Χριστός καί Νόμος, σελ. 100. Τήν ἀνασκευή αὐτῆς τῆς ἄποψης βλ. στόν *Β. Νικόπουλο:* Ἡ Νομική σκέψη τοῦ Ἀπ. Παύλου, εἰσαγωγή, σελ. 50.

14. Ὁ θεσμός τῆς συμβάσεως ὑπό τήν μορφή τῆς ἀνταλλαγῆς ἀγαθῶν εἶναι ἀπό τούς πιό παλαίφατους δικαιικούς θεσμούς, γνωστός ἀκόμη ἀπό τούς προϊστορικούς χρόνους καί δέν εἶναι λίγοι αὐτοί πού ὑποστηρίζουν ὅτι πρόκειται μᾶλλον γιά προ-δικαιικό ἤ καί ἐξωνομικό θεσμό. Βλ. *Reinach:* Die apriorischen Grundilagen des bürgerlichen Rechts, 1922. *Γ. Μιχαηλίδη-Νουάρου:* Ἡ κοινωνική λειτουργία τῶν

κόλυνση τῆς σύναψης τῶν συμβάσεων στίς περιπτώσεις ἐκεῖνες στίς ὁποῖες τά μέλλοντα νά συμβληθοῦν πρόσωπα δέν εἶναι σέ θέση γιά διαφόρους λόγους νά ἔχουν προσωπική ἐπαφή καί συνεννόηση γιά τήν σύναψη τῆς σκοπουμένης συμβάσεως[15]. Εἶναι συνεπῶς ἡ μεσιτεία γέννημα τῶν συναλλακτικῶν ἀναγκῶν. Στήν τελική της μορφή, τήν ὁποία προσέλαβε σχετικῶς ἐνωρίς καί πάντως πολύ πρίν ἀπό τούς χρόνους τοῦ Παύλου, ἡ μεσιτεία ἐμφανίζεται στά περισσότερα Δίκαια *ὡς ἑτεροβαρής σύμβαση μέ τήν ὁποία ὑπόσχεται κάποιος ἀμοιβή σέ τρίτο γιά τήν μεσολάβησή του ἤ τήν ὑπόδειξη κάποιας εὐκαιρίας πρός σύναψη συμβάσεως*[16]. Τό οὐσιῶδες στοιχεῖο τῆς σύμβασης τῆς μεσιτείας εἶναι ἡ *μεσολάβηση* τοῦ μεσίτη πρός σύναψη κάποιας *σύμβασης* μεταξύ ἄλλων, χωρίς νά μετέχη ὁ ἴδιος στήν

συμβάσεων στό σύγχρονο Δίκαιο, Θεσσαλονίκη 1991, σελ. 4 σημ. 1 καί τίς ἐκεῖ παραπομπές. *Kühnemann:* στό RvglHWB, v σελ. 309, ὁ ὁποῖος παρατηρεῖ ὅτι ἡ μεσιτική μεσολάβηση ἀναγνωρίσθηκε ἀπό ἀρχαιοτάτων χρόνων ὡς πολλαπλῶς χρήσιμη ὄχι μόνο στούς λαούς πού θεωροῦνται φορεῖς τοῦ ἀρχαιοτέρου πολιτισμοῦ ὅπως στούς Ἰνδούς καί τούς Ἕλληνες, ἀλλά καί στούς ἀπολίτιστους λαούς τῆς Ἀφρικῆς.

15. Πράγματι ἡ μεσιτεία μπορεῖ νά θέση σέ ἄμεση ἐπαφή πρόσωπα πολλές φορές ἄγνωστα μεταξύ τους ἤ πού δέν προσφέρονται μέ εὐχέρεια σέ προσωπική συνεννόηση καί νά διευκολύνη ἔτσι τήν κατάρτιση τῶν συμβάσεων. Βλ. *Σακκέτα,* ῾ΕρμΑΚ, ἄρθρ. 703-708 εἰσαγωγικές παρατηρήσεις Α, 1.

16. Γιά τήν ἔννοια τῆς μεσιτείας βλ. *Π. Ζέπου:* Ἐνοχ. Δίκ. 11 § 13, I, 1 *Κ. Κουκᾶ,* Ἐνοχ. Δίκ. ἄρθρ. 703. *Γ. Βάλληνδα:* Ερμηνεία κατ' ἄρθ. Α.Κ. ἄρθρ. 703. *Σακκέτα,* ῾ΕρμΑΚ, 703, I, Α, 1. Ἀπό τήν σύμβαση τῆς μεσιτείας προκύπτει ὑποχρέωση μόνο σέ βάρος τοῦ ὑποσχεθέντος ἀμοιβή, ὄχι ὅμως καί σέ βάρος τοῦ μεσίτη γιά τήν ἐκτέλεση τῆς μεσιτικῆς ἐνέργειας πού τοῦ ἀνατέθηκε. Γι' αὐτό χαρακτηρίζεται κατ' ἀρχήν ὡς ἑτεροβαρής σύμβαση, ἡ ὁποία στά σύγχρονα δίκαια τελεῖ ὑπό τήν ἀναβλητική αἵρεση τῆς κατάρτισης τῆς σύμβασης γιά τήν ὁποία δόθηκε ἡ ὑπόσχεση ἀμοιβῆς, μόνο κατόπιν τῆς μεσολάβησης τοῦ μεσίτη. Γιά τά ἀρχαῖα Δίκαια βλ. *Kuhnemann,* ὅ.π.

σύναψη αὐτῆς[17]. Ὁ ρόλος δηλαδή τοῦ μεσίτη συνίσταται κυρίως στήν *δικαιοπρακτική* καί εἰδικώτερα τήν *συμβατική προσέγγιση τρίτων*, οἱ ὁποῖοι κατά κανόνα εἶναι ἄγνωστοι μεταξύ τους. Πάντως ὁ μεσίτης οὔτε *συμβάλλεται ὁ ἴδιος* οὔτε *ἀντιπροσωπεύει* κάποιον ἀπό τούς συμβαλλομένους, οἱ ὁποῖοι εἴτε συνάπτουν αὐτοπροσώπως τήν σύμβαση, εἴτε μέ ἀντιπρόσωπο, ὄχι ὅμως *«διά»* τοῦ μεσίτη *ὡς μεσίτη*[18]. Ἡ χρησιμοποίηση τοῦ μεσίτη καί ὡς ἀντιπροσώπου στήν σύναψη τῆς συμβάσεως δέν ἀποκλείεται[19]. Τό ἄλλο ἐπίσης οὐσιῶδες στοιχεῖο τῆς σύμβασης τῆς μεσιτείας εἶναι *ἡ ὑπόσχεση ἀμοιβῆς* πρός τόν μεσίτη γιά τήν μεσολάβησή του στήν σύναψη τῆς συμβάσεως[20]. Στό μεταγενέστερο ρωμαϊκό Δίκαιο τό στοιχεῖο τοῦτο τῆς ἀμοιβῆς τοῦ μεσίτη ἀμφισβητήθηκε ζωηρά. Γνωστή στούς μεταγενέστερους χρόνους ἡ ἀμοιβή τοῦ μεσίτη ὡς *«προξενητικά»*, ὅρος πού ὀφείλεται στήν ἔννοια τῆς μεσιτείας στά πλαίσια τοῦ Δη-

17. Ἀντικείμενο τῆς συμβάσεως τῆς μεσιτείας εἶναι ἡ μεσολάβηση ἤ ἡ ὑπόδειξη εὐκαιρίας πρός κατάρτιση συμβάσεως γενικῶς καί εἰδικώτερα τῆς ἀγοραπωλησίας. *Α. Σακκέτας:* ἙρμΑΚ, ἄρθ. 703, Β. 11, 10.

18. Ἀνέκαθεν γινόταν δεκτό, αὐτό πού κατ' ἀρχήν δέχονται τά περισσότερα ἀπό τά σύγχρονα δίκαια, ὅτι δηλαδή ὁ μεσίτης δέν ὑποχρεοῦται νά φροντίση γιά τήν πραγμάτωση καί ἐκτέλεση τῆς κυρίας συμβάσεως, διότι αὐτό ἀνήκει στόν κύκλο τῆς ἐνέργειας τῶν συμβαλλομένων. Ἡ ἐνέργεια τοῦ μεσίτη ἐξαντλεῖται στήν «μεσολάβηση» γιά τήν σύναψη τῆς συμβάσεως, χωρίς νά δικαιοῦται νά καταρτίση αὐτοπροσώπως τήν κυρίαν σύμβαση ἐπ' ὀνόματι καί γιά λογαριασμό τοῦ ἐντολέα του. Βλ. περισσότερα *Α. Σακκέτα,* ἙρμΑΚ, 703, Β. 111, 52. *Κ. Καυκᾶ,* ὅ.π. ἄρθρ. 703. Reichgerichtsräte, Kommentar § 652 ἀρ. 2.

19. *Α. Σακκέτας,* ὅ.π. 703, V, 52.

20. Γιά τήν ὑπόσχεση ἀμοιβῆς ὡς στοιχεῖο τῆς σύμβασης τῆς μεσιτείας βλ. *Α. Σακκέτα,* ὅ.π. 703, IV, 13-20. *Κ. Καυκᾶ,* ὅ.π. ἄρθρ. 703. *Γ. Σούρλα:* Ἀπαίτησις μεσιτικῶν δικαιωμάτων, Ε.Ε.Ν. 1, 436ἑπ. *Π. Ζέπου,* Ἐνοχ. Δίκ. μέρος Β΄ § 13. *Γ. Βάλληνδα:* Ἑρμ. Ἀστ. Κώδικος κατ' ἄρθρ. ὑπό τό ἄρθρ. 703. Πρέπει ἐνταῦθα νά σημειωθῆ ὅτι τό εἶδος τῆς ἀμοιβῆς δέν εἶναι ὡρισμένο στό νόμο, γι' αὐτό ἡ ἀμοιβή μπορεῖ νά περιλαμβάνη κάθε εἴδους παροχή εἴτε χρηματική εἴτε ἄλλη. Βλ. *Α. Σακκέτα,* ὅ.π. IV Β 13.

μοσίου Δικαίου, ἀντιμετώπισε τή δυσπιστία ἀλλά καί τήν ἐχθρότητα τοῦ ρωμαϊκοῦ Δικαίου. Ἔτσι τά «προξενητικά» χαρακτηρίστηκαν ὡς *«ρυπαρόν πρᾶγμα»*, τελικά ὅμως ὑπό τήν πίεση τῶν συναλλακτικῶν συνηθειῶν ἀναγνωρίσθηκε ἡ ἀξίωση τοῦ μεσίτη γιά καταβολή ἀμοιβῆς[21].

Μ' αὐτό τό περιεχόμενο ἡ μεσιτεία ἦταν γνωστή στούς χρόνους τοῦ Παύλου στό ἑλληνικό, αἰγυπτιακό, φοινικικό, βαβυλωνιακό καί ἑβραϊκό Δίκαιο, μέ ἐλάχιστες ἐπουσιώδεις διαφορές μεταξύ τους[22]. Τό ρωμαϊκό Δίκαιο ὅμως δέν ἀναγνώριζε

21. Εἶναι γεγονός ὅτι τό Ρωμαϊκό Δίκαιο διέκειτο δυσμενῶς πρός τήν ἀμοιβή τοῦ μεσίτη. Στούς Πανδέκτες ὑπάρχει ξεχωριστός τίτλος 50, 14, ὅπου στόν πρῶτο νόμο ὁρίζεται ὅτι ἐπιτρέπεται κατ' ἀρχήν νά δίνωνται «προξενητικά», ἐνῶ στόν δεύτερο χαρακτηρίζεται ὡς ρυπαρό πρᾶγμα ἡ λήψη ἀμοιβῆς ἀπό τόν μεσίτη, ἀναγνωρίζεται ὅμως τελικά ἡ ἀξίωση πρός πληρωμή ἀμοιβῆς μέ τήν αἰτιολογία ὅτι «ὑπάρχει ἡ τῶν προξενητῶν τάξις, οἵτινες εἰς ἀγοραπωλησίας, ἐμπορίας, συμβόλαια, θεμιτά παρέχουσιν ἑαυτούς χρησίμους κατά συνήθειαν οὐχί τοσοῦτον ἀποδοκιμαστέαν». Οἱ διατάξεις αὐτές περιέχονται καί στά Βασιλικά 54, 15, 1-3, ἐνῶ μέχρι σήμερα ὁ Ἀστικός Κώδικας θεωρεῖ ἄκυρη τήν ὑπόσχεση «προξενητικῶν» γάμου μέ ρητή διάταξη (ἄρθρ. 708) μέ τήν ὀρθή σκέψη ὅτι ὁ γάμος εἶναι μέν σχέση νομική, πρωτεύει ὅμως σ' αὐτήν τό ἠθικό στοιχεῖο, γι' αὐτό θεωρήθηκε ἀσυμβίβαστη ἡ ἰδιοτελής παρέμβαση μεσίτη μέ ἀξίωση ἀμοιβῆς γιά τή μεσολάβησή του. Βλ. *Ν. Θηβαίου:* Ἡ μεσιτεία γάμου, ΕΕΝ 8, 59. *Α. Σακκέτα,* ὅ.π. ἄρθρ. 708, Α, 1.

22. Γιά τά ξένα Δίκαια γενικῶς βλ. *Γ. Πετρόπουλου,* Ἱστορία καί Εἰσηγήσεις τοῦ Ρωμ. Δικαίου, § 2 σελ. 4ἑπ. Εἰδικῶς γιά τό αἰγυπτιακό Δίκαιο βλ. *J. Pirenne:* Histoire des Institutions et du droit prive de l' ancienne Égypte I-III, 1932, *C. Dykmans:* Histoire économique et sociale de l' ancienne Égypte, Paris 1936-1937. Γιά τό ἀρχαῖο ἑλληνικό καί ἰδιαίτερα τό ἀττικό Δίκαιο βλ. *L. Beauchet*, Histoire du droit prive de la République Recht und Rechtsverfahren, 1905. Γιά τό βαβυλωνιακό Δίκαιο καί τά Δίκαια τῆς σφηνοειδοῦς γραφῆς γενικῶς βλ. *Γ. Πετρόπουλου,* ὅ.π. § 2Γ σελ. 14ἑπ. καί τό γενικώτερο ἔργο γιά τόν βαβυλωνιακό πολιτισμό, ὅπου καί δικαιικά στοιχεῖα τοῦ *B. Meissner:* Babylonien und Assyrien, 1-11 1920-1925. Τέλος γιά τό ἑβραϊκό Δίκαιο

τήν μεσιτεία ὡς ξεχωριστή σύμβαση, ἀλλά κάλυπτε αὐτή ὑπό τήν ἐπίσης ἑτεροβαρῆ σύμβαση *τῆς ἐντολῆς* (mandatum). Τό mandatum ἦταν *ἑτεροβαρής σύμβαση μέ τήν ὁποία ὁ ἐντολέας (mandator, mandans) ἀνέθετε στόν ἐντολοδόχο (mandatarius) τήν διεξαγωγή ὡρισμένης ὑποθέσεως χωρίς ὅμως ἀμοιβή*[23]. Ὁ νόμος δέν ἀπέκλειε ἀντικείμενο τοῦ mandatum νά εἶναι καί ἡ μεσολάβηση πρός σύναψη συμβάσεως, ὁπότε τό mandatum λειτουργοῦσε ὡς μεσιτεία κατά τήν ἐλεύθερη βούληση τῶν συμβαλλομένων[24].

ἐκτός ἀπό τό μνημονευθέν ἔργο τοῦ *Γ. Πετρόπουλου*, § 2Δ σελ. 19 βλ. καί *J.M. Powis:* The origin and History of Hebrew Law, 1931. *J. Yahuda:* Law and Life according to Hebrew Law, 1932 *A. Abt:* Die Ursprünge de istaelitischen Rechts, 1934. Ἡ παραπάνω βιβλιογραφία δέν εἶναι βεβαίως ἐξαντλητική, ἀλλά περιορίζεται σέ ὡρισμένα κλασσικά ὡς ἐπί τό πλεῖστον ἔργα. Σ᾽ αὐτά ἄς προστεθῆ ἡ πλούσια βιβλιογραφία πού παραθέτει ὁ *Γ. Πετρόπουλος* στό προμνημονευθέν ἔργο του στήν § 2Α-Δ.

23. Γιά τήν ἔννοια τῆς ἐντολῆς (mandatum) στό Ρωμαϊκό Δίκαιο βλ. τά κλασσικά ἔργα τῶν *Sohm - Miteis - Wenger:* Institutionen, σελ. 437ἑπ., *Jörs-Kunkeb:* Romisches Privatrecht, σελ. 224ἑπ. *Dernburs:* Ἐνοχ. Δίκαιον § 115 σημ. 1,2. *Windscheid – Πολυγένους:* Ἐνοχ. Δίκαιον, §§ 409ἑπ. *Γ. Σιμωνέτου:* Περί τῶν διακριτικῶν ὁρίων μεταξύ ἐντολῆς καί μισθώσεως ὑπηρεσιῶν ἤ ἔργου, 1937, σελ. 10ἑπ. *Κ. Σούρλου:* Ζητήματα ἐκ τῆς σχέσεως τῆς ἐντολῆς, ΕΕΝ, 28, 97ἑπ. *Ν. Δημαρᾶ:* Ἱστορία καί εἰσηγήσεις τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου καί σύντομος ἔκθεσις τῶν βυζαντινῶν πηγῶν, Τόμοι Α-Β 3η ἔκδ. Ἀθῆναι 1896. *Γ. Πετρόπουλου,* ὅ.π. § 107ἑπ. Ἐξ ἄλλου γιά τήν ἔννοια τῆς ἐντολῆς στό σύγχρονο Δίκαιο, ἡ ὁποία ἄλλωστε δέν διαφέρει ἀπό ἐκείνη τοῦ mandatum τοῦ ρωμαϊκοῦ Δικαίου βλ. κυρίως *Ἰ. Καποδίστρια:* ἙρμΑΚ, ἄρθρ. 713 Α, 1ἑπ. *Κ. Καυκᾶ,* ὅ.π. ἄρθρ. 713. *Α. Νικολακοπούλου:* Ἡ Ἐντολή, 1956. *Ἀ. Τσιριντάνη:* Ἐντολή, πληρεξουσιότης, ἐξουσιοδότησις, στόν τιμητικό τόμο Ἀρ. Πάγου (1963) σελ. 375ἑπ. *Π. Ζέπου,* ὅ.π. § 15. *Γ. Μαντζούφα:* Ἐνοχικόν Δίκαιον, εἰδικόν μέρος, § 51.

24. *Βλ. Γ. Πετρόπουλου:* ὅ.π. § 107, 11 σελ. 888. Ἄλλωστε ἡ μεσιτεία διαφέρει τῆς ἐντολῆς κυρίως γιά τήν ἔλλειψη ἀμοιβῆς στήν ἐντολή. Βλ. *Ἰ. Σακκέτα,* ὅ.π. ἄρθρ. 703, 111, 17.

Αὐτή ἦταν ἡ ἔννοια τῆς μεσιτείας στά πλαίσια τοῦ *ἰδιωτικοῦ Δικαίου* καί εἰδικώτερα *τοῦ ἐνοχικοῦ*. Ἡ ἔννοια τῆς μεσιτείας ὅμως ἦταν γνωστή καί στά πλαίσια τοῦ *Δημοσίου Δικαίου*, στό ὁποῖο πέρασε κυρίως ἀπό τό ἀρχαῖο ἑλληνικό καί εἰδικώτερα τό ἀττικό Δίκαιο.Ἔτσι στό ἀττικό Δίκαιο ὁ ὅρος μεσίτης χρησιμοποιεῖται καί μέ τήν ἔννοια τοῦ *μεσολαβητῆ – συμφιλιωτῆ, τοῦ διαιτητῆ* καί τέλος τοῦ *«ἐγγυητῆ»*. Μέ τήν ἔννοια αὐτή ὁ μεσίτης μεσολαβεῖ μεταξύ δύο ἤ περισσοτέρων μερῶν, τά ὁποῖα *διάκεινται ἐχθρικῶς* μεταξύ τους, μέ σκοπό τήν συμφιλίωσή τους. Ἐδῶ ὁ ρόλος τοῦ μεσίτη εἶναι διαμεσολαβητικός μέ συμφιλιωτικό σκοπό. Ἑνώνει τά διεστῶτα. Ἑπομένως προϋποθέτει ἀναγκαίως ὅτι τά μέρη ἀνάμεσα στά ὁποῖα παρεμβαίνει συμφιλιωτικά ὁ μεσίτης διάκεινται ἐχθρικῶς μεταξύ τους καί ἔχουν ἀνάγκη ἀπό συμφιλιωτική διαμεσολάβηση. Τό ἑλληνικό Δίκαιο διαμόρφωσε ξεχωριστό εἶδος μεσιτῶν – διαμεσολαβητῶν, τῶν *πρέσβεων* (πρεσβευτῶν), *προξένων καί κηρύκων*. Οἱ *«συνθῆκες»* καί *«σπονδές»* ἦταν τό ἀντικείμενο τῆς μεσιτείας – πρεσβείας τοῦ δημοσίου Δικαίου[25]. Σέ τελική ἀνάλυση καί τῆς μεσιτείας τοῦ δημοσίου Δικαίου τό ἀποτέλεσμα εἶναι «συμβατικό», ἀφοῦ καί οἱ σπονδές ἤ συνθῆκες εἶχαν συμβατικό χαρακτῆρα. Οἱ συμβάσεις αὐτές συνάπτονταν μέ «πανηγυρικό» τρόπο καί ἔφεραν τήν σφραγῖδα τοῦ ἰσχυροτέρου[26]. Ἰδιαίτερα πρέπει νά σημειωθῆ ὅτι ὁ μεσίτης – πρεσβευ-

25. Γιά τήν ἔννοια τῶν συνθηκῶν στό ἀρχαῖο ἑλληνικό Δίκαιο βλ. *Γ. Τενεκίδη*, Δημόσιον Διεθνές Δίκαιον, Ἀθῆναι 1977 σελ. 50ἑπ., ὅπου ἀναφέρονται οἱ σπουδαιότερες συνθῆκες καί σπονδές, ὅπως ἡ τριακονταετής εἰρήνη τοῦ 445 π.Χ., Ἡ Νίκειος Εἰρήνη τοῦ 421, ἡ μεταξύ Ἀθηναίων καί Σπαρτιατῶν συναφθεῖσα ἐκεχειρία τό 423. *Τοῦ ἰδίου:* Droit Internationalet Communautes Fédérales dans la Gécedes Cités, R.C.A.D.I. (1956) τ. 90. Βλ. ἐπίσης *Κ. Εὐσταθιάδου:* Διεθνές Δίκαιον, Ἀθῆναι 1977. *Σ. Καλογεροπούλου-Στρατῆ*, Διεθνές Δημόσιον Δίκαιον τεύχ. Α-Β. Ἀθῆναι, 1963.

26. Ὀρθά ὁ *Γ. Μιχαηλίδης-Νουάρος:* Ἡ κοινωνική λειτουργία τῶν συμβάσεων, σελ. 5 παρατηρεῖ, ὅτι «στίς ἀρχαϊκές κοινωνίες ἐπικρατοῦσε μιά ἰσχυρή μαγικο-θρησκευτική νοοτροπία, ὑπό τήν ἐπίδραση τῆς ὁποίας ἡ σύναψη τῶν ἰδιωτικῶν συμβάσεων καί τῶν διεθνῶν

τής — πρόξενος — κήρυκας ἦταν σέ κάθε περίπτωση πρόσωπο ἱερό καί ἀπαραβίαστο[27]. Πόσο ἐπέδρασε ἡ ἔννοια αὐτή τῆς μεσιτείας τοῦ Δημοσίου Δικαίου, ὅπως τήν διέπλασε τό ἀττικό Δίκαιο, στήν μεταγενέστερη ἐξέλιξη τῆς μεσιτείας γενικῶς, φαίνεται καί ἀπό τό γεγονός ὅτι στό βυζαντινορωμαϊκό Δίκαιο ἡ ἀμοιβή τοῦ μεσίτη, ἕλκοντας τήν ρίζα ἀπό τούς *«προξένους»* τοῦ ἀττικοῦ Δικαίου, ἐπεκράτησε νά λέγεται *«προξενητικά»*[28].

Γ'

Ἡ λύση τοῦ βασικοῦ προβλήματος τῆς ἐκ μέρους τοῦ Παύλου πλήρους γνώσεως τῆς νομικῆς ἔννοιας τῆς μεσιτείας, ὅπως ἦταν γνωστή σέ ὅλα σχεδόν τά Δίκαια τῆς ἐποχῆς του καί τῆς χρησιμοποιήσεώς της στίς ἐπιστολές του ἀποκλειστικά μέ τό νομικό της περιεχόμενο[29], καθιστᾶ ἀναγκαία τήν ξεχωρι-

συνθηκῶν γινόταν μέ ἕνα αὐστηρό τυπικισμό (formalismus), δηλαδή μέ τήν τήρηση ὁρισμένων τύπων καί τελετουργιῶν...», καί πιό κάτω στή σελ. 6 ἐξαίρει ἰδιαίτερα ὡς μία ἀπό «τελετουργικές αὐτές συμβάσεις τίς σπονδές τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.

27. Τό ἱερό καί ἀπαραβίαστο τοῦ προσώπου τῶν «κηρύκων» εἶχε καταστῆ κοινό ἔθιμο μεταξύ τῶν ἀρχαίων λαῶν καί ὅποιος τό παρέβαινε ὑφίστατο πολλά δεινά ἀπό τούς θεούς. Ὁ *Ἡρόδοτος:* Ἱστορία, 7, 133ἑπ. μᾶς πληροφορεῖ ὅτι καί οἱ Ἀθηναῖοι καί οἱ Σπαρτιᾶτες, ἐπειδή θανάτωσαν τούς κήρυκες τοῦ Δαρείου ὑπέστησαν πολλά δεινά «ὅ,τι δέ τοῖσι Ἀθηναίοισι ταῦτα ποιήσασι τούς κήρυκας συνήνεικε ἀνεθέλητου γενέσθαι, οὐκ ἔχω εἶπαι, πλήν ὅτι σφέων ἡ χώρα καί ἡ πόλις ἐδηώθη... Τοῖσι δέ ὦ Λακεδαιμονίοισι μῆνις κατέσκηψε Ταλθυβίου τοῦ Ἀγαμέμνονος κήρυκος... μετά δέ ταῦτα τοῖσι Σπαρτιήτησι καλλιερῆσαι θυομένοισι οὐκ ἐδύνατο· τοῦτο δέ ἐπί χρόνον πολύν ἦν σφί». Ὁ Ταλθύβιος ἐθωρεῖτο στήν ἀρχαιότητα προστάτης τῶν κηρύκων. Βλ. Ἰλιάδα, Α 320-321: «ἀλλ' ὅ γε (Ἀγαμέμνων) Ταλθύβιόν τε καί Εὐρυβάτην προσέειπεν, τῷ οἱ ἔσαν κήρυκε καί ὀτρυρώ θεράποντε».

28. *Πανδ.* 50, 14. *Βασιλικά,* 54, 15, 1-3. καί πιό πάνω σημ. 21. Ἀκόμη καί σήμερα χρησιμοποιεῖται ὁ ἴδιος ὅρος στό ἄρθρ. 708 Α.Κ.

29. Πρόκειται γιά γενικώτερο πρόβλημα, πού ἀναφέρεται σ' ὅλες τίς νομικές ἔννοιες πού χρησιμοποιεῖ ὁ Παῦλος στίς ἐπιστολές του. Βλ. ἐκτενέστερα γι' αὐτό *Β. Νικοπούλου:* Ἡ νομική σκέψη τοῦ Ἀπ. Παύλου, σελ. 38ἑπ. καί 294ἑπ.

στή νομική ἀνάλυση ὅλων τῶν προαναφερθέντων χωρίων τῶν ἐπιστολῶν, στά ὁποῖα συναντᾶμε τήν ἔννοια τοῦ μεσίτη καί κατ' ἐπέκταση τῆς μεσιτείας. Ἡ νομική ἐπεξεργασία τῶν κειμένων αὐτῶν ἔχει βεβαίως ὡς βάση τήν θεολογική ἑρμηνεία τους, χωρίς ὅμως *νά δεσμεύεται ἀπολύτως* ἀπό αὐτήν. Προσφεύγει σ' αὐτήν ὡς μία πάντως τήν κυριώτερη πηγή της, ἀκολουθεῖ ὅμως *αὐτόνομη πορεία*. Ἔτσι ὄχι μόνο δέν ἐμπλέκεται στίς θεολογικές συζητήσεις καί ἔριδες πού ἔχουν γεννηθῆ κατά τήν θεολογική τους ἐπεξεργασία, ἀλλά προσπαθεῖ νά τίς ξεπεράση ἀκολουθῶντας τή δική της μέθοδο, χωρίς νά ἀπομακρύνεται ἀπό τήν ἀληθῆ ἔννοια τοῦ κειμένου. *Ὁ σεβασμός ὄχι μόνο πρός τό «γράμμα-verbum» ἀλλά καί πρός τό «πνεῦμα-voluntas» ὅλων ἀνεξαιρέτως τῶν χωρίων αὐτῶν εἶναι ἀπόλυτος*[30].

Τό πρῶτο ἀπό τά ἐπιστολικά χωρία στά ὁποῖα ἀπαντᾶ ὁ ὅρος μεσίτης εἶναι τό *Γα.* 3, 19 «τί οὖν ὁ νόμος; τῶν παραβάσεων χάριν προσετέθη, ἄχρις οὗ ἔλθῃ τό σπέρμα ᾧ ἐπήγγελται, διαταγείς δι' ἀγγέλων ἐν χερσί μεσίτου»[31]. Τό χωρίο τοῦτο διακρίνεται σέ δύο ὄχι τόσο εὐδιάκριτα μέρη, καθένα ἀπό τά ὁποῖα περιέχει τή δική του μεσιτεία. Τό πρῶτο εἶναι: «τί οὖν ὁ νόμος; τῶν παραβάσεων χάριν προσετέθη... διαταγείς δι' ἀγ-

30. Βλ. περισσότερα γιά τίς ἀναγκαῖες αὐτές διευκρινίσεις *Β. Νικοπούλου:* Ἡ νομική σκέψη τοῦ Ἀπ. Παύλου, εἰσαγ. σελ. 55ἑπ.

31. Τήν θεολογική ἑρμηνεία τοῦ πολυσυζητημένου στή θεολογία αὐτοῦ χωρίου βλ. στούς *Β. Στογιάννο:* Χριστός καί νόμος, σελ. 75ἑπ. καί Ἡ περί νόμου διδασκαλία τῆς πρός Γαλάτας ἐπιστολῆς τοῦ Ἀπ. Παύλου, Δ.Β.Μ. 2(1972), 312-328. *J. Danieli:* «Mediator autem unius non est (Gal. γ΄ 20) στό VD 33(1955) 9-17. *Lipsius R.A.:* Der Brief des Paulus an die Galater, HCNT, II, 2, *U. Mauser:* Galater III, 20: Die Universalitätdes Heils στό NTS 13(1966) 258-270. Oepke. A. «μεσίτης», στό ThWNT 4, 602ἑπ. *A. Stegmann:* «Ὁ δέ μεσίτης ἑνός οὐκ ἔστιν». Gal. γ΄ 20 στό BZ22(1934) 30-42. Βλ. ἐπίσης τά γενικά ἔργα: *Ε. Ζολώτα:* Ὑπόμνημα εἰς τήν πρός Γαλάτας ἐπιστολήν τοῦ Ἀπ. Παύλου, Ἀθήνησιν, 1904. *T. Zahn:* Der Brief des Paulus an die Galater (KNT 9) 1922, Π. Τρεμπέλα: Ὑπόμνημα εἰς τάς ἐπιστολάς τῆς Καινῆς Διαθήκης, τ. Β΄. Βλ. *Β. Νικοπούλου:* Ἡ νομική σκέψη τοῦ Ἀπ. Παύλου, σελ. 327ἑπ.

γέλων» καί τό δεύτερο «...ἐν χειρί μεσίτου». Κατά τήν κοινῶς παραδεγμένη ἄποψη τό πρῶτο ἀναφέρεται στήν «μεσιτεία» τῶν ἀγγέλων καί τό δεύτερο στόν μεσίτη Μωϋσῆ[32]. Καί πρῶτα ὁ λόγος γιά τήν περίπτωση τῆς μεσιτείας τῶν ἀγγέλων πάντα ἀπό νομική ἄποψη. Κατ' ἀρχήν παρατηροῦμε ὅτι οἱ ἄγγελοι δέν χαρακτηρίζονται ρητῶς ὡς μεσίτες. Εἶναι ὅμως γνωστόν ὅτι ἐπεμβαίνουν στήν ἀρχική φάση τῆς δικαιώσεως, *τή φάση τῆς νομοδοσίας*[33]. Ἡ ἐπέμβαση τους αὐτή ἀπό θεολογική ἄποψη θεωρήθηκε καί ὡς *μεσολαβητική, μεσιτική ἐπέμβαση*. Ἀπό νομική ἄποψη ὅμως δέν μπορεῖ νά ὑποστηριχθῆ τό ἴδιο. Ὁ Παῦλος περιορίζει τήν ἀγγελική παρέμβαση στό εἰδικό θέμα τῆς νομοδοσίας, σημειώνοντας ρητῶς ὅτι «*ὁ νόμος... διαταγείς δι' ἀγγέλων...*». Τοῦτο ἔχει τήν ἔννοια ὅτι ὁ νόμος παραχωρήθηκε στούς ἀνθρώπους (= διετάγη) «*δι' ἀγγέλων*», δηλαδή μέσῳ τῶν ἀγγέλων[34]. Ἡ χρήση τῆς προθέσεως «*διά*» εἶναι ἐν προκειμένῳ χαρακτηριστική. Συντακτικῶς ἡ πρόθεση αὐτή εἰσάγει τό ὄργανο τῆς πράξης[35] καί νομικά τό ὑποκείμενο αὐτῆς ἤ τόν φυσικό αὐτουργό[36]. Ὅταν εἰδικώτερα συντάσσεται *μέ πτώση*

32. Βλ. *Β. Στογιάννου*, ὅ.π. σελ. 75ἑπ.

33. Μέ τόν ὅρο αὐτό θεολογικά ἐννοεῖται ἡ παράδοση τοῦ Νόμου. Βλ. *Β. Στογιάννου*, ὅ.π. σελ. 76.

34. Ἡ φράση «δι' ἀγγέλων» ἀπασχόλησε πολύ τούς θεολόγους. Τίς διάφορες ἑρμηνευτικές ἀπόψεις βλ. στόν *Β. Στογιάννο*, ὅ.π. σελ. 76ἑπ. ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται καί στούς ἀρχαίους ἑρμηνευτές, ὅπως στόν *Θεοφύλακτο, Θεοδώρητο Κύρου* κ.ἄ. καί βέβαια στήν σύγχρονη ἑρμηνευτική.

35. Τίς διάφορες σημασίες καί τούς τρόπους σύνταξης τῆς προθέσης «διά» βλ. στόν Ἀχ. *Τζαρτζάνο*: Συντακτικό ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης, § 94 V, 1-2 ὅπου σημειώνεται ὅτι ἡ διά+γενική δηλώνει τό μέσον ἤ τό ὄργανο π.χ. «δι' ἑρμηνέως διελέγετο», πάντα διά λόγου ἐνδιαμέσου. Βλ. ἐπίσης Δ. Δημητράκου: Μέγα λεξικόν, στό σχετικό λῆμμα.

36. Γιά τήν ἔννοια τοῦ φυσικοῦ αὐτουργοῦ βλ. Ν. Χωραφᾶ: Γενικαί ἀρχαί τοῦ Ποινικοῦ Δικαίου, ἔκδ. 6η §§ 29, 88, ὅπου ἀναφέρεται ἡ βασική ἀρχή ὅτι ὑποκείμενον τοῦ ἐγκλήματος μόνον ἄνθρωπος δύναται νά εἶναι καί ἀναλύεται περαιτέρω ἡ ἔννοια τῆς αὐτουργίας.

γενική εἰσάγει *τό μέσον* μέ τό ὁποῖο ἐνεργεῖται ἡ πράξη. Τό μέσον τῆς πράξης δέν εἶναι ἀναγκαῖο νά εἶναι *ἄψυχο* ἀντικείμενο.

Μπορεῖ νά εἶναι καί *ὁ ἄνθρωπος*, χωρίς νά συγχέεται μέ τό ὑποκείμενο τῆς πράξης. Αὐτός ὁ τρόπος ἔκφρασης εἶναι συνήθης στά ἁγιογραφικά κείμενα καί εἰδικώτερα στά καινοδιαθηκικά[37]. Ἔτσι στό *Μτ.* 1, 22 ἀναφέρεται: *«τό ρηθέν διά τοῦ προφήτου ὑπό τοῦ Κυρίου»*. Ἐδῶ τό ὄργανο τῆς πράξης, *τοῦ ρηθέντος*, δηλαδή *ὁ αὐτουργός* αὐτῆς, εἶναι *ὁ Κύριος* καί *τό μέσον* μέ τό ὁποῖο προβαίνει στήν τέλεση τῆς πράξης εἶναι *ὁ προφήτης*[38]. Τό ἴδιο ἀκριβῶς συμβαίνει καί στό *Γα.* 3, 19. Κι ἐδῶ τό *«δι' ἀγγέλων»* δηλώνει *τό μέσον* τῆς πράξης τῆς νομοδοσίας. Ὁ νόμος δόθηκε στούς ἀνθρώπους ἀπό τό Θεό μέσῳ τῶν ἀγγέλων, οἱ ὁποῖοι χρησιμοποιήθηκαν ὡς «μέσον» στήν ὑπόθεση εἰδικῶς τῆς νομοδοσίας. Δέν χρησιμοποιήθηκαν λοιπόν *ὡς μεσίτες*, καί γι' αὐτό ὁ Ἀπ. Παῦλος ἀποφεύγει συστηματικά νά τούς χαρακτηρίση ρητῶς ὡς μεσίτες. Ὄχι μόνο στό *Γα.* 3, 19, ἀλλά καί στά *Πρξ.* 7, 38, 53 καί *Ἑβρ.* 2, 2, τά ὁποῖα ἐπίσης ἀναφέρονται στήν παρέμβαση τῶν ἀγγέλων στό ἔργο τῆς νομοδοσίας, δέν γίνεται ρητά λόγος περί μεσιτῶν ἀγγέλων[39]. Ἡ στάση αὐτή τοῦ Παύλου ἀπέναντι στούς ἀγγέλους ὡς μέσον τῆς νομοδοσίας εἶναι ἀπόλυτα δικαιολογημένη *τοὐλάχιστον ἀπό νομική ἄποψη*. Τονίσθηκε ἤδη ὅτι οἱ ἄγγελοι παρεμβαίνουν στό πρῶτο στάδιο τῆς δικαιώσεως, ἐκεῖνο δηλαδή τῆς νομοδοσίας. *Ἡ «νομοδοσία»* ὅμως, ὑπό τήν μορφή τῆς

37. Βλ. *Β. Στογιάννου*, ὅ.π., σελ. 79.

38. Βλ. *Β. Στογιάννου*, ὅ.π., σελ. 79 σημ. 21, ὁ ὁποῖος ἀναφερει παρόμοια παραδείγματα ἀπό τόν *Ξενοφῶντα*, Κύρου Ἀνάβασις, 2, 3, 17, καί Κύρου Παιδεία 7, 2, 24. Βλ. ἐπίσης *Β. Νικοπούλου*: Ἡ νομικη σκέψη τοῦ Ἀπ. Παύλου, σελ. 333.

39. Στά χωρία αὐτά καί εἰδικώτερα στά *Γα.* 3, 19 καί *Ἑβρ.* 2, 2 χρησιμοποιεῖται ὁ ὅρος «διαταγείς» καί «διαταγας». Εἰδικῶς στους στίχους αὐτούς τό «διατάσσω» σημαίνει θεσπίζω. Μέ αὐτη την ἔννοια τό ἴδιο ρῆμα συναντᾶμε στόν *Πλάτωνα*: Νόμοι, 746e, 932a, Πολιτεια, 458b, καθώς καί στόν *Ἡσιοδο*: Ἔργα και Ἡμέραι, 276 «τονδε γαρ ἀνθρώποισι νόμον *διέταξε* Κρονίων».

χορήγησης – παροχῆς τοῦ νόμου, *εἶναι ὑλική πράξη*, πού ἐπιχειρεῖται μονομερῶς ἀπό τόν Θεό. Ἑπομένως ὡς *«ὑλική»* ἐνέργεια δέν συνιστᾶ *δικαιοπραξία*, οὔτε κἄν *οἱονεί τοιαύτη*[40], καί ὡς *μονομερής* ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ δέν συνιστᾶ βεβαίως *σύμβαση*, ἔστω καί *ἑτεροβαρή*, οὔτε καί *συνθήκη*. Ἄν ὅμως ληφθῆ ὑπ' ὄψη, ὅπως πρέπει νομικῶς νά γίνη, ὅτι ἡ μεσιτεία γενικῶς ἔχει ὡς ἀντικείμενο τήν μεσολάβηση πρός σύναψη *συμβάσεως ἤ συνθήκης* ἔστω[41], γίνεται ἀμέσως ἀντιληπτόν ὅτι ἡ νομοδοσία *ὡς ὑλική, ἀλλά καί μονομερής πράξη δέν μπορεῖ νομικῶς νά εἶναι ἀντικείμενο μεσιτείας*. Γι' αὐτόν ἀκριβῶς τόν λόγον ὁ Παῦλος, ὡς ἐγκρατής νομοδιδάσκαλος, πού γνωρίζει πλήρως τήν ἔννοια καί λειτουργία τῆς μεσιτείας, ἀποφεύγει συστηματικῶς νά προσδώση στούς ἀγγέλους τήν ἰδιότητα τοῦ μεσίτη[42]. Ἡ φράση πού προστίθεται στή συνέχεια τοῦ *Γα.* 3, 19 *«ἐν χερσί μεσίτου»* δέν ἀλλάσσει τά πράγματα, ἀφοῦ γίνεται κοινῶς δεκτόν ὅτι δέν ἀναφέρεται στούς ἀγγέλους, ἀλλά στόν μεσίτη Μωϋσῆ[43], γιά τόν ὁποῖο θά γίνη λόγος στή συνέχεια. Καί

40. *Δικαιοπραξία* εἶναι δήλωση ἰδιωτικῆς βουλήσεως κατευθυνόμενη στήν παραγωγή ἐννόμου ἀποτελέσματος, τό ὁποῖο ὅμως ἐπέρχεται μόνο διότι τό θέλησε ὁ δηλῶν. *Οἱονεί δικαιοπραξία* εἶναι ἐπίσης δήλωση βουλήσεως τό ἀποτέλεσμα τῆς ὁποίας ἐπέρχεται ἀμέσως ἐκ τοῦ νόμου. Βλ. *Γ. Μπαλῆ*, Γεν. Ἀρχαί τοῦ Ἀστικοῦ Δικαίου, ἔκδ. 8η § 32 σελ. 106ἑπ. Καί τέλος *ὑλική πράξη* εἶναι ἡ ὑλική ἤ σωματική ἐνέργεια στήν ὁποία πολλές φορές ἡ ἔννομη τάξη ἀποδίδει κάποια συνέπεια, ἀλλά δέν ἐφαρμόζονται ἐπ' αὐτῆς οἱ κανόνες τῶν δικαιοπραξιῶν. *Γ. Μπαλῆ*, ὅ.π.

41. Βλ. πιό πάνω σημ. 17.

42. Παρ' ὅλα αὐτά πολλοί θεολόγοι ἑρμηνευτές ἀποδίδουν ἀορίστως πάντως μεσιτική ἐνέργεια στούς ἀγγέλους. Ἔτσι ὁ Εὐσέβιος Ἐμέσης, στόν ὁποῖο ἀναφέρεται ὁ *Π. Τρεμπέλας*, ὅ.π. τόμ. β΄ σελ. 43, ἀναφέρει «τοὐτέστι *μεσιτευσάντων* τῶν ἀγγέλων πρός τό δοθῆναι τόν νόμον, ἵνα ἀκούσωμεν τήν μέν ἐπαγγελίαν αὐτός δι' ἑαυτοῦ τόν δέ νόμον οὐ δι' ἑαυτοῦ, ἀλλά διέταξε δι' ἀγγέλων *μεσιτευόντων*». Πάντως οἱ νεώτερες θεολογικές ἀντιλήψεις ἐπί τοῦ θέματος δέν ἀποδίδουν μεσιτικήν ἰδιότητα καί ἐνέργεια στούς ἀγγέλους. Βλ. *Β. Στογιάννου*, ὅ.π., σελ. 77ἑπ.

43. Ἐν τούτοις ὁ ἱερός *Χρυσόστομος*, Migne, PG 61, 654 ὑποστη-

εἶναι ὀρθή τοὐλάχιστον ἀπό νομική ἄποψη ἡ πλήρης ἀποδέσμευση τῆς φράσης αὐτῆς ἀπό τήν ἀγγελική παρέμβαση στό ἔργο τῆς νομοδοσίας, δεδομένου ὅτι ἐπί ὑλικῶν πράξεων, ὅπως ἡ νομοδοσία, δέν νοεῖται νομικῶς μεσιτεία. Ἡ περίπτωση τοῦ μεσίτη Μωϋσῆ εἶναι ἰδιαίτερα ἐνδιαφέρουσα ἀπό νομική ἄποψη. Ὁ Μωϋσῆς χαρακτηρίζεται ρητῶς ὡς μεσίτης ἀκόμη καί στό *Γα.* 3, 19, στό ὁποῖο τά χέρια του μέ τά ὁποῖα δόθηκε ὁ νόμος χαρακτηρίζονται *χέρια μεσίτη*[44]. Ὁ Μωϋσῆς δέν χρησιμοποιήθηκε ἁπλῶς ὡς «μέσον» μέ τό ὁποῖο ὁ νόμος ἔφθασε στόν περιούσιο λαό τοῦ Θεοῦ, ἀλλά κυρίως *ὡς μεσίτης* μεταξύ Θεοῦ καί Ἑβραίων στό στάδιο τῆς συμφιλίωσης τῶν ἐχθρικῶς διακειμένων μερῶν. Ἡ ἄποψη τοῦ Παύλου ὅτι ὁ Μωϋσῆς ἔδρασε καί ὡς μεσίτης μέ σκοπό τήν σύναψη τῆς πρώτης συμφωνίας μεταξύ τοῦ Θεοῦ καί τῶν ἀνθρώπων, πού εἶναι γνωστή ὡς *«Παλαιά Διαθήκη»*, εἶναι κοινῶς ἀποδεκτή[45]. Στηρίζεται κυρίως στό *Ἑβρ.* 8, 5-7, στό ὁποῖο γίνεται σαφής διάκριση μεταξύ τοῦ μεσίτη Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος μεσολαβεῖ στή σύναψη τῆς νέας συμφωνίας μεταξύ Θεοῦ καί ἀνθρώπων, τῆς γνωστῆς ὡς *«Και-*

ρίζει ὅτι καί ἐδῶ ὁ Παῦλος ὑπαινίσσεται τόν μεσίτη Χριστό: «μεσίτην ἐνταῦθα τόν Χριστόν φησίν». Βλ. ἐπίσης καί *Ὠριγένη*, Migne, PG 14, 1297C. Ἡ ἄποψη αὐτή ὅμως ἐγκαταλείφθηκε ἀπό τούς νεώτερους ἑρμηνευτές ὡς «ὅλως βεβιασμένη». Βλ. *Π. Τρεμπέλα*, ὅ.π. Β´ σελ. 43. *Β. Στογιάννου*, ὅ.π., σελ. 82, ὁ ὁποῖος ἀποδίδει τήν ὀρθήν ἑρμηνεία τοῦ χωρίου στόν *Ἱππόλυτο*, Εἰς τόν Δανιήλ, 40, ΒΕΠ 6, 99 καί στόν *Θεοδώρητο*, PG 82, 481B.

44. Ἀκόμη καί γιά τήν Π. Διαθήκη, στήν ὁποία δέν χαρακτηρίζεται πουθενά ρητῶς ὁ Μωϋσῆς ὡς μεσίτης, δέν ἀμφισβητεῖται ὁ μεσιτικός του ρόλος. Βλ. *Β. Στογιάννου*, ὅ.π., σελ. 83. Πρβλ. *Λευιτ.* 26, 46, *Ἔξ.* 24, 3ἑπ. καί 34, 1ἑπ.

45. Ἄν καί ἀπό θεολογική ἄποψη ἡ ἔννοια τῆς μεσιτείας ἐν προκειμένῳ εἶναι τελείως γενική καί ἀόριστη ὡς μεσολάβηση χωρίς ἐξειδικευμένο νομικό περιεχόμενο. Βλ. *Β. Στογιάννου*, ὅ.π., σελ. 82 ὁ ὁποῖος σημειώνει τά ἑξῆς: «ἡ ἀκριβής ἔννοια τοῦ ὅρου μεσίτης, τόν ὁποῖον χρησιμοποιεῖ ὁ Παῦλος πρός χαρακτηρισμόν τοῦ ἔργου τοῦ Μωϋσέως κατά τήν νομοδοσίαν, δέν εἶναι εὔκολον νά καθορισθῇ ἐπακριβῶς». Ἀνάλυση τοῦ ὅρου ἐπιχειρεῖ ὁ *Oepke*, στό ThWNT 4. 602ἑπ., ἀλλά καί πάλι χωρίς ἀκριβῆ νομική προσέγγιση.

νῆς Διαθήκης», καί τοῦ Μωϋσῆ, ὁ ὁποῖος μεσολαβεῖ πρός σύναψη τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Ὁ Χριστός, ὅπως θά ἀναπτυχθῆ στή συνέχεια ἐκτενέστερα, θεωρεῖται ἀπό τόν Παῦλο σέ σχέση μέ τόν Μωϋσῆ *«κρείττονος διαθήκης μεσίτης»*. Συνεπῶς ὁ Μωϋσῆς ὑπῆρξε καί αὐτός μεσίτης, ἀλλά ὑποδεέστερης διαθήκης, *τῆς Παλαιᾶς*, ἡ ὁποία δέν ἦταν πλήρης, *«οὐκ ἦν ἄμεμπτος»* καί γι' αὐτό *«δευτέρας ἐζητήθη τόπος»*[46]. Γιά τήν ἀμιγῶς νομική ἔννοια *τῆς διαθήκης* καί τήν εἰδική χρήση της στά ἁγιογραφικά κείμενα, θά γίνη λόγος στή συνέχεια κατά τήν ἀνάπτυξη τῆς μεσιτείας τοῦ Χριστοῦ, ὅπου θά ἀποκαλυφθῆ πλήρως καί ἡ μεσιτική ἰδιότητα τοῦ Μωϋσῆ.

Δ΄

Τό δεύτερο χωρίο τῶν ἐπιστολῶν στό ὁποῖο ἀπαντᾶ ἡ ἔννοια τοῦ μεσίτη εἶναι τό ἀμέσως ἑπόμενο *Γα.* 3, 20. Ἐδῶ ὁ νομοδιδάσκαλος Παῦλος διατυπώνει ἀποκλειστικῶς νομικές σκέψεις, οἱ ὁποῖες ἀναφέρονται σέ οὐσιώδη στοιχεῖα τῆς ἔννοιας τῆς μεσιτείας *ὡς ἑτεροβαροῦς σύμβασης*, ἡ ὁποία σκοπεῖ στήν σύναψη ἄλλης συμβάσεως συνήθως *ἀμφοτεροβαροῦς*. Πρόκειται γιά τόν μεστό νομικοῦ περιεχομένου στίχο: *«ὁ δέ μεσίτης ἑνός οὐκ ἔστιν»*. Παρ' ὅλο πού ὁλόκληρο τό *Γα.* 3, 20 μαζί δηλαδή καί μέ τό ἀναγκαῖο συμπλήρωμά του *«ὁ δέ Θεός εἷς ἐστί»*, προκάλεσε τεράστιο ἑρμηνευτικό πρόβλημα στή θεολογική ἐπιστήμη[47] καί λέγεται χαρακτηριστικῶς ὅτι ἔχουν διατυπωθῆ ἐπ' αὐτοῦ *περί τίς τετρακόσιες ἀπόψεις*[48], ἐν τούτοις ἀπό νομική ἄποψη τά πράγματα εἶναι διαυγέστερα, χάρη στήν ἰδιότητα τοῦ Παύλου ὡς νομοδιδάσκαλου. Ἐδῶ ὁ Παῦλος, ὑπό

46. *Ἑβρ.* 8, 6-7 «νυνί δέ διαφορωτέρας τέτευκε λειτουργίας, ὅσῳ καί κρείττονος ἐστί διαθήκης μεσίτης, ἥτις ἐπί κρείττοσιν ἐπαγγελίαις νενομοθέτηται. εἰ γάρ ἡ πρώτη ἐκείνη ἦν ἄμεμπτος, οὐκ ἄν δευτέρας ἐζητεῖτο τόπος». Βλ. ἀνάλυση τοῦ χωρίου παρακάτω ὑπό Ε΄.

47. Βλ. *Β. Στογιάννου*, ὅ.π., σελ. 75ἑπ. *Π. Τρεμπέλα*, ὅ.π., Β΄ σελ. 43.

48. Ὁ *Π. Τρεμπέλας*, ὅ.π., Β΄ σελ. 43 ἀναφέρει ὅτι «ἠριθμήθησαν ὑπέρ τάς 400 ἑρμηνείας τοῦ χωρίου τούτου». Ἄλλοι, ὅπως οἱ *Stein-*

τήν ἰδιότητα ἀκριβῶς τοῦ νομοδιδάσκαλου, *«ἐπεξεργάζεται»* ἐννοιολογικά τήν σύμβαση τῆς μεσιτείας καί εἰδικώτερα ἕνα ἀπό τά οὐσιώδη στοιχεῖα αὐτῆς, *τήν νομική δηλαδή ἀναγκαιότητα τῆς ὕπαρξης δύο προσώπων ἤ μερῶν*, τά ὁποῖα ὁ μεσίτης φέρει μέ τήν μεσολάβησή του σέ δικαιοπρακτική γενικῶς προσέγγιση πρός σύναψη συμβάσεως ἤ συνθήκης. Κατά τήν ἔννοια τῆς μεσιτείας ὁ μεσίτης μεσολαβεῖ μεταξύ τοῦ ἐντολέα του καί τρίτου πρός σύναψη συμβάσεως. Βρίσκεται βέβαια πιό κοντά στόν ἐντολέα πρός τό συμφέρον τοῦ ὁποίου ἐνεργεῖ[49]. Δέν ἀρκεῖ ὅμως μόνο ὁ ἐντολέας γιά τήν λειτουργία τῆς συμβάσεως. Ἀπαιτεῖται ὁ μεσίτης νά μεσολαβήση στήν σύναψη συμβάσεως. Νά φέρη δηλαδή τόν ἐντολέα του σέ συμβατική προσέγγιση μέ τόν τρίτον. Καί μόνον ὅταν συναφθῆ μεταξύ αὐτῶν ἡ σύμβαση, δικαιοῦται ὁ μεσίτης νά ἀπαιτήση τήν ἀμοιβή[50]. Ἑπομένως ἀπαιτεῖται καί ἡ ὕπαρξη τοῦ τρίτου γιά τήν «ἐκτέλεση» τῆς μεσιτείας. Ἡ ἐντολή δηλαδή πού λαμβάνει ὁ μεσίτης συνίσταται στήν ἀνεύρεση ἀντισυμβαλλομένου γιά τόν ἐντολέα του. Τό ἐννοιολογικό τοῦτο προαπαιτούμενο τῆς μεσιτείας ἐξυπονοεῖται ἀπό τό ἀντικείμενο τῆς μεσιτικῆς συμβάσεως, *τήν*

mann-Tillmann, στούς ὁποίους ἀναφέρεται ὁ *Β. Στογιάννος*, ὅ.π. σελ. 85 σημ. 54, τίς ἀνεβάζουν σέ 430. Ἀντίθετα ὁ ἐπίσης ἀναφερόμενος ἀπό τόν *Β. Στογιάννο*, ὅ.π. σελ. 85 σημ. 54, *Linghtfoot*, τίς κατεβάζει σέ 250 μέ 300, ὅπως κι οἱ Fricke καί Burton οἱ ὁποῖοι κάνουν λόγο γιά 300 ἑρμηνευτικές ἐκδοχές τοῦ στίχου αὐτοῦ. Βλ. καί *R. Bring:* Der Mittler und das Gesetz. Eine Studie zu Gal. 3, 20, στό KuD 12 (1966) 292ἑπ. καί 295-300. Ὁ *Β. Στογιάννος*, ὅ.π. σελ. 75, ἀναφερόμενος στό στίχο 20 τοῦ γ΄ κεφ. τῆς πρός Γαλάτας, τόν χαρακτηρίζει «ἐκ τῶν ἑρμηνευτικῶν κόμβων τῆς Κ. Διαθήκης».

49. Νομικά ὁ μεσίτης δέν βρίσκεται σέ σχέση πρός ἄλλους ἐκτός ἀπό τόν ἐντολέα του, ἑπομένως οὔτε καί πρός τόν μέλλοντα ἀντισυμβαλλόμενο τοῦ τελευταίου. Ζήτημα ἑρμηνείας τῆς μεσιτικῆς συμβάσεως εἶναι ἄν ὁ μεσίτης μπορεῖ νά χρησιμεύση ὑπό τήν αὐτήν ἰδιότητα καί στόν ἀντισυμβαλλόμενο. Βλ. *Ἰ. Σακκέτα*, ὅ.π. ἄρθρ. 703 καί 706. *Κ. Καυκᾶ*, ὅ.π. ὑπό τό ἄρθρ. 706.

50. Βλ. *Ἰ. Σακκέτα*, ὅ.π. ἄρθρ. 703, 704, Α΄ 1. *Κ. Καυκᾶ:* ὅ.π. ἄρθρ. 704.

«μεσολάβηση», ἡ ὁποία σημαίνει τήν *θέση «ἐν μέσῳ» δύο*[51]. Ὀρθῶς λοιπόν, κυρίως ἀπό νομική ἄποψη, ὁ Παῦλος παρατηρεῖ ὅτι *«ὁ μεσίτης ἑνός οὐκ ἔστιν»*. Τό ἕνα ἀπό τά πρόσωπα αὐτά εἶναι ὁ Θεός. *«Ὁ δέ Θεός εἷς ἐστίν»*. Ὁ Παῦλος ἀναφέρει ρητῶς τό ἕνα ἀπό τά δύο μέρη προφανῶς διότι αὐτό εἶναι ὁ ἐντολέας τοῦ μεσίτη στή συγκεκριμένη περίπτωση[52]. Στά πλαίσια τῆς δικαιώσεως, ὅπου ὁ Παῦλος ἐπιχειρεῖ νά ἐφαρμόση τήν ἔννοια τῆς μεσιτείας, ὑπάρχουν βέβαια δύο μέρη μεταξύ τῶν ὁποίων μεσολαβεῖ ὁ μεσίτης, τό ἕνα εἶναι κατά τήν ρητή ἀναφορά τοῦ Παύλου *ὁ Θεός* καί τό ἄλλο κατά γενική παραδοχή, *οἱ ἄνθρωποι*. Ἀνάμεσα σ' αὐτούς ἔχουν συναφθῆ μέ τήν μεσολάβηση τοῦ μεσίτη δύο συμβάσεις, *ἡ Παλαιά καί ἡ Καινή Διαθήκη*, ἡ πρώτη μέ μεσίτη τόν Μωϋσῆ καί ἡ ἄλλη μέ μεσίτη τόν Χριστό. *Αὐτό τό νομικό σχῆμα ἔχει ὑπ' ὄψη του ὁ νομοδιδάσκαλος Ἀπ. Παῦλος, γι' αὐτό τονίζει ἐμφαντικῶς ὅτι «ὁ μεσίτης ἑνός οὐκ ἐστίν»*[53].

51. Ὁ τρόπος κατά τόν ὁποῖο γίνεται ἡ μεσολάβηση δέν ὁρίζεται στό νόμο, ἀλλά προκύπτει κάθε φορά ἀπό τή σύμβαση σέ συνδυασμό πρός τήν καλή πίστη καί τά χρηστά ἤθη. Πάντως ὡς μεσολάβηση νοεῖται συνήθως ἡ φροντίδα τοῦ μεσίτη νά ἔλθουν οἱ μέλλοντες συμβαλλόμενοι σέ ἐπαφή εἴτε προσωπικῶς εἴτε μέ ἀντιπρόσωπο, μέ σκοπό τή συνεννόηση γιά τή σύναψη τῆς συμβάσεως, καθώς ἐπίσης καί ἡ ἁπλή προφορική ἀπό τόν μεσίτη διαβίβαση ἤ καί ἔγγραφη τῶν ἀντιλήψεων τῶν μερῶν γιά τήν ὑπό κατάρτιση σύμβαση καθώς καί τῶν ὅρων πού θέτουν γιά τήν σύναψή της καί τέλος ἡ κάθε φροντίδα τοῦ μεσίτη πού πρόκειται νά καταστήση εὐχερέστερη τήν δικαιοπρακτική προσέγγιση τῶν μερῶν. Βλ. *Ἰ. Σακκέτα*, ὅ.π. ἄρθρ. 703, Γ. 23.

52. Βλ. γιά τό πρόβλημα τοῦ καθορισμοῦ τοῦ ἐντολέα τοῦ μεσίτη Χριστοῦ ἐκτενέστερα παρακάτω ὑπό Ε΄.

53. Ἀκόμα καί κατά τήν κρατοῦσα θεολογική ἄποψη γίνεται δεκτό ὅτι στό στίχο αὐτό ὁ Παῦλος ἀναφέρεται γενικῶς στόν μεσίτη, δηλαδή στήν ἔννοια τοῦ μεσίτη ἀντικειμενικῶς, καί ὄχι σέ συγκεκριμένο μεσίτη, δηλαδή τό Μωϋσῆ ἤ τό Χριστό. Βλ. *Π. Τρεμπέλα*, ὅ.π. Β΄ σελ. 43. Ἐξ ἄλλου ὅτι τό ἄλλο μέρος πρός τό ὁποῖο ἐκδηλώνεται ἡ μεσιτική ἐνέργεια τοῦ Χριστοῦ εἶναι ὁ ἄνθρωπος δέν ἀμφισβητεῖται ἀπό κανένα. Ἀρκεῖ ὁ λόγος τοῦ ἱεροῦ *Χρυσοστόμου*, τόν ὁποῖο μνημονεύει ὁ *Π. Τρεμπέλας*, ὅ.π. Β΄ σελ. 43 γιά τήν πλήρη ἐπιβεβαίωση

Ε΄

Ὅλα τά ὑπόλοιπα χωρία τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου πού περιέχουν τήν ἔννοια τῆς μεσιτείας, δηλαδή τά *Α΄ Τι.* 2, 5. *Ἑβρ.* 8, 6· 9, 15· 12, 24, θά ἀντιμετωπισθοῦν ἑνιαία στή συνέχεια, διότι ἐμφανίζουν ἑνότητα περιεχομένου, ἀφοῦ ὅλα τους ἀναφέρονται στόν μεσίτη Χριστό. Ἀπό τή μελέτη τῶν χωρίων αὐτῶν προκύπτει ὡς γενικό συμπέρασμα ὅτι *ὁ κατ' ἐξοχήν μεσίτης* μεταξύ Θεοῦ καί ἀνθρώπων εἶναι ἀναμφισβήτητα *ὁ Χριστός*. Ἡ μεσιτεία αὐτή τοῦ Χριστοῦ ἐμφανίζει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον ἀπό νομική ἄποψη. Ἡ νομική ἀνάλυση αὐτῆς ὁδηγεῖ στήν ἀντιμετώπιση τῶν ἑξῆς βασικῶν προβλημάτων: α) τοῦ καθορισμοῦ τῆς φύσης τῆς μεσιτείας τοῦ Χριστοῦ καί τοῦ τρόπου συνάψεως αὐτῆς. β) τοῦ ἐντοπισμοῦ καί τῆς ἀξιολόγησης τοῦ ἀντικειμένου αὐτῆς καί γ) τῆς ἐξεύρεσης τοῦ τρόπου καί τῶν μέσων διεξαγωγῆς της. Ὡς πρός τό πρῶτο ἀπό τά προβλήματα αὐτά συνάγεται ἀνενδοιάστως τόσο ἀπό τά προαναφερθέντα ἐπιστολικά χωρία ὅσο γενικώτερα καί ἀπό τήν ὅλη διδασκαλία τοῦ Παύλου περί δικαιώσεως, *ἡ μικτή φύση* τῆς μεσιτείας τοῦ Χριστοῦ[54]. Ἔτσι, ὅπως θά καταδειχθῆ στή συνέχεια, ὁ

τούτου· «Τίνος οὖν μεσίτης ἦν ὁ Χριστός; Εὔδηλον ὅτι *ἀνθρώπου καί Θεοῦ*. Ὁρᾷς, πῶς δείκνυσιν, ὅτι καί τόν νόμον αὐτός ἔδωκεν; Εἰ τοίνυν αὐτός ἔδωκε, Κύριος ἄν εἴη καί λύσαι πάλιν».

54. Οἱ θεολόγοι, παρ' ὅλο πού εἶναι γνῶστες κατά κάποιο τρόπο τῆς διάκρισης τῆς μεσιτείας σέ μεσιτεία – μεσολάβηση πρός εἰρήνευση μέ τήν ὑπογραφή συνθήκης, καί σέ μεσιτεία τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου, ἐν τούτοις ὑποστηρίζουν ὅτι δέν ξεκαθαρίζεται ἐπακριβῶς στόν Παῦλο ποιό εἶδος μεσιτείας ἐννοεῖται. Ἔτσι ὁ *Β. Στογιάννος*, ὅ.π. σελ. 82 σημειώνει τά ἑξῆς: «Ἡ ἀκριβής ἔννοια τοῦ ὅρου μεσίτης, τόν ὁποῖο χρησιμοποιεῖ ὁ Ἀπόστολος... δέν εἶναι δυνατόν νά καθορισθῆ ἐπακριβῶς. Ἡ λέξις εἰς τόν ἑλληνιστικόν κόσμον ἔχει τήν σημασίαν τοῦ μεσολαβητοῦ, τοῦ διαιτητοῦ, τοῦ κριτοῦ ἤ καί τοῦ ἐγγυητοῦ.

Εἰς τόν ἰουδαϊσμόν ὁ μεταγενέστερός πως ἀντίστοιχος ὅρος προέρχεται ἐκ τοῦ ἐμπορικοῦ τομέως καί δηλοῖ τόν μεσάζοντα εἰς τάς ἀγοραπωλησίας, τόν μεσίτην ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ διαπραγματευτοῦ εἰς τάς δικαιοπραξίας. Ἐξ ὅλων αὐτῶν τῶν ἐννοιῶν νομίζομεν ὅτι ἐγγυτέρα ἐνταῦθα εἶναι ἡ τοῦ μεσάζοντος...».

Παῦλος δέχεται τόν Χριστό τόσο *ὡς μεσίτη – πρόξενο καί πρεσβευτή* μεταξύ τῶν ἐχθρικῶς διακειμένων μερῶν (Θεοῦ καί ἀνθρώπων), ὅσο καί ὡς *«συμβατικό»* εἰδικώτερα *μεσίτη*, ὁ ὁποῖος φέρει τά μέρη σέ δικαιοπρακτική προσέγγιση. Εἰδικώτερα στό *Α΄ Τι.* 2, 5 δέν καταλείπεται ἡ παρά μικρή ἀμφιβολία ὅτι γίνεται χρήση τῆς ἔννοιας *τοῦ μεσίτη – πρεσβευτῆ*, ὁ ὁποῖος μεσολαβεῖ μεταξύ Θεοῦ καί ἀνθρώπων πρός διευθέτηση τῆς *«διαφορᾶς»* τους, ὅπως αὐτή ἐξελίχθηκε μεταπτωτικά[55]. *«Εἷς γάρ Θεός, εἷς καί μεσίτης Θεοῦ καί ἀνθρώπων, ἄνθρωπος Χριστός Ἰησοῦς, ὅς δούς ἑαυτόν ἀντίλυτρον ὑπέρ πάντων τό μαρτύριον καιροῖς ἰδίοις»*. Τό κλειδί γιά τόν καθορισμό τῆς ὀρθῆς φύσης τῆς μεσιτείας τοῦ Χριστοῦ βρίσκεται στόν ὅρο *«ἀντίλυτρον»*[56]. Ὁ μεσίτης Χριστός δέν περιορίζεται σέ ἁπλή διαμεσολάβηση πρός σύναψη κάποιας σύμβασης ἤ ἀκόμη καί συνθήκης, ἀλλά στήν διαμεσολαβητική του προσπάθεια φθάνει μέχρι θυσίας τοῦ ἑαυτοῦ Του, τόν ὁποῖο παρέχει «ἀντίλυτρον», ὡς ἀντάλλαγμα γιά τήν ἐπιτυχία τῆς μεσιτικῆς του προσπάθειας. Σκοπός τῆς μεσιτείας του εἶναι νά σώση μέσα ἀπό τή

55. Αὐτό ἄλλωστε δέχεται καί ἡ κρατοῦσα θεολογική ἀντίληψη, τήν ὁποία ἐκφράζει κατά τόν καλλίτερο τρόπο ὁ *Π. Τρεμπέλας*, ὅ.π. Β΄ σελ. 353 σημειώνοντας σχετικά: «Ἡ ὕπαρξις καί ἡ παρέμβασις μεσίτου προϋποθέτει διάστασιν καί ἀσυμφωνίαν. Πράγματι ἡ ἁμαρτία ἐδημιούργησε διάστασιν καί ἐχθρότητα μεταξύ ἡμῶν καί τοῦ Θεοῦ. Καί ὁ Ἰησοῦς Χριστός παρενέβη διά νά ἀποκαταστήσῃ εἰρηνικάς σχέσεις μεταξύ Θεοῦ καί ἀνθρώπων».

56. Λύτρον ἤ ἀντίλυτρον εἶναι τό ἀντίτιμο πού κατέβαλε ὁ ἐλευθερωτής γιά τήν ἐξαγορά καί τήν ἀπελευθέρωση αἰχμαλώτων, ὅπως εὔστοχα παρατηρεῖ ὁ Ζιγαβηνός, στόν ὁποῖον ἀναφέρεται ὁ *Π. Τρεμπέλας*, ὅ.π. σελ. 354. «τό ἀντί τινων αἰχμαλώτων διδόμενον καί λυτρούμενον αὐτούς». Πρβλ. καί *Μτ.* 20, 28 καί *Μρ.* 10, 45. Βλ. καί *Β. Νικοπούλου*: Ἡ νομική σκέψη τοῦ Ἀπ. Παύλου, σελ. 254, ὅπου, ἐκτός τῶν ἄλλων σημειώνονται καί τά ἑξῆς: «ἀπό τήν δουλεία του στήν ἁμαρτία ἐλευθέρωσε τόν ἄνθρωπο ὁ Χριστός, ἐξαγοράζοντας αὐτόν μέ τό τίμιο αἷμα του. Ὅπως κάθε ἄλλος ἀπελευθερωτής θά πλήρωνε λύτρα ἔτσι κι ὁ Χριστός, μιμούμενος κατά κάποιον τρόπο τά ἀνθρώπινα σχήματα, κατέβαλε λύτρα γιά τήν ἀπελευθέρωση τοῦ ἀνθρώπου».

μεσολαβητική του προσπάθεια τόν ἄνθρωπο. Τά μέρη ἀνάμεσα στά ὁποῖα διαμεσολαβεῖ ὁ Χριστός, ὁ Θεός ἀπό τή μιά καί οἱ ἄνθρωποι ἀπό τήν ἄλλη, βρίσκονται σέ «ἔχθρα» χρονολογούμενη ἀπό τήν πτώση τῶν πρωτοπλάστων[57]. Ἀπό τότε ὁ ἄνθρωπος ἀποστάτησε ἀπό τό Θεό καί ὁ Θεός ἀποστράφηκε τόν ἀποστάτη ἄνθρωπο, χωρίς ὅμως νά παύση νά ἐπιζητῆ τήν σωτηρία του[58]. Σ' αὐτή τήν ἐχθρική κατάσταση ἀνάμεσα στούς ἀνθρώπους καί τό Θεό ἀναφέρεται ρητῶς ὁ Παῦλος στό *Ρω.* 5, 10 «εἰ γάρ ἐχθροί ὄντες κατηλλάγημεν τῷ Θεῷ διά τοῦ θανάτου τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, πολλῷ μᾶλλον καταλλαγέντες σωθησόμεθα ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ». Κι ἐδῶ τονίζεται ἡ «καταλλαγή» τῶν ἀνθρώπων μέ τόν Θεό ὡς ἀποτέλεσμα «τοῦ θανάτου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ». Ὁ θάνατος τοῦ μεσίτη Χριστοῦ ὑπῆρξε τό μόνο ἀποτελεσματικό μέσο τῆς διαμεσολαβητικῆς του προσπάθειας. Εἶναι αὐτός πού ἔφερε τήν «καταλλαγή» πού ἦταν τό πρωταρχικό ἀντικείμενο τῆς μεσιτείας τοῦ Χριστοῦ. Ὁ μεσίτης Χριστός εἶναι ὁ «διαλλάκτης καί εἰρηνοποιός» ἀνάμεσα στό Θεό καί τόν ἄνθρωπο. Εἶναι ὁ πρεσβευτής τῆς εἰρήνης, ὁ ὁποῖος προκειμένου νά ἐπιτύχῃ ἡ διαμεσολαβητική του προσπάθεια, δέν διστάζει νά θυσιάση καί τή ζωή του ἀκόμη. Αὐτή εἶναι ἡ κεντρική περί δικαιώσεως διδασκαλία τοῦ Παύλου, ἡ ὁποία στηρίζεται στό θάνατο τοῦ Χριστοῦ ὡς τοῦ μόνου ἀποτελεσματικοῦ μέσου τῆς μεσιτείας του[59]. Ἡ θέση αὐτή τοῦ Παύλου ἀποσαφηνίζεται καί

57. Στά ὅσα ἀναφέρονται στή σημ. 55 πρέπει νά προστεθοῦν καί τά ἀπό ἐμᾶς ἀναφερόμενα στό μνημονευθέν ἔργο μας: Ἡ νομικὴ σκέψη τοῦ Ἀπ. Παύλου, σελ. 254 «σύμφωνα μέ τήν σχετική διδασκαλία τοῦ Παύλου ὁ ἄνθρωπος στήν μεταπτωτική του κατάσταση ἔγινε δοῦλος στήν ἁμαρτία. Στήν πνευματική αὐτή δουλεία περιέπεσε ὁ ἄνθρωπος μέ τήν πτώση τῶν πρωτοπλάστων. Ἔγινε ἔτσι δοῦλος τοῦ ἐχθροῦ...».

58. Ὅπως ἄλλωστε προκύπτει ἀπό τό «πρωτευαγγέλιον». Βλ. στή συνέχεια τοῦ κειμένου.

59. Χαρακτηριστικά εἶναι τά ὅσα σχετικῶς γράφει ὁ *Β. Στογιάννος*, ὅ.π. σελ. 136 «ἐκ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ ἀπορρέει ἡ διά τοῦ σταυρικοῦ θανάτου του δωρηθεῖσα εἰς ἡμᾶς ζωή καί ἡ ἀπαλλαγή ἐκ τοῦ Νόμου, τονίζουν οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Εἰς τό σημεῖο αὐτό συνοψίζεται ἡ ἐν Χριστῷ δικαίωσις, κατ' ἀντίθεση πρός τάς παλαιάς καί νέας δικανικάς θεωρίας τῆς Δύσεως».

προβάλλεται ἰδιαίτερα ἀπό τήν πατερική διδασκαλία καί τήν ὀρθόδοξη γενικώτερα ἑρμηνευτική. Ἔτσι ὁ Ζιγαβηνός, συλλαμβάνοντας σ' ὅλο τό βάθος τη σκέψη τοῦ Παύλου πάνω στό πρόβλημα τῆς δικαιώσεως, χαρακτηρίζει ὀρθῶς τόν μεσίτη Χριστό «ὡς διαλλάκτην καί εἰρηνοποιόν Θεοῦ καί ἀνθρώπων, τῶν μέν ἀποστάντων τῆς δεσποτείας αὐτοῦ..., τοῦ δέ ἀποστραφέντος αὐτούς». Ὁ Χριστός λοιπόν ἀποστέλλεται ὡς πρεσβευτής καί «κήρυκας» τοῦ Θεοῦ στούς «ἀποστατήσαντας» ἀνθρώπους, μέ σκοπό νά ἐπιτύχη τήν «καταλλαγή» τους μαζί του, τήν ὁποία ὄντως ἐπέτυχε «διά τοῦ θανάτου» του, ὁ ὁποῖος ὅπως τονίσθηκε, ἦταν τό μόνο ἀποτελεσματικό μέσο τῆς «πρεσβείας» του στόν ἄνθρωπο[60]. Αὐτό τό μεσιτικό σχῆμα εἶναι κατ' ἐξοχήν νομικό. Καί ἡ σύλληψη του καί ἐφαρμογή στό σωτηριολογικό ἐπίπεδο ἀπό τόν νομοδιδάσκαλο Ἀπόστολο Παῦλο δέν ὑπῆρξε τυχαία. Ὑπῆρξε προϊόν τῆς ἄκρως καλλιεργημένης διάνοιάς του, τοῦ φιλοσοφικοῦ του νοῦ καί τῆς δαψιλῆς νομικῆς του παιδείας[61]. Δέν ἀρκεῖται στή χρήση τῶν κοινῶν ὅρων «εἰρηνοποιός» ἤ «διαλλάκτης», οἱ ὁποῖοι ὡς νομικῶς ἀποχρωματισμένοι δέν θά ὁδηγοῦσαν, παρά πᾶσαν ἑρμηνευτική προσπάθεια, στόν ἀμιγῶς νομικόν ὅρον τοῦ μεσίτη, ἀλλά προσφεύγει ἐνσυνείδητα καί μέ πλήρη γνώση τοῦ περιεχομένου της, στήν ἔννοια τοῦ μεσίτη[62], ἀπό τήν ὁποία εὔκολα ἡ ἑρμηνεία ὁδηγεῖται στούς γενικώτερους καί κοινότυπους ὅρους τοῦ συμφιλιωτῆ, εἰρηνοποιοῦ, καί διαλλάκτη.

Ἀκόμη, καί τοῦτο ἔχει ἰδιαίτερη σημασία, δέν χρησιμοποιεῖ ρητῶς τούς ὅρους «κῆρυξ», «πρέσβυς» καί «πρόξενος», ἀλλά ἀποκλειστικῶς τόν νομικόν ὅρον «μεσίτης» πρῶτον μέν διότι γνωρίζει ὅτι ἐκεῖνοι συνάπτονται ἀναγκαίως πρός «μέρη»

60. «Εἷς καί διαλλάκτης καί εἰρηνοποιός Θεοῦ καί ἀνθρώπων, τῶν μέν ἀποστάντων τῆς δεσποτείας αὐτοῦ, τοῦ δέ ἀποστραφέντος αὐτούς».

61. Βλ. σχετικῶς Β. Νικοπούλου: Ἡ νομική σκέψη τοῦ Ἀπ. Παύλου, σελ. 46ἑξ.

62. Ὁ ὅρος «μεσίτης» μόνο νομικά μπορεῖ νά νοηθῆ. Διαφορετικά παραπίπτουμε σέ γενικολογίες καί ὄχι μόνο ἀνώφελες ἀλλά καί ἐπικίνδυνες ἀοριστολογίες.

τά ὁποῖα δέν διάκεινται ἁπλῶς ἐχθρικά, ἀλλά εἴτε ὁδηγοῦνται σέ πόλεμο, εἴτε ἐξῆλθον ἀπό πόλεμο. Ὁ Θεός ὅμως καί οἱ ἄνθρωποι, τά «μέρη» δηλαδή στή μεσιτεία τοῦ Χριστοῦ, διάκεινται μέν ἐχθρικῶς, ὄχι ὅμως «ἐμπολέμως». Ὑφίστανται βέβαια τίς ἐπιδράσεις τῆς πτώσεως οἱ ἄνθρωποι, πλήν ὅμως ἡ μεταπτωτική κατάσταση χαρακτηρίζεται ἔκδηλα ἀπό τήν ὑπόσχεση τοῦ Θεοῦ ὅτι θα ἀποστείλη τον Μεσσια για να σώση τόν ἄνθρωπο, ἡ ὁποία δόθηκε πολυ νωρις, ἀμεσως μετα τήν πτώση, καί ἀπό τήν προσμονη τοῦ κόσμου γιά την ἔλευση τοῦ σωτῆρα, τόν μεσιανικό πόθο[63], στοιχεῖα που μαρτυροῦν την ἔλλειψη «ἐμπόλεμης κατάστασης», τέτοιας που θα εἶχε ἀνάγκη ἀπό «κήρυκες» καί «πρεσβευτες». Και δεύτερον διοτι θέλει να τονίση τήν σύναψη τῆς σωτηριώδους συμβάσεως μεταξύ Θεοῦ καί ἀνθρωπων, τῆς καλουμενης «καινῆς διαθήκης», ἡ ὁποια ὡς σύμβαση τοῦ ἰδιωτικοῦ Δικαίου δεν ἐπιβαλλεται ἀπο τον ἰσχυρότερο ἤ τόν νικητή ὅπως συμβαίνει μέ τίς «συνθῆκες» και τίς «σπονδές», ἀλλά συνάπτεται ἐλευθέρως με ἤ χωρίς την μεσολάβηση μεσίτη, ὁ ὁποῖος πάντως, κατά την μεσιτεία τοῦ ἀστικοῦ Δικαίου, δέν ἔχει ὡς ἔργο του την ἐπιβολη τῆς θέλησης καί τῶν ὅρων τοῦ ἐντολέα του στο ἄλλο μερος[64], ἀλλα την δικαιοπρακτική προσέγγιση τῶν μερῶν με σκοπο την ἐλεύθερη σύναψη τῆς συμβάσεως, μέ ἀπολυτο σεβασμό προς το γνωστο δόγμα τῆς ἐλευθεριας τῶν συμβάσεων[65]. Γι᾿ αὐτο ὁ Παῦλος προτιμᾶ τόν ὅρο μεσίτης, ὅπως αὐτος νοεῖται στό ἀστικο Δικαιο.

63. *Ἠσ.* 11, 10· *Ρω.* 15, 12· *Γν.* 15, 15. 46, 30· *Τβ.* 3, 6· *Ψ* 47, 2· *Ἠσ.* 42, 6· *Λκ.* 2, 29-32.

64. Για την ἔννοια και τό περιεχομενο τῆς μεσολαβησης ὡς στοιχείου τῆς μεσιτείας βλ. πιό πάνω σημ. 51.

65. Για τήν θεμελιώδη αὐτή ἀρχή τοῦ Ἐνοχικοῦ Δικαίου βλ. *Σουρλα:* ἙρμΑΚ, εἰσαγωγή στα ἄρθρ. 361-373 VI. A. 64, ὁ ὁποῖος σημειωνει ὀρθά ὅτι «κανων ἐν τῷ ἐνοχικῷ δικαίῳ εἶναι ἡ ἐλευθερια τῶν συμβασεων. Αὐτη ἔχει διπλην ἔννοιαν· σημαίνει δυνατοτητα ἑκαστου να καθοριζη ἐξ ἑαυτοῦ ἄν θα συναψη συμβασιν και μετα ποιου (abschbussfreiheit), σημαινει ὅμως ἐπισης και δυνατοτητα τοῦ συμβαλλομενου να ρυθμιζη κατ᾿ ἀρεσκειαν το περιεχομενον τῆς συμβασεως (Inhsltsfreiheit)».

Ὁ Χριστός, κατά τόν Παῦλο, εἶναι πρό παντός μεσίτης γιά τήν σύναψη τῆς «καινῆς διαθήκης», τῆς νέας συμφωνίας μεταξύ Θεοῦ καί ἀνθρώπων. Ὑπῆρξε βεβαίως καί συμφιλιωτής, ὁ ὁποῖος ἐπέτυχε τήν «καταλλαγή» τῶν μερῶν, ἀλλ' αὐτό ἔγινε γιά νά μπορέσουν τά «μέρη» νά ἔλθουν σέ δικαιοπρακτική προσέγγιση, πρός σύναψη τῆς νέας συμβάσεως, τῆς καινῆς διαθήκης. Γι' αὐτό πρωτίστως ὑπῆρξε μεσίτης «καινῆς διαθήκης». Αὐτό βεβαίως ἐνδιαφέρει περισσότερο τήν παροῦσα ἔρευνα, ἡ χρησιμοποίηση δηλαδή ἀπό τόν Παῦλο τοῦ ὅρου μεσίτης εἰδικῶς προκειμένου περί τοῦ Χριστοῦ πρωτίστως μέ τήν ἔννοια πού ἔχει στό καθαρῶς συμβατικό πεδίο, ὡς τοῦ τρίτου δηλαδή, ὁ ὁποῖος μεσολαβεῖ πρός σύναψη συμβάσεως μεταξύ ἄλλων. Ἡ διαπίστωση ὅτι ὁ Παῦλος χρησιμοποιεῖ προκειμένου περί τοῦ Χριστοῦ τόν ὅρο μεσίτης πρωτίστως μέ τήν συμβατική του ἔννοια, προκύπτει κυρίως ἀπό τά χωρία τῆς πρός Ἑβραίους ἐπιστολῆς 8.6· 9.15· 12.24· στά ὁποῖα ὁ Χριστός ἐμφανίζεται ρητῶς ὡς μεσίτης «καινῆς διαθήκης» μεταξύ Θεοῦ καί ἀνθρώπων. Ἀπ' ὅλα αὐτά τά χωρία τῆς πρός Ἑβραίους ἐπιστολῆς τοῦ Παύλου προκύπτει σαφῶς ὅτι ἡ «σύμβαση» τήν ὁποίαν συνάπτουν τά «μέρη» μέ τήν μεσολάβηση τοῦ μεσίτη Χριστοῦ εἶναι ἡ «καινή διαθήκη». Ἑπομένως ἡ ἀπόδειξη τοῦ συμπεράσματος, ὅτι ὁ Παῦλος χρησιμοποιεῖ γιά τόν Χριστό τόν ὅρο μεσίτης ὑπό τήν «συμβατική» κυρίως ἔννοια, ἐξαρτᾶται ἀπό τήν ἐπίλυση τοῦ μερικωτέρου προβλήματος τῆς χρήσεως τοῦ ὅρου «διαθήκη» στήν Καινή Διαθήκη γενικῶς καί εἰδικώτερα στίς ἐπιστολές τοῦ Παύλου. Χρειάζεται νά διαλευκανθῆ ὑπό ποίαν ἔννοια χρησιμοποιεῖται ὁ ὅρος «διαθήκη», γιά νά καταδειχθῆ καί ὁ συμβατικός χαρακτῆρας τῆς μεσιτείας τοῦ Χριστοῦ. Ἔτσι ἡ ἔρευνα περνάει πλέον στό δεύτερο ἀπό τά μερικώτερα προβλήματα πού δημιουργοῦνται στά πλαίσια τῆς μεσιτείας τοῦ Χριστοῦ, τοῦ ἐντοπισμοῦ καί τῆς ἀξιολόγησης τοῦ ἀντικειμένου αὐτῆς, τό ὁποῖο ἀναμφισβήτητα εἶναι ἡ διαθήκη.

Ἀνέκαθεν σέ ὅλα τά Δίκαια καί εἰδικώτερα αὐτά τῆς νοτιοανατολικῆς λεκάνης τῆς Μεσογείου, *ἡ διαθήκη* εἶναι ἔννοια ἀποκλειστικῶς τοῦ κληρονομικοῦ Δικαίου, στό ὁποῖο διαπλάσθηκε ὡς ἡ σπουδαιότερη «αἰτίᾳ θανάτου» δικαιοπραξία, γνω-

στή καί ὡς *διάταξη τελευταίας βουλήσεως*[66]. Πρόκειται για τήν μονομερή δήλωση βουλήσεως τοῦ φυσικοῦ προσώπου με τήν ὁποία ρυθμίζει κυρίως τήν τύχη τῆς περιουσίας του για τόν μετά τόν θάνατόν του χρόνο[67]. Ἀπό τόν κοινῶς παραδεγμένο αὐτόν ὁρισμό τῆς ἔννοιας τῆς διαθήκης προκύπτουν δύο **βασικά στοιχεῖα αὐτῆς.**

Πρῶτον ὅτι ἡ διαθήκη εἶναι μονομερής δικαιοπραξία (ὄχι σύμβαση) καί δεύτερον ὅτι εἶναι δικαιοπραξία «αἰτίᾳ θανάτου» (mortis causa). Ὡς μονομερής δικαιοπραξία ἀποκλείεται ἀπό τό ἀντικείμενο τῆς μεσιτείας. Ὡς αἰτίᾳ θανάτου (mortis causa) δικαιοπραξία ἀποκλείεται ἀπό τήν βούληση τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος εἶναι ἀθάνατος καί συνεπῶς δέν μπορεῖ να συνάπτη δικαιοπραξίες *«αἰτίᾳ θανάτου»*. Ὁ Παῦλος κατέχει ἀπόλυτα την νομική ἔννοια τῆς διαθήκης ὅπως τήν παρέχουν ὅλα τα Δίκαια και κάνει εἰδικό λόγο γι' αὐτήν. Ἔτσι στο *Ἑβρ.* 9, 16-17 ὁ Παῦλος ὡς μέγας νομοδιδάσκαλος γράφει: «ὅπου γαρ διαθήκη, θάνατον ἀνάγκη φέρεσθαι τοῦ διαθεμένου. Διαθήκη γαρ ἐπί νεκροῖς βεβαία, ἐπεί μήποτε ἰσχύει ὅτε ζῆ ὁ διαθέμενος». Ἀναλύοντας το καθαρῶς *«νομικό»* τοῦτο ἐπιστολικό χωρίο παρατηροῦμε ὅτι: α) ὑπογραμμίζεται σ' αὐτό ὁ χαρακτήρας τῆς διαθήκης ὡς «αἰτίᾳ θανάτου» δικαιοπραξίας. β) συνάγεται ἔμμεσως ἡ φύση της ὡς μονομεροῦς δικαιοπραξίας, ἀφοῦ γίνεται ἀναφορά ἀναγκαστικά μόνο στόν «διαθέμενον». Παρέχονται λοιπόν και ἀπό

66. Για τήν ἔννοια τῆς «αἰτίας θανάτου — mortis causa» δικαιοπραξίας βλ. *Γ. Μπαλῆ*, Γεν. Ἀρχ. ἐκδ. 4η § 33 και Κληρονομικόν Δίκαιον, ἐκδ. 5η § 18. Ἐπίσης για την ἔννοια τῆς «τελευταίας διατάξεως» βλ. *Γ. Μπαλῆ*, Κληρ. Δικ. § 18, ὁ ὁποῖος ταυτίζει και ὀρθῶς την διαθήκη με την «τελευταία διατάξη», «τελευταία βούληση».

67. Ἡ ἔννοια αὐτη τῆς διαθήκης εἶναι κοινῶς παραδεγμένη σ' ὅλα τα Δίκαια ἀπο ἀρχαιοτάτων χρόνων. Για την ταυτόσημη ἔννοια τῆς διαθήκης στο ἑβραϊκό Δίκαιο βλ. *S. Mayer*, Die Rechte der Israeliten, Athener und Römer, II, σελ. 478ἑπ. *A. Gulak*: Das Urkundenwesen..., σελ. 125. *Γ. Πετροπούλου*: ὅ.π. § 26 σελ. 24. Για το ἀρχαῖο ἑλληνικό Δίκαιο βλ. *H. Kreller*: Erbrechtliche Untersuchungen auf Grund der gräcoägyptischen papyri, 1919 σελ. 337ἑπ. *Γ. Πετροπούλου*, ὅ.π. § 27 σελ. 14. *Γ. Νάκου*: Ἱστορία Ἑλληνικοῦ και Ρωμαϊκοῦ Δικαίου, Θεσ/νίκη 1990, σελ. 173ἑπ.

τόν Παῦλο ὅλα τά οὐσιώδη στοιχεῖα τῆς ἔννοιας τῆς διαθήκης ὅπως θά τά παρεῖχε ὁ οἱοσδήποτε νομοδιδάσκαλος. Παρ' ὅλα αὐτά ὅμως ὁ Παῦλος ἄν καί γνωρίζη καλῶς ὅτι ἡ διαθήκη εἶναι δικαιοπραξία «αἰτίᾳ θανάτου», πού συνάπτεται δηλαδή ἀναγκαίως πρός τόν θάνατο τοῦ διαθέτη, ἐν τούτοις ἐπιμένει στήν χρήση αὐτῆς ἐκεῖ ὅπου θά ἔπρεπε νά χρησιμοποιήση τόν ὅρο σύμβαση ἤ ἔστω συνθήκη. Γενικῶς μπορεῖ νά λεχθῆ ὅτι στήν Καινή Διαθήκη ὁ ὅρος «διαθήκη» χρησιμοποιεῖται ὄχι μέ τήν κλασσική του ἔννοια τῆς «αἰτίᾳ θανάτου» δικαιοπραξίας, ἀλλά χρησιμοποιεῖται στή θέση τῆς σύμβασης[68].

Τοῦτο συμβαίνει πρό παντός στίς ἐπιστολές τοῦ Παύλου, ὅπου ἡ διαθήκη χρησιμοποιεῖται πρός ὑποδήλωση τῆς σύμβασης ἤ τῆς συνθήκης. Ἔτσι στόν Παῦλο συμβαίνει τοῦτο τό νομικό παράδοξο· *χρησιμοποιεῖται ἡ κλασσική διάταξη τελευταίας βουλήσεως, ἡ διαθήκη, προκειμένου νά δηλωθῆ ἡ ἐξ*

68. Καί οἱ θεολόγοι δέχονται ὁμόφωνα ὅτι ὁ ὅρος διαθήκη δέν χρησιμοποιεῖται μέ τήν κλασσική του ἔννοια, ὡς διάταξη δηλ. τελευταίας βούλησης, στά ἁγιογραφικά κείμενα. Βλ. *Σ. Ἀγουρίδη:* Εἰσαγωγή εἰς τήν Καινήν Διαθήκην, ἔκδ. 3η σελ. 13 «Ἡ χρησιμοποίησις τῶν ὅρων 'διαθήκη' καί 'καινή διαθήκη' ὑπό τοῦ Ἰησοῦ καί τῶν Ἀποστόλων πρός ἔκφρασιν τῆς νέας ἐν Χριστῷ σχέσεως τῆς ἀνθρωπότητος μετά τοῦ Θεοῦ προσδιορίζεται ἀπό τήν χρῆσιν τοῦ αὐτοῦ ὅρου πρός δήλωσιν τῆς σχέσεως τοῦ Θεοῦ πρός τόν παλαιόν Ἰσραήλ ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ. Τήν λέξιν «berith» μεταφράζουν οἱ Ο΄ διά τοῦ «διαθήκη». Ἤδη εἰς τούς Ο΄... ὁ ὅρος αὐτός ἔχει χάσει τήν σημασίαν τῆς τελευταίας θελήσεως ἑνός διαθέτου κάποιου ἀγαθοῦ ἤ κάποιας κληρονομίας καί σημαίνει ἁπλῶς τήν οἰκονομία καί διευθέτηση κάποιου προβλήματος...». Εἰδικώτερα ὁ Παῦλος χρησιμοποιεῖ τόν ὅρο διαθήκη μέ τήν ἔννοια τῆς συμφωνίας βλ. π.χ. *Α΄ Κο.* 11, 25. *Π. Τρεμπέλα,* ὅ.π. Α σελ. 357 ὁ ὁποῖος δέχεται ὅτι ὁ ὅρος διαθήκη χρησιμοποιεῖται μέ τήν ἔννοια τῆς «νέας συμφωνίας ἀντί τῆς συνθήκης». Ὑπάρχουν ὅμως καί χωρία στά ὁποῖα ὁ ὅρος χρησιμοποιεῖται μέ τήν ἔννοια τῆς διάταξης τελευταίας βουλήσεως, ὅ.π. π.χ. στό *Γα.* 3, 15. *Π. Τρεμπέλας,* ὅ.π. Β΄ σελ. 40. Βλ. περισσότερα *Β. Νικοπούλου:* Ἡ νομική σκέψη τοῦ Ἀπ. Παύλου, σελ. 398ἑπ.

ἴσου κλασσική «ἐν ζωῇ» δικαιοπραξία, ἡ σύμβαση[69]. Ποῦ ὅμως ὀφείλεται τοῦτο; Βέβαιον εἶναι ὅτι δέν ὀφείλεται σέ ἄγνοια, ἤ σύγχυση τῶν ἐννοιῶν τῆς «αἰτίᾳ θανάτου» καί τῆς «ἐν ζωῇ» δικαιοπραξίας. Σημειώθηκε ἤδη παραπάνω ὅτι ὁ Παῦλος ὡς ἐγκρατέστατος νομοδιδάσκαλος, κατέχει πλήρως σέ ὅλο της τό βάθος τήν ἔννοια τῆς διαθήκης ὡς «διάταξης τελευταίας βούλησης». Αὐτό προκύπτει, ὅπως παρατηρήθηκε ἤδη, κυρίως ἀπό τό *Ἑβρ.* 9, 16-17, στό ὁποῖο ὁ Παῦλος δίνει μέ πληρότητα ὅλα τά στοιχεῖα τῆς ἔννοιας τῆς διαθήκης, ὑποστηρίζεται δέ καί ἀπό ἄλλα χωρία τῶν ἐπιστολῶν, ὅπως τό *Γα.* 3, 15, ὅπου ὁ Παῦλος ἀναφερόμενος στήν διαθήκη ὡς διάταξη τελευταίας βούλησης, σημειώνει, ὡς νομοδιδάσκαλος πλέον, ὅτι «κεκυρωμένην διαθήκην οὐδείς ἀθετεῖ ἤ ἐπιδιατάσσεται», ἐννοῶντας ὅτι τήν διαθήκη πού ἔχει κηρυχθῆ κυρία, δέν μπορεῖ κανένας πλέον νά ἀκυρώση, οὔτε βέβαια νά προσθέση σ' αὐτήν νέες διατάξεις. Τό σχόλιο αὐτό τοῦ Παύλου ἀναφέρεται στήν *ἰδιόγραφη διαθήκη*[70], ἡ ὁποία γράφεται ἐξ ὁλοκλήρου μέ τό χέρι τοῦ διαθέτη, ἔτσι ὥστε, κάθε παρέμβαση ξένης χειρός νά καθιστᾶ αὐτήν ἄκυρη. Δέν ἐπιτρέπεται λοιπόν νά προστεθῆ (ἐπιδιαταχθῆ) καμμιά ἀπολύτως διάταξη στήν ἰδιόγραφη διαθήκη ἀπό ἀλλότριο χέρι[71]. Ἐξ ἄλλου ἡ ἰδιόγραφη διαθήκη μπορεῖ νά

69. Ἡ σύμβαση εἶναι «ὁ κυριώτερος εἰρηνικός τρόπος πού ἔχει ἐπικρατήσει στίς ἀνθρώπινες κοινωνίες πρός ἱκανοποίηση τῶν βιοτικῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀνθρώπου». Βλ. *Γ. Μιχαηλίδη-Νουάρου*, ὅ.π. σελ. 4. Ὡς σύμβαση νοεῖται ἡ δικαιοπραξία ἡ ὁποία καταρτίζεται μέ τήν ὁμόφωνη βούληση δύο ἤ περισσοτέρων, οἱ ὁποῖοι παρίστανται μέ ἀντίστοιχα συμφέροντα. Βλ. *Γ. Μπαλῆ*, Γεν. Ἀρχ. § 77. Ἡ ἔννοια τῆς συμβάσεως παρέμεινε ἡ ἴδια ἀπό τήν ἀρχαιότητα μέχρι σήμερα. Ὁ ὁρισμός τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου γιά τήν σύμβαση· «pactum est pactio duorum pluriumque in idem placitum et consensus», ἔχει ἀναλοίωτη ἰσχύ. Π. 2, 14, 1 § 1. Βλ. καί *Σούρλα*, Ἑρμ.ΑΚ, εἰσαγωγή στά ἄρθρ. 361-373, Ι Α, 2.

70. Τό ἀρχαιότερο εἶδος διαθήκης εἶναι ἡ *ἰδιόγραφη* διαθήκη. Πρόκειται γιά τήν διαθήκη ἡ ὁποία γράφεται ὁλόκληρη μέ τό χέρι τοῦ διαθέτη, χρονολογεῖται καί ὑπογράφεται ἀπό τόν ἴδιο. *Γ. Μπαλῆ*, Κληρ. Δίκ. ἔκδ. 5 § 29 σελ. 47.

71. Γιά τήν ἔννοια τῆς «καθ' ὁλοκληρίαν ἰδιοχείρου γραφῆς» τῆς διαθήκης τοῦ εἴδους αὐτοῦ βλ. *Γ. Μπαλῆ*, ὅ.π. § 31.

κηρυχθῆ *«κυρία»*, νά βεβαιωθῆ δηλαδή δικαστικῶς ἡ γνησιότητα τῆς γραφῆς καί τῆς ὑπογραφῆς τοῦ διαθέτη, ὁπότε παράγεται, ὑπό ὡρισμένας προϋποθέσεις, τεκμήριον γνησιότητας τῆς διαθήκης[72].

Σ' αὐτήν τήν νομική ρύθμιση ἀναφέρεται ὁ Παῦλος ὅταν κάνη λόγο γιά *«κεκυρωμένη»* διαθήκη, καί ὄχι ἁπλῶς στήν δημοσίευση τῆς διαθήκης, ἡ ὁποία συνίσταται ἁπλῶς στήν μέ ἐπίσημο τρόπο ἀπό τό δικαστήριο γνωστοποίηση τοῦ περιεχομένου τῆς διαθήκης, καί δέν ἀποτελεῖ στοιχεῖο τοῦ κύρους αὐτῆς, οὔτε ἐξοπλίζει αὐτήν μέ τεκμήριο γνησιότητας, ὅπως συμβαίνει μέ τήν κήρυξη εἰδικῶς τῆς ἰδιόγραφης διαθήκης ὡς «κυρίας»[73]. Ἑπομένως ἡ χρησιμοποίηση τοῦ ὅρου «διαθήκη» ἀπό τόν Παῦλο ὄχι μέ τήν ἔννοια τῆς «αἰτίᾳ θανάτου» δικαιοπραξίας, ἀλλά πρός ὑποδήλωση τῆς «ἐν ζωῇ δικαιοπραξίας» καί εἰδικώτερα τῆς σύμβασης, εἶναι ἐνσυνείδητη καί γίνεται πρός ἐξυπηρέτηση ὡρισμένου σκοποῦ, στά πλαίσια πάντα τῆς διδασκαλίας τοῦ Παύλου περί δικαιώσεως. Κατά μία ἄποψη ὁ λόγος τῆς προτίμησης ἀπό τόν Παῦλο τοῦ ὅρου «διαθήκη» ἀντί τῶν ὅρων σύμβαση καί συνθήκη, συνίσταται στό «βέβαιον καί ἀπαράβατον» τῆς διαθήκης[74]. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ διαθήκη, ὡς διάταξη τελευταίας βούλησης, ἐφ' ὅσον ἀναδίδει τά ἀποτελέσματά της γιά τόν μετά τόν θάνατον τοῦ διαθέτη χρόνον,

72. Ἡ ἰδιόγραφη διαθήκη ὑπόκειται ὅσο καμμιά ἄλλη στόν κίνδυνο τῆς ἀμφισβήτησης τοῦ κύρους της καί τελικῶς τῆς ἀκυρότητάς της, λόγω τῆς καθ' ὁλοκληρίαν ἰδιόχειρης γραφῆς της. Γι' αὐτό ὁ νομοθέτης πρόβλεψε τήν δυνατότητα κήρυξης αὐτῆς ὡς «κυρίας» ἀπό τό δικαστήριο, ὁπότε ἀφοῦ παρέλθει πενταετία ἀπό τῆς κηρύξεως κυρίας παράγεται μαχητό τεκμήριο γνησιότητας αὐτῆς. Βλ. *Γ. Μπαλῆ*, Κληρ. Δίκ. § 76.

73. Βλ. γιά τήν δημοσίευση τῆς διαθήκης γενικῶς *Γ. Μπαλῆ*, ὅ.π. § 76. Καί ὁ *Π. Τρεμπέλας*, ὅ.π. Β΄ σελ. 40 χωρίς βέβαια νομική ἀκριβολογία παρατηρεῖ στό *Γα.* 3, 15 ὅτι μέ τόν ὅρο «διαθήκη κεκυρωμένη» ὁ Παῦλος ἐννοεῖ ὅτι «ἀνεγνωρίσθη ὡς αὐθεντική μετά τόν θάνατον τοῦ διαθέτου καί ἐτέθη ἐν ἰσχύι».

74. Ἡ ἄποψη ἀνήκει στόν ἱερό *Χρυσόστομο*, τόν ὁποῖο ἀναφέρει ὁ *Π. Τρεμπέλας*, ὅ.π. Β΄ σελ. 41 προβάλλοντας ἰδιαίτερα τό σχόλιό του.

εἶναι ἀπό τήν πλευρά τοῦ διαθέτη «βεβαία», μέ τήν ἔννοιαν ὅτι αὐτός, ἀφοῦ δέν εὑρίσκεται πλέον στή ζωή, δέν μπορεῖ νά τήν ἀνακαλέση. Βεβαίως ὅμως ὅσο ζῆ ὁ διαθέτης μπορεῖ ἐλεύθερα νά ἀνακαλέση τήν διαθήκη του εἴτε ρητῶς μέ ἄλλη πού θά περιέχη τήν ἀνακλητική τῆς προηγούμενης διαθήκης βούλησή του, εἴτε σιωπηρῶς μέ μεταγενέστερη ἐπίσης διαθήκη πού θά περιέχη ἀντίθετες διατάξεις πρός τήν προηγούμενη[75]. Ἡ ἐλευθερία τῆς ἀνάκλησης τῆς διαθήκης εἶναι ἀπεριόριστη[76]. Ἐξ ἄλλου ἀπό πλευρᾶς τρίτων ἡ διαθήκη μπορεῖ νά προσβληθῆ μόνο γιά ὡρισμένους λόγους[77]. Πάντως γενικῶς κρατεῖ ἡ ἀρχή τοῦ σεβασμοῦ τῆς βούλησης τοῦ διαθέτη[78]. Ἑπομένως ἡ ἄποψη αὐτή φαίνεται καί νομικῶς σχετικά ὀρθή. Ὑποστηρίζεται κυρίως ἀπό τόν Ἱερό Χρυσόστομο, ὁ ὁποῖος παρατηρεῖ σχετικῶς ὅτι «συνθῆκαι μέν γάρ πολλάκις ἀνατρέπονται, διαθῆκαι δέ νόμιμοι οὐδαμῶς».

Τό σχόλιο τοῦτο τοῦ Ἱεροῦ Χρυσοστόμου εἶναι διατυπωμένο μέ πολλή προσοχή καί νομική ἀκριβολογία. Ἀναφέρεται στή μή ἀνατροπή τῶν «νομίμων» διαθηκῶν.

Νόμιμη θεωρεῖται ἡ διαθήκη πού συντάχθηκε κατά τούς νομίμους τύπους. Περαιτέρω καί ὑπό εὐρύτερη ἔννοια «νόμιμη» εἶναι ἡ διαθήκη, ἡ ὁποία δέν προσβάλλει τή νόμιμη μοῖρα καί ἐπίσης ἐκείνη κατά τῆς ὁποίας δέν συντρέχει κανένας λόγος

75. Βλ. περί ἀνακλήσεως τῆς διαθήκης βλ. *Γ. Μπαλῆ*, Κληρ. Δίκ., §§ 65ἑπ., ὁ ὁποῖος παρατηρεῖ ὀρθῶς ὅτι «ἡ διαθήκη εἶναι πρᾶξις ἀπεριορίστως μετακλητή μέχρι τοῦ θανάτου».

76. Ἔτσι ὁ *Γ. Μπαλῆς*, ὅ.π. § 65 σημειώνει χαρακτηριστικά ὅτι «ὁ διαθέτης δέν δύναται ἰσχυρῶς νά δεσμευθῆ ὡς πρός τήν ἀνάκλησιν. Τοῦ δικαιώματος τούτου οὔτε διά συμβάσεως, οὔτε διά μονομεροῦς ρήτρας ἐν τῇ διαθήκῃ (clausula derogatoria) ὅτι παραιτεῖται τούτου ἤ ὅτι μόνον καθ' ὡρισμένην διατύπωσιν θά δύναται ν' ἀνακαλῆ τήν διαθήκην του, δύναται νά ὑποβληθῆ εἰς περιορισμόν».

77. Περί τῆς ἄκυρης καί τῆς ἀκυρώσιμης διαθήκης βλ. *Γ. Μπαλῆ*, ὅ.π. § 115ἑπ.

78. Τό δόγμα τῆς βουλήσεως βρίσκει μεγαλύτερη δικαιολογία στήν ἑρμηνεία τῶν διαθηκῶν παρά στίς ἐν ζωῇ δικαιοπραξίες. Γενικῶς στίς διαθῆκες κρατεῖ ὁ κανόνας «ἐν ἀμφιβολίᾳ ὑπέρ τῶν ἐγκαταστάσεων». Βλ. *Γ. Μπαλῆ*, ὅ.π. § 80.

ἀκυρότητας ἤ ἀκύρωσης ἀπό τούς ρητῶς στό νόμο ἀναγραφόμενους[79]. Μιά τέτοια «νόμιμη» διαθήκη, εἶναι ὄντως ἀπρόσβλητη, ἔγκυρη καί ἰσχυρή καί γι' αὐτό «ἀπαράβατος» ἀπό τόν οἱονδήποτε. Ὁ λόγος αὐτός πού ὑποστηρίζεται ἀπό τήν χρυσοστομική ἄποψη[80], τῆς προτίμησης τοῦ Παύλου στόν ὅρο «διαθήκη» ἀντί τῶν ὅρων τῆς «σύμβασης» καί «συνθήκης», ἔμμεσα ἄν ὄχι εὐθέως προβάλλεται καί ἀπό τόν ἴδιο τόν Παῦλο στό *Γα.* 3, 15 καί *Ἑβρ.* 9, 17. Μιά ἄλλη ἄποψη, ἡ ὁποία ἐντοπίζει τόν λόγο τῆς προτίμησης τοῦ Παύλου στόν ὅρο διαθήκη ἀντί τοῦ ὅρου «σύμβαση» ἤ «συνθήκη», καί συνίσταται στό ὅτι ὁ ὅρος συνθήκη χρησιμοποιεῖται ἐπί ἰσοτίμων μερῶν, ἐνῶ στίς συμφωνίες τοῦ Θεοῦ μέ τόν ἄνθρωπο — τήν Παλαιά καί Καινή Διαθήκη — ὁ Θεός εἶναι ἀσυγκρίτως ὑπέρτερος καί ἰσχυρότερος ἀπό τόν ἄνθρωπο[81], δέν εὐσταθεῖ, δεδομένου ὅτι εἰδικῶς ἐπί συνθηκῶν συμβαίνει ἀκριβῶς τό ἀντίθετο, νά συνάπτωνται δηλαδή τίς περισσότερες φορές μεταξύ ἀνίσων μερῶν, κυρίως ὅταν πρόκειται περί τῶν λεγομένων συνθηκῶν εἰρήνης, οἱ ὁποῖες συνομολογοῦνται μετά τήν λήξη κάποιου πολέμου, μέ τίς ὁποῖες οἱ νικητές ἐπιβάλλουν τούς ὅρους τους στούς νικημένους[82]. Ἀπ' ὅσα προηγήθηκαν ἔγινε σαφές ὅτι ὁ Παῦλος χρησιμοποιεῖ τήν ἔννοια τῆς διαθήκης ὄχι ὅπως εἶναι γνωστή σ' ὅλα τά Δίκαια, ὡς διάταξη δηλαδή τελευταίας βούλησης, ἀλλά πρός ὑποδήλωση τῆς «ἐν ζωῇ» δικαιοπραξίας καί εἰδικώτερα τῆς σύμβασης[83]. Τοῦτο εἰδικώτερα ἰσχύει καί σ' ὅλα τά χωρία

79. Βλ. *Γ. Μπαλῆ*, ὅ.π. §§ 115έπ.

80. Βλ. τήν ἄποψη τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου στόν *Π. Τρεμπέλα*, ὅ.π. Β΄ σελ. 41, ὁ ὁποῖος καί τήν υἱοθετεῖ.

81. Βλ. *Π. Τρεμπέλα*, ὅ.π. Β΄ σελ. 357 κάτω ἀπό τό *Β΄ Κο.* 11, 25 ὅπου σχολιάζει ὡς ἑξῆς: «ἡ διαθήκη χρησιμοποιεῖται ἀντί τῆς λέξεως συνθήκη. Ἐπειδή ἡ συνθήκη συνάπτεται μεταξύ ἰσοτίμων, ἐνταῦθα δέ ὁ Θεός ὑπέρκειται ἀσυγκρίτως τοῦ ἀνθρώπου, προτιμᾶται ἡ λέξις διαθήκη, ἥτις ἄλλως ἐκφράζει τήν κατ' ἐλευθέραν θέλησιν διάθεσιν ὑπό τινος τῶν ἀγαθῶν του».

82. Βλ. εἰδικώτερα γιά τήν ἔννοια τῆς συνθήκης, *Γ. Τενεκίδη*, Δημόσιον Διεθνές Δίκαιον, Ἀθῆναι 1977 σελ. 50έπ.

83. Καί ἡ θεολογική ἑρμηνεία ἀποκλίνει ὑπέρ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς. Βλ. *Π. Τρεμπέλα*, ὅ.π. Α΄ σελ. 357.

τῶν ἐπιστολῶν στά ὁποῖα ὁ ὅρος διαθήκη χρησιμοποιεῖται σέ συνδυασμό μέ ἐκεῖνο τοῦ μεσίτη. Τοῦτο σημαίνει νομικά ὅτι ὁ Χριστός ὡς «μεσίτης Καινῆς Διαθήκης» εἶναι μεσίτης «καινῆς» σύμβασης μεταξύ Θεοῦ καί ἀνθρώπων, τό ὁποῖο ἀναλυόμενο περαιτέρω σημαίνει ὅτι μεσολαβεῖ μεταξύ τούτων πρός σύναψη συμβάσεως, τήν ὁποία ὁ Παῦλος ἐκφράζει μέ τόν ὅρο «διαθήκη», γιά νά τονίση τό *«βέβαιον καί ἀπαράβατον»* αὐτῆς[84]. Τό εἰδικώτερο περιεχόμενο αὐτῆς τῆς σύμβασης εἶναι, κατά τόν Παῦλο, ἡ ἴδια ἡ δικαίωση τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τόν Θεό[85]. Ἑπομένως ἀπό τά ὅσα προηγήθηκαν κατέστη φανερό ὅτι ἀντικείμενο τῆς μεσιτείας τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἡ σύναψη μεταξύ Θεοῦ καί ἀνθρώπων τῆς σύμβασης τῆς δικαιώσεως. Ὁ μεσίτης Χριστός μεσολαβεῖ, ἐκτός τῶν ἄλλων, πρός σύναψη αὐτῆς τῆς σύμβασης. Ἔτσι στό πρόσωπο τοῦ μεσίτη Χριστοῦ, ὁ νομοδιδάσκαλος Ἀπ. Παῦλος ἐφαρμόζει κατ' ἀναλογίαν πάντοτε, τήν μεσιτεία τοῦ ἀστικοῦ Δικαίου, ὅπως τήν ὁρίσαμε παραπάνω. Ἡ νέα αὐτή σύμβαση περί δικαιώσεως, πού συνῆψε ὁ Θεός μέ τόν ἄνθρωπον μέ τήν μεσιτεία τοῦ Χριστοῦ ἦλθε στή θέση προηγούμενης, ἡ ὁποία εἶχε ἀνάγκη πλέον ἀνανεώσεως. Πρόκειται

84. Γιά τό «ἀπαράβατον» τῆς νέας συμφωνίας χαρακτηριστικά εἶναι τά (θεολογικά) σχόλια τοῦ *Π. Τρεμπέλα*, ὅ.π. Β΄ σελ. 41 «Ὁ διαθέμενος τάς ἐπαγγελίας δέν εἶναι ἄνθρωπός τις ἐξηρτημένος ἐκ περιστάσεων, αἵτινες δύνανται ἀπροόπτως τρεπόμεναι ἐπί τό δυσμενέστερον νά παρεμποδίσουν αὐτόν ἀπό τοῦ νά ἐκτελέσῃ ταύτας παρά πᾶσαν τήν ἀγαθήν διάθεσιν αὐτοῦ. Εἶναι αὐτός ὁ ἀψευδής καί παντοδύναμος Θεός, ὁ ὑπερκείμενος παντός ἐμποδίου καί μή ἐξαρτώμενος ἀπ' αὐτοῦ. Ἀλλά καί ὡς πρός τούς κληρονόμους τῶν ἀγαθῶν τῆς ἐπαγγελίας δέν ὑπάρχει φόβος νά ματαιωθῇ ἡ πραγματοποίησις τῆς κληρονομίας. Δέν ὑπάρχει δηλ. φόβος νά ἐκλείψουν οἱ κληρονόμοι καί κατά τήν στιγμήν τῆς ἐκτελέσεως τῆς διαθήκης ὁ κληρονόμος νά ἔχη ἀποθάνη, ὡς δύναται νά συμβῇ ἐπί διαθηκῶν ἀνθρωπίνων. Κληρονόμος ἐν προκειμένῳ εἶναι ὁ εἰς τούς αἰῶνας ζῶν Χριστός... τοῦ ὁποίου σῶμα εἶναι ἡ ἐκκλησία τῶν πιστῶν, οἵτινες οὕτω συγκληρονόμοι τοῦ Χριστοῦ ἀποδεικνύμενοι μένουν ἀπολαύοντες τῶν ἀγαθῶν τῆς κληρονομίας».

85. Βλ. *Π. Τρεμπέλα*, ὅ.π. Β΄ σελ. 4 καί ἀμέσως προηγούμενη σημείωση.

γιά τήν Παλαιά Διαθήκη, ἡ ὁποία εἶχε καί αὐτή συναφθῆ μέ τήν μεσολάβηση μεσίτη. Ὁ μεσίτης ἐκεῖ ἦταν, ὅπως ὑπαινιχθήκαμε ἤδη, ὁ Μωϋσῆς. Τοῦτο προκύπτει σαφῶς ἀπό τό *Ἑβρ.* 8, 5 ἑπ. ἀλλά καί ἀπό ἄλλα χωρία τῶν ἐπιστολῶν[86]. Ἐδῶ τονίζονται ὡρισμένα στοιχεῖα τά ὁποῖα βοηθοῦν ἄμεσα στήν νομική ἀνάλυση τῆς μεσιτείας τοῦ Χριστοῦ ἀλλά καί τοῦ Μωϋσῆ. Πρῶτον ἀντιδιαστέλλεται ρητῶς ἡ μεσιτεία τοῦ Χριστοῦ πρός τήν μεσιτεία τοῦ Μωϋσῆ καί ὑπογραμμίζεται ὁ ὑπέρτερος χαρακτήρας τῆς πρώτης ἔναντι τῆς δεύτερης. Ὁ Χριστός σέ σχέση μέ τόν Μωϋσῆ εἶναι «κρείττονος διαθήκης μεσίτης». Ἡ ὑπεροχή δέ αὐτή τῆς νέας συμφωνίας ἔναντι τῆς Παλαιᾶς ὀφείλεται στό γεγονός ὅτι ἡ νέα σύμβαση «ἐπί κρείττοσιν ἐπαγγελίαις νενομοθέτηται»[87], ἔχει δηλαδή συναφθῆ μέ καλλίτερες ὑποσχέσεις, *«προτάσεις»* τοῦ Θεοῦ πρός τόν ἄνθρωπο. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ πρώτη σύμβαση, ἡ Παλαιά, δέν ἦταν πλήρης, ἀλλά ἀτελής καί εἶχε ἀνάγκη ριζικῆς ἀναθεωρήσεως. «Εἰ γάρ ἡ πρώτη ἐκείνη ἦν ἄμεμπτος, οὐκ ἄν δευτέρας ἐζητεῖτο τόπος»[88].

Δεύτερον ὁρίζονται μέ σαφήνεια οἱ σχέσεις τῶν δύο συμβάσεων πού συνῆψεν ὁ Θεός μέ τόν ἄνθρωπο μέ τρόπο πού μπορεῖ εὔκολα νά ἀναλυθῆ νομικῶς. «Ἐν τῷ λέγειν καινήν πεπαλαίωκε τήν πρώτην· τό δέ παλαιούμενον καί γηράσκον ἐγγύς ἀφανισμοῦ»[89]. Ἐάν ὁ ὅρος «διαθήκη» ἐχρησιμοποιεῖτο μέ τήν κλασσική νομική ἔννοια, ὡς διάταξη δηλαδή τελευταίας βούλησης, τότε ὁ προσδιορισμός τῶν σχέσεων τῶν δύο αὐτῶν «διαθηκῶν», ἀπό νομική ἄποψη θά ἦταν πολύ εὔκολος, διότι θά ἴσχυε ὁ γνωστός κανόνας τοῦ κληρονομικοῦ Δικαίου κατά τόν ὁποῖο ἡ νεώτερη διαθήκη ἀνακαλεῖ τήν προγενέστερη[90]. Τώρα ὅμως πού ὁ ὅρος «διαθήκη» χρησιμοποιεῖται ἀντί τοῦ ὅρου σύμβαση ἤ συνθήκη, τά πράγματα κάπως δυσχεραίνονται. Ὁ προσδιορισμός τῶν σχέσεων τῶν δύο αὐτῶν συμβάσεων ἀπό

86. Βλ. *Β. Στογιάννου:* Χριστός καί Νόμος, σελ. 83ἑπ.
87. *Ἑβρ.* 8, 6.
88. *Ἑβρ.* 8, 7.
89. *Ἑβρ.* 8, 13.
90. Βλ. *Γ. Μπαλῆ:* Κληρ. Δίκαιον, ἔκδ. 5η § 65.

νομική ἄποψη ἐξαρτᾶται ἀπό τήν βούληση τῶν συμβαλλομένων[91]. Καί ἄν μέν μέ τήν νέα σύμβαση διατυπώνεται ρητή βούληση τῶν συμβαλλομένων περί καταργήσεως τῆς προγενέστερης, τότε ἡ νέα σύμβαση καταργεῖ τήν προηγούμενη εὐθέως. Ἄν ὅμως τέτοια βούληση τῶν μερῶν δέν διατυπώνεται ρητῶς, τότε ἀνακύπτει ζήτημα ἑρμηνείας τῶν συμβάσεων πρός ἀνεύρεση τῆς ἀληθοῦς βουλήσεως τῶν συμβαλλομένων. Ἄν λοιπόν τό ὅλο περιεχόμενο τῆς νέας σύμβασης εἶναι ἀντίθετο πρός τό περιεχόμενο τῆς παλαιᾶς, τότε πρόκειται περί *«ἀντιθέτου συμβάσεως»*, μέ τήν ὁποία καταργεῖται ἡ προγενέστερη σύμβαση. Ἄν τέλος ἡ νέα σύμβαση εἶναι ἐν μέρει ἀντίθετη πρός τήν παλαιά, τότε ἰσχύουν καί οἱ δύο συμβάσεις καθ' ὅ μέτρο δέν εἶναι ἀντίθετες. Προκειμένου περί τῶν δύο «διαθηκῶν – συμβάσεων», τίς ὁποῖες ὁ Θεός συνῆψε μέ τόν ἄνθρωπο, μέ τήν μεσιτεία τοῦ Μωϋσῆ καί τοῦ Χριστοῦ, ὁ Παῦλος παρέχει ὡρισμένα στοιχεῖα πού εἶναι δηλωτικά τῆς βούλησης τῶν μερῶν γιά τό θέμα τῶν σχέσων τῶν δύο αὐτῶν συμβάσεων. Τό πρῶτο εἶναι: «ἐν τῷ λέγειν καινήν πεπαλαίωκεν τήν πρώτην». Μέ τό νά χαρακτηρισθῆ λοιπόν ἡ μεταγενέστερη σύμβαση (διαθήκη) ὡς «καινή» σημαίνει ὅτι ἡ προγενέστερη ἔχει πλέον παλαιωθῆ.

Νομικά τοῦτο ἀναλύεται ὡς ἑξῆς: Ὡς *καινή* ἡ νέα χρονικῶς σύμβαση, ἡ μεταγενέστερη, σημαίνει ὅτι περιέχει νέες διατάξεις πού δέν ἀπαντοῦν στήν προγενέστερη. Στό μέτρο λοιπόν πού περιέχει *«νέες»* διατάξεις, ἡ μεταγενέστερη σύμβαση καταργεῖ τήν προγενέστερη. Αὐτή πάλι, ἡ προγενέστερη, μέ τό νά χαρακτηρίζεται ὡς *«παλαιά»*, σημαίνει ὅτι ἔχει πλέον ξεπερασθῆ ἀπό τά πράγματα καί γι' αὐτό χρειάζεται ἀναθεώρηση[92].

91. Τίθεται δηλαδή ζήτημα ἑρμηνείας τῶν δύο συμβάσεων, ἡ ὁποία θά χωρίση μέ βάση τίς κοινῶς παραδεγμένες ἀρχές ἑρμηνείας πού ἀναγράφονται στά ἄρθρ. 173 καί 200 ΑΚ, οἱ ὁποῖες εἶναι παλαίφατες ἀρχές τοῦ Δικαίου ἐμπνεόμενες καί ἀπό τόν γνωστόν περί ἑρμηνείας κανόνα τοῦ Παύλου «τό γάρ γράμμα ἀποκτείνει, τό δέ πνεῦμα ζωοποιεῖ». *Β΄ Κο.* 3, 6. Βλ. περισσότερα *Β. Νικοπούλου:* Τό πρόβλημα τῆς ἑρμηνείας τοῦ Δικαίου παρά τῷ Ἀπ. Παύλῳ. Ἀρμ. 1979 σελ. 630ἑπ.

92. Ὅτι ἡ νέα σύμβαση, ἡ Καινή Διαθήκη περιέχει νέες διατάξεις

Τό δεύτερο εἶναι κάτι πού ἀναφέρεται ἀποκλειστικά στήν παλαιά σύμβαση. *«Τό δέ παλαιούμενον καί γηράσκον ἐγγύς ἀφανισμοῦ».* Ἡ συμφωνία πού ἔχει πλέον *«παλαιωθῆ»,* ἔχει ξεπερασθῆ δηλαδή ἀπό τά πράγματα καί λόγῳ τοῦ διαρρεύσαντος χρόνου ἐγήρασε, σημαίνει ὅτι βρίσκεται στά πρόθυρα τῆς κατάργησης. Γι' αὐτό εἶναι ἀνάγκη νά συναφθῆ νέα σύμβαση *«κρείττων»* τῆς πρώτης. Ζητεῖται λοιπόν *«τόπος»* πρός σύναψη νέας ἀνανεωτικῆς σύμβασης, τῆς *«καινῆς διαθήκης».* Πρός τοῦτο χρησιμοποιεῖται ὡς μεσίτης ὁ Χριστός. Ὁ τρόπος καί τά μέσα πού μετέρχεται ὡς μεσίτης ὁ Χριστός γιά τήν ἐπιτυχία τῆς μεσιτείας του ἔχουν ἰδιαίτερη βαρύτητα καί ἀπό νομική ἄποψη. Ἡ διερεύνησή τους ὁδηγεῖ τήν ἔρευνα στό τρίτο ἀπό τά μερικώτερα προβλήματα τῆς μεσιτείας τοῦ Χριστοῦ.

Ἀπό πολλά χωρία τῶν ἐπιστολῶν συνάγεται ὅτι τό κυριώτερο καί πιό ἀποτελεσματικό μέσο πού χρησιμοποίησε ὁ μεσίτης Χριστός γιά νά ἐπιτύχη τό μεσιτικό του ἔργο εἶναι *τό αἷμά του, ὁ θάνατός του.* Ὁ μεσίτης Χριστός πρόσφερε τό αἷμα του γιά νά ἐπιτύχη ἡ μεσιτεία του. Ἡ νέα σύμβαση μεταξύ Θεοῦ καί ἀνθρώπων, ἡ καινή διαθήκη, ἔχει συναφθῆ μέ τό αἷμα τοῦ μεσίτη Χριστοῦ. Τοῦτο νομικῶς ὁδηγεῖ τήν ἔρευνα στίς *σπονδές,* τίς συνθῆκες δηλαδή ἐκεῖνες, οἱ ὁποῖες συνήπτοντο μέ θυσίες. Ἔτσι τά μέσα πού ὁ μεσίτης Χριστός χρησιμοποίησε γιά τήν εὐόδωση τῆς μεσιτείας του, φέρουν αὐτήν πάλι κοντά στήν *«πρεσβεία»* κυρίως τοῦ ἀττικοῦ Δικαίου. Δύο ἀπό τά πολλά σχετικῶς χωρία τῶν ἐπιστολῶν ἐπιβεβαιώνουν τήν ὁλοκλήρωση τῆς μεσιτείας τοῦ Χριστοῦ μέ τήν *«σπονδήν»* κατά ἀδιαμφισβήτητο τρόπο[93]. Τό ἕνα εἶναι τό *Α΄ Κο.* 11, 25. *«Τοῦτο τό*

πού συμπληρώνουν ἀλλά καί ἀναθεωροῦν σέ πολλά σημεῖα τήν πρώτη, τήν Παλαιά Διαθήκη, προκύπτει κατά τόν πιό κατηγορηματικό τρόπο ἀπό τήν διαβεβαίωση τοῦ Χριστοῦ «Μή νομίσητε ὅτι ἦλθον καταλῦσαι τόν νόμον καί τούς προφήτας, οὐκ ἦλθον καταλῦσαι ἀλλά πληρῶσαι» *Μτ.* 5, 17. Γιά τούς τρόπους τῆς συμπλήρωσις τοῦ νόμου καί συνεπῶς καί τῆς παλαιᾶς συμφωνίας βλ. *ἱερόν Χρυσόστομο,* Ὑπόμνημα εἰς τό κατά Ματθαῖον εὐαγγέλιον, Α΄, ὁμιλία ΙΣΤ΄, Ε.Π.Ε. τόμ. 9 σελ. 527ἐπ.

93. Ὁ τρόπος συνάψεως, τῶν συμβάσεων τόσο τῶν ἰδιωτικῶν ὅσο

ποτήριον ἡ καινή διαθήκη ἐστίν ἐν τῷ ἐμῷ αἵματι». Εἶναι ἡ στιγμή πού ὁ Χριστός στό Μυστικό Δεῖπνο ὑψώνει τό ποτήριο μέ τόν οἶνο λέγοντας: τοῦτο τό ποτήριο εἶναι ἡ καινή διαθήκη πού συνάπτεται καί ἐπισφραγίζεται μέ τό αἷμα μου. Ἡ εἰκόνα τῆς «σπονδῆς» προβάλλει ὁλοζώντανη μέ τήν προσφορά τοῦ οἴνου μέ τό ποτήριο πού εἶναι τό «σπονδεῖον» τῆς μεγάλης θυσίας τοῦ Χριστοῦ[94]. Ἡ σχηματική προεικόνιση τῆς θυσίας τοῦ μεσίτη Χριστοῦ μέ τόν τύπο τῆς σπονδῆς, ἐκτός ἀπό τό ἀναμφισβήτητο θεολογικό της βάρος, ἐμφανίζει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον καί ἀπό νομική ἄποψη, ἄν συνδυασθῆ μέ τά μέσα τῆς μεσιτείας τοῦ Χριστοῦ στήν σύναψη τῆς νέας συμφωνίας, τῆς καινῆς διαθήκης, μεταξύ Θεοῦ καί ἀνθρώπων. Ὁ Παῦλος ἐπιμένει στή σύναψη τῆς καινῆς διαθήκης μέ τό αἷμα τοῦ μεσίτη Χριστοῦ[95]. Τό ἄλλο εἶναι τό *Κλ.* 1, 20 «καί δι' αὐτοῦ ἀποκα-

καί τῶν συνθηκῶν, μέ ἔκχυση ἤ πόση αἵματος ἦταν γνωστός στίς ἀρχαϊκώτερες κοινωνίες, στίς ὁποῖες οἱ συμβάσεις γενικῶς, ὅπως τονίσθηκε πιό πάνω σημ. 26, διείποντο κατά τήν σύναψή τους ἀπό ἕνα ἄκρατο τυπικισμό. Ἔτσι εἰδικώτερα ὁ πανάρχαιος θεσμός τῆς ἀδελφοποιΐας συνήπτετο κατ' ἀρχήν μέ τήν ἀνάμειξη τοῦ αἵματος. Ὁ τρόπος αὐτός πέρασε καί στήν σύναψη διεθνῶν συμβάσεων στούς ἀρχαίους λαούς, πολλές ἀπό τίς ὁποῖες καταρτίζονταν κατά τόν τύπο τῆς ἀδελφοποιΐας. Βλ. περισσότερα γιά τόν συμβολισμό τοῦ αἵματος στή σύναψη τῶν συμβάσεων. *Decugis:* Les étages du Droit des origines á nos jouris 2η ἔκδ. τόμ. Α΄ σελ. 139, 251ἑπ. Ἐπίσης *Γ. Μιχαηλίδη-Νουάρο:* Δίκαιον καί κοινωνική συνείδησις, 1972 σελ. 290ἑπ., 305 σημ. 58, ὅπου πλούσια ἀναφορά παραδειγμάτων συνάψεως συμβάσεων καί συνθηκῶν μέ μαγικοθρησκευτικούς τρόπους καί μέ τήν ἀνάμειξη αἵματος. Τέλος καί οἱ σπονδές ἔχουν τίς ρίζες τους σέ παρόμοιους τρόπους σύναψης συνθηκῶν.

94. Σπονδή κατά κυριολεξία εἶναι ἡ προσφορά ποτοῦ, ὁ προσφερόμενος οἶνος, καί σπονδεῖον εἶναι τό ἀγγεῖο ἀπό τό ὁποῖο χυνόταν ἡ σπονδή. Βλ. Μέγα ἐγκυκλ. λεξικόν Ἡλίου ἀντίστοιχα λήμματα.

95. Ἔτσι ἡ νέα συμφωνία συνάπτεται κατ' αὐστηρό τυπικό τρόπο, ὅπως οἱ συνθῆκες στήν ἀρχαιότητα. Χαρακτηριστικές εἶναι οἱ σπονδές, (συνθῆκες εἰρήνης) πού συνῆπτον μέ τήν ἀνάμειξη τοῦ αἵματος οἱ λαοί τῶν Ἀρμενίων καί Ἰβήρων τοῦ Καυκάσου, στούς ὁποίους ἀναφέρεται μέ σχετική ἔκπληξη καί ἔκδηλη περιέργεια ὁ *Τάκιτος,* Annales XII, 47.

ταλλάξαι τά πάντα εἰς αὐτόν εἰρηνοποιήσας διά τοῦ αἵματος τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ, δι' αὐτοῦ τά ἐπί γῆς εἴτε τά ἐν τοῖς οὐρανοῖς». Ἐδῶ ἡ μεσιτεία τοῦ Χριστοῦ ἔχει τήν ἔννοια τῆς *«πρεσβείας»* μεταξύ ἐχθρικῶς διακειμένων μερῶν[96]. Ὁ Χριστός προβάλλει ὡς μεσίτης *«ἀποκαταλλάκτης καί εἰρηνοποιός»* μεταξύ Θεοῦ καί ἀνθρώπων καί εἰδικώτερα μεταξύ *«τῶν ἐπί γῆς»* καί τῶν *«ἐν τοῖς οὐρανοῖς»*[97] καί ὡς μέσο τῆς μεσιτείας του χρησιμοποιεῖ τό αἷμα τοῦ σταυροῦ του. Ἡ ἔκχυση τοῦ αἵματος τοῦ μεσίτη Χριστοῦ πάνω στό σταυρό συνιστᾶ τήν *«σπονδή»* μέ τήν ὁποία ὁλοκληρώνεται ἡ μεσιτεία του. Ὁ Παῦλος προσδίνει ἰδιαίτερη βαρύτητα στήν «σπονδή» τοῦ αἵματος ὡς μέσου ὁλοκλήρωσης τῆς μεσιτείας τοῦ Χριστοῦ, καί τήν συνδυάζει πρός τό *«αἷμα ταύρων καί τράγων»*, πού χυνόταν ἄφθονο στήν παλαιά διαθήκη. Στό *Ἑβρ.* 9, 12-18 ἐπιχειρεῖται συστηματική σύγκριση τῆς συμβολῆς τοῦ αἵματος στήν σύναψη, ἰσχύ καί λειτουργία τῶν δύο διαθηκῶν, παλαιᾶς καί καινῆς, καί ὑπο-

Στίς συνθῆκες αὐτές οἱ συμβαλλόμενοι βασιλεῖς συνέπλεκαν τάς δεξιάς των χεῖρας, ἔδεναν σφιχτά τούς ἀντίχειρες καί ἔκαναν μικρή τομή σ' αὐτούς καί στή συνέχεια ἔλειχαν ἀμοιβαίως τό αἷμα πού ἔτρεχε. Τήν περαιτέρω ἀνάλυση τοῦ τρόπου αὐτοῦ συνάψεως συνθηκῶν βλ. στόν *Μιχαηλίδη-Νουάρο*, ὅ.π. σελ. 305 σημ. 58. Ἀλλά καί οἱ Sponsiones τοῦ Ρωμαϊκοῦ δικαίου συνάπτονταν μέ μαγικοθρησκευτικό τρόπο. Βλ. σχετικά: *F. de Visscher:* Le régine romain de la noxabité. 1947, σελ. 97ἑπ., 102 σημ. 67, καί *Μιχαηλίδη-Νουάρο*, ὅ.π., ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται καί στό τοῦ *Τίτου Λίβιου* IX, 9, 4: tam sponsiones quam faedera sancta esse, γιά νά τονίση τήν σημασία πού ἀπόδιδαν οἱ Ρωμαῖοι σέ τέτοιου εἴδους συνθῆκες.

96. Ὀρθά καί νομικῶς ἀξιοποιήσιμα τά σχόλια τοῦ *Π. Τρεμπέλα*, ὅ.π. Β΄ σελ. 235: «Ὁ Κύριος ἔφερεν εἰς τέλειον πέρας τό μέσον τῆς καταλλαγῆς εἰς τρόπον ὥστε νά μήν ὑπάρχῃ ἐπί γῆς ἐχθρός τοῦ Θεοῦ, ἁμαρτωλός ὁσονδήποτε ἔνοχος ἐνώπιον αὐτοῦ, ὅστις θέλων νά καταλλαγῇ καί νά συμφιλιωθῇ μετά τοῦ Θεοῦ νά μή δύναται νά ἐπιτύχῃ τοῦτο».

97. Τήν θεολογική σημασία τῆς εἰρήνευσης τῶν «ἐπί γῆς» καί τῶν «ἐν οὐρανοῖς» βλ. στόν *Π. Τρεμπέλα*, ὅ.π. Β΄, σελ. 235. Καί *Ἰ. Καραβιδόπουλο:* Ἀπ. Παύλου ἐπιστολές πρός Ἐφεσίους, Φιλιππησίους, Κολοσσαεῖς καί Φιλήμονα, 1992, σελ. 447ἑπ.

γραμμίζεται ἰδιαίτερα ὅτι ὄχι μόνο ἡ δεύτερη, δηλαδή ἡ καινή, ἀλλά καί ἡ πρώτη δηλαδή ἡ παλαιά διαθήκη, ἐγκαινιάσθηκε μέ αἷμα. *«Ὅθεν οὐδ' ἡ πρώτη χωρίς αἵματος ἐγκεκαίνισται»*[98]. Οἱ μεσίτες λοιπόν καί τῶν δυό διαθηκῶν – συμφωνιῶν – συμβάσεων, ὁ Μωϋσῆς γιά τήν παλαιά καί ὁ Χριστός γιά τήν νέα, τήν «καινήν», χρησιμοποίησαν ὡς μέσον γιά τήν ὁλοκλήρωση τῆς μεσιτείας τους τό αἷμα, ὁ μέν Μωϋσῆς τό αἷμα μόσχων καί τράγων, μέ τό ὁποῖο *«πάντα τόν λαόν ἐρράντισε λέγων· τοῦτο τό αἷμα τῆς διαθήκης ἧς ἐνετείλατο πρός ὑμᾶς ὁ Θεός»*[99], ὁ δέ Χριστός τό *«ἴδιον αὐτοῦ αἷμα»*, *«τό τῆς καινῆς διαθήκης»*, μέ τό ὁποῖο ἐπέτυχεν ὡς μεσίτης τήν προσέγγιση Θεοῦ καί ἀνθρώπων πρός σύναψη τῆς νέας συμβάσεως τῆς δικαιώσεως. Ἔτσι συμφωνῶντας ἀπόλυτα μέ τόν Παῦλο προσυπογράφομε τό συμπέρασμα τῆς σχετικῆς μέ τό θέμα τοῦτο διδασκαλίας του: *«καί σχεδόν ἐν αἵματι πάντα καθαρίζεται κατά τόν νόμον, καί χωρίς αἱματεκχυσίας οὐ γίνεται ἄφεσις»*[100]. Χωρίς λοιπόν τήν ἔκχυση τοῦ αἵματος τοῦ μεσίτη Χριστοῦ δέν ἦταν δυνατή ἡ σύναψη τῆς νέας συμφωνίας μεταξύ Θεοῦ καί ἀνθρώπων περί δικαιώσεως καί ἀφέσεως τῆς ἔχθρας αὐτῶν.

98. *Ἑβρ.* 9, 18. Βλ. σχετικά μέ τήν ἑρμηνεία τῶν στίχων αὐτῶν *J. Moffatt:* A Critical and Exegetical Commentary on the Epistle to the Hebrews, 1924 σελ. 60ἑπ. *Wikgren:* «Pattens of Perfection in the Epistle to the Hebrews», στό New Testament Studies VI (1959-60) 159-164.

99. *Ἑβρ.* 9, 19 «λαληθείσης γάρ πάσης ἐντολῆς κατά τόν νόμον ὑπό Μωϋσέως παντί τῷ λαῷ, λαβών τό αἷμα τῶν μόσχων καί τράγων μετά ὕδατος καί ἐρίου κοκκίνου καί ὑσσώπου, αὐτό τε τό βιβλίον καί πάντα τόν λαόν ἐρράντισεν λέγων· τοῦτο τό αἷμα τῆς διαθήκης ἧς ἐνετείλατο πρός ὑμᾶς ὁ Θεός». *Ἐξ.* 24, 5,6.

100. *Ἑβρ.* 9, 22. Ὁ στίχος πέρα ἀπό τό βαθύτατο πρωταρχικό θεολογικό του νόημα ὁδηγεῖ τόν νομικό ἐρευνητή στούς ἀρχαϊκώτερους τρόπους συνάψεως τῶν συνθηκῶν μέ τήν αἱματέκχυση ἤ ἄλλες μαγικοθρησκευτικές συμβολικές πράξεις, μέ τίς ὁποῖες οἱ συμβαλλόμενοι δεσμεύονταν ὄχι μόνο μεταξύ τους ἀλλά καί ἀπέναντι τῶν θεῶν. Βλ. *Γ. Μιχαηλίδη-Νουάρου,* Ἡ κοινωνική λειτουργία τῶν συμβάσεων, σελ. 5.

Τά προβλήματα ὅμως ἀπό τήν ἐφαρμογή τῆς μεσιτείας στόν πνευματικό χῶρο τῆς δικαιώσεως δέν σταματοῦν στά ὅσα ἔχουν ἤδη ἐντοπισθῆ καί ἀναλυθῆ παραπάνω ὡς τά πλέον καίρια καί οὐσιώδη, ἀλλά ἐπεκτείνονται καί σέ ἄλλα σημεῖα, τά ὁποῖα ἑλκύουν τήν προσοχή τοῦ νομικοῦ ἐρευνητῆ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου, κυρίως κατά τήν ἔρευνα τοῦ βαθμοῦ ἀνάλογης ἐφαρμογῆς τῆς μεσιτικῆς σύμβασης στό καθαρῶς πνευματικό καί βέβαια ἐξωνομικό πεδίο τῆς δικαιώσεως. Ἕνα ἀπό τά μερικώτερα αὐτά σημεῖα τῆς περαιτέρω προβληματικῆς τῆς μεσιτείας τοῦ Χριστοῦ εἶναι καί τό ἀναφερόμενο στό θέμα τῆς ἀμοιβῆς τοῦ μεσίτη ὡς οὐσιώδους στοιχείου τῆς μεσιτικῆς σύμβασης. Εἰπώθηκε ἤδη[101] ὅτι ἡ μεσιτεία εἶναι ἑτεροβαρής σύμβαση, ἡ ὁποία γεννᾶ ὑποχρέωση μόνο σέ βάρος τοῦ ἑνός ἀπό τά συμβαλλόμενα στήν μεσιτική σύμβαση μερῶν, αὐτοῦ πού ὑπόσχεται ἀμοιβή στό μεσίτη, χωρίς νά ἀναλαμβάνη καί ὁ μεσίτης ἀντίστοιχη ὑποχρέωση πρός ἐκτέλεση τῆς μεσιτικῆς ἐνέργειας πού τοῦ ἀνατέθηκε. Τέτοια ὑπόσχεση πρός καταβολή ἀμοιβῆς στό μεσίτη Χριστό δέν προκύπτει ἀπό κανένα χωρίο ὄχι μόνο τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου, ἀλλά γενικώτερα τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Ἀντίθετα ἀπό ὅλο τό πνεῦμα τῆς διδασκαλίας τοῦ Παύλου περί δικαιώσεως συνάγεται, ὅτι ὁ Χριστός ἀναλαμβάνει τήν μεσιτεία χωρίς νά δέχεται ὑπόσχεση γιά καταβολή ἀμοιβῆς. Παρόμοια ὑπόσχεση εἶναι ἀσυμβίβαστη πρός τήν «διά τοῦ ἰδίου αἵματος» τοῦ μεσίτη Χριστοῦ ἐκτέλεση τῆς μεσιτείας.

Τοῦτο φέρει τήν πνευματική μεσιτεία τῆς δικαιώσεως κοντά στό mandatum τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου, τήν σύμβαση δηλαδή τῆς ἐντολῆς, ἡ ὁποία, ὅπως σημειώθηκε ἤδη, συνίσταται στήν χωρίς ἀμοιβή ἀνάθεση σέ ἄλλο τῆς διεξαγωγῆς κάποιας ὑποθέσεως, ἡ ὁποία τίποτε δέν κωλύει νά εἶναι ἡ μεσιτική ἐνέργεια. Ἔτσι ὁ χαρακτήρας τῆς μεσιτείας τοῦ Χριστοῦ ὡς ἑτεροβαροῦς συμβάσεως διατηρεῖται, μέ μία ὅμως οὐσιώδη παρατήρηση ὅτι ἡ μονομερής ὑποχρέωση μετατίθεται πλέον στόν μεσίτη – ἐντολοδόχο Χριστό. Ἐφ' ὅσον ἡ μεσιτεία τοῦ Χριστοῦ συνιστᾶ κατ' ὀρθότερο νομικό χαρακτηρισμό *μεσιτική ἐντολή (mandatum)*, ἕπεται ἀναγκαίως ὅτι ὁ ἐντολοδόχος πλέον μεσίτης Χρι-

101. Πιό πάνω ὑπό Β΄.

στός ἀναλαμβάνει τήν ὑποχρέωση νά ἐκτελέση τήν ἐντολή χωρίς ἀμοιβή. Ἔμμεσα πλήν σαφῶς τοῦτο προκύπτει καί ἀπό μία φράση τοῦ Χριστοῦ στήν καλούμενη *ἀρχιερατική προσευχή του:*[102] *«πάτερ... τό ἔργον ὅ δέδωκάς μοι ἵνα ποιήσω ἐτελείωσα»*[103], πού ἐνέχει κάποια μορφή *«λογοδοσίας»* τοῦ μεσίτη – ἐντολοδόχου Χριστοῦ γιά τήν ἐκτέλεση τῆς μεσιτικῆς ἐντολῆς. Διαπιστώνεται λοιπόν ὅτι ἡ ἀποστροφή τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου πρός τήν ἀμοιβή τοῦ μεσίτη δικαιώνεται πλήρως στήν μεσιτεία τοῦ Χριστοῦ στήν ὑπόθεση τῆς δικαιώσεως, ὅπως τελικῶς τήν διαμόρφωσε ὁ νομοδιδάσκαλος Ἀπ. Παῦλος *ὡς ἄμισθη μεσιτική ἐντολή (mandatum).* Ὁ χαρακτήρας τῆς μεσιτείας ἀλλά καί τῆς μεσιτικῆς ἐντολῆς ὡς συμβάσεως θέτει περαιτέρω τό θέμα τοῦ προσδιορισμοῦ τῶν συμβαλλομένων στήν μεσιτεία τοῦ Χριστοῦ καί τοῦ καθορισμοῦ τῆς θέσης τους ἐντός τοῦ συμβατικοῦ πλαισίου. Ἐξ ὁρισμοῦ ἡ σύμβαση *«συνάπτει»* δύο τοὐλάχιστον πρόσωπα[104]. Εἰδικώτερα στήν σύμβαση τῆς μεσιτείας συμβαλλόμενοι εἶναι ὁ *«ὑποσχόμενος»* ἀμοιβή σέ κάποιον γιά τήν μεσολάβηση ἤ τήν ὑπόδειξη εὐκαιρίας πρός σύναψη συμβάσεως, *καί ὁ μεσίτης.* Ὁ προσδιορισμός τοῦ «ἐντολέως» τοῦ μεσίτη Χριστοῦ δέν εἶναι δύσκολος. Τόσο ἀπό τήν Παλαιά ὅσο καί ἀπό τήν Καινή Διαθήκη εὐχερῶς συνάγεται ἀπό ἀρκετά χωρία αὐτῶν ὅτι ὁ ἐντολέας τοῦ μεσίτη Χριστοῦ εἶναι *ὁ Θεός.* Ἤδη μέ τό *«πρωτευαγγέλιο»* ὁ Θεός ἐκδήλωσε τή βούλησή του γιά τήν ἀποστολή ἐκείνου πού θά συντρίψη τήν «κεφαλήν» τοῦ διαβόλου, ὁ ὁποῖος παρέσυρε τόν ἄνθρωπον στήν πτώση καί τόν κατέστησε ἐχθρό τοῦ Θεοῦ[105]. Ἐδῶ βρίσκεται ἐν σπέρματι ἡ μεσιτική ἀποστολή τοῦ Χριστοῦ στόν κόσμο.

Ἀκόμη ἀπό τήν Παλαιά Διαθήκη ὁ Θεός προαναγγέλλει τήν σύναψη νέας συμφωνίας μέ τούς ἀνθρώπους, τήν Καινή Διαθήκη· *«καί συντελέσω ἐπί τόν οἶκον Ἰσραήλ καί ἐπί τόν*

102. Βλ. γενικῶς *Σ. Ἀγουρίδη:* Ἡ ἀρχιερατική προσευχή τοῦ Χριστοῦ.

103. *Ἰω.* 17, 4.

104. Βλ. πιό πάνω γιά τήν ἔννοια τῆς συμβάσεως γενικῶς, σημ. 69.

105. *Γεν.* 3, 15.

οἶκον Ἰούδα διαθήκην καινήν, οὐ κατά τήν διαθήκην ἥν ἐποίησα τοῖς πατράσιν αὐτῶν... ὅτι αὐτοί οὐκ ἐνέμειναν ἐν τῇ διαθήκῃ μου, κἀγώ ἠμέλησα αὐτῶν»[106], ἡ ὁποία εἶναι ἀναμφισβήτητο ὅτι ἔχει συναφθῆ μέ τήν μεσιτεία τοῦ Χριστοῦ. Ἀλλά τήν πιό ἀδιάσειστη ἀπόδειξη γιά τήν ἀνάθεση τῆς μεσιτικῆς ἐντολῆς στόν ἴδιο ἀπό τόν Θεό, ἀποτελεῖ ἡ μαρτυρία τοῦ μεσίτη Χριστοῦ ὅτι εἶναι ἀπεσταλμένος ἀπό τόν Θεό γιά τό μεσιτικό ἔργο του. Στό *Ἰω.* 13 ὁ Χριστός λέει: *«καθώς ἔδωκας αὐτῷ ἐξουσίαν πάσης σαρκός, ἵνα πᾶν ὅ δέδωκας αὐτῷ δώσῃ αὐτοῖς ζωήν αἰώνιον. αὕτη δέ ἐστίν ἡ αἰώνιος ζωή, ἵνα γινώσκωσί σε... καί ὅν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν... Τό ἔργον ἐτελείωσα ὅ δέδωκάς μοι ἵνα ποιήσω... Νῦν ἔγνωκαν ὅτι πάντα ὅσα δέδωκάς μοι παρά σοῦ ἐστίν... καί ἔγνωσαν ἀληθῶς ὅτι παρά σοῦ ἐξῆλθον, καί ἐπίστευσαν ὅτι σύ μέ ἀπέστειλας... καί ἵνα γινώσκῃ ὁ κόσμος ὅτι σύ μέ ἀπέστειλας...»*. Ἀπό τά λόγια αὐτά τοῦ μεσίτη Χριστοῦ δέν καταλείπεται καμιά ἀμφιβολία ὅτι ὁ Χριστός ἔλαβε τήν μεσιτική ἐντολή ἀπό τόν Θεό. Ἀπό τά ἴδια λόγια προκύπτει ἐπίσης ὅτι ὁ Χριστός ἀποδέχθηκε καί ἐκτέλεσε τήν ἐντολή τῆς συγκεκριμένης μεσιτείας περί τῆς δικαιώσεως τοῦ ἀνθρώπου κι ἑπομένως ἔχομε ὁλοκληρωμένη τήν σύμβαση τῆς μεσιτικῆς ἐντολῆς. Ὁ Παῦλος κάνοντας λόγο γιά τό ἔργο τοῦ Χριστοῦ ὡς μεσίτη μεταξύ Θεοῦ καί ἀνθρώπων, ἐξυπονοεῖ τήν μεσιτική σύμβαση μεταξύ Θεοῦ καί τοῦ Χριστοῦ. Νομικά ἡ δράση κάποιου ὡς μεσίτη προϋποθέτει τήν σχετική σύμβαση ἀπό τήν ὁποία ἀπορρέει ἡ μεσιτική ἐνέργεια[107]. Ἡ νομική αὐτή κατασκευή, κατά τήν ὁποία ὁ Θεός φέρεται νά συμβάλλεται μέ τόν Χριστό, ἀναθέτοντας σ' αὐτόν τό ἔργο τοῦ μεσίτη πρός σύναψη τῆς καινῆς διαθήκης μέ τούς ἀνθρώπους, δέν πρέπει νά ξενίζει θεολογικά. Ἀντίθετα μέσα ἀπό αὐτή ἡ θεολογική σκέψη ὁδηγεῖται εὐκολώτερα στήν σύλληψη τοῦ τριαδικοῦ δόγματος, διότι διαπιστώνεται ὅτι δύο ἀπό τά πρόσωπα τῆς τρισυπόστατης θεότητας ἐνεργοποιοῦνται μέ τήν μεσιτική σύμβαση γιά τήν δικαίωση τοῦ ἀνθρώπου[108].

106. *Ἱερ.* 31, 31.
107. *Σακκέτας,* ἙρμΑΚ, ἄρθρ. 703, 11, 10ἑπ.
108. Γιά τή συμμετοχή τῶν προσώπων τῆς Ἁγ. Τριάδας στήν

ΣΤ΄

Μέ τά ὅσα ἔχουν προηγηθῆ δόθηκε ἀπάντηση σχεδόν καί στά τέσσερα βασικά προβλήματα πού δημιουργοῦνται ἀπό τήν χρήση νομικῶν ἐννοιῶν σέ ἐξωδικαιικά (μή νομικά) κείμενα, ὅπως τά ἁγιογραφικά, ὅπως αὐτά ἔχουν τεθῆ στήν ἀρχή τῆς μελέτης αὐτῆς. Διευκρινιστικά παρατηροῦμε ὅτι, ὡς πρός τό πρῶτο ἀπό τά προβλήματα αὐτά, τοῦ καθορισμοῦ δηλαδή τῶν λόγων (αἰτίων) πού ὡδήγησαν τόν νομοδιδάσκαλο Παῦλο στήν χρήση εἰδικῶς τῆς νομικῆς ἔννοιας τῆς μεσιτείας, προκύπτει ἀπό τήν ἀνάλυση τῶν σχετικῶν ἐπιστολικῶν χωρίων, ὅτι αὐτοί πρέπει νά ἀναζητηθοῦν στίς ἀνάγκες τοῦ κύριου ἀποστολικοῦ ἔργου του καί πιό συγκεκριμένα στήν ἀνάγκη τῆς εὐχερέστερης ὅσο καί πληρέστερης ἀνάπτυξης τῆς κεντρικῆς περί δικαιώσεως τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλίας του[109]. Τά αἴτια λοιπόν τῆς χρησιμοποίησης τῆς νομικῆς ἔννοιας τοῦ μεσίτη καί κατ' ἐπέκταση τῆς μεσιτείας ἀπό τόν Παῦλο μπορεῖ νά χαρακτηρισθοῦν ὡς *«σωτηριολογικά»*, μέ τήν ἔννοια ὅτι ἀνάγονται στήν ἀνάγκη τῆς κατά τό δυνατό πληρέστερης ἐξυπηρέτησης τῆς ὑπόθεσης τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τόν Θεό. Ὁ Παῦλος στήν ἐκτέλεση τοῦ μεγάλου ἀποστολικοῦ ἔργου του καί εἰδικώτερα στήν ἀνάπτυξη ὑψηλῶν νοημάτων καί διδασκαλιῶν, ὅπως εἶναι ἡ περί δικαιώσεως διδασκαλία του, ἀναζητεῖ τρόπους καί πρότυπα κατάλληλα, πού θά τόν βοηθήσουν νά ἐμφανίση στόν κόσμο πιό ἁπλό καί ὅσο γίνεται πιό κατανοητό κι ἀκόμη εὐκολώτερα πιστευτό, τό μυστήριο τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τό Θεό. Καί βρίσκει τούς τρόπους καί τά πρότυπα αὐτά στούς νομικούς θεσμούς καί τίς νομικές ἔννοιες, πού ὡς ἐγκρατέστατος νομοδιδάσκαλος κατέχει σ' ὅλο τό βάθος τους καί τή λειτουργική τους ἱκανότητα[110]. Γι' αὐτό λοιπόν δέν διστάζει νά

ἀπελευθέρωση τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τό «νόμο» καί τήν ἀνάπλασή του βλ. *Στογιάννο:* Χριστός καί Νόμος, σελ. 187-189.

109. Βλ. κυρίως *Β. Νικοπούλου:* Ἡ νομική σκέψη τοῦ Ἀπ. Παύλου, σελ. 327ἑπ.

110. Βλ. *Β. Νικοπούλου:* Ἡ νομική ἔννοια τοῦ ἀρραβῶνα στίς ἐπιστολές τοῦ Ἀπ. Παύλου, ἀνάτυπο ἀπό τό Δ.Β.Μ. Ἰούνιος – Δεκέμβριος 1992, σελ. 4ἑπ.

προσφεύγη στούς δικαιικούς θεσμούς καί τίς νομικές ἔννοιες προκειμένου νά ἐπιτύχη τόν βασικό σκοπό του, πού ἦταν ἡ ὅσο τό δυνατόν καλύτερη ἐξυπηρέτηση τοῦ κύριου ἀποστολικοῦ ἔργου του. Ἔτσι ἐξηγεῖται γιατί ὁλόκληρη ἡ ὑπόθεση τῆς δικαιώσεως ἐμφανίζεται στόν Παῦλο ὡς μιά σύνθετη *«νομική πράξη»*, ἡ ὁποία ἐξελίσσεται κατ' ἀπομίμηση νομικῶν προτύπων, ξεκινῶντας ἀπό τήν ἀπελευθέρωση τοῦ δούλου τῆς ἁμαρτίας ἀνθρώπου, περνῶντας στή συνέχεια στήν υἱοθεσία τοῦ ἀπελεύθερου πλέον ἀνθρώπου ἀπό τό Θεό καί καταλήγοντας κατά «νομική ἀναγκαιότητα» στήν κληρονομία τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ[111]. *Ἀπελευθέρωση, υἱοθεσία, κληρονομία εἶναι ἡ τριλογία τῶν νομικῶν θεσμῶν*, μέ τήν ὁποία ὁλοκληρώνεται τό μυστήριο τῆς δικαιώσεως. Εἶναι, ὅπως σημειώθηκε στήν ἀρχή τῆς μελέτης αὐτῆς, ἡ σταθερή κλίμακα τῆς δικαιώσεως μέ τούς τρεῖς βασικούς νομικούς ἀναβαθμούς, ἀνάμεσα στούς ὁποίους παρεμβάλλονται κι ἄλλοι ὑποβοηθητικοί, ὅπως εἶναι κι αὐτός τῆς μεσιτείας[112]. Αὐτά δίνουν ταυτόχρονα ἀπάντηση καί στό δεύτερο ἀπό τά γενικά προβλήματα πού δημιουργοῦνται ἀπό τήν χρήση νομικῶν θεσμῶν καί ἐννοιῶν σέ ἐξωδικαιικά κείμενα, καί εἰδικώτερα ἀπό τή χρήση τῆς μεσιτείας στίς ἐπιστολές τοῦ Παύλου, τῆς ἀνεύρεσης δηλαδή τοῦ σκοποῦ πού καλεῖται νά ἐξυπηρετήση ἡ μεσιτική σύμβαση στά πλαίσια τῆς δικαιώσεως, ὁ ὁποῖος, ὅπως ἔχει ἤδη σημειωθῆ, συνίσταται στήν πληρέστερη ἐξυπηρέτηση τῆς ὑπόθεσης τῆς δικαιώσεως[113]. Μένουν ἄλλα δύο θέματα ἀπό τή γενική προβληματολογία, τῆς ἐπισήμανσης καί ἀνάλυσης τοῦ τρόπου μεταφορᾶς ἀπό τό φυσικό τους δικαιικό περιβάλλον στό ἀλλότριο ἐξωνομικό πεδίο τῶν νομικῶν ἐννοιῶν καί εἰδικώτερα τῆς μεσιτείας, καί τοῦ καθορισμοῦ τοῦ βαθμοῦ ἐξυπηρέτησης τοῦ πιό πάνω σκοποῦ πού κλήθηκε ἀπό τόν Παῦλο νά ἐξυπηρετήση ἡ μεσιτική σύμβαση. Καί τά δυό ἀπαντήθηκαν μέσα ἀπό τήν ἀνάλυση πού προηγήθηκε κυρίως τῆς μεσιτείας τοῦ Χριστοῦ.

111. *Β. Νικοπούλου:* Ἡ νομική σκέψη τοῦ Ἀπ. Παύλου, σελ. 298.
112. *Β. Νικόπουλο*, ὅ.π. σελ. 381ἑπ. 327ἑπ.
113. *Β. Νικόπουλο*, ὅ.π. σελ. 327ἑπ.

Ἡ βαθιά γνώση ἀπό τόν Παῦλο τῆς *πλαστικότητας* καί *εὐελιξίας* τῶν νομικῶν θεσμῶν καί ἐννοιῶν καί κυρίως *τῆς λειτουργικῆς τους προσαρμοστικότητας*, συνετέλεσε στήν ὅσο τό δυνατό πληρέστερη πάντα ὅμως *ἀναλογική* ἐφαρμογή τῆς μεσιτικῆς σύμβασης στίς ἐπί μέρους, ρυθμιστικές καί λειτουργικές της λεπτομέρειες στό πνευματικό πεδίο τῆς δικαιώσεως. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ σύμβαση τῆς δικαιώσεως εἰδικῶς καί ἡ «καινή διαθήκη» γενικώτερα, ὡς κατ' ἐξοχήν πνευματικά δημιουργήματα διαφέρουν οὐσιωδῶς ἀπό τίς κοινές συμβάσεις πού ρυθμίζει κατά κύριο λόγο τό ἐνοχικό Δίκαιο. Ἐμφανίζουν ὅμως καί ὁμοιότητες κυρίως σέ ὅ,τι ἀφορᾶ τήν ἐννοιολογική δομή τῆς σύμβασης. Ἑπομένως δέν εἶναι δυνατόν νά ἔχουν πλήρη καί ἀπόλυτη ἐφαρμογή ἐπ' αὐτῶν ὅλες ἀνεξαιρέτως οἱ ρυθμίσεις τῶν συμβάσεων γενικῶς ἀπό τό Δίκαιο. Μόνο ἐκεῖνοι ἀπό τούς κανόνες τοῦ Δικαίου πού ρυθμίζουν τίς συμβάσεις, τό ἀντικείμενο τῶν ὁποίων ἀναφέρεται στά κοινά σημεῖα τῆς πνευματικῆς σύμβασης τῆς δικαιώσεως μέ τίς ἄλλες συμβάσεις, μποροῦν νά ἐφαρμοσθοῦν καί ἐπ' αὐτῆς, ἀλλά καί αὐτοί θά τύχουν ἀνάλογης ἐφαρμογῆς μέ βάση τήν ἀρχή τῆς ἀναλογίας *«ὅμοιον πρός ὅμοιον»*[114]. Καί ἡ σύμβαση τῆς μεσιτείας λοιπόν ἐφαρμόσθηκε ἀπό τόν Παῦλο στήν ὅλη ὑπόθεση τῆς δικαιώσεως μόνο *ἀναλογικῶν* καθ' ὅ μέτρο προσαρμόζεται στόν κατ' ἐξοχήν πνευματικό χαρακτῆρα τῆς δικαιώσεως.

Ζ΄

Ἡ μεσιτεία, ὅπως καί ἄλλες νομικές ἔννοιες, χρησιμοποιήθηκε ἀπό τόν νομοδιδάσκαλο Ἀπ. Παῦλο, ὡς μέσο γιά τήν ἐπίτευξη ἐπί μέρους σκοποῦ τοῦ κύριου ἀποστολικοῦ ἔργου του καί ὄχι βέβαια ὡς ἀντικείμενον περαιτέρω ἐπεξεργασίας μέ σκοπό τήν προσαρμογή της στή νέα δικαιική πραγματικότητα, πού ἦταν ἐπακόλουθο τῆς *«καινῆς κτίσεως»* πού ὁ ἴδιος εὐαγγε-

114. Βλ. γενικά γιά τήν ἀρχή τῆς ἀναλογίας κυρίως στά πλαίσια τῆς ἑρμηνείας τοῦ Δικαίου *Κ. Τσάτσο:* Τό πρόβλημα τῆς ἑρμηνείας τοῦ Δικαίου, β΄ ἔκδ. σελ. 201ἐπ.

λίσθηκε. Τοῦτο περαιτέρω σημαίνει ὅτι ἡ μεσιτική σύμβαση γίνεται δεκτή ὡς ἔχει στόν νέο κόσμο, τόν χριστιανικό, χωρίς τήν ἀνάγκη ἀναπροσαρμογῆς κυρίως πρός τή νέα κατευθυντήρια ἰδέα τοῦ Δικαίου, τήν ἀγάπη. Υἱοθετεῖται πλήρως ἀπό τόν Παῦλο καί τίθεται, ὡς ἔχει, στήν ὑπηρεσία τοῦ ἀποστολικοῦ ἔργου του. Ἡ ἐπισήμανσή της μέσα στόν ἀνεξάντλητο πλοῦτο τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου δέν ἀποτελεῖ ἁπλῶς εὐχάριστη ἔκπληξη γιά τήν ἐπιστήμη τοῦ Δικαίου[115], ἀλλά παρέχει σ' αὐτήν τίτλους τιμῆς γιά τήν μέσῳ καί τῆς ἐννοίας τῆς μεσιτείας συμβολή της στήν ὑπόθεση τῆς δικαιώσεως. Τοῦτο εἶναι ἕνας πρόσθετος λόγος γιά τόν ὁποῖο ἐπιβάλλεται ἡ ἔρευνα καί ἀνάλυση τῆς μεσιτικῆς σύμβασης, ὅπως χρησιμοποιεῖται ἀπό τόν Παῦλο, ἀπό τήν πλευρά τῆς νομικῆς ἐπιστήμης. Ὅπου, ἄλλωστε ὑπάρχει νομική σκέψη, ἀναφέρονται νομικές ἔννοιες καί θεσμοί ἤ τέλος χρησιμοποιοῦνται δικαιικά σχήματα, εἰκόνες καί πρότυπα, ἔστω πρός ἐξυπηρέτηση ἀλλοτρίων σκοπῶν, τό δικαίωμα τῆς νομικῆς ἐπιστήμης νά διεισδύση ἐκεῖ δέν μπορεῖ μέ τίποτε νά ἀποκλεισθῆ. Ἀντίθετα ἡ νομική ἔρευνα ἐξωδικαιικῶν χώρων, στούς ὁποίους γίνεται χρήση μέ ὁποιονδήποτε τρόπο καί γιά ὁποιονδήποτε σκοπό δικαιικοῦ ὑλικοῦ, ἀποτελεῖ *ὑποχρέωση τοῦ νομικοῦ.*

Ἀπό μιά τέτοια ἔρευνα δέν ἔχει νά ὠφεληθῆ μόνο ἡ νομική ἐπιστήμη, ἀλλά περισσότερο ἴσως ὁ ἐξωδικαιικός χῶρος, ὅπου ἐμφανίσθηκε ἡ ἀνάγκη νά χρησιμοποιηθῆ νομικό ὑλικό, διότι ἔτσι θά φωτισθοῦν περισσότερο ὡρισμένες περιοχές του πού δέν θά μποροῦσαν διαφορετικά νά διερευνηθοῦν καί θά ἐξυπηρετηθοῦν βεβαίως πληρέστερα οἱ σκοποί γιά τούς ὁποίους ἐπιστρατεύθηκαν τά νομικά μέσα. Δέν εἶναι λοιπόν οὔτε περιττή, ἀλλ' οὔτε καί *ἐξεζητημένη* ἡ νομική διερεύνηση τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου κι ὅταν ἀκόμα δέν μένει στίς γενικότητες, ἀλλ' ὑπεισέρχεται σέ ἐπί μέρους θέματα, ὅπως αὐτό τῆς μεσιτείας. Πρό παντός δέν συνιστᾶ *ὑπερερμηνεία* μιᾶς εἰκόνας παρμένης δῆθεν ἀπό τήν καθημερινή πρακτική, πού δέν ἀπευθύνεται σέ νομικούς, ἀλλά σέ ἁπλοῦς ἀναγνῶστες πού δέν δια-

115. *Β. Νικόπουλο,* ὅ.π. εἰσαγωγή σελ. 51ἑπ.

κρίνονται γιά τήν ἰδιαίτερη νομική παιδεία τους[116].

Εἶναι βέβαια γεγονός ὅτι οἱ ἐπιστολές τοῦ Παύλου δέν ἀποτελοῦν νομικά ἐγχειρίδια. Ἐξ ἴσου ὅμως γεγονός εἶναι καί τό ὅτι ἐγράφησαν ὄχι μόνο ἀπό τόν *«ἀπόστολο»* ἀλλά καί ἀπό τόν *«νομοδιδάσκαλο»* Παῦλο. Τά ὅποια λοιπόν «νομικά» χωρία τους ναί μέν δέν ἀπευθύνονται σέ εἰδικούς, νομικούς, προέρχονται ὅμως ἀπό νομικό πού γνωρίζει τί γράφει καί γιατί τά γράφει. Ἡ παρατήρηση αὐτή ἰσχύει καί γιά τή χρησιμοποίηση σέ πολλά σημεῖα τῶν ἐπιστολῶν του, ὅπως διαπιστώθηκε, τῆς ἔννοιας τῆς μεσιτείας. Καί εἶναι βέβαια ἀληθές ὅτι ἡ μεσιτεία ἦταν εὐρέως διαδεδομένη μεταξύ τῶν λαῶν τῆς νοτιοανατολικῆς λεκάνης τῆς Μεσογείου, κυρίως δέ τῶν Ἑβραίων, Αἰγυπτίων, Ἑλλήνων καί Φοινίκων, ὡς σύμβαση ἐξυπηρετική τοῦ ἐμπορίου καί τῶν συναλλαγῶν, καί πολύ περισσότερο τό mandatum τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου, στό ὁποῖο ἐμπεριέχεται καί ἡ μεσιτική ἐντολή, τοῦτο ὅμως δέ σημαίνει ὅτι ὁ νομοδιδάσκαλος Ἀπ. Παῦλος ἐχρησιμοποίησε τόν ὅρο μέ τήν γενική καί ἀόριστη ἔννοια πού παρεῖχε ἡ εἰκόνα τῆς καθημερινῆς πρακτικῆς, ἀλλ᾽ ὅπως καταδείχθηκε ἤδη μέ τά ὅσα προηγήθηκαν στήν παροῦσα ἔρευνα. Ἔκανε χρήση αὐτοῦ μέ τήν στενή νομική ἔννοιά του ἐν γνώσει τῆς νομικῆς του λειτουργίας. Τό ἀντίθετο θά μποροῦσε νά λεχθῆ γιά ὁποιονδήποτε ἄλλο συγγραφέα τῶν ἱερῶν κειμένων, ὁ ὁποῖος δέν ὑπῆρξε παράλληλα καί νομικός, ὄχι ὅμως γιά τόν Παῦλο, ὁ ὁποῖος ἐκτός ἀπό ἀπόστολος καί σκηνοποιός, ὑπῆρξε καί *μέγας νομοδιδάσκαλος,* ἐφάμιλλος τῶν μεγάλων συγχρόνων του jurisprudentes τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ὁ Παῦλος δέν δρᾶ μόνο ὡς ἀπόστολος, ἀλλά καί ὡς νομικός, γεγονός πού τόν ἀναγκάζει νά ἀκριβολογῆ νομικῶς, τοὐλάχιστον ὅταν προσφεύγει σέ νομικές ἔννοιες καί θεσμούς. Αὐτά εἰδικῶς σ᾽ ὅ,τι ἀφορᾶ τήν ἔννοια τῆς μεσιτείας ἐπιβεβαιώθηκαν πλήρως ἀπό τήν παροῦσα ἔρευνα[117].

116. Βλ. τήν ἄποψη αὐτή στό *Β. Στογιάννο:* ὅ.π. σελ. 100 καί τίς ἐκεῖ παραπομπές.

117. *Β. Νικόπουλο,* ὅ.π. σελ. 327ἑπ.

Γ.Θ. Βεργωτῆ
Δρ. Θ. Εἰδικοῦ Παρέδρου Παιδαγωγικοῦ Ἰνστιτούτου

Τό μήνυμα τῶν Χριστουγέννων μέσα ἀπό τό λατρευτικό τους πλαίσιο

Μέσα ἀπό τό λατρευτικό της πλαίσιο ἡ Ἐκκλησία μεταδίδει κάθε χρόνο στόν πιστό της τή διάσταση τοῦ μυστηρίου τῆς σαρκώσεως καί συνάμα τῆς Θείας Οἰκονομίας, πού στοχεύει στή σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ ἑορτή τῆς γεννήσεως τοῦ Θεοῦ ἔγινε ἀντικείμενο μελέτης τῶν λειτουργιολόγων πατέρων καί ὑμνογράφων τῆς ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας, πού προσπάθησαν νά προβάλουν τήν ἱστορία, τό θρησκευτικό ἦθος καί τή θεία Οἰκονομία στόν ἄνθρωπο τῆς ἐποχῆς τους καί κάθε ἐποχῆς καί συνάμα νά τοῦ δώσουν νά ἀντιληφθεῖ μέ τρόπο ὑμνολογικό καί τελετουργικό τό ἀνεπανάληπτο μυστήριο τῆς ἀγάπης καί τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ πρός τά δημιουργήματά του, μέ τόν ἐπαναπροσδιορισμό τῆς σχέσεως Θεοῦ καί ἀνθρώπου, φύσεως καί κτίσεως, ἀνθρώπου καί δημιουργημάτων.

Τήν ἱστορία τῆς ἑορτῆς καί τοῦ μυστηρίου τῆς ἐνανθρωπήσεως περιγράφει τό πλαίσιο μέσα στό ὁποῖο ἀναβιώνεται τό γεγονός τῶν Χριστουγέννων. Ἡ ἀποστολική περικοπή τοῦ κειμένου τῆς πρός Ἑβραίους ἐπιστολῆς κεφ. Α΄, 1-12, σκιαγραφεῖ τό μήνυμα τῆς λυτρώσεως μέσα ἀπό τίς γενεές τῶν προφητῶν, καθόλο τό χρονικό διάστημα τῆς ἀνθρώπινης προπαρασκευῆς, ὥστε νά μπορεῖ νά δεχθεῖ τόν Υἱό τοῦ Θεοῦ καί τό μήνυμα, πού προχωροῦσε πέρα ἀπό τίς ἀνθρώπινες προσδοκίες, τίς ἀδυναμίες καί τήν ἀτομική ἱκανοποίηση. Ἡ προσπάθεια νά ξεπεράσει τό ἄτομο-πιστός τό προσωπικό του πιστεύω καί νά καταστεῖ μέρος τῆς συλλογικότητας, ὤφειλε νά προετοιμασθεῖ, κατά τέτοιο τρόπο, ὥστε νά ὑπακούσει καί νά ὑποδεχθεῖ τήν ἐπικυ-

ριαρχία τοῦ ζῶντος Θεοῦ, πού βρίσκεται πλάϊ του, παρόλο πού κατοικεῖ «ἐν οὐρανοῖς», νά ὑποδεχθεῖ «τήν ἐπί γῆς εἰρήνην» καί νά ἀναφωνήσει τό «δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ». Ἡ πάλη τῶν αἰώνων γιά τήν κατανόηση τοῦ Δημιουργοῦ, γίνεται ἡ εἰρήνη «ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν» καί ἡ κυριαρχία τοῦ Δημιουργοῦ ἐπάνω στήν κτίση, γίνεται ἀναγνώριση τῆς δυνάμεως καί τῆς ἐξουσίας ἐπί τῶν δημιουργημάτων, ὥστε νά σταματήσει τό πάθος τοῦ ἀνθρώπου καί τῆς φύσεως, γιά νά ἐπακολουθήσει ἡ συμφιλίωσή τους. Ὅλα αὐτά ὅπως εἶναι φυσικό εἶχαν ἀνάγκη κάποιας προετοιμασίας τοῦ γήϊνου καί ἀνθρώπινου παράγοντα τῆς θείας δημιουργίας, πού θά ξεκινοῦσε ἀπό τήν ἁρμονία τοῦ ἀνθρώπου καί τῆς δημιουργίας. Τήν ἀντίληψη ἐκφράζει παραστατικά τό ἰδιόμελο τροπάριο·

Βηθλεέμ, ἑτοιμάζου· εὐτρεπιζέσθω ἡ φάτνη·
τό σπήλαιον δεχέσθω· ἡ ἀλήθεια ἦλθεν·
ἡ σκιά παρέδραμε· καί ὁ Θεός ἀνθρώποις
ἐκ παρθένου πεφανέρωται, μορφωθείς τό
καθ' ἡμᾶς καί θεώσας τό πρόσλημμα.
Διό Αδάμ ἀνανεοῦται σύν τῇ Εὔᾳ κράζοντες·
Ἐπί γῆς εὐδοκία ἐπεφάνη σῶσαι τό γένος ἡμῶν.

Ἡ ποιητική πλοκή τοῦ σπηλαίου, τῆς Φάτνης καί τῆς Βηθλεέμ, τοῦ Θεοῦ, τῆς Παρθένου καί τοῦ Ἀδάμ μέ τήν Εὔα ἀνανεώνει τό ἀνθρώπινο γένος μέ τήν ἑνοποίηση τῆς πολυαρχίας, τήν κατάργηση τῆς πολυθεΐας, τήν ἐγκοσμιότητα τῆς οὐρανίου βασιλείας, τήν οἰκουμενικότητα τοῦ ἀνθρώπινου γένους, τήν μονοθεΐα καί τήν ἔνταξη τοῦ ἀνθρώπου στή νέα πραγματικότητα, ὅπως τήν διατυπώνει ὁ ὑμνωδός στό ἀκόλουθο τροπάριο·

Αὐγούστου μοναρχήσαντος ἐπί τῆς γῆς,
ἡ πολυαρχία τῶν ἀνθρώπων ἐπαύσατο·
καί σοῦ ἐνανθρωπήσαντος ἐκ τῆς ἁγνῆς ἡ πολυθεΐα
τῶν εἰδώλων κατήργηται. Ὑπό μίαν βασιλείαν
ἐγκόσμιον αἱ πόλεις γεγένηνται καί εἰς
μίαν δεσποτείαν θεότητος τά ἔθνη
ἐπίστευσαν. Ἀπεγράφησαν οἱ λαοί τῷ δόγματι
τοῦ Καίσαρος· ἐπεγράφημεν οἱ πιστοί

ὀνόματι θεότητος σοῦ, τοῦ ἐνανθρωπήσαντος
Θεοῦ ἡμῶν. Μέγα σου τό ἔλεος, δόξα σοι.

Ἡ περιγραφή τῆς ἑνότητος τοῦ ἀνθρώπινου γένους, γίνεται προϋπόθεση τῆς ἐλεύσεως καί τῆς κυριαρχίας τοῦ Θεοῦ στόν κόσμο, ὁδηγεῖ τόν ὑμνωδό στή Βηθλεέμ, γιά νά δεῖ καί νά παρουσιάσει στόν κόσμο τόν ἐρχομό τοῦ Μεσσία-Χριστοῦ, ταπεινά, καί συνάμα νά προβάλει στήν ἀνθρωπότητα τόν ἀναζητούμενο ἀπό τούς Μάγους τῆς Ἀνατολῆς, πού ἀπέστειλαν οἱ βασιλεῖς. Ἡ διήγηση τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ ἀποστόλου Ματθαίου δέν ἀποτελεῖ ἐξωραϊστικό στοιχεῖο τῆς ἀφήγησής του, ἀλλά ἐντάσσεται θεολογικά στήν οὐσία τοῦ Εὐαγγελίου του, πού δείχνει ὅτι ὁ χριστιανισμός εἶναι συνέχεια τῆς Π. Διαθήκης καί ἀποτελεῖ τήν πλήρωση τῆς προφητείας τῶν Γραφῶν γιά τό πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ, τή σημασία τῶν ὀνείρων καί τῶν ἀγγέλων γιά τή θεία ἐπικοινωνία καί τή νομιμοποίηση τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ στή ζωή τῶν ἀνθρώπων καί τέλος τή μοναδικότητα τοῦ Ἰησοῦ μέσα στήν ἀνθρώπινη ἱστορία.

Οἱ Μάγοι τῆς Ἀνατολῆς, ὁδηγούμενοι ἀπό τό θαυμαστό ἀστέρι, καταφθάνουν στά Ἱεροσόλυμα καί ζητοῦν νά μάθουν, πού βρίσκεται ὁ νεογέννητος Μεσσίας, γιά νά πᾶνε νά τόν προσκυνήσουν. Μέ τήν παρουσία τους οἱ Μάγοι στήν Παλαιστίνη συμβάλλουν στήν παρουσία τοῦ Θεοῦ στή γῆ συνεπικουρούμενοι ἀπό τή φύση καί τήν κτίση, ἀπό τούς βασιλεῖς καί τούς ποιμένες, ἀπό τούς Μάγους καί τούς ἀγγέλους, ὡς ὑπηρέτες τοῦ θείου καί τοῦ ἀνθρώπινου στοιχείου.

Ὁ ὑμνωδός ἀπευθυνόμενος πρός τό πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας, ἀναφωνεῖ·

Δεῦτε ἴδωμεν πιστοί, πού ἐγεννήθη ὁ Χριστός·
ἀκολουθήσωμεν λοιπόν ἔνθα ὁδεύει ὁ ἀστήρ,
μετά τῶν μάγων ἀνατολῆς τῶν βασιλέων.
Ἄγγελοι ὑμνοῦσιν ἀκαταπαύστως ἐκεῖ·
ποιμένες ἀγραυλοῦσιν ᾠδήν ἐπάξιον.
Δόξα ἐν Ὑψίστοις, λέγοντες, τῷ σήμερον
ἐν σπηλαίῳ τεχθέντι ἐκ τῆς παρθένου
καί Θεοτόκου ἐν Βηθλεέμ τῆς Ἰουδαίας.

Τό γενικό αὐτό σκηνικό ἐμπλουτίζεται μέ τό θαυμασμό

τῆς Μαρίας, ἀπό τήν ὁποία, τίκτεται ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ καί ὁ υἱός τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἀντιστροφή τῶν φυσικῶν κανόνων τῆς διαιώνισης τοῦ ἀνθρώπινου εἴδους καί ἡ δύναμη τοῦ Θεοῦ ὅταν «νικᾶται φύσεως τάξις».

Τί θαυμάζεις Μαριάμ, τί ἐκθαμβεῖσαι τῷ ἐν σοί;
Ὅτι ἄχρονον υἱόν χρόνῳ ἐγέννησα, φησί, τοῦ τικτομένου
τήν σύλληψιν μή διδαχθεῖσα. Ἄνανδρος εἰμί,
καί πῶς τέξω υἱόν; ἄσπορον γυνήν τίς ἑώρακεν;
ὅπου Θεός γάρ βούλεται, νικᾶται φύσεως τάξις,
ὡς γέγραπται. Χριστός ἐτέχθη ἐκ τῆς παρθένου
ἐν Βηθλεέμ τῆς Ἰουδαίας.

Ὁ θαυμασμός τῆς Μαρίας προκαλεῖ ποικίλα συναισθήματα στόν ὑμνωδό καί ἐμπνέεται ἀπό τήν ὑπακοή τῆς Παρθένου μπροστά στό ὑπερφυσικό γεγονός. Ἡ γέννηση τοῦ Χριστοῦ ὡς γεγονός ὑπερφυσικό δείχνει καί τή διάσταση τῆς θείας πραγματικότητας, πού ὑμνολογεῖται σύμφωνα μέ τή δογματική διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας καί τά δεδομένα τῆς θείας Οἰκονομίας. Αὐτό πού πιστεύει καί διδάσκει ἡ Ἐκκλησία τό ἐκφράζει ὁ ὑμνωδός μέ τόν παρακάτω ὕμνο γιά νά τονώσει τά βιώματα τῆς ἑορτῆς καί νά προβάλει τό λατρευτικό πιστεύω τοῦ ἑορταζομένου γεγονότος·

Ὁ ἀχώρητος παντί πῶς ἐχωρήθη ἐν γαστρί;
ὁ ἐν κόλποις τοῦ Πατρός πῶς ἐν ἀγκάλαις τῆς μητρός;
Πάντως ὡς οἶδεν, ὡς ἠθέλησε καί ὡς ηὐδόκησεν.
Ἄσαρκος γάρ ὤν, ἐσαρκώθη ἑκών.
Καί γέγονεν ὁ ὤν, καί ὅ οὐκ ἦν δι' ἡμᾶς.
Καί μή ἐκστάς τῆς φύσεως,
μετέσχε τοῦ ἡμετέρου φυράματος. Διπλοῦς ἐτέχθη
Χριστός, τόν ἄνω κόσμον θέλων ἀναπληρῶσαι.

Ὁ θαυμασμός κορυφώνεται μέ τό κοντάκιο τῆς ἡμέρας, στό ὁποῖο διατυπώνεται ὅλη ἡ ἱστορία τοῦ ἀποκαλυφθέντος μυστηρίου, πού ἀναφέρεται στό μέγα μυστήριο τῆς θείας Οἰκονομίας. Μέσα σέ λίγους στίχους, σέ μικρές καί περιεκτικές προτάσεις, καταγράφεται τό μυστήριο τῆς Ἀποκαλύψεως καί τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς Δημιουργίας.

Ἡ παρθένος σήμερον τόν ὑπερούσιον τίκτει· καί ἡ γῆ τό

σπήλαιον τό ἀπροσίτῳ προσάγει· ἄγγελοι μετά ποιμένων δοξολογοῦσι· μάγοι δέ μετά ἀστέρος ὁδοιποροῦσι· δι' ἡμᾶς γάρ ἐγεννήθη παιδίον νέον, ὁ πρό αἰώνων Θεός.

Τέτοια εἶναι ἡ γέννηση τοῦ Χριστοῦ μέσα στό σπήλαιο καί ὁ θανάσιμος κίνδυνος, πού διέτρεξε κατά τίς πρῶτες ἡμέρες τῆς ζωῆς του μαζί μέ τή μητέρα του μέσα στά ἄγρια μεσάνυχτα τῆς Βηθλεέμ. Μόνο τή συμπαράσταση τῆς κτίσεως εἶχε· τά ζῶα τῆς φάτνης καί τό λαμπρό ἀστέρι τῆς Βηθλεέμ. Ὁ ἄνθρωπος εἶχε πρό πολλοῦ ἐγκαταλείψει τό Δημιουργό του καί τώρα ζητοῦσε νά τόν σκοτώσει. Δέν πρέπει νά παραβλέπουμε ὅτι ὁ Χριστός εἶχε θεϊκό πατέρα ἄλλωστε, ἐνῶ ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου, μέσα στήν ὁποία ἐντάσσεται καί ὁ ἄνθρωπος, εἶχε συντελεσθεῖ πολύ πρίν ἀπό τή γέννηση τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καί σήμερα ἀνταγωνίζεται τήν κυριαρχία τοῦ ἀνθρώπου. Παράλληλα μέ τήν εὐαγγελική διήγηση τοῦ Ματθαίου, ὁ ὑμνωδός δηλώνει ὅτι ἡ παρουσία τῶν Μάγων ἔχει σχέση μέ τή θεολογία τοῦ εὐαγγελίου γύρω ἀπό τόν Ἰησοῦ ὡς τόν ἀληθινό Μεσσία σέ σχέση μέ τήν ἐθνικιστική προσδοκία τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ. Σύμφωνα μέ τό Εὐαγγέλιο τοῦ Ματθαίου, οἱ Μάγοι ἄν καί εἰδωλολάτρες, μακριά ἀπό τό νόμο καί τούς προφῆτες, εἶδαν τό ἀστέρι τοῦ καινούργιου βασιλέα νά ἀνατέλλει στόν οὐρανό, καί σπεύδουν νά προσφέρουν δῶρα, πού ταίριαζαν στό βασιλικό ἀξίωμα τοῦ Χριστοῦ καί ταυτόχρονα στή θεϊκή του προέλευση. Ἡ ἀποδοχή τῆς νέας πίστεως ἀπό τούς εἰδωλολάτρες Μάγους δείχνει τήν οἰκουμενικότητα τῆς θρησκείας, πού θά ἀποτελέσει τήν «ἐξ ἐθνῶν ἐκκλησία», ἰσότιμη μέ τήν ἰουδαΐζουσα, ὅπως θά τήν χαρακτηρίσει ἡ Ἀποστολική σύνοδος, γιά νά ἀποτελέσουν τήν μία ἑνιαία Ἐκκλησία τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ.

Σύμφωνα πάντα μέ τόν ἐκκλησιαστικό ὑμνωδό ἡ pax romana ὑπηρέτησε τό σχέδιο τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ ἀνάμεσα στούς ἀνθρώπους καί ἐδημιούργησε τή νέα κοινωνία τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ μέ τήν παρουσία τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τήν ἀπογραφή τῶν δημιουργημάτων του, τήν προβολή τῆς αἰωνίου Βασιλείας στόν κόσμο καί τό νέο τρόπο ζωῆς τῆς φύσεως καί τῆς κτίσεως.

Ὅτε καιρός τῆς ἐπί γῆς παρουσίας σου, πρώτη
ἀπογραφή τῇ οἰκουμένῃ ἐγένετο, τότε ἔμελλες τῶν
ἀνθρώπων ἀπογράφεσθαι τά ὀνόματα, τῶν πιστευόντων
τῷ τόκῳ σου. Διά τοῦτο τό τοιοῦτον δόγμα
ὑπό Καίσαρος ἐξεφωνήθη· τῆς γάρ αἰωνίου σου
βασιλείας τό ἄναρχον ἐκαινουργήθη. Διό σοι
προσφέρομεν καί ἡμεῖς ὑπέρ τήν χρηματικήν
φορολογίαν, ὀρθοδόξου πλουτισμόν θεολογίας,
τῷ Θεῷ καί Σωτῆρι τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Ὁ ὑμνωδός εἶναι πεπεισμένος ὅτι ἡ παρουσία τοῦ Θεοῦ στόν κόσμο συνετελέσθη σέ δεδομένη στιγμή· «ὅτε ἦλθε τό πλήρωμα τοῦ χρόνου...», πού ἐπεκράτησε στή γῆ ἡ ἀποκατάσταση τῆς εἰρήνης μεταξύ τῶν ἀνθρώπων, μεταξύ Θεοῦ καί ἀνθρώπων, συνετελέσθη ἡ παιδαγωγία τῶν καινούργιων βιωμάτων καί τῆς νέας προοπτικῆς. Τή στιγμή λοιπόν αὐτή ἀκριβῶς ἐγεννήθη ὁ Χριστός, ἦλθε στή γῆ τό φῶς τῆς γνώσεως, κατηργήθη ἡ εἰδωλολατρία καί ἡ πολυθεΐα καί ἑδραιώθη ἡ θεία δικαιοσύνη. Τό ἀπολυτίκιο τῆς ἑορτῆς, πού περικλείει τήν ἱστορία καί ἡ θεολογία τῆς ἡμέρας, διαζωγραφίζει τό γεγονός τῆς θείας Οἰκονομίας·

Ἡ γέννησίς σου, Χριστέ ὁ Θεός ἡμῶν,
ἀνέτειλε τῷ κόσμῳ τό φῶς τό τῆς γνώσεως·
ἐν αὐτῇ γάρ οἱ τοῖς ἄστροις λατρεύοντες
ὑπό ἀστέρος ἐδιδάσκοντο· σέ προσκυνεῖν,
τόν Ἥλιον τῆς δικαιοσύνης, καί σέ γινώσκειν
ἐξ ὕψους ἀνατολήν· Κύριε δόξα σοι.

Ἡ γέννηση τοῦ Χριστοῦ, ἀνέτειλε φῶς, τήν γνώση τοῦ ἀκατάληπτου Θεοῦ καί δημιουργοῦ τοῦ σύμπαντος. Ἡ γνώση τοῦ Δημιουργοῦ καί τῆς Δημιουργίας, συνειδητοποίησε στόν ἄνθρωπο ὅτι ἡ προσκύνηση τῶν ἄστρων ἦταν παραπλάνηση, ἐνῶ ἡ γέννηση τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ εἶναι διδασκαλία συνάμα τῆς ἀναφορᾶς τῆς ἀνθρωπότητος στόν Ἥλιο τῆς δικαιοσύνης. Ἡ ἀποκάλυψη αὐτή, ἡ κατανόηση τοῦ Θεοῦ, ἡ αὐτογνωσία τοῦ ἀνθρώπου καί τοῦ ρόλου του μέσα στήν κτίση ὠθεῖ τόν ποιητή νά ἐκφράση μέ ποιητικά λόγια τήν προσφορά τοῦ ἀνθρώπου, πού ἀγωνιᾶ, καί τή συμμετοχή του στήν γέννηση τοῦ

Υἱοῦ τοῦ Δημιουργοῦ του μέ τόν παρακάτω χαρακτηριστικό ὕμνο.

Τί σοι προσενέγκωμεν, Χριστέ· ὅτι ὤφθης ἐπί γῆς
ὡς ἄνθρωπος δι' ἡμᾶς; Ἕκαστον γάρ τῶν ὑπό σοῦ
γενομένων κτισμάτων τήν εὐχαριστίαν σοι προσάγει·
οἱ ἄγγελοι τόν ὕμνον, οἱ οὐρανοί τόν ἀστέρα,
οἱ μάγοι τά δῶρα, οἱ ποιμένες τό θαῦμα,
ἡ γῆ τό σπήλαιον, ἡ ἔρημος τήν φάτνην, ἡμεῖς
δέ μητέρα Παρθένον. Ὁ πρό αἰώνων Θεός, ἐλέησον ἡμᾶς.

Ἡ γέννηση τοῦ Χριστοῦ κινητοποιεῖ ὅλη τή Δημιουργία, ὅπως ὁ θεῖος λόγος ἐδημιούργησε τόν κόσμο. Ἡ συμμετοχή στή δημιουργία καί τῆς δημιουργίας ὅλων τῶν κτισμάτων προκαλεῖ στούς πιστούς τό αἴσθημα τῆς εὐχαριστίας, πού ὁ ὑμνωδός τό ἐκφράζει ὡς ἑξῆς.

Εὐφραίνεσθε, δίκαιοι· οὐρανοί ἀγαλλιᾶσθε·
σκιρτήσατε, τά ὄρη, Χριστοῦ γεννηθέντος, Παρθένος
καθέζεται, τά Χερουβίμ μιμουμένη, βαστάζουσα
ἐν κόλποις Θεόν Λόγον σαρκωθέντα. Ποιμένες τόν
τεχθέντα δοξάζουσι, Μάγοι τῷ Δεσπότῃ δῶρα προσφέρου-
σιν· Ἄγγελοι ἀνυμνοῦντες λέγουσιν·
Ἀκατάληπτε Κύριε, δόξα σοι.

Ἡ γέννηση τοῦ Χριστοῦ μέσα στήν λειτουργική ἀτμόσφαιρα τῆς ἑορτῆς δίδει, μεταξύ τῶν θεολογικῶν μηνυμάτων, καί τήν ἐκτίμηση τοῦ τέλους τῆς ἱστορίας τῆς χιλιετίας, πού παριππεύει, καί συνοψίζεται στό ὅ,τι ἡ ἀνθρωπότητα ζεῖ γιά μιά ἄλλη φορά μιά μεσσιανική ἐποχή. Τό ἄστρο τῆς Βηθλεέμ μᾶς φωτίζει νά βλέπουμε καί τόν πολλαπλασιασμό τῶν ψευδοπροφητῶν καί τῶν ψευδομεσσιῶν πού γεννοῦν οἱ κοινωνίες τῆς γῆς, ἐπειδή πλήττονται ἀπό τήν ἀπαισιοδοξία καί τήν ἀπελπισία τοῦ ἀνθρώπινου πολιτισμοῦ, χωρίς τόν γεννηθέντα Χριστό.

Ἰωάννη Μούρτζιου, Δρ. Θ.
Ἐπιστ. Συνεργάτη Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

Ἡ μητέρα τοῦ βασιλιᾶ στή δευτερονομιστική παράδοση

Στή δευτερονομιστική παράδοση[1], ἀνάμεσα στά ἄλλα στοιχεῖα πού δίνονται γιά τούς βασιλεῖς τοῦ Ἰούδα καί τοῦ Ἰσραήλ, ἀναφέρεται καί τό ὄνομα τῆς μητέρας τοῦ βασιλιᾶ, τῆς gebira. Ἡ προέλευση τοῦ ἀξιώματος τῆς gebira, ἡ θέση της στή βασιλική αὐλή καί οἱ ἁρμοδιότητές της, ὁ ρόλος της στήν πολιτική ζωή τῶν δύο Βασιλείων, ἡ ἄσκηση ἐξουσίας μέσα σέ μία ἀνδροκρατούμενη κοινωνία, καθώς καί ἡ σχέση της μέ τή λατρεία καί τή θρησκεία, ἀποτελοῦν θέματα τά ὁποῖα ἀπασχόλησαν καί συνεχίζουν ν' ἀπασχολοῦν τήν ἔρευνα. Στά περιορισμένα πλαίσια αὐτῆς τῆς μελέτης[2] θά προσπαθήσουμε νά θέσουμε τά σχετικά μέ τό θέμα προβλήματα καί νά ἐπισημάνουμε

1. Μέ τόν ὅρο αὐτό νοεῖται τό σύνολο τῶν ἰδεῶν πού διαμορφώθηκαν σέ ὁρισμένους προφητικούς καί εὐσεβιστικούς κύκλους τοῦ Βορείου Βασιλείου καί βρῆκαν ἀπήχηση στήν ἐποχή τοῦ βασιλιᾶ Ἰωσία. Γιά τή δευτερονομιστική παράδοση ὁ Θεός εἶναι ἀδιαίρετος καί μοναδικός καί πρέπει νά λατρεύεται σέ ἕνα κεντρικό ἱερό. Ἡ καθαρότητα τοῦ Γιεχβισμοῦ, ἡ ἑνότητα τῆς πίστης, τῆς λατρείας καί τῆς ἠθικῆς, καθώς καί ἡ πιστότητα στίς διατάξεις τοῦ Νόμου χαρακτηρίζουν ἐπίσης αὐτή τήν παράδοση. Πρβλ. Δ.Δόϊκου,*Εἰσαγωγή στήν Παλαιά Διαθήκη*, Θεσσαλονίκη 1981, 195. Μ. Κωνσταντίνου, *Θυσία εἰρηνική. Ἱστορικο-Θεολογική μελέτη*, Θεσσαλονίκη 1988, 47.

2. Ἡ ὀνομασία τῶν Βιβλίων καί ἡ ἀρίθμηση τῶν χωρίων τῆς Π. Διαθήκης γίνεται σύμφωνα μέ τό ΜΤ κείμενο. Ὅπου ὑπάρχει διαφορά μεταξύ αὐτοῦ καί τοῦ κειμένου τῶν Ο΄, τό δεύτερο τίθεται μέσα σέ παρένθεση. Γιά τά ὀνόματα, τοπωνύμια κ.λ.π. ἀκολούθοῦμε τό κείμενο τῶν Ο΄.

κάποια σημεῖα γύρω ἀπό τή θέση τῆς μητέρας τοῦ βασιλιᾶ[3].

Ἀρχικά θεωροῦμε σκόπιμο νά γίνει μία σύντομη ἀναφορά στόν ὅρο gebira, ὅπως αὐτός παρουσιάζεται στόν ἐξωβιβλικό χῶρο. Στήν Αἴγυπτο ὑπῆρχε ἡ συνήθεια ὁ Φαραώ νά νυμφεύεται τή μεγαλύτερη κόρη τοῦ προκατόχου του, ἡ ὁποία γινόταν ἡ «μεγάλη βασιλική σύζυγος». Ὁ γιός πού γεννιόταν ἀπ' αὐτή τήν ἕνωση ἦταν ὁ νόμιμος κληρονόμος τοῦ θρόνου. Ἡ μητέρα τοῦ Φαραώ ὑπολείπετο σέ δύναμη καί ἐξουσία μετά τό γάμο τοῦ γιοῦ της[4]. Στό Ἀσσυριακό κράτος ἡ βασιλομήτωρ ὀνομαζόταν um sharri, εἶχε δικό της παλάτι, ἱερό, σωματοφύλακες, εἰσοδήματα καί γῆ. Μετά τό θάνατο τοῦ συζύγου της ἐξακολουθοῦσε νά ἀσκεῖ κάποια ἐξουσία καί κατά τή βασιλεία τοῦ γιοῦ της καί τῶν ἐγγονῶν της. Πάντοτε ἦταν ὑπεύθυνη γιά τή διατήρηση τῆς σωστῆς διαδοχῆς. Στό βασίλειο τῆς Σιδῶνος ἡ βασιλομήτωρ εἶχε συγκεκριμένα λατρευτικά καθήκοντα. Ἦταν ἱέρεια τῆς Ἀστάρτης καί μεριμνοῦσε γιά τή λατρεία της[5]. Ἐπίσης στήν Οὐγαρίτ ὁ ρόλος τῆς βασιλομήτορος στίς πολιτικές ὑποθέσεις καί σέ θέματα λατρείας ἦταν σημαντικός. Σέ ἐπίσημες ἐπιστολές πού ἀπευθύνοντο στή μητέρα τοῦ βασιλιᾶ αὐτή ἀναφερόταν ὡς adath, πού εἶναι ὁ θηλυκός τύπος τοῦ adon (= κύριος) καί συνεπῶς ἀντίστοιχο τοῦ ὀνόματος τῆς «μεγάλης κυρίας». Στούς Χετταίους ἡ βασιλομήτωρ ὀνομαζόταν tawanan-

3. Στήν Π. Διαθήκη γίνεται λόγος γιά 19 βασιλομήτορες. Ἀπ' αὐτές μία προέρχεται ἀπό τήν περίοδο τοῦ ἑνωμένου Βασιλείου (Βηρσαβεέ), μία ἀναφέρεται στό Βασίλειο τοῦ Ἰσραήλ (Ἰεζάβελ) καί οἱ ὑπόλοιπες δεκαεπτά στό Βασίλειο τοῦ Ἰούδα. Στούς Ο΄ ἡ ἀπόδοση καί ἡ σημασία τοῦ τίτλου τῆς gebira ποικίλλει. Ἀποδίδεται ὡς «κυρία» ἤ ὡς μία γυναίκα ὑπό τίς διαταγές τῆς ὁποίας ὑπάρχει ὑπηρετικό προσωπικό (Γεν. 16,4.8.9 - Δ΄ Βασ. 5,3 - Ἠσ. 24,2 - Ψαλμ. 122,2), ὡς «ἰσχύς», «ἄρχουσα» (Ἠσ. 47,5.7), ὡς «δυναστεύουσα» (Δ΄ Βασ. 10,13 - Ἰερ. 13,18), ὡς «ἡγουμένη» (Γ΄ Βασ. 15,13) καί ὡς «βασίλισσα» (Ἰερ. 36,2).

4. A. Rosalie David, *The Egyptian Kingdoms,* London 1975, 110.

5. Πρβλ. R.M. Zorn, *The Pre-josianic Reforms of Judah* (The Southern Baptist Theological Seminary, ph. D., 1977, University Microfilms International), Διδ. Διατρ., Louisville 1977,10.

na καί ἐθεωρεῖτο ἡ ἐκπρόσωπος τῆς θεᾶς τοῦ ἡλίου Arinna, τήν ὁποία ὑπηρετοῦσε ὡς ἱέρεια. Μετά τό θάνατο τοῦ βασιλιᾶ διατηροῦσε τή θέση της καί ἐπί τῆς βασιλείας τοῦ γιοῦ της ἤ τῶν γιῶν της, ἄν τά δύο ἀδέλφια διαδέχονταν ὁ ἕνας τόν ἄλλον στό θρόνο, καί μόνο ἄν πέθαινε ἡ βασιλομήτωρ ὁ τίτλος της μεταβιβαζόταν στή νύφη της, δηλαδή στή σύζυγο τοῦ βασιλεύοντος μονάρχη[6].

Μέ βάση λοιπόν τά παραπάνω ὁ θεσμός τῆς βασιλομήτορος στήν ἀρχαία ἐγγύς Ἀνατολή φαίνεται ὅτι ἦταν ἰδιαίτερα διαδεδομένος, ἡ δέ θέση καί οἱ ἁρμοδιότητές της διαφοροποιοῦνταν ἀπό τόπο σέ τόπο. Γιά παράδειγμα στό ἀσσυριακό βασίλειο ἡ βασιλομήτωρ ἐμφανίζεται νά δρᾶ καί νά ἐνεργεῖ στή σφαίρα τῆς πολιτικῆς, ἀλλά καί νά ἀσχολεῖται μέ ὑποθέσεις πού ἀφοροῦσαν τή βασιλική αὐλή. Ἀντίθετα στούς Χετταίους καί στήν Οὐγαρίτ ἡ βασιλομήτωρ ἔχει θρησκευτικές ἁρμοδιότητες καί μεριμνᾶ γιά τή λατρεία τῶν διαφόρων θεοτήτων. Κοινός παρονομαστής στόν εὐρύτερο χῶρο πού ἀναφέραμε, εἶναι ὅτι ἡ μητέρα τοῦ βασιλιᾶ ἐνδιαφερόταν πρωτίστως γιά τήν ὁμαλή διαδοχή τῆς δυναστείας καί γιά τή διασφάλιση τῆς συνέχειας στή διακυβέρνηση τοῦ βασιλικοῦ οἴκου.

Στό Βασίλειο τοῦ Ἰσραήλ ἔχουμε μόνο μία ἀναφορά στή gebira Ἰεζάβελ, σέ σχέση μέ τά γεγονότα τῆς βασιλείας τοῦ Ἰοῦ (Β΄ Βασ. 10,13). Ἡ Ἰεζάβελ, ἀκολουθώντας ἴσως τοπικά πρότυπα καί ἀνάλογα μέ ἐκεῖνα τοῦ Βασιλείου τοῦ Ἰούδα, δημιούργησε μία παρόμοια θέση μέ σκοπό πιθανῶς νά ἐξυπηρετήσει προσωπικές φιλοδοξίες καί στόχους[7]. Ἀπό τή μοναδική ἀναφορά τοῦ βιβλικοῦ κειμένου στή gebira τοῦ Βορείου Βασιλείου δέν μποροῦμε νά μιλήσουμε γιά κάποιες συγκεκριμένες ἁρμοδιότητες καί τό μέγεθος τῆς δύναμής της. Ἄν καί φαίνεται ὅτι μετά τό θάνατο τοῦ Ἀχαάβ ἡ βασιλομήτωρ Ἰεζάβελ ἀπέκτησε μεγάλη ἐπιρροή στήν καθοδήγηση τῶν γιῶν της Ὀχοζία

6. Πρβλ. Δ. Καϊμάκη, *Ἡ Διοίκηση τοῦ ἀρχαίου Ἰσραήλ*, Θεσσαλονίκη 1990 (Πανεπιστημιακές σημειώσεις), 64. Εἰδικότερα γιά τήν «tawananna» βλ. S.R.Bin-Nun, *TheTawananna in the Hittite Kingdom*, Διδ. Διατρ. Heidelberg 1975.

7. R.M.Zorn, *The Pre-josianic...*, 15.

καί Ἰωράμ[8]. Θά πρέπει ὅμως νά μήν ὑπῆρχε μία διαρκής καί θεσμοθετημένη ἐπίσημη θέση, γιατί ἡ παρουσία τῆς μητέρας τοῦ βασιλιᾶ προϋπέθετε μία ἰσχυρή δυναστεία χωρίς προβλήματα διαδοχῆς, κάτι πού ἔλειπε ἀπό τό Βασίλειο τοῦ Ἰσραήλ, ὅπου εἴχαμε συχνές ἀλλαγές δυναστειῶν καί γενικά μία χαώδη καί συγκεχυμένη κατάσταση. Παροδική ἐνίσχυση τῆς θέσης τῆς βασιλομήτορος στό Βόρειο Βασίλειο πιθανόν νά ὑπῆρχε στή δυναστεία Ἀμβρί[9], κατά τή διάρκεια τῆς ὁποίας παρατηρεῖται μία σταθερότητα στή διαδοχή τῶν βασιλέων.

Στό Βασίλειο τοῦ Ἰούδα ἡ κατάσταση εἶναι διαφορετική. Στά στερεότυπα εἰσαγωγικά στοιχεῖα πού δίνονται ἀπό τό δευτερονομιστή ἱστοριογράφο γιά τούς βασιλεῖς τοῦ Ἰούδα διαβάζουμε λ.χ. γιά τό βασιλιά Ἀζαρία· «Στό 27ο ἔτος τοῦ Ἱεροβοάμ, βασιλιᾶ τοῦ Ἰσραήλ, βασίλευσε ὁ Ἀζαρίας, ὁ γιός τοῦ Ἀμεσσία ... καί τό ὄνομα τῆς μητέρας του ἦταν Χαλιά, ἀπό τήν Ἰερουσαλήμ» (Β΄ Βασ. 15,1.2)[10]. Ἀπό τόν Ροβοάμ (926 π.Χ.) μέχρι τόν Σεδεκία (597 π.Χ.) τό ὄνομα τῆς βασιλομήτορος μνημονεύεται συνεχῶς μέ δύο μόνο ἐξαιρέσεις τούς βασιλεῖς Ἰωράμ καί Ἄχαζ.

Οἱ ρίζες σχετικά μέ τήν προέλευση τοῦ τίτλου τῆς βασιλομήτορος θά πρέπει νά ἀναζητηθοῦν σέ παλαιά παγιωμένα μητριαρχικά στοιχεῖα καί παραδόσεις, ἐπιδράσεις τῶν Χετταίων

8. Περισσότερα βλ. S. Timm, *Die Dynastie Omri. Quellen und Untersuchungen zur Geschichte Israels im 9. Jahrhundert vor Christus,* Göttingen 1982, 288 ἑξ.

9. Τή δυναστεία Ἀμβρί ἀποτελοῦν οἱ βασιλεῖς Ἀμβρί (886-875 π.Χ.), Ἀχαάβ (875-854 π.Χ.), Ὀχοζίας (854-853 π.Χ.) καί ὁ Ἰωράμ (853-842 π.Χ.).

10. Βλ. ἐπίσης ἐνδεικτικά Α΄ Βασ. 15,1-2. 9-10. Β΄ Βασ. 8,25-26. 15,1-2. Αὐτή ἡ πληροφορία γιά τή βασιλομήτορα, ἡ ὁποία φανερώνει καί τό σημαντικό ρόλο της στό Βασίλειο τοῦ Ἰούδα, πιθανῶς προϋπῆρχε σέ ἀρχειακό ὑλικό τῶν ἀνακτόρων, πού χρησιμοποίησε ὁ δευτερονομιστής γιά νά συγγράψει τήν ἱστορία του. H. Donner, «Art und Herkunft des Amtes der Königinmutter im Alten Testament», *Festschrift J. Friedrich,* Heidelberg 1959, 107. Στά ἀνάλογα εἰσαγωγικά στοιχεῖα γιά τούς βασιλεῖς τοῦ Βασιλείου τοῦ Ἰσραήλ, ἀπουσιάζει τό ὄνομα τῆς βασιλομήτορος (Α΄ Βασ. 15,25.33. Β΄ Βασ. 3,1. 13,1 κ.λ.π.).

καί Χουρριτῶν, πού μέσῳ τῶν Χανααναίων καί Ἰεβουσαίων πέρασαν στό Βασίλειο τοῦ Ἰούδα[11]. Εἶναι δύσκολο νά καθορίσουμε ἐπακριβῶς σέ ποιά φάση τῆς ζωῆς τῆς βασιλομήτορος τῆς ἀπενέμετο ὁ τίτλος. Ὁ J. Gray[12] ὑποθέτει ὅτι μέ τό θάνατο τῆς παλαιᾶς βασιλομήτορος τό ρόλο της ἔπαιρνε ἡ μητέρα τοῦ νόμιμου κληρονόμου. Ὁ G. Molin[13] ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ θέση τῆς βασιλομήτορος καταλαμβανόταν μόνο ὅταν ὁ γιός τῆς βασίλισσας εἶχε ἀνεβεῖ στό θρόνο καί ἀφοῦ εἶχε πεθάνει ἡ προηγούμενη gebira. Ἔτσι μπορεῖ νά ἐξηγηθεῖ γιατί δέν ἀναφέρονται οἱ μητέρες τῶν βασιλέων Ἰωράμ καί Ἄχαζ. Ἐάν οἱ μητέρες τους εἶχαν πεθάνει πρίν αὐτοί ἀνεβοῦν στό θρόνο, τότε καμμία γυναίκα δέ θά ἔπαιρνε τή θέση τῆς gebira καί οἱ σύζυγοί τους θά ἔπαιρναν αὐτό τό ἀξίωμα μόνο ὅταν ἀνέβαιναν στό θρόνο τά παιδιά τους[14]. Πιθανῶς ὁ τίτλος τῆς gebira ἦταν ἰσόβιος ἐάν κρίνουμε ἀπό τίς περιπτώσεις τῆς Βηρσαβεέ, Ἀνά καί Γοθολία.

Πρώτη βασιλομήτωρ μνημονεύεται ἡ Βηρσαβεέ, ἡ μητέρα τοῦ Σολομῶντα. Στό Α΄ Βασ. 2,19 ἀναφέρεται κάποια σκηνή κατά τήν ὁποία ὁ Σολομών, ὅταν ἡ μητέρα του παρουσιάστηκε μπροστά του, σηκώθηκε, τή χαιρέτησε καί ὑποκλίθηκε. Αὐτό δείχνει τήν ἰδιαίτερη τιμή πού ἀποδιδόταν στήν gebira, ἡ ὁποία καθόταν σέ θρόνο στά δεξιά τοῦ βασιλιᾶ[15]. Ἡ ἐπιρροή της δέ

11. G. Molin, «Die Stellung der Gebira im Staate Juda», *ThZ* 10/3 (1954), 173. W. Thiel, *Die soziale EntwicklungIsraels in vorstaatlicher Zeit,* Neukirchen Vluyn 1985², 55. Ἀντίθετα ὁ G.W. Ahlström, *Aspects of Syncretism in Israelite Religion,* Lund 1963, 75, ὁ ὁποῖος θεωρεῖ ὅτι σ' αὐτό τό γεωγραφικό τμῆμα δέν εἴχαμε μητριαρχία.

12. J.Gray *I & II Kings: A Commentary, OTL,* London 1970², 282.

13. G. Molin, *«Die Stellung...»,* 164.

14. Προξενεῖ ἐντύπωση ὅτι γιά τούς δύο αὐτούς βασιλεῖς ἀναφέρονται χαρακτηριστικά· *«ἐπορεύθησαν τήν ὁδό βασιλέων Ἰσραήλ»* (Β΄ Βασ. 8,18. 16,3). Θά μπορούσαμε νά ὑποθέσουμε ὅτι καί λόγω αὐτῆς τῆς συμπεριφορᾶς τους παραλείπεται τό ὄνομα τῆς μητέρας τους. Μ' αὐτόν τόν τρόπο ἔμμεσα ἀποδοκιμάζονται καί ἀπορρίπτονται.

15. Στήν περίπτωση αὐτή δέν ἔχουμε μόνο μία ἔκφραση προσωπικῆς ἐκτίμησης καί εὐγνωμοσύνης, ἀλλά καί πιθανῶς κάποιο στοιχεῖο τοῦ βασιλικοῦ τυπικοῦ.

σταματᾶ μόνο στό γιό της, ἀλλά ἐπεκτείνεται πολύ πέρα ἀπ' αὐτόν. Αὐτό φαίνεται καί ἀπό τό γεγονός ὅτι ὁ Ἀδωνίας, ὁ τέταρτος γιός τοῦ Δαυίδ, στράφηκε πρός αὐτήν γιά νά γίνει βασιλιάς. Πιό ἀποκαλυπτική εἶναι ἡ στάση τῆς Βηρσαβεέ στή συνωμοσία μέ τόν προφήτη Νάθαν, τόν ἱερέα Σαδώκ καί ἄλλους γιά τήν ἄνοδο τοῦ Σολομῶντα στό θρόνο τῆς Ἰερουσαλήμ (Α΄ Βασ. 1,8-46), πρᾶγμα πού φανερώνει τήν ἐνεργό συμμετοχή της στήν πολιτική ζωή τοῦ τόπου καί στή διαδοχή τῶν βασιλέων.

Ἡ ἑπόμενη βασιλομήτωρ γιά τήν ὁποία ἔχουμε οὐσιαστικές πληροφορίες εἶναι ἡ Ἀνά (Μααχά ΜΤ) [Α΄ Βασ. 15,9 ἑξ.], ἡ ὁποία ἐμφανίζεται κατά τή διάρκεια τῆς βασιλείας τοῦ Ἀβιοῦ, ἀλλά καί κατά τά πρῶτα χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ Ἀσᾶ (Α΄ Βασ. 15,2.10)[16]. Σύμφωνα μέ τό βιβλικό κείμενο ὁ Ἀσά ἀπομάκρυνε τή μητέρα του Ἀνά ἀπό τό ἀξίωμα τῆς gebira, γιατί λάτρευσε τή θεά Ἀσερά στήνοντας μάλιστα εἴδωλο πρός τιμή της[17]. Δέ γνωρίζουμε ἐάν μετεῖχε ἐνεργά στή λατρεία τῆς χαναανιτικῆς θεότητας Ἀσερά ὡς ἱέρεια ἤ μέ κάποια ἄλλη ἰδιότητα. Τό βέβαιο εἶναι ὅτι μέ τή στάση της ἐναντιώθηκε στόν Ἀσά καί παρενέβη ἐνοχλητικά στή θρησκευτική καί λατρευτική πολιτική τοῦ βασιλιᾶ. Ἡ περίπτωση τῆς Ἀνά καθιστᾶ σαφές ὅτι ὁ ὅρος gebira δέν ἀντιπροσωπεύει ἕναν εἰκονικό

16. Γι' αὐτή τήν ἀντίφαση ὑπάρχουν διάφορες ὑποθέσεις· ἤ ὅτι ὁ Ἀσά εἶναι ὁ ἀδελφός τοῦ Ἀβιοῦ καί ὄχι ὁ γιός του (E. Würthwein, *Die Bücher der Könige· 1 Kön. 1-16*, ATD 11,1, Göttingen 1985², 187), ἤ ὅτι ἡ Ἀνά εἶναι ἡ γιαγιά τοῦ Ἀσᾶ (D. Guthrie-J.A. Motyer, *Mose-Esther*, BKB I, Wuppertal 1980, 408). Ἐπίσης πρέπει νά λάβουμε ὑπόψη μας καί τήν πιθανότητα, ἡ μητέρα τοῦ Ἀβιοῦ καί ἡ σύζυγός του, δηλαδή ἡ μητέρα τοῦ Ἀσᾶ, νά εἶχαν τό ἴδιο ὄνομα ἤ ὁ Ἀσά νά ἦταν ἀνήλικος, ὅταν ἀνῆλθε στό θρόνο καί ἔτσι ἡ Ἀνά κυβέρνησε ὡς ἀντιβασιλέας.

17. Δημιουργεῖ ἐρωτηματικά ὁ τρόπος κατάργησης καί ἀφαίρεσης τοῦ τίτλου. Ὑπῆρχε ἕνα ἰδιαίτερο τελετουργικό καθαίρεσης καί ἀπό ποιά ἄτομα ἔγινε αὐτή; Μήπως γινόταν σέ κλειστό κύκλο στή βασιλική αὐλή ἤ δημόσια ἐνώπιον λαοῦ; Γιά τά ἐρωτηματικά αὐτά οἱ πηγές δέν ἀναφέρουν κάτι σχετικό.

τίτλο, ἀλλά ἕνα ἀξίωμα μέ δημόσιο χαρακτήρα, τό ὁποῖο χωρίς νά παραθεωρεῖ τό μόνιμο ρόλο τῆς φυσικῆς μητέρας, μπορεῖ ν' ἀφαιρεθεῖ ἀπό τή βασιλομήτορα, ὅταν κρίνεται ἀπαραίτητο ἀπό τίς περιστάσεις.

῾Η βασιλομήτωρ Γοθολία, κόρη τῆς ᾿Ιεζάβελ καί τοῦ ᾿Αχαάβ, δόθηκε ἀπό τούς γονεῖς της στόν ᾿Ιωράμ, βασιλιά τοῦ ᾿Ιούδα, στά πλαίσια πιθανόν μίας συμφωνίας μεταξύ Βορείου καί Νοτίου Βασιλείου (Β΄ Βασ. 8,18). Ποῦ μποροῦσε νά ὁδηγήσει ἡ κακή χρήση τῆς θέσης τῆς βασιλομήτορος, μᾶς δείχνει τό Β΄ Βασ. κεφ. 11, πού διηγεῖται λεπτομερῶς τίς ἐνέργειες τῆς Γοθολίας. ᾿Εδῶ οἱ πολιτικές πρωτοβουλίες τῆς βασιλομήτορος προχωροῦν πολύ, ἀφοῦ ἡ Γοθολία μετά τό θάνατο τοῦ γιοῦ της ᾿Οχοζία, τοῦ νόμιμου διαδόχου, ἀνέβηκε στό θρόνο τοῦ Βασιλείου τοῦ ᾿Ιούδα μέ τή βία, θανατώνοντας ὅλα τά μέλη τῆς δαβιδικῆς οἰκογένειας, ἐκτός ἀπό τόν ἀνήλικο γιό τοῦ ᾿Οχοζία ᾿Ιωάς καί κυβέρνησε γιά ἕξι χρόνια. Στό διάστημα αὐτό ἐνδιαφέρθηκε καί στήριξε τή λατρεία τοῦ Βάαλ καί τῆς ᾿Ασερά κάτω ἀπό τήν ἐπιρροή τῆς μητέρας της ᾿Ιεζάβελ.

Τό ἀξίωμα τῆς βασιλομήτορος ἴσχυε ὡς τό τέλος τῆς ἱστορίας τοῦ Βασιλείου τοῦ ᾿Ιούδα. Τό Β΄ Βασ. 24,12 ἀναφέρει ὅτι ὁ ᾿Ιωακίμ καί ἡ μητέρα του Νέσθα παραδόθηκαν στό βασιλιά τῆς Βαβυλώνας μετά τήν πτώση τῆς ᾿Ιερουσαλήμ. Λίγο πιό κάτω, στό στίχο 15, λέγεται ὅτι ὁ Ναβουχοδονόσορας Β΄ ἔσυρε στήν αἰχμαλωσία στή Βαβυλώνα τό βασιλιά ᾿Ιωακίμ καί τή μητέρα του. ᾿Από τούς στίχους αὐτούς προκύπτει ἡ σημασία τῆς βασιλομήτορος γιά τόν ᾿Ιούδα μέχρι τό τέλος τῆς μοναρχίας.

῾Η συχνή ἀναφορά τοῦ ὀνόματος τῆς βασιλομήτορος ἐπιτρέπει νά συμπεράνουμε ὅτι ἡ θέση της στήν κρατική ζωή ἦταν σημαντική. Παρά ταῦτα ὅμως γνωρίζουμε ἐλάχιστα γιά τά καθήκοντα, τά δικαιώματα καί τίς ὑποχρεώσεις, γιά τόν ἁπλούστατο λόγο ὅτι οἱ πηγές εἶναι φειδωλές σέ σχετικές πληροφορίες. ῾Η ἀρχική ὑπόθεση ὅτι ἡ βασιλομήτωρ ἦταν ἡ κεφαλή τοῦ βασιλικοῦ γυναικείου οἴκου[18], μπορεῖ νά ἴσχυε γιά κά-

18. G. Molin, «Die Stellung...», 165.

ποια χρονική περίοδο, ἀλλά δέ νομίζουμε ὅτι πρέπει νά μείνουμε μόνο σ' αὐτό. Ἡ βασιλομήτωρ θά πρέπει νά κατεῖχε μία ἐπίσημη θέση, ἴσως θεσμοθετημένη, πάνω ἀπό τήν ὁποία ὑπῆρχε μόνο ὁ βασιλιάς. Θά χαρακτηρίζαμε αὐτή τή θέση ὡς «κυρίας συμβούλου» σέ θέματα πού ἀφοροῦσαν κυρίως στή βασιλική διαδοχή ἀλλά καί σέ θέματα πολιτικο-κοινωνικά. Τή θέση της θά μποροῦσε νά χάσει μόνο κάτω ἀπό ὁρισμένες συνθῆκες, ὅπως π.χ. στήν περίπτωση τῆς Ἀνά[19].

Ἤδη ἀπό ἀρκετά νωρίς ἀπασχόλησε τούς ἐρευνητές ἡ πιθανή σχέση τῆς βασιλομήτορος μέ τή θρησκευτική καί λατρευτική ζωή τοῦ Ἰούδα. Πρῶτος ὁ G.W. Ahlström[20] συνέδεσε τό ἀξίωμα τῆς βασιλομήτορος μέ τη λατρεία τῆς θεᾶς Ἀσερά καί ὑποστήριξε τήν ἄποψη ὅτι ἡ βασιλομήτωρ καί ὄχι κάποια ἱέρεια ἤ ἡ βασίλισσα εἶχε τό ρόλο τῆς νύφης στόν ἱερό γάμο[21].

19. Πρβλ. N.-E.A. Andreasen, «The Role of the Queen Mother in Israelite Society», *CB 45* (1983), 180. Βλ. ἐπίσης Ihromi, «Die Königinmutter und der 'Amm ha'arez im Reich Juda» *VT* 24 (1974), 425. Ἀντίθετα ὁ Z. Ben-Barak, «The Status and Right of the Gĕbîrâ», *JBL* 110 (1991), 23-34, ὁ ὁποῖος θεωρεῖ ὅτι ἡ gebira δέν ἦταν ἐπίσημη λειτουργός στόν Ἰούδα μέ προνόμια καί δικαιώματα πού ἀπέρρεαν ἀπό μία θεσμοθετημένη θέση. Ἁπλά μερικές ἀπό τίς gebiroth ἀπέκτησαν εὐκαιριακά κύρος καί ἐπιρροή κατά τή διάρκεια τῆς βασιλείας τῶν γιῶν τους καί αὐτό ἐπετεύχθηκε ἀπό ἐκεῖνες πού ἦταν φιλόδοξες, αὐταρχικές καί μέ ἰσχυρή προσωπικότητα. Χρησιμοποίησαν τή δύναμή τους γιά νά ἀνεβάσουν στό θρόνο αὐτούς πού ἤθελαν. Σ' αὐτές τίς περιπτώσεις δέν ὑπάρχει ἐπίσημος ρόλος τῆς gebira στή διαδοχή τοῦ θρόνου.

20.G. W. Ahlström, *Aspects...*, 69.

21. Ὁ ἱερός γάμος ἦταν τό ἀποκορύφωμα μίας γιορτῆς σύμφωνα μέ τήν ὁποία ὁ ἱερέας ζευγάρωνε μέ τή θεά ἤ μέ τήν ἱέρεια, ἡ ἱέρεια μ' ἕνα πιστό ἤ ὁ ἱερέας μέ μία πιστή. Μέσῳ αὐτῆς τῆς τελετουργίας ἐξασφαλιζόταν ἡ γονιμότητα τῆς γῆς, τῶν ζώων καί τῶν γυναικῶν. Ἦταν μία ἀναπαράσταση ἀπό τούς ἀνθρώπους του γάμου (ἕνωσης) τοῦ θεοῦ καί τῆς θεᾶς καί ἐξασφάλιζε τήν εὐφορία τῆς γῆς, τήν εὐτεκνία τῶν γυναικῶν καί τή γονιμότητα τῶν ζώων. Πρβλ. Ἀ. Λεντάκη, *Ἱερά Πορνεία*, Ἀθήνα, 1990², 296. W. Burkert, *Ἀρχαία Ἑλληνική Θρησκεία. Ἀρχαϊκή καί Κλασσική Ἐποχή* (Μετάφρ. Ν.Π. Μπεζαντάκος - Ἀ. Ἀβαγιανοῦ), Ἀθήνα 1993, 240 ἑξ.

Μέσα ἀπό τό τελετουργικό αὐτῆς τῆς τελετῆς ἡ βασίλισσα συνελάμβανε καί ἀργότερα γεννοῦσε τό βασιλικό κληρονόμο. Μέ τή γέννηση τοῦ γιοῦ της, τοῦ μελλοντικοῦ βασιλιᾶ καί τή μετέπειτα ἐνθρόνισή του, ἡ βασίλισσα ἀποκτοῦσε τή θέση τῆς gebira, ἀκριβῶς ὅπως ἡ οὐράνια θεά γινόταν ἡ μητέρα τῶν θεῶν στήν Οὐγαρίτ. Στό λατρευτικό τυπικό τοῦ ἱεροῦ γάμου ἡ βασιλομήτωρ ἦταν ἡ ἐπίγεια ἐκπρόσωπος τῆς Ἀσερά. Ἔτσι κατά τόν ἴδιο ἐρευνητή, ἡ βασιλομήτωρ Ἀνά ἐνδιαφερόταν γιά τήν ἐξάπλωση τῆς λατρείας τῆς Ἀσερά, μετεῖχε στίς λατρευτικές πράξεις πρός τιμή της καί γενικά φρόντιζε γιά τήν παγίωση τῆς θέσης τῆς Ἀσερά στή λατρεία τῆς Ἰερουσαλήμ[22].

Στήν ἴδια κατεύθυνση κινήθηκε καί ὁ S. Terrien[23], ὁ ὁποῖος ἐξέφρασε τή γνώμη ὅτι ἡ βασιλομήτωρ ἀποτελοῦσε ἕνα παράγοντα πού ἔπαιξε κάποιο ρόλο «στή μυστικιστική ἤ ἱερή ἄποψη τῆς ἀρχῆς τῆς μοναρχικῆς διαδοχῆς». Παραπλήσια εἶναι καί ἡ ἄποψη τῆς S. Ackerman[24], σύμφωνα μέ τήν ὁποία ὁ ἐπίσημος ρόλος τῆς βασιλομήτορος εἶναι στενά δεμένος μέ τήν πίστη ὅτι αὐτή ἀντιπροσώπευε τή θεά Ἀσερά μέσα στή μοναρχία. Πιό συγκεκριμένα ὑποστήριξε ὅτι τό κυρίαρχο στοιχεῖο στή βασιλική ἰδεολογία τοῦ Ἰούδα[25] εἶναι ὅτι ὁ Γιαχβέ (πατέρας) υἱοθετεῖ τό βασιλιά (γιό)[26] καί ἑπομένως εἶναι πιθανό ἡ υἱοθετοῦσα μητέρα τοῦ βασιλιᾶ νά κατανοεῖται ὡς ἡ Ἀσερά, ἐφ' ὅσον τήν Ἀσερά πολλοί τήν ἔβλεπαν τόσο στήν κρατική ὅσο καί στή λαϊκή θρησκεία σάν τή σύντροφο καί τό σύμβουλο τοῦ Γιαχβέ. Μία τέτοια θεϊκή νομιμοποίηση θά ἐπέτρεπε στή βασιλομήτορα νά λειτουργήσει ὡς ἡ δεύτερη μετά τό βασι-

22. Ἀντίθετα οἱ R.M. Zorn, *The Pre-josianic..., 54,* ὁ ὁποῖος ἀντικρούει ἀναλυτικά τήν παραπάνω θεωρία καί N.-E.A. Andreasen, *«The Role...»*, 180.

23. S. Terrien, «The Omphalos Myth and Hebrew Religion», *VT* 20 (1970), 330.

24. S. Ackerman, «The Queen Mother and the Cult in Ancient Israel», *JBL* 112/3 (1993), 385-401.

25. Γιά τό θέμα αὐτό βλ. A. Alt, «Das Königtum in der Reichen Israel und Juda», *VT* 1 (1951), 2-22.

26. Βλ. Ψαλμ. 89, 27-28.

λιά πιό ἰσχυρή μορφή στή βασιλική αὐλή. Ἐπίσης ὡς ἡ ἐπίγεια «ἀντιπρόσωπος» τῆς Ἀσερά θά μποροῦσε νά νομιμοποιεῖ τό γιό-βασιλιᾶ, ὥστε νά εἶναι αὐτός ὁ υἱοθετημένος γιός τοῦ Γιαχβέ. Ἔτσι εἶχε τό δικαίωμα νά καθορίζει τή διαδοχή στή δαβιδική δυναστεία καί νά ἐπεμβαίνει ὅπου αὐτή ἔκρινε. Συνεπῶς, εἶναι δύσκολο νά διακρίνουμε τόν πολιτικό ρόλο τῆς βασιλομήτορος ἀπό τή λατρευτική πράξη, πού σχετίζεται μέ τήν Ἀσερά[27].

Συνοψίζοντας μποροῦμε νά καταλήξουμε στά παρακάτω συμπεράσματα γιά τή μητέρα τοῦ βασιλιᾶ.

Ὁ θεσμός τῆς βασιλομήτορος προῆλθε πιθανῶς ἀπό τούς Χετταίους καί μέσῳ τῶν βασιλικῶν παραδόσεων τῶν Χαναναίων καί ἰδιαίτερα τῶν Ἰεβουσαίων, πέρασε στόν ἀρχαῖο Ἰσραήλ.

Στό Βόρειο Βασίλειο (Ἰσραήλ) δέ θά πρέπει νά ὑπῆρχε τό ἀξίωμα τῆς βασιλομήτορος, ἴσως γιατί ἀπουσίαζε ἡ ἀπρόσκοπτη καί συνεχής διαδοχή τῶν βασιλέων. Ἡ μοναδική περίπτωση τῆς Ἰεζάβελ ἀποτελεῖ ἐξαίρεση καί δέ σχετίζεται μέ ἕνα θεσμοθετημένο ἀξίωμα. Ἡ θέση δημιουργήθηκε μᾶλλον ἀπό τήν ἴδια, κατά τά πρότυπα τοῦ Βασιλείου τοῦ Ἰούδα, γιά προσωπικούς στόχους καί φιλοδοξίες.

Στό Νότιο Βασίλειο (Ἰούδα) ἡ βασιλομήτωρ κατέχει ἐπίσημη θέση καί τό ἀξίωμά της σχετίζεται ἄμεσα μέ τή δαβιδική βασιλική δυναστεία. Φροντίζει κυρίως γιά τήν ὁμαλή διαδοχή τῶν βασιλέων. Ἔχει τό ρόλο τοῦ συμβούλου τοῦ βασιλιᾶ μέ ἁρμοδιότητες πολιτικο-κοινωνικές, ἐθιμοτυπίας τῆς αὐλῆς, καθώς καί θεμάτων σχετιζομένων μέ τή δυναστεία.

Ὡς πρός τήν ἀνάμιξη τέλος τῆς βασιλομήτορος στή θρησκευτική καί λατρευτική ζωή τοῦ Ἰούδα πρέπει νά τηρήσουμε ἐπιφυλακτική στάση. Ἡ ταύτισή της μέ τή θεά Ἀσερά καί ὁ ρόλος της στήν ἑδραίωση καί ἐξάπλωση τῆς λατρείας τῆς θεό-

27. Πρβλ. S. Ackerman, «The ueen Mother...», 399 ἑξ. Βλ. ἐπίσης Μ. Κωνσταντίνου, «Ἡ Ἀσερά τοῦ Γιαχβέ. Μία ἄγνωστη ὄψη τῆς ἰσραηλιτικῆς λαϊκῆς θρησκείας», *ΔΙΑΚΟΝΙΑ. Ἀφιέρωμα στή μνήμη Β. Στογιάννου*, Θεσσαλονίκη 1988, 157-185.

τητας δέν ἐξάγεται σαφῶς ἀπό τό βιβλικό κείμενο. Ὑπάρχουν βέβαια ἐνδείξεις οἱ ὁποῖες ὅμως δέ μᾶς ἐπιτρέπουν νά συμπεράνουμε μέ βεβαιότητα κάτι τέτοιο. Ἄλλωστε ὁ χῶρος τόν ὁποῖο ἐξετάζουμε εἶναι κατ' ἐξοχήν ἀνδροκρατούμενος, μέ δομές πού δύσκολα θά ἐπέτρεπαν ἐξίσωση τῶν δύο φύλων, ἰδίως στόν τομέα τῆς λατρείας.

Μ.Γ. Βαρβούνη
Λέκτορος Λαογραφίας Δημοκριτείου Παν/μίου Θράκης

Συμβολή στή μελέτη τῶν θρησκευτικῶν παραδόσεων τῆς Χίου καί τῶν Ψαρῶν

Οἱ παραδόσεις πού παρατίθενται καί σχολιάζονται στή συνέχεια προέρχονται ἀπό παλαιότερες ἐπιτόπιες ἔρευνες στή Χίο[1], κατά τή δεκαετία τοῦ '50. 'Ανήκουν στήν κατηγορία τῶν λεγομένων θρησκευτικῶν παραδόσεων[2], οἱ ὁποῖες σχετίζονται μέ τήν παραδοσιακή θρησκευτική συμπεριφορά τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, καθώς ἀναφέρονται σέ ζητήματα εὑρέσεως εἰκόνων, οἰκοδομήσεως ναῶν, θαυμάτων, ὁραμάτων κ.λπ. 'Ενδιαφέρουν λοιπόν τόσο τή λαογραφική ὅσο καί τή θεολογική ἐπιστήμη, ἀφοῦ μαρτυροῦν καί γιά τή λαϊκή ἀποδοχή τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος, τήν παραδοσιακή δηλαδή λαϊκή εὐσέβεια, πού χαρακτηρίζει τόν ἑλληνικό λαό καί τίς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς του.

Παρατίθενται πρῶτα ἀριθμημένα τά κείμενα τῶν παραδόσεων αὐτῶν καί ἀκολουθοῦν σύντομα σχόλια, μέ στόχο τήν κατανόηση καί τήν ἔνταξή τους στό σύνολο τῶν ἑλληνικῶν θρησκευτικῶν παραδόσεων:

1. Μερική καί ἐξαιρετικά χρήσιμη ἐπισκόπηση τῆς λαογραφικῆς ἔρευνας γιά τό νησί ἔχει δημοσιεύσει ἡ Δ. Δαμιανοῦ, *Παραμύθια τῆς Χίου*. Χίος 1994, σ. 9-21, μέ βιβλιογραφικές παραπομπές.

2. Γιά τόν σχετικό θεωρητικό προβληματισμό βλ. Μ.Γ.Βαρβούνης, «Συμβολή στή μελέτη τῶν βοιωτικῶν ἁγιολογικῶν παραδόσεων», *Ἐμβόλιμον* 13 1(992), σ. 35-37, ὅπου καί ἡ προγενέστερη βιβλιογραφία.

1

Όταν κάποιος χωρικός ἐκ τοῦ χωρίου μου ἐπῆρε πέτρες ἀπό χαλασμένον ναόν, γιά νά τίς κτίσει στό σπίτι πού ἔκτιζε ἔπαθε· καί ὁ κόσμος ἔλεγεν ἤ μᾶλλον ἐπίστευεν, ὅτι ἐτιμωρήθη ἀπό τόν ἅγιον.

[ΚΛ, χφ. 2076, σ. 160 (Λ. Καλησπέρης, Κάμπος Χίου, 1952)]

2

Ὁ πατέρας μου ἔφυγε γιά ταξίδι κι ἄφησε τή μητέρα μου ἔγκυο. Στό ταξίδι του κάποιο βράδυ πού κοιμόταν εἶδε στόν ὕπνο του κάποιον πού τοῦ εἶπε νά 'ρθεῖς νά μέ ξεθάψεις, εὑρίσκομαι θαμμένος στήν κορυφή τοῦ βουνοῦ πού εὑρίσκεται ἀπέναντι στό μοναστήρι, μόλις ἀνέβεις θά ἰδεῖς νά ξεπετιέται ἕνας λαγός. Ἐκεῖ θά σκάψεις καί θά μέ βρεῖς. Τό γυιό δέ πού θά γεννήσει ἡ γυναῖκα σου θά τόν βγάλεις Ἠλία. Τό εἶδε τρεῖς φορές, συνέχεια. Γύρισε ἀπό τό ταξίδι του, ξεμπάρκαρε, ἦρθε στά Ψαρά καί πῆγε κατ' εὐθεῖαν ἐκεῖ πού τοῦ εἶπε ὁ ἄγνωστος στόν ὕπνο του. Πράγματι, μόλις ἀνέβηκε τό βουνό εἶδε νά ξεπετιέται ἕνας λαγός, ἔσκαψε βρῆκε τήν εἰκόνα ἔχτισε τήν ἐκκλησία καί τό γυιό πού γέννησε ἡ γυναῖκα του τόν ἔβγαλε Ἠλία.

[ΚΛ, χφ. 2075, σ. 69 (Δ.Γ. Σπανός, Π. Ψαρά Χίου, 1952)]

3

Γιά τήν ἁγία Μαρκέλλα, ἐξοχική ἐκκλησία κοντά στή θάλασσα, λέγουν ὅτι πρίν τήν κτίσουν ἔβλεπον κάθε βράδυ ἕνα φῶς καί πῆγαν εἰς τό μέρος αὐτό ἔσκαψαν καί βρῆκαν τήν εἰκόνα τῆς ἁγίας καί ἔκτισαν τήν ἐκκλησία.

[ΚΛ, χφ. 2075, σ. 69 (Δ.Γ. Σπανός, Π. Ψαρά Χίου, 1952)]

4

Ὅταν παντρεύτηκα τό 1900 μοῦ ἔλεγεν ἡ πεθερά μου ὅτι ἡ μανή της Κοκώνα Τσουκάλαινα εἶδε στό ὄνειρό της μιά γυναίκα καί τῆς εἶπε: Ἐκεῖ πού εἶναι τό ἀστυφιδάκι σκάψετε καί θά μ' εὕρετε (τό ἀστυφιδάκι ἦτο στό μέρος πού εἶναι κτισμένη σήμερα ἡ ἐκκλησία).

Τό ὄνειρο αὐτό τό εἶδε πολλές φορές ἀλλά δέν ἔλεγε σέ κανένα τίποτα γιά νά μή νομίσουν ὅτι τό λέγει γιά κερδοσκο-

πία. Παρακαλοῦσε δέ τήν Παναγία νά ὀνειρεύσει ἄλλον ἄνθρωπο. Εἶδε λοιπόν τό ἴδιο ὄνειρο μιά γυναίκα ἀπό τόν ἅγιο Μᾶρκο ἡ Κλήτσαινα καί μάλιστα τῆς εἶπε ὅτι τῆς Κοκώνας τῆς Τσουκάλαινας ἡ κόρη εἶναι ἔγκυος καί θά κάμει κορίτσι. Πές του νά τό βαπτίσουν καί νά τό ὀνομάσουν Μαρίνα.

Ἡ Κλήτσαινα, ρωτώντας ἔφθασε στό σπίτι τῆς Τσουκάλαινας καί τούς εἶπε τό ὄνειρο. Πῆγαν τότε καί ἔσκαψαν στό ἀστυφιδάκι καί εὑρῆκαν ἕνα εἰκονισματάκι. Ἔκτισαν κατόπιν στό μέρος ἐκεῖνο τήν Ἁγία Μαρίνα καί τό εἰκονισματάκι τό ἔβαλαν στά θεμέλια τῆς ἐκκλησίας.

[ΚΛ, χφ. 2074, σ. 79-80 (Λεων. Καρούσης, Βροντάδες, 1953)]

5

Ὅταν ἐσκέπτοντο νά κτίσουν ἐκκλησίαν, ἐπειδή ἡ ὑπάρχουσα εἶχε φθείρει, ὠνειρεύθησαν λέγει δυό κάτοικοι, ὅτι τάχα δέν ἤθελεν ὁ Ἅγιος νά μεταφερθεῖ ὁ ναός του εἰς ἄλλην θέσιν, καί δέν ἄφησαν τούς κατοίκους νά κτισθεῖ ὁ ναός εἰς ἄλλην θέσιν καί ἐπεσκευάσθη.

[ΚΛ, χφ. 2076, σ. 159 (Λουκᾶς Καλησπέρης, Κάμπος, 1952)]

6

Ἐπίσης λέγεται ὅτι ἡ νέα Μονή ἐκτίσθη μέ ὄνειρον. Εἰς τήν θέσιν της ὑπῆρχε πάλαι ἕνα μοναστήρι. Κατόπιν μιᾶς μεγάλης πυρκαϊᾶς κατεστράφη ὁλόκληρος ἡ περιοχή ἐκείνη καί μαζί της καί τό μοναστήρι. Τρεῖς ἐκ τῶν καλογήρων του δέν ἤξεραν πού νά μείνουν κι ἔμειναν προσωρινῶς σέ μιά σπηλιά. Ὁ ἕνας ἐξ αὐτῶν ὠνειρεύτηκε πώς σέ κάποια θέση τῆς καμένης περιοχῆς τοῦ δάσους ἐκείνου εἶχε ἀπομείνει ἄθικτος μιά μυρσίνη καί ἐντός αὐτῆς εὑρίσκετο μιά εἰκόνα ἡ ὁποίας τούς ἐκάλει νά πᾶνε νά τήν εὕρουν. Μετά ἀπό πολλάς ὀχλήσεις καθ' ὕπνον ἐπῆγαν καί τήν βρῆκαν. Ἐσκέφθησαν νά τήν μεταφέρουν εἰς τό μέρος ὅπου ἔμενον οἱ καλόγηροι καί σιγά-σιγά νά κτίσουν ναόν καί νά γίνει μοναστήρι. Καθ' ὕπνον ὅμως εἶδαν, ὅτι ἡ εἰκόνα δέν ἤθελε νά μετακινηθεῖ ἀπ' ἐκεῖ ὅπου εἶχεν εὑρεθεῖ ὑπ' αὐτῶν, ἀλλ' ἤθελε νά ἀναγερθεῖ ναός εἰς τόν τόπον ὅπου εὑρέθη. Εὑρέθησαν λοιπόν εἰς ἀμηχανίαν τί θά ἔπρεπε νά κάμουν γιά νά ἐξευρεθεῖ τό χρηματικόν ποσόν πού θά ἐχρειά-

ζετο διά τήν ἀνέγερσιν τοῦ ναοῦ. Καθ' ὕπνον, πάλιν ὁ ἴδιος καλόγηρος ἤκουσε τήν εἰκόνα νά τοῦ λέγει ὅτι κάποιος Βυζαντινός αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ὀνομαζόμενος εὑρίσκετο ἐν ἐξορίᾳ καί ὅτι αὐτός μετά ἕν ἔτος θά ἐπανήρχετο εἰς τόν θρόνον του. Παρεκίνησε λοιπόν τούς μοναχούς νά ἐπισκεφθοῦν τόν ἐξόριστον αὐτοκράτορα καί νά τοῦ ἀναγγείλουν τήν εὐχάριστον αὐτήν προφητείαν. Ηὐχαριστήθη ἀπό τήν εἴδησιν αὐτήν καί τούς εἶπε τί θά ἤθελαν, ἄν ἐπαλήθευεν ἡ προφητεία. Αὐτοί τοῦ εἶπαν ὅτι ἐπεθύμουν νά ἀνεγερθεῖ ναός ἐκεῖ ὅπου εὑρέθη ἡ εἰκόνα, σύμφωνα μέ τήν ἐπιθυμίαν της. Ἔβγαλε τόν δακτύλιόν του καί τόν ἔδωσεν εἰς τούς μοναχούς. Μετά ἕν ἔτος ἐπηλήθευσεν ἡ προφητεία καί οἱ μοναχοί ἐπεσκέφθησαν τόν αὐτοκράτορα καί τοῦ ὑπενθύμισαν τήν ὑπόσχεσίν του. Πράγματι ὁ Αὐτοκράτωρ κατόπιν τῆς ἐπιδείξεως τοῦ δακτυλίου του, ἐνεθυμήθη τήν ὑπόσχεσίν του καί διέταξε τήν ἀνέγερσιν τοῦ ναοῦ, δαπάναις τοῦ Κράτους καί τήν ὀνομασίαν του «Νέα Μονή».

[ΚΛ, χφ. 2076, σ. 159-160 (Λουκᾶς Καλησπέρης, Κάμπος, 1952)]

Οἱ παραδόσεις τῆς Χίου καί τῶν Ψαρῶν πού παρατίθενται παραπάνω ἀφοροῦν, κυρίως, θαύματα γιά εὑρέσεις εἰκόνων ἤ λειψάνων καί οἰκοδόμηση ναῶν. Σύμφωνα μέ ἕνα διηγηματικό θέμα πού γνωρίζει μεγάλη διάδοση στίς ἑλληνικές παραδόσεις, ὁ ἴδιος ὁ ἅγιος μέ ὅραμα ἤ μέ ὑπερφυσικῆς προελεύσεως φῶς ὑποδεικνύει τόν τόπο ὅπου εἶναι θαμμένο τό λείψανο ἤ ἡ εἰκόνα του. Συχνά μάλιστα τό ὅραμα ἤ τό σημεῖο πρέπει νά ἐπαναληφθεῖ ὥστε τήν τρίτη, κατά κανόνα, φορά ὁ πιστός νά ξεπεράσει τίς ἀμφιβολίες του καί νά προχωρήσει στήν ἀνακάλυψη καί ἀποκατάσταση τῶν λειψάνων ἤ τῶν θαυματουργῶν εἰκονισμάτων[3].

Οἱ σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου μέ τό θεῖο χαρακτηρίζονται ἀπό μιά αὐστηρή ἀνταποδοτικότητα[4], σύμφωνα μέ τήν ὁποία ὁ ἄν-

3. Γιά τά μοτίβα αὐτά βλ. Μ.Γ.Βαρβούνης, «Σαμιακή ἁγιολογική παράδοση», *Βυζαντινός Δόμος* 4(1990), σ. 65 κ.ἑ.

4. Πρβλ. Μηνᾶς Ἀλ. Ἀλεξιάδης, «Do ut des», *Δωδώνη* 16:1 (1987), σ. 253-265, μέ λαογραφικά παραδείγματα.

θρωπος πού θά χρησιμοποιήσει κρυφά οἰκοδομικά ὑλικά ἀπό ἐρειπωμένο ναό τιμωρεῖται, ἐνῶ ἐκεῖνος πού θά ἀποκαλύψει τά ἱερά ἀντικείμενα, ὑπακούοντας στήν ἐπιταγή τοῦ ἁγίου, ἐπιβραβεύεται. Παρόμοια στοιχεῖα ἀπαντοῦν βεβαίως καί σέ παραδόσεις ἄλλων εὐρωπαϊκῶν λαῶν, σύμφωνα μέ τίς ὁποῖες ὑπερφυσικῆς προελεύσεως βέλος ὑποδεικνύει τόν τόπο ὅπου θά χτιστοῦν ναοί (StTh D 1314.1.4)[4] ἤ ἄνδρας πού κινδυνεύει ὑπόσχεται νά οἰκοδομήσει ναό, ἄν σωθεῖ ἀπό τό ναυάγιο μέ τό ὁποῖο ἀπειλεῖται (StTh M266).

Ἡ ὑπόδειξη τῆς εὑρέσεως λειψάνων ἤ εἰκονισμάτων συνδέεται στενά μέ τήν ἐπιθυμία τοῦ ἁγίου νά χτιστεῖ, ἤ νά συνεχίσει νά ὑπάρχει ἐπισκευαζόμενος, ὁ ναός του σέ συγκεκριμένη τοποθεσία[6], συνήθως ἐκεῖ ὅπου θαυματουργικά βρέθηκαν τά λείψανα ἤ ἡ εἰκόνα του. Ἡ στενή αὐτή σχέση τῆς τιμῆς πρός ἕναν ἅγιο μέ συγκεκριμένο τόπο, πού παραλλαγμένη ἀπαντᾶ καί σέ ἀντίστοιχα ἰρλανδικά παραμύθια γιά θαυματουργικές μετακινήσεις ναῶν (AaTh 1325B)[7] σχετίζεται μέ μιά πάγια θέση τῶν ἑλληνικῶν καί εὐρωπαϊκῶν θρησκευτικῶν παραδόσεων, σύμφωνα μέ τήν ὁποία τό θέλημα καί ἡ θαυματουργική δύναμη ἑνός ἁγίου ἐκδηλώνονται μέ βάση τά λείψανα ἤ τά θαυματουργά του εἰκονίσματα[8] καί σέ στενή σχέση πρός τό ναό του· ὁ ναός πάλι αὐτός συνήθως βρίσκεται στόν τόπο ὅπου τά λείψανα

5. Οἱ παραπομπές κατά τόν διεθνή κατάλογο τοῦ Stith Thompson, *Motif-Index of Flok Literature* 1-6. Copenhagen 1955-1958 (στό ἑξῆς StTh).

6. Ἀνάλογες πληροφορίες ἀπαντοῦν καί σέ βυζαντινές πηγές, βλ. M.G. Varvounis, «Notes on a byzantine folk tradition» *Ἐπετηρίς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* (ὑπό δημοσίευση), ὅπου καί ἡ σχετική βιβλιογραφία.

7. Κατά τόν διεθνή κατάλογο τῶν Antti Aarne-Stith Thompson, *The types of the Folktale, classification and bibliography* (FFC, Nr. 184). Helsinki 1961.

8. Πρβλ. L.Kretzenbacher, «Kulturbedingungen und Funktionen der mittelalterlichen Legende», *Ethnologia Europaea* 9:1 (1976), σ. 57-58 καί Στ. Ἤμελλος, «Εἰκόνες ἁγίων δεσμευόμεναι», *Ἐπετηρίς Κέντρου Ἐρευνης Ἑλληνικῆς Λαογραφίας* 24 (1975-76), σ. 60-64.

ἤ τό εἰκόνισμα βρέθηκαν, καί ὁ ἅγιος ἐπιθυμεῖ νά παραμείνουν ἐκεῖ, ὥστε νά ὑπενθυμίζουν στούς ἀνθρώπους τή δόξα τοῦ Θεοῦ καί τή θαυματουργική του δύναμη.

Ἰδιαίτερη σημασία ἔχει γιά τίς παραδόσεις πού ἐξετάζουμε, ἡ ἀναφορά τῆς ἁγίας Μαρκέλλας[9], πού εἶναι τοπική ἁγία τῆς Χίου, μέ ἐξάπλωση ὅμως τῆς τιμῆς της καί σέ ἄλλα νησιά τοῦ Αἰγαίου[10] ἤ ἀκόμη καί στόν ἠπειρωτικό ἑλληνικό χῶρο· στη συγκεκριμένη περίπτωση μεταπλάθεται ἡ γνωστή παράδοση γιά τό ὑπερφυσικῆς προελεύσεως φῶς πού ὑποδεικνύει κρυμμένα ἅγια λείψανα ἤ εἰκονίσματα καί προσαρμόζεται στό σύνολο τῶν διηγήσεων πού ἀφοροῦν τήν ἁγία. Τό ἴδιο μπορεῖ νά παρατηρηθεῖ καί γιά τήν παράδοση πού ἀναφέρεται στή Νέα Μονή Χίου, ὅπου ἀναπαράγονται οἱ διηγήσεις γιά τή θαυματουργική εὕρεση τοῦ εἰκονίσματος καί τή θαυματουργική ἐπίσης ἐξασφάλιση αὐτοκρατορικῆς ἐνίσχυσης· στή διήγηση μάλιστα αὐτή συμφύρονται οἱ παραδόσεις γιά τήν ἀναγνώριση μέσω δαχτυλιδιοῦ (StTh H61.3) καί τά παραμύθια γιά τόν βασιλιά πού ὑποβάλλει ἐρωτήσεις σέ ἕναν μοναχό (AaTh 922), μέσω τῶν ὁποίων πληροφορεῖται διάφορα στοιχεῖα πού τόν ἐνδιαφέρουν γιά τό μέλλον του καί τό μέλλον τοῦ κράτους του.

Οἱ θρησκευτικές παραδόσεις τῆς Χίου καί τῶν Ψαρῶν πού ἐξετάζονται ἐδῶ, ὡς ἀντιπροσωπευτικό δεῖγμα τοῦ συνόλου τῶν θρησκευτικῶν παραδόσεων τοῦ νησιοῦ, προσδιορίζουν, ἀπό μία πλευρά, τή σχέση τῶν φορέων τους μέ τό θεῖο. Ἡ ψυχολογική ἀμεσότητά τους ἀπηχεῖ τήν ἀμεσότητα τῆς ἐπαφῆς ἀνθρώπινου καί θεϊκοῦ παράγοντα σέ μιά παραδοσιακή κοινωνία, ὅπου, στά πλαίσια τῆς λαϊκῆς παραδοσιακῆς θρησκευτικότητας, ὁ ἄνθρωπος ἐπικοινωνεῖ καθημερινά σχεδόν μέ τό θεῖον. Ἡ ἐπι-

9. Σχετικά βλ. Ph. P. Argenti-H.J.Rose, *The folklore of Chios* 2. Cambridge 1949, σ. 820-822 καί P.G.Brewster, «The legend of St. Marcella virgin martyr», *Western Folklore* 16:3 (1957), σ. 179-182, μέ ἀναφορές στά ἁγιολογικά κείμενα τῆς ἁγίας.

10. Μ.Γ. Βαρβούνης, *Λαϊκή λατρεία καί θρησκευτική συμπεριφορά τῶν κατοίκων τῆς Σάμου*. Ἀθήνα 1992 (διδακτορική διατριβή), σ. 227.

κοινωνία αὐτή πραγματοποιεῖται μέσω τῶν ὁραμάτων[11] καί τῶν θαυμάτων, συνήθως προκαλεῖται ἀπό τούς ἁγίους καί βρίσκει πρόθυμη ἀνταπόκριση στούς ἀνθρώπους πού ἐκτελοῦν τίς θεϊκές ἐντολές καί χτίζουν ναούς μεταφέροντας τήν ἐπικοινωνία τους αὐτή στό λατρευτικό ἐπίπεδο. Ἔτσι, τό ἐπικοινωνιακό γεγονός μετασχηματίζεται σέ λατρευτική πρακτική, πού ἐντάσσεται στά πλαίσια τῆς λαϊκῆς ἀποδοχῆς τῆς ὀρθόδοξης παράδοσης, ἡ ὁποία, μέ τή σειρά της προσδιορίζει καί καθορίζει τή θρησκευτική συμπεριφορά τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ἐντασσόμενες στό πλαίσιο αὐτό, οἱ θρησκευτικές παραδόσεις τῆς Χίου πού ἐξετάζονται ἐδῶ, ἀποτελοῦν κομβικά σημεῖα γιά τήν κατανόηση καί τή μελέτη τῆς παραδοσιακῆς λαϊκῆς εὐσέβειας τῶν κατοίκων τοῦ νησιοῦ καί, φυσικά, συνιστοῦν τόν ἀντίποδα τῶν παραδόσεων γιά τόν δαιμονικό κόσμο, πού εἶναι ἐπίσης πολλές καί περιβάλλουν τή ζωή μιᾶς παραδοσιακῆς ἑλληνικῆς κοινότητας. Ἡ θαυματουργική δράση ἑνός ἁγίου καθαγιάζει τόν χῶρο καί προστατεύει τούς ἀνθρώπους ἐξουδετερώνοντας τή δράση τῶν δαιμονικῶν ὄντων. Μέ τόν τρόπο αὐτό τό θεῖον, κατά τήν παραδοσιακή πάντοτε σκέψη, παρεμβαίνει στόν χῶρο (ναϊκά οἰκοδομήματα) καί τόν χρόνο μιᾶς παραδοσιακῆς κοινότητας, στούς δύο δηλαδή παράγοντες πού προσδιορίζουν τήν ἴδια τήν ἔννοια τῆς παράδοσης[12].

Ζῶντας σ' ἕναν τέτοιο καθαγιασμένο χῶρο, καί στά πλαίσια ἑνός ἐξαγιασμένου χρόνου, ὁ λαϊκός ἄνθρωπος ἀντιμετωπίζει τό θρησκευτικό βίωμα ὡς ἀναπόσπαστο συστατικό στοιχεῖο τῆς καθημερινῆς του ζωῆς, τήν ὁποία προσαρμόζει πάνω στά δεδομένα τῆς θρησκείας. Αὐτός εἶναι, πιστεύω, ὁ λόγος γιά τόν ὁποῖο ἡ παραδοσιακή θρησκευτική συμπεριφορά, συνδυασμένη μέ τήν πιό σταθερή ἐμμονή στήν ὀρθόδοξη λατρευτική παράδοση, προσδιορίζει κάθε πτυχή τῆς καθημερινῆς ζωῆς τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, τοποθετώντας τήν ἰδιαίτερη σφραγίδα της στά δεδομένα, τίς νοοτροπίες καί τίς συμπεριφορές πού ἐξετάζει ἡ ἐπιστήμη τῆς λαογραφίας.

11. Γιά τό θέμα τοῦ ὁράματος βλ. Gr. Gizelis, «The function of the vision in Greek-American culture», *Western Folklore* 33 (1974), σ. 65-76, μέ σχετικά παραδείγματα.

12. Πρβλ. Ἄλκη Κυριακίδου-Νέστορος, *Λαογραφικά Μελετήματα* 2. Ἀθήνα 1993, σ. 29-38.

Εὐαγγέλου Ἀ. Χεκίμογλου

Προσωνύμια τῶν Χριστιανῶν τῆς Θεσσαλονίκης στά τέλη τοῦ 18ου αἰώνα

Στό λογιστικό κατάστιχο τῶν ἐτῶν 1792-1794 τῆς ἑλληνορθόδοξης κοινότητας Θεσσαλονίκης, τό ὁποῖο φυλάσσεται στό Ἱστορικό Ἀρχεῖο Μακεδονίας, καταγράφεται ἕνας μεγάλος ἀριθμός Χριστιανῶν τῆς πόλης καί οἱ ἀντίστοιχες εἰσφορές πού ὑποχρεώθηκαν νά καταβάλουν προκειμένου νά ἀποσβεσθοῦν τά συσσωρευμένα κοινοτικά χρέη[1]. Οἱ Χριστιανοί καταγράφονται μέ τό βαπτιστικό ὄνομά τους καί ἕνα προσωνύμιο, μιά καί τά ἐπίθετα μέ τή σημερινή μορφή τους πλήν ἐλαχίστων περιπτώσεων δέν εἶχαν ἀκόμη σχηματισθεῖ[2]. Σέ ἄλλη μελέτη μας ἐρευ-

1. Ἱστορικό Ἀρχεῖο Μακεδονίας, ἄτιτλο κατάστιχο (ἑφεξῆς «κατάστιχο»). Πρβλ. Β. Μυστακίδης, «Τά ἐσνάφια, ἤτοι ρουσφέτια τῆς Θεσσαλονίκης», *Ἡμερολόγιον Θεσσαλονίκης* 1932, 266 κ.ε. Γ. Στογιόγλου, *Ἡ ἐν Θεσσαλονίκῃ Πατριαρχική Μονή τῶν Βλατάδων*, Θεσσαλονίκη 1971, σ. 273 (ὑποσ. 3). Κων. Βακαλόπουλος, *Ἀνέκδοτα ἱστορικά στοιχεῖα ἀναφερόμενα στή Μακεδονία πρίν καί μετά τό 1821*, Θεσσαλονίκη 1975, σ. 8 καί 22-34. Ἀποστ. Βακαλόπουλος, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, τόμος Β, σ. 362. Ν. Πανταζόπουλος, «Ἡ κοινοτική δικαιοταξία στή Μακεδονία. Κρατικές παρεμβάσεις καί νοθεύσεις», *Ἡ διαχρονική πορεία τοῦ κοινοτισμοῦ στή Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 477-448. Ε. Χεκίμογλου, «Χριστιανικές συντεχνίες τῆς Θεσσαλονίκης στά τέλη τοῦ 18ου αἰώνα», *Χριστιανική Θεσσαλονίκη: Ε΄ ἐπιστημονικό συμπόσιο*, Θεσσαλονίκη 1993, 113-136.

2. Μ. Τριανταφυλλίδης, *Τά οἰκογενειακά μας ὀνόματα*, Θεσσαλονίκη 1982, σ. 202. Πρβλ. Ἰ. Βασδραβέλλης, *Ἱστορικά Ἀρχεῖα Μακεδονίας, Α΄ Ἀρχεῖον Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 1952, σ. 252: «Γεώργιος υἱός Λαζάρου, Ἀγησίλαος υἱός Εὐθυμίου, Ἀργυρόπουλος υἱός Ἐμμανουήλ» (ἐπίσημος κατάλογος ὀνομάτων διερμηνέων).

νήσαμε τίς πληροφορίες πού μποροῦν νά προκύψουν ἀπό τήν ἀνάλυση τῶν εἰσφορῶν, μέ σκοπό νά σχηματίσουμε μία εἰκόνα γιά τή χριστιανική κοινωνία τῆς Θεσσαλονίκης κατά τή δεδομένη ἐποχή[3]. Ἐδῶ θά ἐρευνήσουμε ὁρισμένες ὑποθέσεις πού συνδέονται μέ τήν ἀνάλυση τῶν χριστιανικῶν προσωνυμίων.

Ἡ βασική μας ὑπόθεση εἶναι ὅτι τά προσωνύμα μαρτυροῦν ὄχι μόνο τήν ἐπαγγελματική σύνθεση ἀλλά καί τήν παλαιότητα τῶν κατοίκων μέσα στό ἀστικό πλαίσιο. Ὁ συνδυασμός τῆς παλαιότητας καί τοῦ ἐπαγγέλματος μπορεῖ νά ὁδηγήσει σέ συμπεράσματα σχετικά μέ τήν κοινωνική σύνθεση τοῦ πληθυσμοῦ[4]. Στή συγκεκριμένη περίπτωση, ἔχοντας ὑπόψη καί τό ὕψος τῶν ἀτομικῶν εἰσφορῶν, καί ἄρα τήν φοροδοτική ἱκανότητα[5], μποροῦμε νά συμπληρώσουμε τίς ὑποθέσεις μας καί μέ τό τεκμήριο τῆς οἰκονομικῆς κατάστασης τοῦ πληθυσμοῦ πού ἐξετάζουμε.

Οἱ Χριστιανοί τῆς Θεσσαλονίκης πού περιλαμβάνονται στό κατάστιχο τοῦ 1792-1794 μποροῦν νά χωρισθοῦν σέ δύο βασικές κατηγορίες: σ' αὐτούς πού ἀνήκουν σέ κάποια συντεχνία καί σ' αὐτούς πού δέν ἀνήκουν, τούς λεγόμενους «παρεκεντέδες»[6].

Ὁ ἀριθμός τῶν συντεχνιῶν πού μνημονεύονται στό κατάστιχο φτάνει τίς σαράντα. Ὑπάρχουν σημαντικές διαφορές ἀνάμεσα στίς ἐπιμέρους συντεχνίες, κυρίως ὡς πρός τόν ἀριθμό καί τήν οἰκονομική κατάσταση τῶν μελῶν. Διαφορές ὑπάρχουν καί ἀνάμεσα στά μέλη τῆς ἴδιας συντεχνίας ὡς πρός τήν περιουσιακή κατάσταση. Οἱ πιό σημαντικές συντεχνίες ἦταν τῶν γουναράδων καί τῶν καρα-αμπατζήδων. Ἡ πρώτη εἶχε 141 καί

3. Ε. Χεκίμογλου, *ὅ.π.*

4. Πρβλ. Η. Lowry «Portrait of a city: The population and topography of ottoman Selanik (Thessaloniki) in the year 1478», *Δίπτυχα* 2 (1980-1981), 283 κ.ἑ.

5. Τό ριπίδιο τῶν εἰσφορῶν κλιμακώνεται ἀπό 90 ὥς 7500 γρόσια (σχέση 1:83), κλιμάκωση πού ὑποδηλώνει σαφή οἰκονομική καί κοινωνική διαφοροποίηση.

6. Parekente Hisabi: ἐκτός τοῦ καταλόγου, μεμονωμένος. Βλ. Ἀπ. Βακαλόπουλος, *«Παγκαρπία Μακεδονικῆς Γῆς»*, Θεσσαλονίκη 1980, σ. 290.

ἡ δεύτερη 53 μέλη. Ἡ κοινωνική σύνθεσή τους ἦταν πλήρης: περιελάμβανε φτωχούς χειρώνακτες μέχρι καί τά εὐπορώτερα μέλη τῆς ἑλληνορθόδοξης κοινότητας τῆς Θεσσαλονίκης[7].

Οἱ παρεκεντέδες ἦταν 279 πρόσωπα. Ἄν καί μεταξύ τους περιλαμβάνονται οἱ πλουσιώτεροι Θεσσαλονικεῖς, ἡ συνολική οἰκονομική τους κατάσταση ἦταν πολύ δυσμενέστερη ἀπό· αὐτήν τῶν μελῶν τῶν δύο μεγαλύτερων συντεχνιῶν. Ἡ μέση εἰσφορά πού πλήρωσαν οἱ παρεκεντέδες ἔφτανε μόλις τό 56% αὐτῆς πού πλήρωσαν τά μέλη τῶν παραπάνω συντεχνιῶν. Στήν πραγματικότητα ἡ εἰκόνα εἶναι ἀκόμη δυσμενέστερη διότι στήν ὁμάδα τῶν παρεκεντέδων ἡ ἀνισοκατανομή τῶν περιουσιῶν, ὅπως τεκμαίρεται ἀπό τήν ἀνισοκατανομή τῶν εἰσφορῶν, ἦταν πολύ μεγαλύτερη ἀπ' ὅ,τι στά μέλη τῶν συντεχνιῶν[8].

Ἔχουμε ἔτσι δύο σαφῶς διακρινόμενες μεταξύ τους ὁμάδες, τούς παρεκεντέδες καί τά μέλη τῶν δύο μεγαλυτέρων συντεχνιῶν. Οἱ δύο συντεχνίες λαμβάνονται ἐδῶ ὑπόψη ὡς μία ἑνιαία ὁμάδα μέ 194 μέλη. Τά συμπεράσματα ἀπό τήν ἀνάλυση τῶν προσωνυμίων τῶν δύο παραπάνω ὁμάδων[9] συνιστοῦν τήν παροῦσα ἀνακοίνωση.

Τά προσωνύμια κατατάχθηκαν σέ ἑπτά βασικές κατηγορίες, ἀνάλογα μέ τό ποιό χαρακτηριστικό χρησιμοποιήθηκε γιά τό σχηματισμό τους:[10] α) ὁ προσδιορισμός τῶν γονέων, β)

7. Ε. Χεκίμογλου, *ὅ.π.* ὑποσ. 36. Κατάστιχο, σελ. 68-83.

8. Ε. Χεκίμογλου, *ὅ.π.* ὑποσ. 36. Κατάστιχο, σελ. 40.

9. Ὅπως σημειώνει ὁ Clarke (στά 1801), ὁ πρόξενος τῆς Ἀγγλίας Charnaud τοῦ ἀνέφερε ὅτι ὁ πληθυσμός τῶν Χριστιανῶν τῆς Θεσσαλονίκης ἦταν περί τά 8.000 πρόσωπα. Βλ. Κ. Σιμόπουλος, *Ξένοι ταξιδιώτες στήν Ἑλλάδα 1800-1810,* τ. Γ[1], σελ. 90. Ἄν ἀφαιρέσουμε τίς γυναῖκες καί τά παιδιά, ὁ ἐνήλικος ἀρσενικός πληθυσμός δέν θά ξεπερνοῦσε τούς 2.000 κατοίκους. Τά πρόσωπα πού χρεώθηκαν μέ κοινοτική εἰσφορά ἦταν γύρω στά 1.100. Βλ. Ε. Χεκίμογλου, *ὅ.π.* Ἄρα τό δείγμα τῶν 473 προσώπων πού ἐξετάζουμε σ' αὐτή τή μελέτη ἀντιστοιχεῖ σέ ποσοστό 43% τῶν Χριστιανῶν πού ἐπιβαρύνθηκαν μέ εἰσφορά καί σέ 23% τοῦ ἀρσενικοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ τῆς πόλης, χωρίς νά λαμβάνονται ὑπόψη τά παιδιά.

10. Πρβλ. Lowry, *ὅ.π.*

ὁ προσδιορισμός τοῦ ἐπαγγέλματος, γ) ἡ γεωγραφική προέλευση, δ) ὁ προσδιορισμός τοῦ πεθεροῦ ἤ τῆς πεθερᾶς, ε) ὁ προσδιορισμός τοῦ ἐργοδότη ἤ τῆς συνοικίας, στ) τά σωματικά γνωρίσματα, ζ) ἄλλοι τρόποι ἀναγνώρισης.

Συνοπτικά, οἱ παρατηρήσεις μας κατά κατηγορία εἶναι οἱ ἀκόλουθες:

α) Ὁ προσδιορισμός τῶν γονέων. Ἡ συνηθέστερη μορφή προσωνυμίου σ' αὐτήν τήν κατηγορία εἶναι τό ὄνομα τοῦ πατέρα: π.χ. Χατζή Διαμαντής [τοῦ] Θωμᾶ. Ἀντί γι' αὐτό μπορεῖ νά ἀναφέρεται τό ὄνομα τῆς μητέρα: π.χ. υἱός Μετζούδας. Ἡ προτίμηση γιά τό ὄνομα τῆς μητέρας δείχνει ὅτι ὁ πατέρας πέθανε πρίν ἀπό πολύ καιρό ἤ ἦταν ἄγνωστος. Τέλος, στήν ἴδια κατηγορία προσωνυμίων ἐντάσσεται καί ἡ σχετικά σπάνια περίπτωση τοῦ ἐπιθέτου ὅπως τό ἐννοοῦμε σήμερα, ὅπως π.χ. οἱ Παΐκοι καί οἱ Καυταντζιόγλου, ὑπό τήν ἔννοια τῆς μεταφορᾶς τοῦ ἴδιου προσωνυμίου ἀπό τόν πατέρα στό γιό κι ἀπό αὐτόν στό δικό του γιό. Ἡ τυπική περίπτωση πάντως σ' αὐτήν τήν κατηγορία προσωνυμίων εἶναι ὁ γιός νά ἀναγνωρίζεται μέ τό βαπτιστικό ὄνομα τοῦ πατέρα, ὅπως προαναφέρθηκε.

Στήν πρώτη αὐτήν κατηγορία ἐντάσσεται ποσοστό 68,04% τῶν συντεχνιτῶν καί μόνον 19,71% τῶν παρεκεντέδων.

Ἀξίζει νά σημειωθεῖ ὅτι στήν ὁμάδα τῶν παρεκεντέδων αὐτοί πού ἀναγνωρίζονται ἀπό τό ὄνομα τῶν γονέων τους χρεώθηκαν μέ εἰσφορά πολύ μεγαλύτερη ἀπό τῶν ὑπολοίπων (827 ἔναντι 290 γροσίων). Ἡ τεκμαιρόμενη δηλαδή παλαιότητα τουλάχιστον κατά δυό γενιές στήν ἴδια πόλη συσχετίζεται μέ οἰκονομική εὐρωστία. Μέ μιά ἄλλη στατιστική διατύπωση, μιλώντας πάντοτε γιά τούς παρεκεντέδες, αὐτοί πού ἀναγνωρίσθηκαν μέ τό ὄνομα τῶν γονέων τους χρεώθηκαν μέ πενταπλάσια εἰσφορά σέ σχέση μέ τούς ὑπόλοιπους παρεκεντέδες. Ἡ ἔντονη περιουσιακή ἀνισοκατανομή στά πλαίσια τῆς ὁμάδας τῶν παρεκεντέδων συμπίπτει, δηλαδή, μέ τό στοιχεῖο τοῦ προσωνυμίου. Αὐτοί πού ἀναγνωρίσθηκαν ἀπό τά ὀνόματα τῶν γονιῶν τους ἦταν καί οἱ πλουσιώτεροι.

β) Ὁ προσδιορισμός τοῦ ἐπαγγέλματος. Οἱ 122 ἀπό τούς παρεκεντέδες σημειώνονται στό κατάστιχο μέ τό βαπτιστικό ὄνομά τους ἀκολουθούμενο ἀπό τό ἐπάγγελμά τους. Συνολικά

καταγράφονται 40 ἐπαγγέλματα[11]. Τά περισσότερα ἀπό αὐτά εἶναι χειρονακτικά καί προσδιορίζουν τά φτωχότερα μέλη τῆς ὁμάδας τῶν παρεκεντέδων. Παραλλήλως διαφαίνονται καί τά κοινωνικά μεσοστρώματα τά ὁποῖα δέν ἀνήκουν σέ συγκεκριμένη συντεχνιακή ὁμάδα: π.χ. γιατροί, ἱερεῖς, πλοιοκτῆτες. Στήν πλειοψηφία τους πάντως τά ἐπαγγέλματα τῶν παρεκεντέδων συνδέονται μέ τή βιοτεχνική χειροτεχνία ἤ ὑποδηλώνουν ἀμιγῶς ἐργατική μισθωτή ἰδιότητα: π.χ. ἐργάτης, καπνεργάτης, παραγιός, ὑπηρέτης.

Ἡ ἀναγνώριση ἑνός προσώπου μέ βάση τό ἐπάγγελμά του, σέ ἀντιδιαστολή πρός τό πατρώνυμό του, εἶναι ἔνδειξη, ἄν ὄχι καί ἀπόδειξη, ὅτι οἱ γονεῖς του δέν ἦταν γνωστοί στήν πόλη καί ἄρα ὅτι δέν ζοῦσαν σ' αὐτήν.

Στή συγκεκριμένη περίπτωση, οἱ μισοί σχεδόν ἀπό τήν ὁμάδα τῶν παρεκεντέδων (43,73%) ἀναγνωρίζονται στό λογιστικό κατάστιχο ἀπό τό ἐπάγγελμά τους. Τό ποσοστό αὐτό εἶναι ἀμελητέο γιά τίς δύο μεγάλες συντεχνίες πού ἐξετάσαμε· φτάνει μόλις στό 5% τοῦ συνόλου. Στίς συντεχνίες δέν παρέλκει ἁπλῶς ἡ μνεία τοῦ ἐπαγγέλματος, ἀλλά κατά πλειοψηφία ὅπως εἴδαμε τά μέλη ἀναγνωρίζονται ἀπό τό πατρώνυμό τους, ἐπειδή ἀκριβῶς τό τελευταῖο εἶναι γνωστό.

Ἀξίζει νά τονισθεῖ ἡ σημαντική διαφορά πού διαπιστώνεται στό ὕψος τῆς εἰσφορᾶς μεταξύ ὅσων ὀνοματοδοτήθηκαν

11. Τά ἐπαγγέλματα ἦταν τά ἑξῆς (σέ παρένθεση ἡ συχνότητα ὅταν ξεπερνᾶ τή μονάδα) ξυλουργός (2), φύλακας, διδάσκαλος, ἐργάτης, ζωνοποιός, ζωγράφος (3), ἰατρός (5), καφετζής (7), καμαριέρης, καρφοποιός (3), κεραμοποιός (5), κάπελας (5), κατασκευαστής πίσας (2), ἰδιοκτήτης καϊκιοῦ (4), πραματευτής (2), ζυγιστής, ὑποδηματοποιός, ὑφαντής, κηροποιός (4), κατασκευαστής μαχαιριῶν, κηπουρός (5), μάγειρος, μυλωνάς, κατασκευαστής ἐνδυμάτων (2), παραγιός (6), παπάς (3), ράπτης (4), καπνεργάτης στιβαδοῦρος (4), κατασκευαστής σάκκων (3), σχοινοποιός (3), σανοπωλητής, τσουκαλάς (5), καπνεργάτης τουτουντζής (5), τοκιστής. Ἐπίσης τά ἀγνώστου σημασίας ἐπαγγέλματα μπαγτζής (2), μπικουτζής, σεμχανετζής, σιατζλής, σινικτζής (2). Τά ἐπαγγέλματα αὐτά στήν πλειοψηφία τους δέν ἦταν συντεχνιακῶς ὀργανωμένα, ἄν καί λ.χ. ὑπῆρχε συντεχνία καφετζήδων, ὄχι ὅμως ὑπό χριστιανικό ἔλεγχο.

ἀπό τούς γονεῖς τους σέ ἀντιδιαστολή μέ αὐτούς πού ἀναγνωρίσθηκαν ἀπό τό ἐπάγγελμά τους. Ἡ σχέση τῶν εἰσφορῶν εἶναι 5,2:1 ἀντιστοίχως, στήν ὁμάδα τῶν παρεκεντέδων. Μ' ἄλλες λέξεις, τά πρόσωπα πού ἀναγνωρίσθηκαν ἀπό τό ἐπάγγελμά τους ἦταν πολύ φτωχότερα ἀπό αὐτά πού ἀναγνωρίσθηκαν ἀπό τό ὄνομα τῶν γονέων τους καί, κατά τεκμήριο, πολύ νεότερα στήν κοινότητα.

γ) Γεωγραφική προέλευση. Σ' αὐτήν τήν περίπτωση ὁ Χριστιανός ἀναγνωρίζεται μέ τό βαπτιστικό ὄνομά του, συνοδευόμενο μέ ὅρο ἐνδεικτικό τῆς καταγωγῆς του. Αὐτή ἡ μορφή προσωνυμίου δείχνει ἀδιαμφισβήτητα ὅτι ὁ ὀνομαζόμενος εἶναι πρόσωπο σχετικά καινούργιο στήν κοινότητα. Ἀπό τά προσωνύμια δέν ἀναγνωρίσθηκε μετανάστευση ἐντοπισμένη σέ συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή προελεύσεως.

Τό ποσό τῆς κατηγορίας αὐτῆς εἶναι περίπου ἴσο στίς δύο ὁμάδες πού συγκρίνουμε καί συγκεκριμένα 5% στούς συντεχνίτες καί 6,5% στούς παρεκεντέδες. Τό χαμηλό ὕψος τοῦ ποσοστοῦ τῆς κατηγορίας αὐτῆς δέν ἀποτελεῖ ἔνδειξη ὅτι οἱ ἐπήλυδες ἦταν λίγοι στή χριστιανική κοινωνία τῆς Θεσσαλονίκης, διότι οἱ νεοφερμένοι πιθανότατα καλύπτονται πίσω ἀπό τό ἐπαγγελματικό τους προσωνύμιο.

Στήν ὁμάδα τῶν παρεκεντέδων ἡ μέση εἰσφορά τῶν προσώπων πού ἀναγνωρίσθηκαν μέ βάση τή γεωγραφική τους προέλευση ἦταν κατά 75% μεγαλύτερη ἀπό τή μέση εἰσφορά τῶν προσώπων πού ἀναγνωρίσθηκαν ἀπό τό ἐπάγγελμά τους. Τοῦτο εἶναι σαφής ἔνδειξη ὅτι ἡ ὁμάδα τῶν «ἐπώνυμων» ἐπήλυδων βρισκόταν σέ καλύτερη οἰκονομική κατάσταση ἀπό τούς ἀφανεῖς ἐπήλυδες πού περικλείει ἡ κατηγορία ὅσων ἀναγνωρίσθηκαν μέ βάση τό ἐπάγγελμα. Οἱ ἐπώνυμοι ἐπήλυδες, ὡς ἐνεργότεροι οἰκονομικῶς, διατηροῦσαν τό γεωγραφικό στίγμα τῆς προέλευσής τους, σέ ἀντιδιαστολή πρός τούς ὑπόλοιπους πού ἀφομοιώνονταν μέ τήν ἐπαγγελματική τους ταυτότητα.

δ) Προσδιορισμός τοῦ πεθεροῦ ἤ τῆς πεθερᾶς. Σχεδόν ἕνας στούς δέκα συντεχνίτες ἀναγνωρίζονται μέ τό βαπτιστικό τους ὄνομα καί τό ὄνομα τοῦ πεθεροῦ ἤ τῆς πεθερᾶς τους: γαμβρός τοῦ τάδε. Τό ποσοστό στίς συντεχνίες εἶναι 9,3% ἐνῶ στούς παρεκεντέδες μόλις 3,6%. Ἔχουμε ἐδῶ μία ἔνδειξη ὅτι ἡ ἔνταξη

τοῦ γαμπροῦ στό οἰκογενειακό ἀλλά καί κοινωνικό περιβάλλον τῆς συζύγου του ἦταν πιό συνηθισμένη πρακτική στίς συντεχνίες ἀπ' ὅτι ἔξω ἀπ' αὐτές. Τό σχολιαζόμενο δεδομένο ἀποτελεῖ ἐπίσης ἔνδειξη γιά τήν παρουσία ἐπήλυδων, οἱ ὁποῖοι συνδέονται μέ τήν κοινωνία τῆς Θεσσαλονίκης μέσω τοῦ γάμου τους μέ τήν κόρη ἑνός ἄντρα ἤ μιᾶς γυναίκας πού εἶναι ἤδη γνωστοί μεταξύ τῶν κατοίκων. Γι' αὐτό καί ἡ ἀναγνώριση γίνεται ἀπό τό ὄνομα τοῦ πεθεροῦ ἤ τῆς πεθερᾶς.

Ἀπό τό ὕψος τῆς εἰσφορᾶς μποροῦμε νά κρίνουμε ὅτι ἡ κατηγορία αὐτή τῶν συντεχνιτῶν ἦταν ἀπό τίς λιγότερο εὔπορες, ἀφοῦ ἡ μέση εἰσφορά μέ τήν ὁποία χρεώθηκαν ἔφτανε μόλις τό 48% τῆς μέσης εἰσφορᾶς στήν ὁμάδα τῶν συντεχνιτῶν.

Ἡ ταυτόχρονη ἔνταξη στήν οἰκογένεια τοῦ πεθεροῦ ἀλλά καί στή συντεχνία διαμορφώνει μία ἰδιαίτερη κατηγορία νεοφερμένων στήν πόλη, τῶν πιό τυχερῶν ἀνάμεσα στούς ἄλλους ἐπήλυδες. Ἡ μορφή αὐτή τῆς διπλῆς ἔνταξης ὑποδεικνύει τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο ὁ νεοφερμένος μποροῦσε νά ξεπεράσει τίς περιοριστικές πρακτικές τῶν συντεχνιῶν.

ε) Προσδιορισμός τοῦ ἐργοδότη, τῆς κατοικίας ἤ τῆς συνοικίας. Ποσοστό 6,7% τῶν συντεχνιτῶν καί 3,2% τῶν παρεκεντέδων ἀναγνωρίζεται εἴτε ἀπό τό ὄνομα τοῦ ἐργοδότη του, εἴτε ἀπό τόν ἰδιοκτήτη ἤ τήν περιοχή τῆς κατοικίας του: π.χ. Δημήτριος παραγιός Χασάναγα, Στέργιος εἰς ἅγιον Ὑπάτιον, νικάτορες εἰς τό σπίτι Γιάννου λαδά. Εἶναι ἐμφανές ὅτι στίς περιπτώσεις αὐτές ἡ ἀναγνώριση τοῦ προσώπου δέν μποροῦσε νά γίνει οὔτε ἀπό τούς συγγενεῖς του οὔτε ἀπό τό ἐπάγγελμά του –ἄν ἐπρόκειτο γιά παρεκεντέ– ἔνδειξη ὅτι δέν τό ἀσκοῦσε γιά πολύ καιρό στήν πόλη. Κάποιος Στέργιος πού κατοικεῖ στή συνοικία τοῦ ἁγίου Ὑπατίου εἶναι ἕνα σχεδόν ἄγνωστο καί πιθανότατα νέο πρόσωπο στήν τοπική κοινωνία. Στήν περίπτωση πού κατονομάζεται ὁ ἐργοδότης φαίνεται ὅτι αὐτός ἦταν πιό γνωστός ἀπό τούς συγγενεῖς τοῦ παραγιοῦ ἤ τοῦ ὑπηρέτη του· πιθανότατα οἱ τελευταῖοι ἦταν νοεφερμένοι στήν πόλη. Ἡ κατηγορία αὐτή εἶναι ἡ φτωχότερη ἀνάμεσα στούς παρεκεντέδες ἀλλά καί στούς συντεχνίτες. Στά μέλη της ἐπιβλή-

θηκε ἡ κατώτατη προβλεπόμενη εἰσφορά τῶν 90 γροσίων.

στ) Σωματικά γνωρίσματα. Μόνον 5 ἄτομα, ὅλα ἀπό τήν ὁμάδα τῶν συντεχνιῶν, ἀναγνωρίσθηκαν μέ βάση κάποιο σωματικό γνώρισμά τους, τό ὁποῖο ἦταν τόσο γνωστό ὥστε νά κριθεῖ προσφορότερο γιά τήν ὀνοματοδοσία τους ἀπό ὁποιοδήποτε ἄλλο χαρακτηριστικό τους. Τοῦτο ἀποτελεῖ ἔνδειξη ὅτι ἐπρόκειτο γιά παλιούς κατοίκους, τῶν ὁποίων τό σωματικό γνώρισμα ἦταν γνωστό ἀπό τήν καθημερινή συνάφεια: ψηλός, μεγάλος κ.λ.π.

ζ) Ἄλλοι τρόποι ἀναγνώρισης. Ἡ κατηγορία αὐτή εἶναι μηδαμινή στίς συντεχνίες ἀλλά σημαντική γιά τούς παρεκεντέδες, ἀφοῦ καλύπτει ποσοστό 23,3% τοῦ συνόλου τῶν τελευταίων. Ἡ κατηγορία αὐτή περιλαμβάνει δύο ὑποκατηγορίες. Ἡ πρώτη ἀφορᾶ γυναῖκες ἀρχηγούς οἰκογενειῶν καί ἡ δεύτερη τήν ἀσαφή ἔνδειξη «ὀσπήτιον».

Ἡ ὑποκατηγορία «ὀσπήτιον» πρέπει νά θεωρηθεῖ ὡς συναφής μέ τήν προηγούμενη. Ὅμως ἐδῶ δέν ἀναφέρεται τό ὄνομα τῆς γυναίκας ἀρχηγοῦ τῆς οἰκογένειας: π.χ. ὀσπίτι Θεμελή κεπετζή, ὀσπίτη κότα βιδωλή καί δήμος γαμβρός της, ὀσπήτι Χατζηκώτα Πασχαλούδη κ.ο.κ.

Ἴσως ἡ κατηγορία αὐτή ὑποκρύπτει ἐνδείξεις γιά τήν ὕπαρξη γυναικείας ἐργασίας. Ἄν ὅλες αὐτές οἱ περιπτώσεις ἀφοροῦν οἰκογένειες χωρίς ἄρρενα προστάτη, τίθεται τό ἐρώτημα πώς ἐξασφάλιζαν αὐτές τόν ἐπιούσιο. Πάντως οἱ χρηματικές εἰσφορές σ' αὐτήν τήν κατηγορία εἶναι ἀπό τίς χαμηλότερες, πρόσθετη ἔνδειξη γιά οἰκονομική δυσπραγία τῶν συγκεκριμένων νοικοκυριῶν.

Οἱ μισές ἀπό τίς γυναῖκες πού μνημονεύονται στό κατάστιχο, σημειώνονται μέ τό βαπτιστικό ὄνομά τους συνοδευόμενο εἴτε ἀπό τό ὄνομα τοῦ συζύγου τους (π.χ. τατάνα γυνή δούκα πολίτη), εἴτε τοῦ ἀδελφοῦ τους (ανέτα αδελφή σιορ τζιανοῦ), εἴτε ἄλλου συγγενή τους (μούζιου, θεία του Κυρ Ιωάννη Χατζηλασκαρή), εἴτε τέλος ἀπό κάποιο προσωνύμιο (Ελένη μπακλαβούδα, τατάνα γιάτρινα μωραΐτισα, ασπρούδα γιάτρινα). Οἱ ἄλλες μισές δέν καταγράφονται μέ τό βαπτιστικό τους ἀλλά μόνον μέ τό ὄνομα τοῦ ἄντρα τους εἴτε διατυπωμένο ἔτσι πού νά

ἔχει θηλυκή καταληκτική συλλαβή[12] (Χατζηπανάγηνα, Χατζηγούτηνα) εἴτε ἁπλῶς ὡς «γυνή μήτα μπογιατζόγλου». Σέ τρεῖς περιπτώσεις ἀναφέρονται γυναῖκες μόνον μέ προσωνύμιο, χωρίς βαπτιστικό ὄνομα ἤ τό ὄνομα τοῦ συζύγου τους.

Συμπεράσματα

Τά παραπάνω δεδομένα μᾶς ἐπιτρέπουν νά διατυπώσουμε μερικά προσωρινά συμπεράσματα, ἡ ἐπιβεβαίωση τῶν ὁποίων θά ἀπαιτήσει περισσότερο ἐμπειρικό ὑλικό.

1. Ποσοστό 40% περίπου ἀπό τό δεῖγμα πού ἐξετάσαμε, δηλαδή 187 ἀπό 473 πρόσωπα, ἀναγνωρίσθηκαν ἀπό τό ὄνομα τοῦ πατέρα ἤ τῆς μητέρας τους, ἰσχυρή ἔνδειξη ὅτι ἡ οἰκογένειά τους ζοῦσε ἀπό παλιά στήν πόλη. Αὐτοί πρέπει νά ἦταν οἱ παλιότεροι χριστιανοί κάτοικοι τῆς Θεσσαλονίκης. Ἡ ἀναλογική κατανομή ὅμως τῶν παλιότερων κατοίκων ἀνάμεσα στίς δύο ὁμάδες πού ἐξετάσαμε εἶναι ἐξαιρετικά ἄνιση. Ἐνῶ τά δύο τρίτα τῶν συντεχνιτῶν ἀνήκουν σ' αὐτήν τήν κατηγορία, μόνον ἕνας στούς πέντε παρεκεντέδες φαίνεται νά εἶναι παλιός κάτοικος τῆς Θεσσαλονίκης, πάντοτε μέ βάση τό συγκεκριμένο κριτήριο. Οἱ ἐπήλυδες περιλαμβάνονται κατά κανόνα στήν ὁμάδα τῶν παρεκεντέδων. Γι' αὐτό καί ἀναγνωρίζονται μέ τό ἐπαγγελματικό τους προσωνύμιο κι ὄχι κάποιο οἰκογενειακό χαρακτηριστικό τους, ἔνδειξη ὅτι ἡ οἰκογένειά τους δέν ἦταν γνωστή. Οἱ μισοί περίπου ἀπό τούς παρεκεντέδες ἀναγνωρίζονται μέ βάση τό ἐπαγγελματικό προσωνύμιό τους.

2. Μπορεῖ κανείς εὔλογα νά ὑποθέσει ὅτι οἱ δύο μεγάλες συντεχνίες συγκεντρώνουν τό παλιότερο χριστιανικό στοιχεῖο τῆς Θεσσαλονίκης, ἐνῶ οἱ παρεκεντέδες τό νεώτερο. Ὁ διαχωρισμός συντεχνιτῶν καί παρεκεντέδων δέν εἶναι λοιπόν ἕνας ἁπλός μηχανικός διαχωρισμός μελῶν καί μή μελῶν τῶν συντεχνιῶν, ἀλλά μία μορφή ὀργάνωσης —καί ἐνδεχομένως ἄμυνας— τῶν παλιότερων κατοίκων τῆς πόλης ἀπέναντι στούς νεότερους. Πράγματι, οἱ περίφημες περιοριστικές πρακτικές τῶν συντε-

12. Πρβλ. Μ. Τριανταφυλλίδης, *Νεοελληνική γραμματική (τῆς Δημοτικῆς)*, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 131.

χνιῶν[13] εἶναι λογικό νά εἶχαν ὡς κατ' ἐξοχήν ἀντικείμενο ἐφαρμογῆς μᾶλλον τά νεοεισερχόμενα παρά τά παλιότερα ἀστικά στοιχεῖα, στά ὁποῖα εἶχαν ἤδη δοθεῖ οἱ εὐκαιρίες ἔνταξης σέ κάποιο ἐπάγγελμα. Ἡ τάση ἐφαρμογῆς τῶν περιορισμῶν θά ἦταν ἔτσι ὑπέρ τῶν παλιότερων καί κατά τῶν νεώτερων ἀστικῶν στοιχείων. Ὑπό τό πρῖσμα αὐτό, γίνονται ἀντιληπτά ὄχι μόνον ὁ συντηρητικός χαρακτήρας τῶν συντεχνιῶν ἀλλά καί τό γεγονός ὅτι ἀπό τούς κόλπους τους προέρχονταν οἱ ἡγέτες τῆς κοινότητας τῆς Θεσσαλονίκης κατά τήν ἐποχή πού ἐξετάζουμε[14].

3. Ὁ σχηματισμός τοῦ οἰκογενειακοῦ ὀνόματος φαίνεται πώς ἄρχισε νά πραγματοποιεῖται στίς συντεχνίες. Σ' αὐτές ὑπῆρχαν οἱ ἀναγκαῖες προϋποθέσεις σταθερότητας ὥστε εἴτε τό οἰκογενειακό προσωνύμιο εἴτε τό ἐπαγγελματικό προσωνύμιο, νά μετατραπεῖ σέ σταθερό ἐπίθετο[15].

4. Ἡ διασπορά τῶν βαπτιστικῶν ὀνομάτων, ἡ ἐξέταση τῶν ὁποίων δέν ἦταν μέσα στό θέμα τῆς παρούσας ἀνακοίνωσης[16], εἶναι ἕνα πρόσθετο στοιχεῖο τό ὁποῖο μαρτυρεῖ τήν ἐμφάνιση νεοφερμένων στήν Θεσσαλονίκη κατά τή διάρκεια τοῦ 18ου αἰώνα. Τή διασπορά τῶν ὀνομάτων μποροῦμε νά τή μετρήσουμε μέ τό πηλίκον «ἀριθμός προσώπων» πρός «ἀριθμό ὀνομάτων». Ὅσο μικρότερο εἶναι τό πηλίκον τόσο μεγαλύτερη εἶναι ἡ διασπορά τῶν ὀνομάτων, τόσο δηλαδή περισσότερα ὀνόματα ὑπάρχουν. Μακροπρόθεσμα τά ὀνόματα τείνουν νά λιγοστεύουν, δηλαδή ἡ διασπορά νά μικραίνει καί ἡ ἐπιλογή τῆς ὀνοματοδοσίας νά γίνεται ἀπό ἕναν μικρότερο ἀριθμό «πολωμένων»

13. G. Baer, «Μονοπώλιο καί περιοριστικές πρακτικές τῶν τουρκικῶν συντεχνιῶν», *Ἡ οἰκονομική δομή τῶν Βαλκανικῶν χωρῶν στά χρόνια τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας,* Ἀθήνα 1979, 597-612.

14. Τρία τουλάχιστον ἀπό τά πέντε μέλη τῆς συλλογικῆς ἡγεσίας τῆς κοινότητας ἦταν πλούσιοι συντεχνίτες. Βλ. Χεκίμογλου, ὅ.π.

15. Γιά ἐμπειρικό ὑλικό βλ. Σ. Μολίνος, *Ἐπώνυμα καί συντεχνίες,* Ἀθήνα 1992.

16. Τό θέμα ἐξετάζουμε σέ ἰδιαίτερη μελέτη μας.

ὀνομάτων. Σέ ἕναν κατάλογο συντεχνιτῶν τοῦ 1714-1725[17] τό πηλίκον «πρόσωπα» πρός «ὀνόματα» ἦταν 4,6 δηλαδή κατά μέσον ὅρο κάθε ὄνομα πού ἐμφανίζεται τό μοιραζόταν 4,6 πρόσωπα. Στίς 383 περιπτώσεις βαπτιστικῶν ὀνομάτων τοῦ δείγματος πού ἐπεξεργασθήκαμε γιά τήν μελέτη τῶ προσωνυμίων σημειώσαμε 104 ὀνόματα. Τό σχετικό πηλίκον ἦταν δηλαδή μόνον 3,7, ἀρκετά χαμηλότερο ἀπ' ὅτι στίς ἀρχές τοῦ ἴδιου αἰώνα. Στόν ἴδιο ἀριθμό προσώπων ἀντιστοιχοῦσαν δηλαδή ὄχι λιγότερα ὀνόματα —ὅπως θά ἦταν φυσικό— ἀλλά περισσότερα. Τοῦτο ἀποτελεῖ ἰσχυρότατη ἔνδειξη ὅτι ἐντάχθηκαν πολλά νέα μέλη στή χριστιανική κοινωνία τῆς Θεσσαλονίκης, τά ὁποῖα ἔφεραν καί τά νέα ὀνόματα. Ὁ κύριος ὄγκος τῶν ἐπήλυδων βρίσκεται ἀνάμεσα σ' αὐτούς πού ἀναγνωρίζονται μέ βάση τό ἐπάγγελμά τους. Εἶναι ἴσως οἱ ἐπίγονοι μιᾶς μεγάλης εἰσόδου χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ στή Θεσσαλονίκη κατά τόν 18ο αἰώνα.

ΠΡΟΣΩΝΥΜΙΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΣΤΑ ΤΕΛΗ ΤΟΥ 18ου ΑΙΩΝΑ

Κατηγορία	Γουναράδες & Ἀμπατζήδες		Παρεκεντέδες	
	ἀριθμός	%	ἀριθμός	%
Προσδιορισμός γονέων	132	68,04	55	19,71
Προσδιορισμός ἐπαγγέλματος	10	5,15	122	43,73
Γεωγραφική προέλευση	10	5,15	18	6,45
Προσδιορισμός πενθεροῦ	18	9,28	10	3,58
Προσδιορισμός ἐργοδότη	13	6,70	9	3,23
Σωματικά γνωρίσματα	5	2,58	0	0,00
Ἄλλοι τρόποι ἀναγνώρισης	6	3,10	65	23,30
	194	100.00	279	100.00

17. Κ. Σπανός, «Τά ὀνόματα τῶν παντοπωλῶν καί τῶν ἀμπατζήδων τῆς Θεσσαλονίκης στόν κώδικα 8 τῆς μονῆς Ἅγιος Στέφανος τῶν Μετεώρων 1714-1725», *Μακεδονικά* 26 (1987-1988), 230 κ.έ.

Καλλινίκου Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης

*Ποιμαντορική ἐπιστολή**

Κατά τάς δεινάς περιστάσεις, ὑφ' ἅς διατελεῖ σήμερον ἡ Μακεδονία, ὁ Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης, εἷς τῶν πεφωτισμένων κληρικῶν τῆς καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησίας, ἀπηύθυνε Ποιμαντορικήν Ἐπιστολήν πρός τούς ὑπ' αὐτόν Ἐπισκόπους καί λοιπούς Κληρικούς, ὡς καί πρός τούς Προεστῶτας καί Προκρίτους τῶν διαφόρων ἐν Μακεδονίᾳ Χριστιανικῶν κοινοτήτων. Διά τῆς ἐπιστολῆς ταύτης, δοθείσης κατά τήν Κυριακήν τῆς Ὀρθοδοξίας, ἤτοι τήν πρώτην Κυριακήν τῆς παρελθούσης Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, ὁ Μητροπολίτης ἀφηγεῖται τά πολλά καί ἐπικίνδυνα κακά, τά περιστοιχοῦντα τούς ἐν Μακεδονίᾳ Χριστιανούς, καί προτρέπει πατρικῶς αὐτούς, ὅπως ἐπαγρυπνῶσι πρός διάσωσιν τοῦ κλυδωνιζομένου ἱεροῦ σκάφους ἐκ τοῦ πολλαχόθεν πνέοντος τρικυμιώδους ἀνέμου.

Καί κατά πρῶτον ὁ σεπτός Ἱεράρχης παραμυθεῖ τούς θείους Λειτουργούς τῆς ὑπ' αὐτόν Ἐκκλησίας, ὡς καί πάντας τούς εὐσεβεῖς πιστούς, λέγων ὅτι ὁ Θεός δίδωσι τά δεινά ταῦτα πρός δοκιμασίαν καί πρός ἐπιδιόρθωσιν ἡμῶν, ἐπειδή λέγει, παρεξεκλίναμεν ὄχι ὀλίγον τῆς εὐαγγελικῆς ὁδοῦ, καί παρεπικράναμεν τόν Πλάστην καί διηνεκῶς εὐεργετοῦντα ἡμᾶς Θεόν· προτρέπει δέ εἰς μετάνοιαν εἰς ἐπιδιόρθωσιν καί εἰς παῦσιν τοῦ κακοῦ. Ἀκολούθως ἀριθμεῖ συγκεκριμένως πλέον τούς ἐχθρούς

* Ἐδημοσιεύθη εἰς τήν Ἐκκλησιαστικήν Ἐφημερίδα «ΣΙΩΝ» τήν 27ην Ἀπριλίου 1883, ἀριθμ. φύλλ. 112,σελ. 3 καί ἐστάλη ἡμῖν πρός δημοσίευσιν ὑπό τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Λεοντοπόλεως (Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας) κ. Τίτου, κατά παράκλησιν καί προτροπήν τοῦ Παναγιωτάτου Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης, κ.κ. Παντελεήμονος Β΄.

ὁ ἅγιος Πατήρ, ἀφ' ὧν προτρέπει τούς ὑπ' αὐτόν πιστούς νά προφυλάσσωνται, καί καθ' ὧν ἀνάγκη μεγίστη νά ὁπλισθῶσι.

Πρῶτος ἐχθρός, λέγει ὁ ἔνθερμος Ἱεροφάντης, εἶναι ὁ Παπισμός, ὅστις ἀξιοῖ νά ὑπαγάγῃ ὑπό τήν τιάραν τοῦ Βασιλέως Πάπα ὅλας τάς Χριστιανικάς Ἐκκλησίας, καί οὕτω νά καταστήσῃ κτῆμα τῶν ἐν Βατικανῷ διαθέσεων πάντα τά ἱερά αἰσθήματα τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν, ἅ ἐνέπνευσεν αὐταῖς καί ἐμπνέει ἡ ἀπαραβίαστος χριστιανική ἐλευθερία. Ἀποκαλεῖ, λέγει, ὁ Παπισμός καταχρηστικῶς ἑαυτόν Καθολικήν Ἐκκλησίαν, ἐνῶ ὁ τίτλος οὗτος ἀνήκει ἰδίως καί ἀνέκαθεν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ. Περιγράφει δέ λίαν ἐπιτηδείως, ὁ ἐπαξίως του ἱστορικού θρόνου ἐπικαθήμενος Ἀρχιερεύς, τάς πλεκτάνας, τάς ὁποίας ὁ Παπισμός μεταχειρίζεται ὅπως ὑπαγάγῃ ὑπ' αὐτόν τάς λοιπάς χριστιανικάς Ἐκκλησίας, συνεπῶς δέ καί τήν Μητέρα τῶν Ἐκκλησιῶν, τήν πάσας τάς λοιπάς Ἐκκλησίας καί αὐτόν τόν Παπισμόν, καταπλουτοῦσαν καί μεγαλύνουσαν, τήν γαλακτόεσσαν τροφόν πάσης ἀναπτύξεως παντός χριστιανικοῦ δόγματος, τήν Ὀρθόδοξος τουτέστιν Ἀνατολικήν Ἐκκλησίαν.

Ἐπιτρέπει ὁ Παπισμός, λέγει ὁ κλεινός Ἱεροθύτης, εἰς τούς Ἀνατολικούς, τό τηρεῖν πάντα τά ἑαυτῶν δόγματα, ὡς καί πάντα τά ἐκκλησιαστικά αὐτῶν ἤθη καί ἔθιμα, ἐπαρκούμενος μόνον εἰς τήν ὑπ' αὐτῶν ἀναγνώρισιν τοῦ πρωτείου τοῦ Πάπα ἐφ' ὅλων τῶν ἐπί γῆς χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν, καί πειρᾶται παντοιοτρόπως ὁ Παπισμός νά στηρίξῃ τό ἄδικον καί παράλογον τοῦτο πρωτεῖον ἐπ' αὐτῶν τῶν ῥήσεων τῶν Ἁγίων Γραφῶν, ἅς ὑπέρ αὐτοῦ διαστρέφει καί κατανοθεύει· οἱ δέ οὕτω προσκολλούμενοι τῷ Πάπᾳ Ἀνατολικοί, λέγει ὁ Μητροπολίτης, εἶναι οἱ καλούμενοι Οὐνῖται. Ἀλλά ταῦτα, λέγει, εἶναι δόλος καί πλεκτάναι τοῦ Παπισμοῦ, ὅπως βαθμηδόν καθυποτάξῃ τούς πάντας καί καταστήσῃ τήν ἐλευθερίαν αὐτῶν κτῆμα τῆς αὐτοῦ ἀπολυταρχίας, ὅθεν ἀνάγκη μεγίστης προσοχῆς. Καταλήγει δέ ὁ ἐχέφρων Καλλίνικος εἰς τό συμπέρασμα, ὅτι ἡ Παπική Ἐκκλησία, ἱδρύσασα ἐπίγειον Βασιλείαν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Πάπα, ἀντιστρατεύεται εἰς τόν ῥητόν θεσμόν τοῦ Κυρίου «ἀπόδοτε τά Καίσαρος Καίσαρι καί τά τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ», καί συνεπῶς στηρίζεται ἡ Ἐκκλησία αὕτη ἐπί ὅλως σαθρῶν καί ἀντιχριστιανικῶν βάσεων, ἀπειλουσῶν πάντοτε πτῶσιν.

Ἕτερος ἐχθρός, λέγει ὁ ἄγρυπνος Ποιμήν, εἶναι ὁ Προτεσταντισμός, ὅστις, ἀποσπασθείς τοῦ Παπισμοῦ καί ἀποτινάξας τόν ζυγόν τῆς ἀπολυταρχίας καί τῆς διαφθορᾶς, μετέπεσε δυστυχῶς εἰς τό ἄλλον ἄκρον, ἤτοι εἰς τήν ἀναρχίαν καί τήν περί τά δόγματα ἀσυμφωνίαν καί διαφθοράν. Οὗτος, λέγει, ἀπέρριψε τά Μυστήρια, τηρήσας δύο μόνον, καί ἐκεῖνα ἐν πολλοῖς ἠλλοιωμένα ἐκ τῆς Ὀρθοδόξου Πίστεως. Ἀπέρριψε τάς παραδόσεις καί τάς ἱεράς Συνόδους, ὡς καί εἴ τι ἕτερον παρήγαγεν ἡ Ἐκκλησία κατά καιρούς, ἀρυσθεῖσα τοῦτο ἐκ τῶν Ἁγίων Γραφῶν. Περιωρίσθη δέ μόνον ὁ Προτεσταντισμός εἰς τό κῦρος αὐτῶν τῶν Ἁγίων Γραφῶν, καί εἰς αὐτάς καί μόνας ἀποδίδει κῦρος αὐθεντικόν, τάς ὁποίας ὅμως ἀναπτύσσει καί ἑρμηνεύει κατά τό δοκοῦν ἑκάστῳ· ὅθεν προέκυψαν διαιρέσεις ἐπί διαιρέσεων, καί διάφοροι ἐντεῦθεν Ἐκκλησίαι, οὐ μόνον κατά πόλεις, ἀλλά πολλάκις καί μεταξύ τῶν μελῶν μιᾶς καί τῆς αὐτῆς οἰκογενείας, τῆς ἄλλως κοινωνικῶς στενῶς καί ἀδιασπάστως ἡνωμένης. Συνεπῶς δέ, λέγει ὁ τῆς Ὀρθοδοξίας ὑπέρμαχος, οὐδεμία ἑνότης ἐν τῷ Προτεσταντισμῷ, οὐδεμία Ἐκκλησία, οὐδέν κῦρος, οὐδείς ἁγιασμός.

Ἐν ἀντιθέσει δέ πρός τόν Παπισμόν καί τόν Προτεσταντισμόν, προβάλλει ὁ θεορρήμων Λειτουργός τοῦ Ὑψίστου, τήν ἑνότητα τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, τήν Ἁγιότητα αὐτῆς, τήν Καθολικότητα καί τό Ἀποστολικόν, τά ὁποῖα διά μακρῶν ἀναπτύσσει, στηρίξας εἰς τήν γνωστήν αὐθεντικήν ῥῆσιν τοῦ Συμβόλου τῆς πίστεως «πιστεύω εἰς Μίαν, Ἁγίαν, Καθολικήν καί Ἀποστολικήν Ἐκκλησίαν».

Ἀλλά δέν εἶναι, λέγει ὁ πιστός τοῦ Εὐαγγελίου Ἱεροκήρυξ, δέν εἶναι αὐτοί μόνοι οἱ ἐχθροί, Πασπισμός τουτέστι καί Προτεσταντισμός, οἱ πολεμοῦντες σήμερον ἡμᾶς, ἀφ᾽ ὧν πρέπει ὅλαις δυνάμεσι νά προφυλαχθῶμεν, εἶναι καί ἕτερος μέγιστος ἐχθρός, ὁ ἄρτι ἀναφυείς ἐξ αὐτῶν τῶν σπλάγχνων ἡμῶν, ὁ τέως μέν πιστός τῇ Μητρί Ἐκκλησίᾳ, νῦν δέ ἀποσπασθείς καί σχισματικός καταστάς Βουλγαρικός λαός. Ὁ λαός οὗτος, λέγει, διά τῶν ἡγουμένων αὐτοῦ, ἀμνημονήσας τῶν τόσων ἀγαθῶν, ἅ ἐπεδαψίλευσεν ἑκάστοτε αὐτῷ ἡ μία Ὀρθόδοξος Ἀνατολική Ἐκκλησία, καί ἀγνώμων καταστάς, ἀπεσπάσθη τῆς ἑνότητος,

ἀπελάκτισε τήν Μητέρα, καί ἤδη μετά θρασύτητος ἀναιδῶς ἐξυβρίζει, καί ἀπηνῶς καταδιώκει αὐτήν. Ἀπό τοῦ ἐχθροῦ τούτου ἀνάγκη μεγίστη, λέγει ὁ τοῦ Ἑλληνισμοῦ καί τῆς Ὀρθοδοξίας φρουρός, νά προφυλαχθῶμεν· κατά τοῦ ἐχθροῦ τούτου, τοῦ μᾶλλον ἐπιφόβου καί μᾶλλον δραστηρίως καί ἐπιτηδείως ἐργαζομένου πρός ἀνατροπήν τῶν δικαιωμάτων τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν, πρέπει ὅλαις δυνάμεσι, πάσῃ θυσίᾳ καί πλήρη αὐταπαρνήσει νά ὁπλισθῶμεν.

Ταῦτα διά μακρῶν ἀναπτύξας ὁ ἔνθους τῆς Μακεδονίας Ἀρχιποίμην προτρέπει πάντας, καί Ἐπισκόπους καί λοιπούς Κληρικούς καί Προεστῶτας καί Προκρίτους τῶν ἀνά πᾶσαν τήν Μακεδονίαν πόλεων καί κωμῶν, ὅπως διατελῶσιν ἄγρυπνοι κατά τῶν τόσων ἐπιβούλων καί ἐπικινδύνων ἐχθρῶν· προτρέπει οὐ μόνον ν᾿ ἀπομακρύνωσιν αὐτούς ἀπ᾿ αὐτῶν, μή ἀξιοῦντές ποτε οὐδένα οὐδ᾿ ἁπλῆς συζητήσεως, ἀλλά καί ἀπέναντι τῶν ἁπλουστέρων πρέπει νά ὦσιν ἄγρυπνοι, μή ἐξαπατήσωσιν αὐτούς, αὐτοί τοὐναντίον διδάσκοντες αὐτούς πάσῃ ἐπιμελείᾳ τά τῆς Ὀρθοδοξίας δόγματα καί καθιστῶντες οὕτως αὐτούς πιστούς πρός τήν Ἐκκλησίαν ἡμῶν καί ἀκραδάντως στηριζομένους ἐπί τῶν ἀρχαιοτάτων αὐτῆς θεσμῶν, δι᾿ ὧν αὐτοδικαίως ἀξιοῖ ν᾿ ἀποκαλῆται Μήτηρ πασῶν τῶν ἐπί γῆς Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν.

Ἡ «Σιών» ἀπονέμει δίκαιον ἔπαινον τῷ ἐπί ἐξόχῳ σοφίᾳ καί ἐπί ὀρθῇ πίστει διακρινομένῳ Μητροπολίτῃ Θεσσαλονίκης.

Σάββα Γ. Νανάκου Δρ. Θ.
Ἄρχοντος Διδασκάλου τοῦ Εὐαγγελίου
τοῦ Οἰκουμ. Πατρ/χείου, Ἐπίτ. ΓΕΜΕ

Τά Χριστούγεννα στήν ἑλληνική Ὀρθόδοξο Ὑμνογραφία
«Ἄσω τῷ Κυρίῳ ἐν τῇ ζωῇ μου, ψαλῶ τῷ Θεῷ μου ἕως ὑπάρχω» (Ψαλμ. 163,33)

Ἡ Γέννηση τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἶναι γεγονός παγκοσμίου σημασίας. «Εἶναι ἡ κλείς τῆς Ἱστορίας, ἡ κλείουσα τάς παραδόσεις τοῦ παλαιοῦ κόσμου καί ἡ ἀνοίγουσα τούς νέους ἠθικούς ὁρίζοντας τῆς ἀναγεννηθείσης ἀνθρωπότητος» κατά τήν ἔκφραση Ἕλληνος Ἀκαδημαϊκοῦ[1].

Ἡ φωτεινή τῆς νύκτας ἐκείνης λάμψη, πού ἐφώτισε τήν πεδιάδα τῆς Βηθλεέμ, στήν ὁποία ποιμένες ἀγραυλοῦσαν, ἦταν τό σύμβολο τοῦ φωτός, πού «τοῖς ἐν σκότει καί σκιᾷ» ἀνέτειλεν.

Ἡ Ἐκκλησία μας κάθε χρόνο μπροστά ἀπό δύο καί πλέον Κυριακές προετοιμάζει τούς πιστούς μέ βαθυστόχαστους ὕμνους, γιά νά εἰσέλθουν νοερά στό σπήλαιο τῆς Βηθλεέμ καί νά ἀκούσουν τόν ἱερό ὑμνωδό νά λέγει: «Δεῦτε ἴδωμεν πιστοί ποῦ ἐγεννήθη ὁ Χριστός».

Ὅπως εἶναι γνωστόν, ἡ ἑορτή τῶν Χριστουγέννων δέν ἑορταζόταν στούς τρεῖς πρώτους χριστιανικούς αἰῶνες, διότι ἡ γέννηση γενικῶς τῶν Ἁγίων καί τῶν Μαρτύρων ἐθεωρεῖτο ὡς ἡ ἡμέρα τῆς εἰσόδου στίς θλίψεις καί τά βάσανα τῆς παρούσης ζωῆς.

1. Βλέπε Δημ. Μπαλάνου: *Χριστούγεννα - Πρώτη Ἰανουαρίου, Θεοφάνεια* σελ. 56

῾Ο ἀδαμάντινος καί χαλκέντερος ἐκκλησιαστικός συγγραφέας τοῦ τρίτου αἰῶνα, ὁ πολύς ᾿Ωριγένης, γράφει ὅτι ἡ ῾Αγία Γραφή μόνον ἀσεβεῖς ἀναφέρει, πού ἑόρταζαν τά γενέθλιά τους καί μάλιστα τόν Φαραώ καί τόν ῾Ηρώδη τόν Τετράρχη[2], ἐνῶ ἡ ἡμέρα τοῦ θανάτου τῶν ῾Αγίων καί μάλιστα τῶν Μαρτύρων ἐθεωρεῖτο ὡς ἡ γενέθλιος ἡμέρα τους.

Μέχρις τοῦ τετάρτου αἰώνα ἡ Γέννηση τοῦ ᾿Ιησοῦ Χριστοῦ ἑωρτάζετο μαζί μέ τά Θεοφάνεια, διότι ὑπολογίζονταν ὅτι ἡ Βάπτιση ἔγινε ἀκριβῶς τήν 30ή ἐπέτειο ἀπό τή Γέννηση τοῦ Κυρίου. Γι᾿ αὐτό ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος δικαιολογεῖ τήν ταύτιση Θεοφανείων καί Γενεθλίων λέγοντας: «Λέγεται γάρ ἀμφότερα δύο κειμένων προσηγοριῶν ἐνί πράγματι... τῷ φανῆναι μέν Θεοφάνεια, τῷ δέ γεννᾶσθαι γενέθλια»[3].

Πρώτη ἡ Δύση ἄρχισε ἀπό τά μέσα τοῦ τετάρτου αἰώνα νά ἑορτάζει ἰδιαιτέρως τή Γέννηση τοῦ ᾿Ιησοῦ Χριστοῦ στίς 25 Δεκεμβρίου, σέ ἀντικατάσταση τῆς ἑορτῆς τῶν ᾿Εθνικῶν τοῦ «ἀειτήτου ἡλίου» (Dies inicti solis), πρᾶγμα τό ὁποῖο καί ἐπεκράτησε. Πιθανῶς ἀκόμα, ἐπειδή ἡ 25η Μαρτίου ἐθωρεῖτο ἡ ἀρχή τοῦ ἔαρος καί αὐτή θεωροῦσαν ὡς τήν πρώτη ἡμέρα τῆς δημιουργίας ὁρίσθηκε ἡ ἴδια καί ὡς ἡ ἡμέρα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου καί συνεπῶς ἡ 25η Δεκεμβρίου ὡς ἡ ἡμέρα τῆς Γεννήσεως.

Στήν Κωνσταντινούπολη γιά πρώτη φορά ἑορτάσθηκε χωριστά ἡ ἑορτή τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ τό 378, ὅπως μαρτυρεῖ μετά δέκα ἔτη ᾿Ιωάννης ὁ Χρυσόστομος λέγοντας: «Οὔπω δέκατόν ἐστιν ἔτος, ἐξ οὗ δήλη καί γνώριμος αὕτη ἡ ἡμέρα γεγένηται»[4].

῾Η ἑορτή τῶν Χριστουγέννων ἐνέπνευσε τούς θρησκευτικούς καί ἄλλους πού ἀσχολήθηκαν μέ τήν Λαογραφία, ᾿Αρχαιολογία καί Καλλιτεχνία, δηλαδή Ποίηση, Ζωγραφική, Γλυπτική, Μουσική, Δραματική ἀναπαράσταση, Διηγηματογραφία καί Ρητορική.

Στό παρόν ἄρθρο θ᾿ ἀσχοληθοῦμε καί μάλιστα συντόμως

2. Βλέπε *PG.* 26,27.
3. Βλέπε *PG.* 36,313.
4. Βλέπε *PG.* 49,353.

μόνον μέ τήν Ὑμνογραφία τῶν Χριστουγέννων στή Μεγάλη τοῦ Χριστοῦ Ἀνατολική Ἐκκλησία καί ἀποκλειστικά μέ τόν β΄ κανόνα, ποίημα Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ[5].

Ἰαμβικός Κανόνας Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ

Ὁ Κανόνας αὐτός, ὅπως καί ὁ πρῶτος Κοσμᾶ τοῦ Μαϊουμᾶ, θετοῦ ἀδελφοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἀποτελεῖται ἀπό ἐννέα ᾠδές, ἐκ τῶν ὁποίων λείπει ἡ δευτέρα (β). Κάθε ᾠδή ἀποτελεῖται ἀπό τρία τροπάρια. Ὁ κανόνας εἶναι γραμμένος στήν ἀρχαία μετρική καί μάλιστα σέ ἰαμβικό τρίμετρο στίχο, ἤτοι (υ-) βραχύ - μακρόν (ν-). Ἡ ἀκροστιχίδα τοῦ κανόνα ἔχει ὡς ἑξῆς:

«Εὐπίης μελέεσιν ἐφύμνια ταῦτα λιγαίνει, υἷα Θεοῦ, μερόπων εἵνεκα τικτόμενον, ἐν χθονί καί λύοντα πολύστομα πήματα κόσμον. Ἀλλ' Ἄναξ, ῥητῆρος ῥύεο τῶνδε πόνων» δηλ.: Ὁ κανόνας αὐτός ὑμνεῖ καί δοξάζει τόν υἱόν τοῦ Θεοῦ , πού γεννᾶται γιά νά σώσει τόν ἄνθρωπο στή γῆ ἀπό Παρθένο καί μέ τήν κατά σάρκα Γέννησή Του διαλύει καί ἐξαφανίζει τά πολυστένακτα παθήματα τοῦ κόσμου καί τῶν ἀνθρώπων. Ἀλλά Βασιλιά μας Χριστέ, ἐλευθέρωσε ἀπ' τούς ἀνωτέρω πόνους (καί βλάβες) αὐτούς πού ψάλλουν τόν παρόντα (ἰαμβικό κανόνα).

Ἀπ' τόν κανόνα αὐτό θά ἑρμηνεύσουμε μόνο τούς εἱρμούς:

Ἕτερος κανών ἰαμβικός Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ.

Ὠδή α΄ Ἦχος α΄ Ὁ Εἱρμός.

«Ἔσωσε λαόν, θαυματουργῶν Δεσπότης,
Ὑγρόν θαλάσσης κῦμα χερσώσας πάλαι.
Ἑκών δέ τεχθείς ἐκ Κόρης, τρίβον βατήν
πόλου τίθησιν ἡμῖν· ὅν κατ' οὐσίαν
Ἴσον τε Πατρί, καί βροτοῖς δοξάζομεν».

Ἐλεύθερη μετάφραση: Ὁ Δεσπότης Θεός μέ θαῦμα ἔσωσε τόν λαόν τοῦ Ἰσραήλ (τά παλιά χρόνια), ἀφοῦ μετέβαλε σέ ξηρά τό ὑγρό κῦμα τῆς θάλασσας. Ἑκουσίως δέ γεννηθείς ἐκ Κόρης (Παρθένου) βατό δρόμο, γιά χάρη μας ἀνοίγει πρός τόν

5. Περί Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ βλ. Δημ. Μπαλάνου: *Πατρολογία*, Ἀθῆναι 1930, σελ. 542-551. Berthold Altaner-Alfred Stuiber: *Patrologie herder,* Freiburg 1966, σελ. 526-532.

οὐρανό. Αὐτόν λοιπόν, πού ὡς πρός τήν οὐσία εἶναι ἴσος πρός τόν Πατέρα σάν Θεός καί πρός τούς θνητούς ἀνθρώπους σάν ἄνθρωπος δοξάζουμε.

Στόν εἱρμό αὐτό ὁ Ἱερός Ὑμνογράφος μᾶς ὑπενθυμίζει τό ἱστορικό ἐκεῖνο γεγονός, πού χωρίς νά βραχοῦν τά πόδια τους ἐπέρασαν τήν Ἐρυθρά θάλασσα οἱ Ἑβραῖοι μέ ἀρχηγό τόν Μωυσῆ. Ἀντίθετα ὁ Χριστός τεχθείς ἀνοίγει δρόμο διαρκῶς πρός τόν οὐρανό βατό σ' ὅλους, πού θέλουν νά νά βαδίσουν.

Δογματικό σημεῖο ἄξιο παρατηρήσεως εἶναι τό *«ἴσον τε Πατρί»*. Τό «δοξάζομεν» εἶναι χαρακτηριστικό τῆς α΄ ᾠδῆς.

Ὠδή γ΄ Ὁ Εἱρμός

«Νεῦσον πρός ὕμνους οἰκετῶν, Εὐεργέτα,
Ἐχθροῦ ταπεινῶν τήν ἐπηρμένην ὀφρύν·
Φέρων τε, παντεπόπτα, τῆς ἁμαρτίας
Ὕπερθεν ἀκλόνητον ἐστηριγμένους,
Μάκαρ, μελωδούς, τῇ βάσει τῆς Πίστεως».

Ἐλεύθερη Μετάφραση: Δέξου τούς ὕμνους τῶν δούλων Σου, Εὐεργέτη, ταπεινώνοντας τήν ἀλαζονική ἔπαρση τοῦ ἐχθροῦ (διαβόλου) καί φέροντας, Παντεπόπτη, ἐμᾶς πού Σέ ὑμνοῦμε ἱστάμενους ἐπάνω ἀπ' τήν ἁμαρτία νά τήν πολεμοῦμε ἔχοντάς την κάτω ἀπ' τά πόδια μας καί στηριγμένους ἀκλόνητα στή βάση τῆς πίστεως σέ Σένα, μακάριε Θεέ!

Ὁ εἱρμός αὐτός τῆς γ΄ ᾠδῆς μᾶς φέρει στό νοῦ τό χωρίο Ἠσαΐα 10,14 «Σείσω πόλεις κατοικουμένας καί τήν Οἰκουμένην ὅλην καταλήψομαι τῇ χειρί ὡς νοσσιάν καί ὡς καταλελειμμένα ᾠά ἀρῶ καί οὐκ ἔστιν, ὅς διαφεύξεταί με, ἤ ἀντείπῃ μοι».

Ὠδή δ΄. Ὁ Εἱρμός.

«Γένους βροτείου τήν ἀνάπλασιν πάλαι,
Ἄδων Προφήτης Ἀββακούμ προμηνύει,
Ἰδεῖν ἀφράστως ἀξιωθείς τόν τύπον.
Νέον βρέφος γάρ ἐξ Ὄρους τῆς Παρθένου
Ἐξῆλθε λαῶν εἰς ἀνάπλασιν Λόγος».

Ἐλεύθερη μετάφραση: Ψάλλοντας τήν ἀνάπλαση καί ἀνακαίνιση τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ὁ Προφήτης Ἀββακούμ (στήν ᾠδή του) προαναγγέλλει. Ἀφοῦ ἀξιώθηκε νά ἴδει μέ τά νοερά του μάτια τόν τύπο τοῦ μυστηρίου μέ συμβολικό καί παραβολι-

κό τρόπο. Διότι νέο βρέφος ἐξῆλθε ἀπό ὄρος τῆς Παρθένου, ὁ Λόγος-Χριστός γιά ν' ἀναπλάσει καί ἀνακαινίσει τούς λαούς!

Ὁ εἱρμός αὐτός ἔχει ληφθεῖ ἀπ' τόν Προφήτη Ἀββακούμ, ὁ ὁποῖος ὡς γνωστόν, προεῖδε τήν Γέννηση τοῦ Κυρίου ἀπ' τό κατάσκιο δασύ ὄρος, δηλ. ἀπ' τήν Παρθένο Μαρία. Ἀπ' αὐτή σάν λίθος ἀποσπάσθηκε ὁ Ἰησοῦς Χριστός.

Ὠδή ε'. Ὁ εἱρμός.

«Ἐκ νυκτός ἔργων ἐσκοτισμένης πλάνης
Ἱλασμόν ἡμῖν, Χριστέ, τοῖς ἐγρηγόρως·
Νῦν σοι τελοῦσιν ὕμνον, ὡς Εὐεργέτη.
Ἔλθοις πορίζων εὐχερῆ τε τήν τρίβον·
Καθ' ἥν ἀνατρέχοντες εὕροιμεν κλέος».

Ἐλεύθερη μετάφραση: Ὦ Χριστέ μας, ἔφερες τήν ἐξιλέωση ἀπό τά φαῦλα ἔργα τοῦ σκότους, τῆς ζοφερῆς πλάνης καί εἰδωλολατρίας, ὅταν ἔγινες ἄνθρωπος γιά μᾶς πού τώρα ἀγρυπνοῦμε, γιά νά μήν πέσουμε στόν πειρασμό, σέ μᾶς πού Σέ ὑμνοῦμε σάν Εὐεργέτη μας. Εὐχόμεθα νά ἔλθεις, χαρίζοντας καί καθιστώντας εὔκολο τό δρόμο τῆς ἀρετῆς, τόν ὁποῖο ἄν τρέξουμε, χωρίς ἄλλο θά εὕρουμε τήν οὐράνια δόξα!

Εἶναι ἀλήθεια πώς κανένας ἄλλος δέν θά μποροῦσε νά μᾶς ἀπαλλάξη ἀπό τό πνευματικό σκοτάδι καί τήν πλάνη, παρά μόνον ὁ Χριστός[6] κατά θεία οἰκονομία γενόμενος ἄνθρωπος. Χρέος μας λοιπόν νά τόν εὐχαριστοῦμε πάντοτε σάν Εὐεργέτη καί νά βαδίζουμε συνεχῶς τόν ἀνηφορικό δρόμο τῆς ἀρετῆς, πού εἶναι στενός καί θλιμμένος. Μόνον ἔτσι θά γίνουμε μέτοχοι ζωῆς αἰωνίου[7].

Ὠδή στ' Ὁ Εἱρμός.

«Ναίων Ἰωνᾶς ἐν μυχοῖς θαλαττίοις,
Ἐλθεῖν ἐδεῖτο, καί ζάλην ἀπαρκέσαι·
Νυγείς ἐγώ δέ τῷ τυραννοῦντος βέλει,
Χριστέ, προσαυδῶ, τόν κακόν ἀναιρέτην,
Θᾶττον μολεῖν σε τῆς ἐμῆς ῥαθυμίας».

6. Πρβλ. *Πράξ.* 4,12.
7. Βλέπε *Ματθ.* 7,42.

Ἐλεύθερη μετάφραση: Εὑρισκόμενος ὁ Ἰωνᾶς μέσ' στά βάθη τῆς θάλασσας παρακαλοῦσε νά 'ρθεῖ σέ Σένα, Κύριε, γιά νά διώξει τόν κίνδυνο. Ἐγώ δέ πού πληγώθηκα ἀπ' τό βέλος τοῦ τυράννου-διαβόλου, Χριστέ, Σέ προσκαλῶ τόν καταλυτή τῶν κακῶν τό ταχύτερο νά ἔλθεις λόγω τῆς ἰδικῆς μου ἀμέλειας (δηλ. νά σπεύσεις γιά νά μέ σώσεις ἕνεκα τῆς ἰδικῆς μου ἀδράνειας).

Ὁ ἀνωτέρω εἱρμός μᾶς ὑπενθυμίζει τήν περιπέτεια τοῦ Προφήτη Ἰωνᾶ μέσα στήν κοιλιά τοῦ κήτους καί μέσα στά σκοτεινά σπήλαια καί τούς βράχους, ὅπου διέμενε τό κῆτος.

Ἐνῶ τότε ὁ Ἰωνᾶς ἔλεγεν: Ἔδυ ἡ κεφαλή μου εἰς σχισμάς ὀρέων, κατέβην εἰς γῆν, ἧς οἱ μοχλοί κάτοικοι αἰώνιοι (Ἰων. 2,6) καί παρακάτω στίχ. 7: «Ἀναβήτω ἐκ φθορᾶς ἡ ζωή μου πρός Σέ, Κύριε, ὁ Θεός μου, καί ἔλθοι πρός Σέ ἡ προσευχή μου πρός ναόν τόν ἅγιόν σου», τώρα ὁ ἱερός Ὑμνογράφος παρακαλεῖ νά ἔλθει ὁ Ἰησοῦς Χριστός καί νά τόν ἀπαλλάξει ἀπό τή φθορά, πού βρίσκεται. Πράγματι ὁ μόνος ἐξολοθρευτής τοῦ κακοῦ, τῆς φθορᾶς καί τῆς ἁμαρτίας εἶναι ὁ Κύριός μας Ἰησοῦς Χριστός. Ἴδε ὁ ἀμνός τοῦ Θεοῦ ὁ αἴρων τήν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου (Ἰωάν. 1,29) εἶπε στούς μαθητάς του ὁ Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής στήν ἔρημο τοῦ Ἰορδάνη.

Ὠδή ζ΄ Ὁ Εἱρμός.

«Τῷ παντάνακτος ἐξεφαύλισαν πόθῳ,
Ἄπλητα θυμαίνοντος, ἠγκιστρωμένοι
Παῖδες, τυράννου δύσθεον γλωσσαλγίαν
Οἷς εἴκαθε πῦρ ἄσπετον, τῷ Δεσπότῃ
Λέγουσιν· εἰς αἰῶνας εὐλογητός εἶ».

Ἐλεύθερη μετάφραση: Ἀγκιστρωμένοι στό θεῖο πόθο τοῦ παμβασιλέως οἱ τρεῖς παῖδες κατεφρόνησαν τή βλάσφημη φλυαρία, τό ἀναίσχυντο πρόσταγμα τοῦ τυράννου Ναβουχοδονόσορος, ὁ ὁποῖος ἐθύμωνε καί ὠργίζετο ἐναντίον τους ὑπερβολικά. Στούς ὁποίους τρεῖς Παῖδες ὑποχώρησε τό ἀμέτρητο πῦρ τῆς καμίνου (καί δέν τούς ἔκαψε) ψάλλοντας στό Δεσπότη: Εὐλογημένος εἶσαι στούς αἰῶνες.

῾Ο εἱρμός τῆς ζ΄ ᾠδῆς ὁρμᾶται ἀπό τήν ἱστορία τῶν Τριῶν Παίδων[8], στούς ὁποίους εἶναι ἀφιερωμένος πάντοτε ὁ εἱρμός τῆς ᾠδῆς αὐτῆς. Ἄσπετον πῦρ εἶναι τό ἀνυπόφορο πῦρ. Τό ἐπίθετο ἄσπετος παράγεται ἀπό τό στερητικό α καί τά γράμματα σπε=εσπ τῆς ρίζας τοῦ ρήματος εἰπεῖν. Κατά λέξη σημαίνει: ἀνείπωτος, ἀνέκφραστος.

Ὠδή η΄ ῾Ο Εἱρμός.
«Μήτραν ἀφλέκτως εἰκονίζουσι Κόρης
Οἱ τῆς παλαιᾶς πυρπολούμενοι νέοι,
῾Υπερφυῶς κύουσαν, ἐσφραγισμένην
Ἄμφω δέ δρῶσα θαυματουργίᾳ μιᾷ.
Λαούς πρός ὕμνον ἐξανίστησι χάρις».

Ἐλεύθερη μετάφραση: Τή μήτρα τῆς κόρης (Παρθένου Μαρίας) εἰκονίζουν οἱ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης πυρπολούμενοι καί μή καιόμενοι τρεῖς νέοι (Παῖδες) ἡ ὁποία (κόρη) ὑπερφυσικά τίκτει τό Χριστό καί παραμένει ἐσφραγισμένη (δηλ. Παρθένος). Καί τά δύο αὐτά θαύματα (τό ἕνα τῆς Π.Δ. καί τό τῆς Κ.Δ.), πού ἐνήργησε μέ μία θαυματουργική δύναμη ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ὁδηγοῦν τούς πιστούς νά τόν ὑμνήσουν.

Καί ὁ εἱρμός τῆς η΄ ᾠδῆς συνδέεται στενά ἐπίσης μέ τούς τρεῖς Παῖδες. ῾Ο Μελωδός ἐμπνεύσθηκε καί ἀπό τό στίχο τοῦ Προφήτη Ἰεζεκιήλ «ἡ πύλη αὕτη κεκλεισμένη ἔσται, οὐκ ἀνοιχθήσεται· ὅτι Κύριος ὁ Θεός Ἰσραήλ εἰσελεύσεται δι᾿ αὐτῆς καί ἔσται κεκλεισμένη»[9]. Τό ἀειπάρθενο τῆς Θεοτόκου προφήτεψε καί ὁ Προφήτης Ἰεζεκιήλ.

Ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι ὅτι οἱ ἱεροί ῾Υμνογράφοι κάνουν χρήση ζωηρῶν ἐκφράσεων καί λέξεων, ὅπως π.χ. στόν εἱρμό αὐτό τῆς λέξεως «μήτρα». Τοῦτο σημαίνει πώς τά ἤθη τήν ἐποχή ἐκείνη ἦσαν χαλαρά σέ σύγκριση μέ τά σημερινά. ῾Η χριστιανική ἠθική ἀργά μέν καί μέ τεθλασμένη γραμμή προχωρεῖ, ἀσφαλῶς ὅμως ἐπιβάλλεται παρά τή δύσκολη καμπή πού διέρχονται σήμερα οἱ ἠθικές ἀξίες.

8. Βλέπε *Δν.* 3,1-23.
9. *Ἰεζ.* 24,1-3.

Ὠδή θ΄. Ὁ Εἱρμός.
«Στέργειν μέν ἡμᾶς, ὡς ἀκίνδυνον φόβῳ,
Ρᾶον σιωπήν· τῷ πόθῳ δέ, Παρθένε,
Ὕμνους ὑφαίνειν, συντόνως τεθηγμένους,
Ἐργῶδες ἐστίν, ἀλλά καί Μήτηρ σθένος,
Ὅση πέφυκεν ἡ προαίρεσις δίδου».

Ἐλεύθερη μετάφραση: Ὦ Παρθένε καί Μητέρα συγχρόνως, κανένα πρᾶγμα δέν εἶναι πιό ἀκίνδυνο ἀπ' τή σιωπή. Γι' αὐτό εὐκολώτερο νά τήν ἀγαπήσουμε καί νά τήν προτιμήσουμε. Τό νά πλέκουμε δέ λαμπρούς ὕμνους κυριευμένοι ἀπ' τόν πόθο, αὐτό εἶναι πρᾶγμα δύσκολο καί ριψοκίνδυνο γιά μᾶς. Ἑπομένως ὅση εἶναι ἡ δική μας προαίρεση, τόση δύναμη δός μας, Μητέρα τοῦ Θεοῦ, νά Σέ ὑμνήσουμε.

Τόν παρόντα εἱρμό ἀπευθύνει ὁ Χρυσορρόας Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός πρός τήν ἐμπνευσμένη στιχουργό τῆς θ΄ ᾠδῆς, τήν Παρθένο καί Θεοτόκο Μαρία. Προκειμένου νά τήν ἐξυμνήσει, κατέχεται ἀπό δύο ἀντίθετα αἰσθήματα, τό φόβο καί τόν πόθο. Τό πρῶτο προέρχεται ἀπό τήν ἀνθρώπινη ἀδυναμία, ἀναξιότητα μπροστά στήν Παναγία.

«Μή καθαρῷ καθαροῦ ἐφάπτεσθαι οὐχί θεμιτόν καί καθαρτέον πρῶτον ἑαυτόν, εἶτα τῷ καθαρῷ προσομιλητέον», ὅπως γράφει ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος. Ἡ σιωπή εἶναι πράγματι χρυσός καί τό πιό ἀκίνδυνο πρᾶγμα. Ὁ Σιμωνίδης ἔλεγε: «Λαλήσας μέν πολλάκις μετεμελήθην, σιωπήσας δέ οὐδέποτε».

Ἐπίσης ὁ πολύς Πλάτωνας ὠνόμασε τή σιωπή «ἄλυπον» καί ὁ Ἱπποκράτης «οὐ μόνον ἄδικον, ἀλλά καί ἄλυπον καί ἀνώδυνον».

Μέ τό σύντομο καί τόσο ἁπλό σχολιασμό τοῦ ἰαμβικοῦ κανόνα τῶν Χριστουγέννων ἀποβλέψαμε σ' ἐκεῖνο ἀκριβῶς πού ἀπέβλεψε ὁ ὑμνογράφος-μελωδός Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, στό νά προπαρασκευάζεται ὁ ἀναγνώστης κάθε Χριστούγεννα ψυχολογικά ἔτσι, ὥστε μέ εὐφροσύνη καί καθαρότητα ψυχῆς νά προσεγγίζει νοερά τή φάτνη καί τό σπήλαιο τῆς Βηθλεέμ στούς ἱερούς Ναούς. Κάθε χρόνο χτυποῦν χαρμόσυνα καί πανηγυρικά

οἱ καμπάνες τῶν Ἐκκλησιῶν ὅλης τῆς χριστιανωσύνης. Προσκαλοῦν τούς πιστούς νά προσκυνήσουν τό βρέφος τῆς Βηθλεέμ καί νά ἀκούσουν τούς μελωδικούς ὕμνους, πού ἐνέπνευσε τούς ὑμνογράφους τό μεγάλο γεγονός τῆς Γεννήσεως.

Ὅπως ἡ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ ἐχώρισε τήν ἱστορία σέ δύο μεγάλες περιόδους π.Χ. καί μ.Χ., ἔτσι τά Χριστούγεννα πρέπει ν' ἀποτελοῦν ἕνα ὁρόσημο καί ἕνα πνευματικό σταθμό γιά τόν καθένα μας, ὥστε νά φιλοσοφοῦμε καί νά πειθόμεθα, πώς τό μήνυμα τοῦ ἀγγέλου: «Ἐτέχθη ἡμῖν σωτήρ» (Λουκ. 2,11) ἔχει βαθύτατο νόημα καί γιά τίς ἡμέρες μας εἶναι σωτήριο, τόσο γιά τά ἄτομα, ὅσο γιά τήν οἰκογένεια, ὅσο καί γιά τούς λαούς, πού τόσο ἀγωνιοῦν, ὑποφέρουν καί στενάζουν μπροστά σ' ἕνα ἄγνωστο μέλλον.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ
ΠΗΓΑΙ ΚΑΙ ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

1. *Μηναῖον Δεκεμβρίου,* Ἔκδοση Ἀποστολικῆς Διακονίας.

2. *Ἡ Παλαιά Διαθήκη -Κατά τούς Ἑβδομήκοντα-* Ἔκδοση Ἀδελφότητος Θεολόγων ἡ «ΖΩΗ» Ἀθῆναι 1928.

3. *Ἡ Καινή Διαθήκη -Κατά τήν ἔκδοσιν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου-* Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἐν Ἀθήναις.

4. Νικοδήμου Ἁγιορείτου: *Ἑορτοδρόμιο,* Ἐν Βενετίᾳ 1836.

5. Δημ. Μπαλάνου: *Πατρολογία,* Ἀθῆναι 1930.

6. Berthold Altaner: *Patrologie* - Freiburg 1966 - Alfred Stuiber.

7. Δημ. Μπαλάνου: *Χριστούγεννα - Πρώτη Ἰανουαρίου - Θεοφάνεια,* Ἀθῆναι.

8. Ἀρχιμ. Βασιλείου Στεφανίδου: *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία,* Ἀθῆναι 1948.

9. Ἰωάννου Μεσολωρᾶ: *Ἐγχειρίδιον λειτουργικῆς,* Ἐν Ἀθήναις 1895.

10. Γεωρ. Παπαδοπούλου: *Συμβολαί εἰς τήν Ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς,* Ἐν Ἀθήναις 1890.

11. Καρ. Κρουμπάχερ: *Βυζαντινή Λογοτεχνία,* Μεταφρ. Γ. Καρούζου, Ἀθῆναι 1925.

12. Ἀναστ. Κώτση, Γυμνασιάρχου: *Ἑρμηνεία τῶν Εἱρμῶν τῶν ᾀσματικῶν Κανόνων τῶν Δεσποτικῶν καί Θεομητορικῶν Ἑορτῶν,* Β΄ Ἔκδ., Χαλκίς 1959.

13. Μητροπολίτου Μηθύμνης Ἰακώβου, *Ἐκ τῆς Ὑμνογραφίας τῶν Χριστουγέννων* (Διάλεξις), Ἀθῆναι 1269.

14. Κων. Μητσάκη: *Βυζαντινή Ὑμνογραφία*, Θεσσαλονίκη 1971.

15. Χριστοφόρου Κομμοδάτου, Ἐπισκόπου Τελμησσοῦ: *Οἱ Κανόνες τῶν Χριστουγέννων*, Λονδῖνον 1980.

16. Παν. Κ. Χρήστου, *Ἑλλ. Πατρολογία* τόμοι 1-5 Θεσ/νίκη (1975-1992).

17. Βλέπε ἐπίσης καί Περιοδικά: *Ἀκτῖνες* 1948, *Καινή Κτίσις* 1948, *Οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι*, 1948 καί *Ἑλληνική Δημιουργία*, 1949.

Χαράλαμπος Κ. Παπαστάθης
Καθηγητής τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου
Σχολή Νομικῶν καί Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν
Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Γνωμοδότηση

Σύμφωνα μέ ὅσα ἐτέθησαν ὑπ' ὄψη μου, ἡ Ἀρχαιολογική Ὑπηρεσία δέν ἐπιτρέπει τήν ἀπόδοση στήν τακτική θεία λατρεία τῶν Ἱ. Ναῶν Ἁγίου Γεωργίου καί Ἁγίου Παντελεήμονος Θεσσαλονίκης, χωρίς νά ἀποστέλει στήν Ἱ. Μητρόπολη Θεσσαλονίκης σχετικά ἔγγραφα ἤ νά ἀναφέρει ὁποιαδήποτε αἰτιολογία, ἔστω προφορικά.

Ἐρωτᾶται: Ἔχει παρόμοιο δικαίωμα ἡ Ἀρχαιολογική Ὑπηρεσία ὡς πρός τούς ἐν θέματι Ἱ. Ναούς;

Στό τεθέν ἐρώτημα ἔχω τήν τιμή νά γνωρίσω τά ἀκόλουθα: Ὁ Ἱ. Ναός τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (Ροτόντα) κτίσθηκε περί τό ἔτος 300 καί κατά τούς χρόνους τοῦ Μεγάλου Θεοδοσίου (379-395) διαμορφώθηκε σέ χριστιανικό ναό. Σέ διάφορες ἐποχές μάλιστα χρησιμοποιήθηκε ὡς μητρόπολη τῆς Θεσσαλονίκης, –ἐκεῖ λειτουργοῦσε ὁ Ἅγιος Θεωνᾶς. Ὁ Ναός αὐτός καί ὁ Ἱ. Ναός τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος εἶχαν μετατραπεῖ κατά τήν τουρκοκρατία, –συγκεκριμένως κατά τά ἔτη 1590-1591 καί 1568-1571 ἀντιστοίχως–, σέ μουσουλμανικά τεμένη (βλ. Θ. Παζαρᾶ, Ἡ Ροτόντα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στή Θεσσαλονίκη [ΙΜΧΑ] 1985, σ. 16· Ε. Κουρκουτίδου-Νικολαΐδου καί Ε. Μακρῆ, στόν τόμο: Ἡ Θεσσαλονίκη καί τά μνημεῖα της, Θεσσαλονίκη [Ἐφορεία Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων] 1985, σσ. 37 καί 96). Λίγους μῆνες μετά τήν ἀπελευθέρωση, τήν 5 Ἰουλίου 1913, ὁ Γενικός Διοικητής Μακεδονίας Στέφανος Ν. Δραγούμης ἐξέδωσε διάταγμα, μέ τό ὁποῖο ἐννέα Ἱ. Ναοί, τέως μουσουλμανικά τεμένη τῆς Θεσσαλονίκης, –μεταξύ τῶν ὁποίων καί οἱ δύο ἀνωτέρω–, ἐκηρύσσοντο ἐθνικά μνημεῖα καί «ὀφείλουσι νά ὑ-

παχθῶσιν εἰς τήν ἄμεσον τοῦ Κράτους ἐπιτήρησιν», σύμφωνα μέ τίς διατάξεις τοῦ ν. ΗΧΜΣτ/1899 «Περί ἀρχαιοτήτων». Τό διάταγμα αὐτό δημοσιεύθηκε στό φύλλο ὑπ' ἀριθμόν 7 τῆς 9 Ἰουλίου 1913, τοῦ Παραρτήματος τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως, πού ἐξεδίδετο τότε στήν Θεσσαλονίκη (βλ. ἀναδημοσίευσή του στό τεῦχος: Βυζαντινά μνημεῖα καί βυζαντινόν μουσεῖον ἐν Θεσσαλονίκῃ, Θεσσαλονίκη 1914, σ. 3, πού ἐξέδωσε ἡ Ἐφορεία Ἀρχαιοτήτων τῆς Γενικῆς Διοικήσεως Μακεδονίας).

Ἡ περιέλευση τῶν δύο αὐτῶν Ἱ. Ναῶν ὡς «ἐθνικῶν μνημείων» στίς ρυθμίσεις τοῦ ν. ΗΧΜΣτ /1899 καθόλου δέν ἐμπόδισε τήν ἀπόδοσή τους στήν θεία λειτουργία τῶν Ὀρθοδόξων Χριστιανῶν. Ὄντως, τήν 5 Μαρτίου 1914 ὁ μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Γεννάδιος (Ἀλεξιάδης) ἐτέλεσε τά θυρανοίξια καί τόν καθαγιασμό τοῦ Ἱ. Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (Ροτόντας). Ἀμέσως μετά, οἱ Ἱ. Ναοί Ἁγίου Γεωργίου, Ἁγίου Παντελεήμονος, Ἁγίου Κωνσταντίνου, Ὑπαπαντῆς καί Ἁγίου Ὑπατίου (=Παναγία ἡ Δεξιά) ἑνοποιήθηκαν σέ μία εὐρεία ἐνορία, μέ κέντρο τόν Ἱ. Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Ἡ τέλεση τῆς θείας λατρείας στόν Ἱ. Ναό αὐτό συνεχίσθηκε ἀδιάλειπτα ἕως τό ἔτος 1917, ὁπότε βιαίως (καί μάλιστα manu militari) ὁ Ἱ. Ναός κατελήφθη ἀπό τήν ἀρχαιολογική ὑπηρεσία τῆς γαλλικῆς Στρατιᾶς τῆς Ἀνατολῆς, ἡ ὁποία ἐπιχείρησε ἀνασκαφές στόν ἐσωτερικό χῶρο, καθώς καί στό προαύλιο (βλ. Ἡ βεβήλωση τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ Ἱεροῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (Ροτόντα), «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», ἔτος 1958, σσ. 19 καί 22 ἀνατύπου). Ἀργότερα στόν Ἱ. Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στεγάσθηκαν συλλογές χριστιανικῶν γλυπτῶν, ἐνῶ σέ οἰκήματα τοῦ προαυλίου συνεχίζει ἕως σήμερα νά ἑδρεύει ἡ Θ΄ Ἐφορεία Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων. Παράλληλα, ὁ Ἱ. Ναός εἶχε ἀποδοθεῖ στήν δημοσία λατρεία καί ἐχρησιμοποιεῖτο ἀπό τό Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης ἕως τό ἔτος 1978, ὁπότε λόγῳ τῶν σεισμῶν ἐπῆλθαν καταστροφές στό κτίριο.

Ὁ Ἱ. Ναός τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος ἀποτέλεσε, ὅπως εἴδαμε, τμῆμα τῆς ἐνορίας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Στήν ἐκκαθάριση τῆς περιουσίας τῆς τέως Ἑλληνικῆς Ὀρθοδόξου Κοινό-

τητος Θεσσαλονίκης, –πού διεξήχθη τήν 15-29 Ἰουνίου 1926, σύμφωνα μέ τίς διατάξεις τοῦ ν. 2508/1920 «περί ἐξακριβώσεως καί διαχειρίσεως τῶν περιουσιῶν καί πόρων τῶν ἐν ταῖς Νέαις Χώραις ἀπό τουρκοκρατίας χριστιανικῶν κοινοτήτων»–, προσδιορίζεται ὡς ἰδιοκτησία τοῦ Ἱ. Ναοῦ τῆς Παναγούδας. Μάλιστα, στήν ἔκθεση τῆς οἰκείας ἐκκαθαριστικῆς ἐπιτροπῆς ἀναφέρονται καί οἱ πέριξ τοῦ Ἱ. Ναοῦ χῶροι, μεταξύ τῶν ὁποίων «δύο δωμάτια, χρησιμοποιούμενα ὡς κατοικία τοῦ ἱερέως... καί ἄλλα δύο δωμάτια χρησιμοποιούμενα ὡς κηροποιεῖον...», στοιχεῖα πού ἀποδεικνύουν ὅτι ὁ Ἱ. Ναός τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος εἶχε ἀποδοθεῖ μονίμως τόσο στήν θεία λατρεία τῶν περιοίκων ὅσο καί στήν ἐξυπηρέτηση ἐκκλησιαστικῶν ἀναγκῶν (βλ. Ἔκθεσις τῆς κατά τόν ἄρθρον 1, τοῦ Νομ. Διατάγματος τῆς 25ης Φεβρουαρίου τοῦ 1926 «Περί τροποποιήσεως τοῦ νόμου 2508» Ἐπιτροπῆς, ὑπό ἡμερομηνίαν 15-29 Ἰουνίου 1926, περί ἐκκαθαρίσεως τῆς περιουσίας τῶν εὐαγῶν ἱδρυμάτων καί ναῶν τῆς τέως Ἑλληνικῆς Κοινότητος Θεσσαλονίκης, χ.τ. & χρ. ἐκδ., σ. 6).

Στή συνέχεια, τό π.δ. ἀπό 26 Ἰανουαρίου 1928 «Κωδικοποίησις διαταγμάτων περί ὀργανισμοῦ τῆς Ἀνωτέρας Ἐνοριακῆς Ἀντιπροσωπείας Θεσσαλονίκης καί τῶν ὑπ' αὐτήν ἱδρυμάτων καί ἐνοριακῶν ναῶν», στό ἄρθρο 50, –πού ἀφορᾶ τούς μή ἐνοριακούς ναούς, οἱ ὁποῖοι ὑπήγοντο ὡς παρεκκλήσια στήν δικαιοδοσία ἐνοριακῶν Ναῶν–, ἀναφέρει τόν Ναό τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος ὡς παρεκκλήσιο τῆς Παναγούδας πάλι. Ἀργότερα, μέ Πράξη τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, ὁ Ἱ. Ναός τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος περιῆλθε στήν ἰδιοκτησία τῆς Ἱ. Μονῆς Ἁγίας Θεοδώρας Θεσσαλονίκης.

Οἱ σεισμοί τοῦ 1978 προκάλεσαν σοβαρές ζημιές στά κτίρια τῶν δύο ἐν θέματι Ἱ. Ναῶν, οἱ ὁποῖες ἔχουν πλέον ἀποκατασταθεῖ (στατική στερέωση - ἀναστηλωτικές ἐργασίες - αἰσθητική ἀποκατάσταση) ὑπό τήν ἐποπτεία τῆς Θ΄ Ἐφορείας Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων (πρβλ. α.ν. 2200/1940 «Περί Ἱερῶν Ναῶν καί Ἐφημερίων», ἄρθρο 31 § 1). Ἤδη ὁ Ἱ. Ναός τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἔχει χρησιμοποιηθεῖ ἀπό τήν Ἀρχαιολογική Ὑπηρεσία γιά καλλιτεχνικές ἐκθέσεις. Κατά τήν περίοδο τῶν Ἑορτῶν

τῶν Χριστουγέννων 1994 ἱερές ἀκολουθίες ἐτελέσθησαν καί στούς δύο Ἱ. Ναούς, χωρίς ὅμως αὐτοί νά ἀποδίδονται στήν τακτική θεία λατρεία ἀπό τήν Ἀρχαιολογική Ὑπηρεσία.

Εἶναι γεγονός ὅτι πολλές τριβές μεταξύ Ἐκκλησίας καί Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας ἔχουν κατά καιρούς προκληθεῖ ὡς πρός τήν χρήση τῶν Ἱ. Ναῶν ἐκείνων, πού ἀνεγέρθηκαν ἀπό τήν παλαιοχριστιανική ἐποχή ἕως τό ἔτος 1830 (βλ. Δ.Ι. Πάλλα, Ἐκκλησία καί Ἀρχαιολογική Ὑπηρεσία, «Ἀντί», τχ. 411/ 28 Ἰουλίου 1989, σσ. 48-52). Καί ὅμως συνήθως συμβαίνει σέ παρόμοιες καταστάσεις, δέν λείπουν οἱ ὑπερβολές, οἱ ἀστοχίες καί οἱ μονομέρειες.

Τό ἰσχύον Σύνταγμα εἶναι ὁ πρῶτος χρονολογικά Καταστατικός Χάρτης της χώρας πού διαλαμβάνει περί τῆς προστασίας τῶν πολιστικῶν ἀγαθῶν (ἄρθρο 24). Κατά τίς διατάξεις τῆς § 1, ἡ προστασία τοῦ πολιτιστικοῦ περιβάλλοντος συνιστᾶ ὑποχρέωση τοῦ Κράτους. Γιά τήν διαφύλαξη τοῦ περιβάλλοντος αὐτοῦ, τό Κράτος ἔχει ὑποχρέωση νά λαμβάνει ἰδιαίτερα προληπτικά καί κατασταλτικά μέτρα. Κατά δέ τήν διάταξη τῆς § 6 τοῦ ἰδίου ἄρθρου, τά μνημεῖα, οἱ παραδοσιακές περιοχές καί τά παραδοσιακά στοιχεῖα προστατεύονται ἀπό τήν Πολιτεία. Ἄμεση συνέπεια τῶν διατάξεων αὐτῶν εἶναι ἡ παράλληλα ὑποχρέωση τῶν ἐκκλησιαστικῶν Ἀρχῶν νά μήν προβάλλουν προσκόμματα στό ἔργο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας πρός προστασία τῶν μνημείων θρησκευτικοῦ χαρακτήρα, ἐφ' ὅσον ἡ τέλεση ἱεροπραξιῶν στό συγκεκριμένο Ἱ. Ναό-μνημεῖο θά προκαλέσει ζημίες σέ αὐτόν ἤ λόγῳ κακῆς καταστάσεως τοῦ φέροντος ὀργανισμοῦ τοῦ κτιρίου θά θέσει σέ κίνδυνο τούς ἐκκλησιαζομένους.

Διαφορετικά, ὅμως, ἔχουν τά πράγματα ἐφ' ὅσον παρόμοιοι κίνδυνοι δέν ἐγκυμονοῦνται. Στήν περίπτωση αὐτή, ἡ ὑποχρέωση πρός προστασία (ἄρθρο 24 Σ.) ἐκ μέρους τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας κάμπτεται ἀπό τίς διατάξεις τοῦ ἄρθρου 13, § 2 Συντάγματος περί τοῦ δικαιώματος τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας, εἰδικότερα τῆς ἐλευθερίας τῆς λατρείας. Οἱ διατάξεις αὐτές ἐπιτάσσουν: «Πᾶσα γνωστή θρησκεία εἶναι ἐλευθέρα καί τά τῆς λατρείας αὐτῆς τελοῦνται ἀκωλύτως ὑπό τήν προστασίαν

τῶν νόμων. Ἡ ἄσκησις τῆς λατρείας δέν ἐπιτρέπεται νά προσβάλη τήν δημόσιαν τάξιν ἤ τά χρηστά ἤθη».

Στίς ρυθμίσεις τῶν διατάξεων αὐτῶν ὑπάγεται καί ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ἡ ὁποία ἐκφράζει θρησκεία ὄχι ἁπλῶς γνωστή, ἀλλά καί ἐπικρατοῦσα στήν Ἑλληνική ἐπικράτεια (ἄρθρο 3 Σ). Ἡ κρατική προστασία τῶν πολιτιστικῶν ἀγαθῶν (ἄρθρο 24 Σ.) ὑπάγεται στήν ἔννοια τῆς δημοσίας τάξεως τοῦ ἄρθρ. 13, § 2 Σ. (βλ. Κυρ. Κυριαζόπουλο, Προστασία πολιτιστικῶν ἀγαθῶν καί θρησκευτική ἐλευθερία, Θεσσαλονίκη [Ἔκδ. Σάκκουλα] 1993, σ. 230). Ἐάν ὅμως ἡ κρατική ἐπέμβαση ἀσκηθεῖ καθ' ὑπέρβαση τῶν ἀναγκαίων ὁρίων τῆς ἐπιβαλλομένης προστασίας, τότε πλέον αὐτή συνιστᾶ κατάχρηση ἐξουσίας καί εὐθεία προσβολή τοῦ συνταγματικοῦ δικαιώματος τῆς θρησκευτικῆς λατρείας τῶν πιστῶν. Ἐάν π.χ. ἡ στατική στερέωση ἑνός Ἱ. Ναοῦ ἔχει περατωθεῖ, τίποτε δέν κωλύει τήν τακτική ἀπόδοσή του στήν θεία λατρεία, δεδομένου ὅτι ἡ κανονική τέλεσή της δέν μπορεῖ νά προκαλέσει κινδύνους ζημιῶν στό μνημεῖο ἤ στό ἐκκλησίασμα. Ἐάν δέ πάλι λατρευτικές συνήθειες, π.χ. χρήση κεριῶν ἀπό παραφίνη, πολύ λιβάνι κ.ἄ., εἶναι δυνατό νά προκαλέσουν φθορές στίς τοιχογραφίες καί στά μωσαϊκά, τότε ἡ θεία λατρεία στόν συγκεκριμένο Ἱ. Ναό θά διεξάγεται χωρίς τήν χρήση τέτοιων ὑλικῶν σύμφωνα μέ τίς ὑποδείξεις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας. Παρόμοιοι περιορισμοί ἐπιβάλλονται ἀντιστρόφως κατά τό στάδιο στερεώσεως τοῦ μνημείου, λόγω τῆς ἱερότητος τοῦ χώρου, π.χ. ἀπαγόρευση καπνίσματος στόν Ἱ. Ναό. Ἄλλωστε, ἡ ἀπόδοση τοῦ Ἱ. Ναοῦ στήν θεία λατρεία καθόλου δέν ἐμποδίζει τήν αἰσθητική ἀποκατάστασή του ὡς μνημείου.

Ἀντιμετωπίζοντας παρόμοιο προβληματισμό ὁ M. Heckel (Der Denkmalschutz an den Sakralbauten in der Bundesrepublik Deutschland. Kulturschutz und Kirchenfreiheit im säkularen Verfassungsystem, Kehl a.R. Strassburg 1987, σσ. 85-106) συμπεραίνει ὅτι ἡ ἀρχή τῆς προτεραιότητος τῆς λατρευτικῆς ἀξίας τοῦ μνημείου σέ σχέση μέ τήν πολιτιστική ἀξία του καί τό καθῆκον τοῦ Κράτους, ἐκτείνεται μόνο στά ἐκκλησιαστικά πολιτιστικά ἀγαθά πού προορίζονται γιά τήν θεία λατρεία, καθ' ὅσον αὐτά μποροῦν νά ἀπολαύουν τῆς ἰδιαιτερότητος ἐκείνης

πού δικαιολογεῖ διαφοροποιημένη μεταχείριση καί ἀπαιτεῖ εἰδικό καθεστώς προστασίας (βλ. Κυρ. Κυριαζόπουλο, ὅ.π., σ. 256).

Πρέπει ἐδῶ νά τονισθεῖ, ὅτι ὑπάρχει σχετικό προηγούμενο. Μέ τήν ὑπ' ἀριθμ. 1740/26.1.1922 Πράξη τῆς Γενικῆς Διοικήσεως Μακεδονίας, ἀποδόθηκε πλήρως στήν θεία λατρεία ὁ Ἱ. Ναός τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς (= Θεοτόκος Ἀχειροποίητος) Θεσσαλονίκης, πού ἀπό τό 1913 ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς ἀρχαιολογικό μουσεῖο. Στήν Ἀπόφαση αὐτή ὁρίζονταν ἐπί λέξει τά ἑξῆς: «Λαβόντες ὑπ' ὄψιν τήν διά τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 1714 π.ἐ. ἐγγράφου τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης διαβιβασθεῖσαν ἡμῖν ἀπό 19 Ἰουλίου π.ἐ. αἴτησιν τῶν ἐνοριτῶν τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, περί ἀποδόσεως εἰς τήν λατρείαν τοῦ Ὑψίστου τοῦ ἐνταῦθα Ἱεροῦ Ναοῦ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς ἐν ᾧ στεγάζεται τό Ἀρχαιολογικόν Μουσεῖον Θεσσαλονίκης καί εὑρίσκοντες δεδικαιολογημένα τά παράπονα τῶν ὡς ἄνω ἐνοριτῶν καί τάς ἐπί τοῦ προκειμένου ἀντιλήψεις τοῦ Παναγιωτάτου Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης θεωροῦντες ὡς συναδούσας πρός τό θρησκευτικόν αἴσθημα τῶν κατοίκων. Ἔχοντες ὑπ' ὄψιν... Ἀποφαινόμεθα: Διατάσσομεν τήν ἀπόδοσιν τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς εἰς τήν λατρείαν τοῦ Ὑψίστου, καί τήν ἀλλαχοῦ ἐγκατάστασιν τοῦ ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου...». Ἄς ἐπισημανθεῖ ἐδῶ ὅτι τότε ἡ Θεσσαλονίκη δέν διέθετε τίς ὅσες κτιριακές δυνατότητες ἔχει σήμερα γιά πολιτιστικές ἐκδηλώσεις. Παρ' ὅλα αὐτά, τό συνταγματικό δικαίωμα τῆς ἐν γένει θρησκευτικῆς ἐλευθερίας, —πού ἐπίσης κατοχυρώνεται σήμερα ἐπί πλέον ἀπό διεθνεῖς πράξεις, βλ. ἄρθρο 1 Χάρτη Ἡνωμένων Ἐθνῶν (1945), ἄρθρα 2, 18, 21, 26, 29 τῆς Οἰκουμενικῆς Διακηρύξεως τῶν Δικαιωμάτων τοῦ Ἀνθρώπου (1948), ἄρθρα 4, 9 καί 2 (Προσθέτου Πρωτοκόλλου) τῆς Εὐρωπαϊκῆς Συμβάσεως τῆς Ρώμης 1950), Τελική Πράξη τῆς Διασκέψεως Ἀσφαλείας καί Συνεργασίας στήν Εὐρώπη (Ἐλσίνκι 1975), ἄρθρα 1, 2, 3, 4, 5, 6 τῆς Διακηρύξεως τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν (1981)—, τῶν ἐνοριτῶν τοῦ γειτονικοῦ πρός τήν Ἀχειροποίητο Ἱ. Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου θεωρήθηκε ἐπικρατέστερο καί ἀπό αὐτή τήν ὕπαρξη καί λειτουργία ἀρχαιολογικοῦ μουσείου.

`Εφ` ὅσον, λοιπόν, οἱ ἐργασίες στατικῆς στερεώσεως τῶν μνημείων ἔχουν περατωθεῖ ἀπό τήν `Αρχαιολογική ῾Υπηρεσία καί ἡ οἰκεία ἐκκλησιαστική `Αρχή λαμβάνει ὅλα τά ἀναγκαῖα μέτρα γιά νά μήν προκληθοῦν ζημίες σέ αὐτά κατά τήν τέλεση λατρευτικῶν ἐκδηλώσεων, τότε προέχει τό συνταγματικό δικαίωμα τῆς ἐλευθερίας τῆς λατρείας τῶν μελῶν τοῦ πληρώματος τῆς `Εκκλησίας, δικαίωμα τό ὁποῖο ἡ `Αρχαιολογική ῾Υπηρεσία εἶναι ὑποχρεωμένη νά ἱκανοποιήσει. Σέ αὐτό τό ἀποτέλεσμα, ἄλλωστε, ἀποβλέπει ἡ διάταξη τοῦ ἄρθου 2 τοῦ ν. 590/1977 «Περί τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς ᾿Εκκλησίας τῆς ῾Ελλάδος», κατά τήν ὁποία σέ θέματα «κοινοῦ ἐνδιαφέροντος, ὡς τά... τῆς διαφυλάξεως τῶν ἱερῶν κειμηλίων καί ἐκκλησιαστικῶν καί χριστιανικῶν μνημείων», Πολιτεία καί `Εκκλησία συνεργάζονται. Μέ βάση τήν συνεργασία αὐτή, τό κτίριο τοῦ μνημείου - ῾Ι. Ναοῦ, ὡς μνημεῖο ὑπάγεται στήν ἁρμοδιότητα τῆς `Αρχαιολογικῆς ῾Υπηρεσίας καί ὡς λατρευτικός τόπος στόν ἐπιχώριο μητροπολίτη, σύμφωνα μέ τήν διάταξη τοῦ ἄρθρ. 2, § 4 τοῦ Κανονισμοῦ ὑπ' ἀριθμ. 8/1979 (ΦΕΚ Α΄ 1/1980) τῆς `Εκκλησίας τῆς ῾Ελλάδος «Περί ῾Ιερῶν Ναῶν καί `Ενοριῶν», –πού ἐκδόθηκε κατ' ἐξουσιοδότηση τῶν διατάξεων τῶν ἄρθρων 1, § 4, 36, 36 § 8 καί 51, § 2, ἐδ. δ΄ τοῦ ν. 590/1977–, ἡ ὁποία ρητά τονίζει ὅτι ὅλοι οἱ ῾Ι. Ναοί τελοῦν ὑπό τήν πνευματική καί διοικητική δικαιοδοσία τοῦ ἐπιχωρίου μητροπολίτη γιά τήν ἐπιτέλεση τῆς θείας λατρείας καί τήν ἐξυπηρέτηση τῶν θρησκευτικῶν ἀναγκῶν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πληρώματος.

Συμπέρασμα: `Από τίς διατάξεις τοῦ Συντάγματος περί ἐλευθερίας τῆς λατρείας καί ὑπό τίς προϋποθέσεις, πού ἀναλύθηκαν προηγουμένως, ἕπεται ὅτι ἡ `Αρχαιολογική ῾Υπηρεσία εἶναι ὑποχρεωμένη νά παραδώσει τούς ἐν θέματι ῾Ι. Ναούς στήν ῾Ι. Μητρόπολη Θεσσαλονίκης γιά νά τεθοῦν αὐτοί πλήρως στήν δημόσια λατρεία.

Διακόνου Ἀποστόλου Δ. Δανιηλίδη
Ὑπογραμματέως τῆς Ἁγίας καί Ἱερᾶς Συνόδου
τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου

*Ὁ Ἅγιος Στέφανος ὡς πρότυπον νέου μέ χαρακτῆρα, ἦθος καί ἰδανικά**

Ὁ Ἅγιος Στέφανος, εἰς τόν ναόν τοῦ ὁποίου συνήλθομεν σήμερον, κατά τήν ἑορταστικήν αὐτήν περίοδον τῶν Χριστουγέννων, Σεβασμιώτατε Δέσποτα, εὐλαβεῖς φιλέορτοι Χριστιανοί διά νά τιμήσωμεν τήν ἐτήσιον μνήμην του εἰς τό ὡραῖον καί ἱστορικόν τοῦτο προάστειον τῆς Πόλεως καί στολίδι τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Δέρκων, τοῦ Ὁποίου εἶναι γνωστός ὁ βίος Του παρέμεινεν εἰς τήν ἱστορίαν καί τήν μνήμην τῶν χριστιανῶν ὅλων τῶν γενεῶν, ὡς ὁ Πρωτοδιάκονος καί ἀγωνιστής, ὁ ὁποῖος ἔλαβεν εἰς τό τέλος τῆς θυσίας Του τόν στέφανον τῆς δόξης ἰδών ἀνεῳγμένους τούς οὐρανούς καί τήν δόξαν τοῦ Θεοῦ καί τόν Υἱόν τοῦ Ἀνθρώπου δεξιῶν ἑστῶτα τοῦ Θεοῦ.

Ὅταν ἀναλογισθῇ κανείς ὅτι ἔτυχεν ὁ Ἅγιος τοιαύτης μεγάλης τιμῆς, συλλαμβάνει τό ὕψος τῆς ἀρετῆς καί τῆς τελειότητος εἰς τήν ὁποίαν εἶχε φθάσει Οὗτος. Πῶς ὅμως κατώρθωσε νά ἀποκτήσῃ αὐτήν τήν ἐξαιρετικήν δύναμιν τῆς τελειότητος τοῦ Πνεύματος: Αὐτό θά ἀποτελέσῃ τό θέμα μέ τό ὁποῖον θά ἀσχοληθῇ σήμερον ὁ Ἱερός Ἄμβων.

Νέος, γεμᾶτος ἀπό δυναμισμόν, πίστιν καί σεμνότητα ὅ,τι χρειάζεται κανείς νά χαρακτηρίσῃ ὡς πλήρωμα τῆς ἀρετῆς καί

* Λόγος ἐκφωνηθείς τῇ Δευτέρᾳ, 26ῃ Δεκεμβρίου 1994, κατά τόν Πανηγυρικόν Ἑσπερινόν τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου Μεγαλομάρτυρος καί Ἀρχιδιακόνου Στεφάνου, ἐν τῷ ὁμωνύμῳ Ἱ. Ναῷ τῆς Ἐπαρχίας Δέρκων, χοροστατοῦντος τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Φιλαδελφείας κ. Μελίτωνος.

τῆς τελειότητος τό εἶχεν ὁ Ἅγιος, ἀλλά καί κάτι ἄλλο χρειάσθηκε διά νά ὁλοκληρώσῃ τά ὡς ἄνω. Καί αὐτό ἦτο ὁ δυνατός χαρακτήρ Του.

Ὅταν δέν διαμορφώσῃ κανείς χαρακτῆρα καί ἦθος δέν μπορεῖ νά εἶναι ἀγωνιστής, διότι ὅλα τά ἀγωνίσματα ἀπαιτοῦν ἐπάνω ἀπό τήν δύναμιν αὐτοπεποίθησιν, ἀποφασιστικότητα, ἐμμονήν καί πίστιν εἰς τόν ἀγῶνα εἰς τρόπον ὥστε νά ὑπερβαίνῃ τόν ἑαυτόν του ὁ ἀγωνιστής, δηλαδή νά ἐπιχειρῇ κάτι τό ὁποῖον σκεπτόμενος μέ τά συνήθη δεδομένα δέν εἶνα βέβαιον ὅτι θά ἐπιτύχῃ τοῦτο καί τό κάτι αὐτό εἶναι ἡ τελική νίκη. Χωρίς αὐτοπεποίθησιν δύσκολα κανείς μπορεῖ νά φθάσῃ εἰς τήν νίκην ὅταν μάλιστα ἔχει ὑπ' ὄψιν του ὅτι συναγωνίζεται μέ πολλούς ἄλλους πού ἔχουν σημαντικά καί πνευματικά προσόντα, φυσικά καί ἐπίκτητα καί μάλιστα καμμιά φορά καί πολυετῆ πεῖραν τοῦ ἀγῶνος εἰς τό ὁποῖον ἀποδύεται οὗτος. Ἡ ἱστορία ἔχει πολλά παραδείγματα ἀνθρώπων πού νίκησαν τήν ὕλην μέ τά πνευματικά τους προσόντα καί μέ τήν πίστιν των καί δύναμιν τῆς θελήσεώς των μέ πρῶτον τό παράδειγμα τοῦ Δαυΐδ καί τοῦ Γολιάθ, ἀπό τήν Παλαιάν Διαθήκην, τό ὁποῖον ἐπαναλαμβάνει τό μαρτυρολόγιον τῆς Ἐκκλησίας μας μέ τό παράδειγμα τοῦ Νέστορος καί τοῦ Λυαίου.

Ὅ,τι καλόν καί εὐγενικόν ἔχει νά παρουσιάσῃ ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος προέρχεται ἀπό πρόσωπα, τά ὁποῖα ἐπίστευαν εἰς ἕνα σκοπόν ἠγωνίσθησαν, ἐκοπίασαν καί ἔφθασαν εἰς αὐτόν μέσα ἀπό πολλά ἐμπόδια καί κινδύνους μέ τήν πίστιν των εἰς τόν Θεόν καί τήν ἀκλόνητον αὐτοπεποίθησίν των, μέ τήν ὁποίαν συνέχισαν τάς προσπαθείας των διά νά τόν κατακτήσουν.

«Ἔχομεν περικείμενον ἡμῖν νέφος μαρτύρων» μέ ἐπί κεφαλῆς τόν σήμερον τιμώμενον Πρωτομάρτυρα καί Πρωτοδιάκονον Στέφανον, ὁ ὁποῖος εἶπε τό ὄχι εἰς τούς διώκτας του, οἱ ὁποῖοι προσεπάθουν νά τόν ἀποσπάσουν ἀπό τόν Χριστόν, ὁ Ὁποῖος δίδει φῶς καί δύναμιν καί θάρρος εἰς ὅσους εἰλικρινῶς τόν πιστεύουν καί τόν ἀκολουθοῦν. Τί κάμομεν ὅμως πρῶτον ἡμεῖς οἱ μεγαλύτεροι τήν ἡλικίαν, οἱ ὑπεύθυνοι καί οἱ πεπιστευμένοι τή παιδικήν ἡλικίαν καί τά νειᾶτα;

Ἄς ρίψωμεν ἕνα βλέμμα γύρω μας καί θά διαπιστώσωμεν

ἀμέσως ὅτι εἰς τόν τομέα τῆς πνευματικῆς καταρτίσεως τῶν παιδιῶν ἤ τῶν νέων κάμνομεν πολύ ὀλίγα καί τοῦτο διά νά μή χαρακτηρισθῶ ὡς ὑπερβολικός καί συγκεκριμένως:

α) Τί κάμνωμεν διά τόν τακτικόν ἐκκλησιασμόν, ὁ ὁποῖος μεταξύ τῶν νέων διαρκοῦντος τοῦ ἔτους ἔχει περιορισθῆ, εἰς ὀλίγας μόνον ἡμέρας μεγάλων ἑορτῶν, καί

β) Τί προσπαθείας καταβάλλει ἡ οἰκογένεια διά νά περιορίσῃ τήν ἐπέκτασιν τῶν κακῶν τῆς καταναλωτικῆς κοινωνίας εἰς τόν κόσμον τῶν παιδιῶν της μέ ἀποτέλεσμα νά καταλύηται κάθε ἐκτίμησις τοῦ δημιουργικοῦ μόχθου καί νά ἀντικαθίσταται οὗτος ἀπό τό ψυχρόν χρῆμα καί τήν ἄμβλυνσιν τοῦ αἰσθήματος τῆς χαρᾶς καί ἱκανοποιήσεως ἀπό τήν ἄμετρον παρουσίαν εἰς τό σπίτι πραγμάτων τῶν ὁποίων ἡ ἀπόκτησις ἄλλοτε, πέραν τῆς ὑλικῆς ἀπετείνετο εἰς ἕνα ὁλόκληρον συναισθηματικόν κόσμον πού μέ τήν προσφοράν μικρῶν πραγμάτων ἀντλοῦσε αἰσθήματα ἀγάπης καί ἐδημιούργει δεσμούς.

Ὅσον ἀφορᾷ τώρα εἰς τό παιδί γεννᾶται τό ἐρώτημα διατί εἶναι συναισθηματικά δεμένο μέ τούς γονεῖς καί τούς οἰκείους του ἕως ὅτου νά φθάσῃ εἰς τήν ἐφηβικήν ἡλικίαν καί ἔχει τό αἴσθημα τῆς ἀσφαλείας καί δέν δημιουργεῖ σοβαρά προβλήματα κατά κανόνα εἰς τήν στοιχειώδη παίδευσιν. Ἀποξενώνεται ὅμως εἰς τό Γυμνάσιον ὅταν χαλαρώνεται ὁ ψυχικός δεσμός μέ τούς γονεῖς του χωρίς συνεχῆ παρακολούθησιν καί ἐνδιαφέρον μόνον του μέ τά προβλήματά του; Τό ἐρώτημα αὐτό δέν θά πρέπει νά μᾶς ἀπασχολήσῃ ὅλους καί κυρίως ὅσους ἔχουν παιδιά;

Ἀφήνεται ἀβοήθητη ἡ ἐφηβεία μέσα εἰς μίαν κοινωνίαν ἀποπροσανατολισμένην ἀπό τά ἰδανικά τοῦ χριστιανισμοῦ μέ τό δικαιολογητικόν ὅτι τίποτε δέν λείπει ἀπό τόν νέον, ἀλλ' ἀντιθέτως τοῦ δίδονται ὅλα ὅσα ὑπῆρξαν κάποτε ὄνειρον διά τούς γονεῖς των ὅταν αὐτοί εὑρίσκοντο εἰς τήν ἡλικίαν των.

Πόσοι γονεῖς ἐξ ἄλλου διατηροῦν διάλογον μέ τά παιδιά τους διά νά τά μάθουν κάτι ἀπό τήν θρησκείαν τῶν πατέρων των; μέ καλωσύνην καί ἀνοχήν, κάθε τι πού τούς εἶναι ἄγνωστον, τήν πίστιν, τήν ὑπομονήν, τήν εἰρήνην μέ τόν ἑαυτόν των καί τούς ἄλλους, τήν ἀποφυγήν τῆς καταλαλιᾶς, τοῦ μίσους, τῆς ἐκδικήσεως καί τῆς βλασφημίας, νά τούς μάθουν

τέλους ὅτι πραγματική χαρά τῆς ζωῆς εἶναι τό «χαίρειν μετά χαιρόντων καί κλαίειν μετά κλαιόντων» (Ρωμ. 12,15) καί ἐπάνω ἀπ' ὅλα ἡ ἐλπίς διά νά γίνουν πραγματικά τέκνα τοῦ Ὑψίστου.

Καί τώρα ἀπευθύνομαι εἰς τήν νεολαίαν· μή ἀμφιβάλλητε ὅτι οἱ γονεῖς σας σᾶς ἀγαποῦν μέσα εἰς ἕνα κόσμον, ὁ ὁποῖος δίδει πολύν σημασίαν εἰς τά ὑλικά καί ὀλίγην εἰς τά πνευματικά, εἴτε ἀπό ἄγνοιαν εἴτε ἀπό ἐπίδρασιν τοῦ περιβάλλοντος, εἴτε ἀπό ὑπερβολικήν ἀγάπην, ἡ ὁποία βεβαίως βλάπτει καί νομίζουν ὅτι μέ αὐτά θά σᾶς ἐξασφαλίσουν τήν εὐτυχίαν, ἀλλά, δυστυχῶς, ἀπατῶνται.

Ἀγαπητοί νέοι καί νέαι,

Σεῖς πού ἀναζητεῖτε τόν πραγματικόν δρόμον τῆς ζωῆς πού εἶναι τά ἰδανικά. Ἐλᾶτε κοντά εἰς τόν Χριστόν. Χαλυβδῶσατε τόν χαρακτῆραν σας. Γυμνᾶστε τήν ψυχήν σας διά νά λέγῃ μέ ἀποστροφήν τό ὄχι σέ κάθε τι πού δίδει πρόσκαιρη χαρά πού τήν ἀκολουθεῖ πολύ δυστυχία καί λύπη, ὅπως εἶναι ὅλες οἱ μάστιγες πού μαστίζουν τίς κοινωνίες τῆς ἐποχῆς μας. Μήν χάνετε τήν αὐτοκυριαρχίαν σας, τήν ἐλπίδα σας. Ἀφιερῶστε τόν ἑαυτόν σας σέ κάτι ὑψηλό, ὅπως λ.χ. εἰς τήν ὑπηρεσίαν τοῦ πονεμένου ἀνθρώπου πού ἔχει γίνει κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ καί τότε θά αἰσθανθῆτε τήν βαθυτέραν ἔννοιαν καί περικλείουν οἱ λέξεις: λεπτότητα χαρακτῆρος, εὐγένεια ψυχῆς, ὑψηλόν ἦθος, ἀρετή, ἀνθρωπιά, ἀρχοντιά καί ὅπου χρειασθῇ καί αὐτοθυσίαν ἀκόμη. Ὅλα αὐτά ἔρχονται ἐποχές καί ξεχνιοῦνται διά τούς πολλούς, ἀλλά δέν σβύνουν ποτέ, ὅπως δέν ἔχει σβήσει ἀπό τόν νοῦν καί τήν καρδίαν τῶν χριστιανῶν ὅλων τῶν αἰώνων ἡ λεπτή μορφή τοῦ Ἁγίου Πρωτομάρτυρος καί Πρωτοδιακόνου Στεφάνου.

Ἡ φωνή Του σᾶς ἐπαναλαμβάνει ἀπό ἐκεῖ ὑψηλά τίς προτροπές μέ τίς ὁποῖες κατακλείει τήν ἐπιστολήν του πρός τούς Φιλιππησίους ὁ Ἀπόστολος Παῦλος *«τό λοιπόν ἀδελφοί, ὅσα ἐστίν ἀληθῆ, ὅσα σεμνά, ὅσα δίκαια, ὅσα ἁγνά, ὅσα προσφιλῆ, ὅσα εὔφημα εἴ τις ἀρετή καί εἴ τις ἔπαινος, ταῦτα λογίζεσθε,... καί ὁ Θεός τῆς εἰρήνης ἔσται μεθ' ὑμῶν»* (4, 8-9).

Ἀμήν.

Ἰωάννη Κουντουρᾶ
Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου

Ὁμιλία ἐπί τῇ ἐπετείῳ τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων

«ἁγνῶς δέ καί ὁσίως διατηρήσω
βίον τόν ἐμόν καί τέχνην τήν ἐμήν...».
(ὅρκος Ἱπποκράτους)

Ἀγαπητοί συνάδελφοι,

Σήμερα ἡ Ἐκκλησία μας μεγαλύνει τούς ἁγίους Κύρο καί Ἰωάννη, τούς Ἀναργύρους, μέ τούς ἑξῆς λόγους: «χαίρετε πασχόντων θεραπευταί... δωρεάν γάρ πᾶσιν παρέχοντες ἰάσεις, εὐεργετεῖτε πάντας ὡς χριστομίμητοι».

Καί ἐμεῖς; Καί ἐμεῖς συνήλθαμε ἐδῶ, γιά νά γιορτάσουμε τή μνήμη τους. Ἐμεῖς, οἱ μετά ἀπό αἰῶνες, κατά κάποιο τρόπο, «συνάδελφοι» τῶν ἑορταζομένων ἁγίων· ἀφοῦ καί ἐμεῖς ἀναλώνουμε τή ζωή μας στήν προσέγγιση καί διάσωση τῆς ὑγείας τοῦ ἀνθρώπου. Βέβαια, λέγω κατά κάποιο τρόπο, γιατί οἱ ἅγιοι αὐτοί δέν ἀπόκτησαν τήν ἱκανότητα νά θεραπεύουν μετά ἀπό ἐπίπονες σπουδές στήν ἰατρική ἐπιστήμη τῆς ἐποχῆς τους ἀλλά μετά ἀπό ἐπίπονη ἄσκηση στήν ἀρετή. Γι' αὐτό καί ἀξιώθηκαν ἀπό τό Θεό νά θαυματουργοῦν!...

Διερωτῶμαι, ὅμως, γιατί συγκεντρωθήκαμε. Ἐπειδή τιμοῦμε τή μνήμη τους καί τό παράδειγμά τους μένει φωτεινό μπροστά μας ἤ ἀκολουθώντας μιά - κάποια παράδοση, πού ἔστω κι ἄν δέν τή θεωροῦμε ζωντανή, μᾶς δίνει, ὅμως, τήν εὐκαιρία νά ξεφύγουμε γιά λίγο ἀπό τή φτωχή καθημερινότητα καί νά γιορτάσουμε, ἀκόμη κι ἄν δέ νοοῦμε, τό νόημα τῆς γιορτῆς; Κι ἄς μήν κρυβόμαστε, ἀγαπητοί συνάδελφοι, πολύ μᾶς λείπει ἡ ζων-

τανή ἐκείνη μέθεξη σέ γιορτή, σέ ὁποιαδήποτε γιορτή, πού νοσταλγικά φέρνει στή θύμησή μας τήν ἀθωότητα τῆς παιδικῆς μας ἡλικίας· τήν ἀθωότητα πού ἀνταλλάξαμε μέ τόν ὀρθολογισμό πού κυριαρχεῖ μέσα μας! Ναί!, εἶναι τό τίμημα πού πιστεύουμε ὅτι ὀφείλουμε νά καταλάβουμε, ὄχι μόνο γιά νά ἀνδρωθοῦμε ἀλλά καί νά προχωρήσουμε στό δρόμο τῆς προόδου, τοῦ πολιτισμοῦ.

Κατανοῶ, λοιπόν, πόσο δύσκολο εἶναι νά χρησιμοποιήσω τόν ὅρο θαῦμα -δηλαδή τό ἀποτέλεσμα τοῦ ὁποίου ἡ αἰτία μένει ἀπρόσιτη, ἀσύλληπτη, ἀδιανόητη, θεϊκή- μέσα στά πλαίσια τοῦ πανίσχυρου, ὅπως πολλοί θέλουμε νά πιστεύουμε σήμερα, ὀρθοῦ λόγου. Αὐτό ὅμως δέ σημαίνει ὅτι τό θαῦμα εἶναι ἄγνωστο καί στήν ἐποχή μας. Κι ἐμεῖς οἱ ἰατροί ἔχουμε λόγους, πιό πολλούς ἀπό τούς ἄλλους θεραπευτές τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, νά προσεγγίσουμε τό θέμα μέ τή δέουσα σοβαρότητα...

Ἄν περηφανεύεται γιά κάτι ὁ σημερινός ἄνθρωπος, αὐτό εἶναι ὁ ὀρθός λόγος πού χαρακτηρίζει τή σκέψη του. Καί τό προϊόν τῆς σκέψης του αὐτῆς, τόν τεχνολογικό πολιτισμό, τόν προβάλλει μέ καύχηση περισσή. Δέν εἶναι λίγα τά ἐπιτεύγματα στόν αἰώνα μας. Μόνο μιά ματιά στήν ἰατρική ἐπιστήμη ἀρκεῖ: πλῆθος παθογόνων παραγόντων πού ἄλλοτε ἀπειλοῦσαν τή ζωή τῶν ἀνθρώπων ἐξουδετερώθηκαν, πλῆθος ἐπεμβάσεων, ἰδιαίτερα στόν τομέα τῶν μεταμοσχεύσεων, διατηροῦν τή ζωή ἐκεῖ πού θά 'ταν ἀδύνατη, οἱ δέ γενετιστές διεισδύοντας στή γενετική σφαῖρα αἰσιοδοξοῦν στό μέλλον νά καταπολεμήσουν τίς κληρονομικές ἀσθένειες.

Παράλληλα, ὅμως, ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος δέν παραλείπει, εὐκαίρως ἀκαίρως, ν' ἀναφερθεῖ στό σκοτάδι τῆς ἄγνοιας πού κάλυπτε τό παρελθόν! Καί ἐδῶ χρειάζεται νά ἐπισημάνουμε τά βέλη κατά τῆς ἀμάθειας, τῆς δεισιδαιμονίας, τοῦ σκοταδισμοῦ πού ἔπληξαν κατά καιρούς, συνεχίζουν νά πλήττουν μέχρι καί σήμερα τήν πίστη, ἀπό τήν ὁποία ἐμφοροῦνταν οἱ ἑορταζόμενοι ἅγιοι τούς ὁποίους ἐμεῖς τιμοῦμε σήμερα! Καί ἐνῶ εἴμαστε πρόθυμοι νά συγχωρήσουμε τήν ὅποια προκατάληψή τους, δέν εἶναι ἀντιφατικό πρός τόν ὀρθό λόγο νά συντελοῦμε στή

διαιώνιση τῆς μνήμης τους συμμετέχοντας στή θρησκευτική αὐτή σύναξη ἀντί π.χ. νά ὀργανώναμε σέ κάποια αἴθουσα ἕνα «ἰατρικό» κατ' ἀντιστοιχία πρός τό «φιλολογικό» μνημόσυνο; Κι ὅμως, δέν εἶναι ἀντίφαση ἡ ἐνέργειά μας αὐτή!

Θαρρῶ πώς εἶναι μιά στιγμή πού ἡ ψυχή μας καταδικασμένη ἀπό τόν ὀρθολογισμό σέ λιμό, βρίσκει τήν εὐκαιρία νά ἐκδηλώσει αὐτό πού κρύβει βαθειά μέσα της· νά διεκδικήσει ἐπιτέλους, τά δικαιώματά της, τά στερημένα πολλές φορές στό ὄνομα τῆς ἐπιστήμης, αὐτῆς τῆς βουβῆς μάρτυρος τῶν τόσων παραχαράξεων τῆς ἀλήθειας, γιά νά ἱκανοποιηθεῖ ὁ αὐτονομημένος ἀπό τό Δημιουργό του ἄνθρωπος...

Μά γιά ποιά ψυχή; θά ποῦν οἱ ἀμφισβητίες ἐπαναλαμβάνοντας τά λόγια τοῦ ἑταίρου τῆς Βασιλικῆς Ἑταιρείας τοῦ Λονδίνου Edward Tayson: «Δέ διέκρινα ἀνατομική διαφορά ἀνάμεσα στόν ἄνθρωπο καί στούς ἀνθρωποειδεῖς πιθήκους!». Ναί, ναί, εἶναι ἡ κληρονομιά τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Διαφωτισμοῦ, πού πέφτει βαρειά στίς μέρες μας πάνω στήν Ἰατρική ἐπιστήμη!... Ὅμως, ἐνῶ πολλοί καί τήν ὕπαρξη τῆς ψυχῆς ἀμφισβήτησαν, ἐν τούτοις ἐμεῖς καταφέραμε νά δημιουργήσουμε καί κλάδο τῆς Ψυχιατρικῆς πού ἀσχολεῖται μέ τή θεραπεία της. Καί μάλιστα γιά τήν ἀνάπτυξή της, δημιουργήσαμε ἕνα πλῆθος θεωρίες πού συναγωνίζονται στήν προσέγγιση τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος, βυθισμένος στό ὑπαρξιακό του κενό, ζεῖ καθημερινά συντροφιά μέ τή νεύρωση...

Ὁ Ἔριχ Φρόμ θά μᾶς πεῖ ὅτι «στίς Ἡνωμένες Πολιτεῖες μέχρι πρίν λίγο ἦταν σχεδόν «ὁμαλό» γιά ἕνα ἄτομο ἑνός ὁρισμένου ἀστικοῦ ὑποστρώματος νά ἔχει τόν ψυχαναλυτή του. Νά διαθέτει ἕνα σημαντικό μέρος τοῦ χρόνου του στόν «καναπέ», ὅπως οἱ ἄνθρωποι συνήθιζαν νά πηγαίνουν στήν Ἐκκλησία, στό ναό... Ὁ ψυχαναλυτής νά προσφέρει ἕνα ὑποκατάστατο θρησκείας, φιλοσοφίας, πολιτικῆς. Ὁ ἀσθενής νά ἔρχεται στό ραντεβοῦ του, νά μιλάει, νά πληρώνει, ὁ ψυχαναλυτής νά ἀκούει, νά «ἑρμηνεύει», οἱ κανόνες τοῦ παιχνιδιοῦ νά τηροῦνται καί τό παιχνίδι νά εἶναι εὐχάριστο καί γιά τούς δυό, ἀφοῦ καί οἱ δύο μένουν ἱκανοποιημένοι ἀπό τίς μικρές «βελτιώσεις».

Ἡ Σχολή τῆς Ψυχανάλυσης ἔρχεται νά ὑποκαταστήσει

βίαια τόν ἐξομολόγο πνευματικό καί αὐτό, στό ὄνομα τῆς ἀπελευθέρωσης τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τήν τυραννία τῆς θρησκείας. Ὁπότε καυχόμαστε γιά τούς εἰδικούς. Τό λόγο πλέον ἔχουν οἱ εἰδικοί. Κι ἔτσι, στό μεσουράνημα τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ὑποκαταστήσαμε τούς πνευματικούς καθοδηγητές τῶν ἀνθρώπινων ψυχῶν καί γίναμε ἐμεῖς ἱερεῖς, ὅπως στίς πρωτόγονες κοινωνίες, ὅπου τό πρόσωπο τοῦ ἰατροῦ καί τοῦ μάγου ταυτίζεται! Καί τό κακό εἶναι ὅτι στήν πραγματικότητα δέν προσφέρουμε, καί τό γνωρίζουμε, θεραπεία τῆς ψυχῆς. Πώς θά μποροῦσε ἄλλωστε κανείς νά θεραπεύσει ἐκεῖνο, τοῦ ὁποίου ἀρνεῖται καί αὐτή τήν ὕπαρξή του!

Ἀσφαλῶς!, πουθενά, οὔτε στήν Ψυχανάλυση οὔτε στήν Ψυχιατρική, γίνεται λόγος γιά τήν ψυχή. Ψυχολογία χωρίς ψυχή! Καθώς φαίνεται, παντοῦ εἶναι ἀνεπιθύμητη. Κι ὅμως καθημερινῶς σκοντάφτουμε ἐπάνω της ὅλοι ἀνεξαιρέτως οἱ θεραπευτές τοῦ σώματος, ὅταν λέμε καί γράφουμε σχετικά, πόσο εὐνοϊκά ἐπηρεάζει τήν πορεία τοῦ ἀσθενοῦς ἡ αἰσιοδοξία, ἡ ἐλπίδα, καί γιατί ὄχι, ἡ πίστη τοῦ ἀσθενοῦς ὄχι μόνο σέ κάτι ἐγκόσμιο ἀλλά, κυρίως στό ὑπερκόσμιο. Γιατί, λοιπόν, γιατί νά ἐπιμένουμε τόσο πεισματικά νά δικαιώνουμε τόν ὀρθό λόγο ἀφήνοντας νά μᾶς ξεφεύγει ἕνα εἰρωνικό μειδίαμα, καθώς βλέπουμε τόν ἀσθενή προσευχόμενο νά ὁδηγεῖται στό χειρουργεῖο; Γιατί; μήπως αἰσθανόμαστε ὅτι πίσω μας στέκει Κάποιος ἄλλος Ἰατρός πού ἀντιπράττει, καί σ' αὐτόν ὁ ἀσθενής ἔχει περισσότερο ἐμπιστοσύνη; Καί γιατί νά ἀντιπράττουμε καί νά μή συμπράττουμε;

Λίγοι ὑπῆρξαν οἱ διακεκριμένοι ἐκεῖνοι ἰατροί πού προσεύχονταν πρίν καί κατά τή διάρκεια τοῦ χειρουργείου; Λίγοι ἦταν ἐκεῖνοι πού, βέβαια, μετά ἀπό δραματικές προσπάθειες ἐγκατέλειψαν τόν ἀσθενή στό ἔλεος τοῦ Θεοῦ, στόν Ὁποῖο πίστευαν ὁ ἀσθενής καί οἱ συγγενεῖς του; Καί λίγες εἶναι οἱ περιπτώσεις ἐκεῖνες πού ὁ Θεός ἔδειξε τό ἔλεός του; Ὁ χειρουργός Hans Killian στό βιβλίο του «Πίσω μας στέκει ὁ Θεός» ὁμιλεῖ γιά τήν ἐξουσία πού ἔχει ὁ Ἀόρατος Δυνατός: «Καί γνωρίζουμε πόσο ἀνώφελη εἶναι κάθε προσπάθεια ὅταν Ἐκεῖνος λέει «ὄχι» γιά τή ζωή ἑνός ἀσθενοῦς, ὅπως καί πάλι

νιώθουμε χαρά, ὅταν, ἀντίθετα σέ κάθε λογική, συμβαίνει τό θαῦμα τῆς θεραπείας· ἕνα βίωμα πού μᾶς κάνει τόσο ταπεινούς ὅσο καί εὐτυχεῖς...».

Κι ἀπό τήν ἄλλη, ποιός τάχα θά τολμήσει νά καυχηθεῖ πώς ποτέ δέ βρέθηκε μπροστά στό ἀδιέξοδο μιᾶς ἀτίθασης ἀσθένειας ἤ ὅτι δέ διαπίστωσε ἕνα ἰατρικό του σφάλμα, πού τόσο σκληρά τόν ἐπανέφερε στήν αἴσθηση τῆς μηδαμινότητάς του, ὕστερα ἀπό τήν ἔπαρση στήν ὁποία τόν ὁδήγησαν προηγούμενες ἐπιτυχίες του; Ἄς μήν τρεφόμαστε μέ αὐταπάτες! Κι ἐμεῖς οἱ θεράποντες ἔχουμε ἀνάγκη ἀπό ἐλπίδα, ὅπως ἀκριβῶς καί οἱ ἀσθενεῖς μας. Κι ἄν μόνοι μας δέν μποροῦμε νά τήν ἀναζητήσουμε, τουλάχιστον νά ἀκολουθήσουμε τούς ἀσθενεῖς μας, ὅπως ἀκριβῶς μᾶς ἀκολουθοῦν ἐκεῖνοι ἀναζητώντας ἀπό ἐμᾶς τή θεραπεία τους ἀπό τή νόσο.

Καί, μιά καί μιλᾶμε γιά θεραπεία, νά θυμηθοῦμε τόν ἰατρό Παράκελσο πού λέει: «Θεραπεία εἶναι μιά πορεία, μιά ἐπανασύνδεση τῆς ἀσθένειας μέ τή θεϊκή τάξη τῆς φύσης». Καί σ' αὐτήν τήν πορεία ὁ ἰατρός εἶναι συγχρόνως βοηθός τῆς ψυχῆς καί τοῦ σώματος, εἶναι μαζί ἱερέας καί ἰατρός. Δέν εἶναι λοιπόν κακό νά εἶναι κανείς ἰατρός καί ἱερέας. Σημασία μονάχα ἔχει ποιόν ὑπηρετεῖ!

Συνηθίζουμε νά λέμε ὅτι ἀσκοῦμε τό λειτούργημα τῆς ἰατρικῆς, ἀφοῦ προσπαθοῦμε γιά τή διαφύλαξη τῆς ὑγείας, τή διάσωση τῆς ζωῆς τῶν ἀσθενῶν. Γι' αὐτό καί ὁ κόσμος τρέφει στόν ἰατρό μεγάλη ἐκτίμηση καί σεβασμό. Αὐτό, βέβαια, ὁδηγεῖ σέ κοινωνική καταξίωση καί ἀνάδειξη πού λίγοι μποροῦν νά φθάσουν! Δέν εἶναι τυχαῖο τό γεγονός ὅτι οἱ Ἰατρικές μας Σχολές θεωροῦνται οἱ πιό δύσκολες καί, κατά συνέπεια, εἰσάγονται σ' αὐτές οἱ ἄριστοι... Ὅμως σ' αὐτήν τήν πορεία πρός τήν κοινωνική καταξίωση συχνά καιροφυλακτεῖ τό πάθος τῆς πλεονεξίας. Νά μή σταθοῦμε αὐτοκριτικά, ὅταν ἰατροί ἐπαίρονται γιά τήν ἐπιτυχή τους μεταμόσχευση μπροστά σέ μιά συσκευή εἰκονολήψεως, ἄπληστη γιά εἰδήσεις, πού συναρπάζουν τήν κοινή γνώμη, ἐνῶ γνωρίζουν ὅτι ὁ ἀσθενής ἔχει λίγο χρόνο ζωῆς! Νά μή σταθοῦμε, νά μή σταθοῦμε αὐτοκριτικά; Νομίζω, συγκινητική εἶναι ἡ ὑποθήκη πού ἀφήνει ὁ Γαληνός σέ μᾶς:

«Ὁ ἐπιδιδόμενος στήν ἰατρική πρέπει νά παραιτηθεῖ ἀπό κάθε ἀπαίτηση πρός ἀπόκτηση μέσω αὐτῆς πλούτου, δόξας ἤ πολιτικῆς ἐπιρροῆς». Καί σήμερα τήν ἴδια ὑποθήκη μᾶς ἀφήνουν οἱ τιμώμενοι ἅγιοι, οἱ Ἀνάργυροι, μέ τή βιοτή τους, ἀφοῦ δωρεάν θεράπευσαν τούς πάντας, μιμούμενοι τόν Χριστόν. Γι' αὐτό κι ἐμεῖς τούς τιμοῦμε μετά ἀπό αἰῶνες!

Ὡστόσο, δέν εἶναι μόνο τό πάθος της πλεονεξίας, τῆς ἔπαρσης πού παραμονεύει τόν ἰατρό στήν πορεία του. Ὑπάρχουν καί πειρασμοί πού ἔχουν συνέπειες γιά τήν κοινωνία ὁλόκληρη. Νά μήν ἐπισημάνουμε τά σοβαρότατα προβλήματα ἰατρικῆς ἠθικῆς πού ἀνακύπτουν μέ τή σύγχιση πού κυριαρχεῖ στόν τομέα τῶν τεχνητῶν γονιμοποιήσεων; Προβλήματα, πού δέν τά βλέπουμε τώρα, θά τά δοῦμε ὅταν ἐνηλικιωθοῦν τά παιδιά· ὅταν, γιά παράδειγμα, μεταξύ τῶν ἄλλων, τό παιδί θά ἔχει σύγχιση γιά τό ποιά εἶναι ἡ μητέρα του: ἡ προσφέρουσα τό ὠάριο ἤ ἡ κυοφοροῦσα; Καί νά μείνουμε βουβοί μπρός στήν ἀθέτηση τοῦ ὅρκου τοῦ Ἱπποκράτους πού, τουλάχιστον γιά τήν πατρίδα μας, ἔχει καταστεῖ ὀλέθρια, ἀφοῦ ἀπειλεῖται ἀπό τρομακτική ὑπογεννητικότητα; Νά μήν τονίσουμε ἀκόμη ὅτι ἡ ἰατρική ἐπιστήμη ὁδεύει ἐπικίνδυνα τό δρόμο τοῦ ἐντυπωσιασμοῦ, ὅταν π.χ. ἐφαρμόζει μιά νέα πανάκριβη ἀγωγή πού θά σώσει λίγες μόνο ζωές, ἐνῶ ἀπό τήν ἄλλη πλευρά ὑπάρχουν ἑκατομμύρια ἄνθρωποι πού δέν ξέρουν κάν τί εἶναι ἰατρός καί πεθαίνουν, γιατί δέν ἔχουν στή διάθεσή τους ἕνα πάμφθηνο ἐμβόλιο ἤ βιοθεραπευτικό φάρμακο;

Μά, θά μοῦ πεῖτε, οἱ ἰατροί δέν εἶναι πολιτικοί γιά νά ἀσκοῦν ἐξουσία. Ναί, ἀλλά ἐμεῖς εἴμαστε οἱ κατεξοχήν ὑπεύθυνοι γιά τήν ὑγεία καί ὀφείλουμε νά καταγγέλλουμε κάθε ἐνέργεια πού στρέφεται ἐνάντια στήν ὑγεία καί στή ζωή. Μιά παρένθεση ἐδῶ: νά τονίσουμε τήν προσφορά τῶν ὀργανώσεων «Γιατροί τοῦ κόσμου» καί «Γιατροί χωρίς σύνορα» γιά τή μικρή ἔστω, προσφορά τους στίς χῶρες τῶν φτωχῶν καί καταφρονεμένων· μιά ὅμως προσφορά πού τιμᾶ τήν ἰατρική μας κοινότητα καί μέσα σ' ἕναν κόσμο ἄκρατου ἀτομικισμοῦ ἀποτελεῖ ζωντανή ἐλπίδα.

Τέλος, νά μή σταθοῦμε προβληματισμένοι μπροστά στούς

δυνητικούς κινδύνους πού μᾶς ἀπειλοῦν ἀπό τήν ἀνεξέλεγκτη ἔρευνα στόν τομέα τῆς γενετικῆς μηχανῆς; Δέν εἶναι, στ' ἀλήθεια, ἐφιαλτική ἡ σκέψη τῆς παραγωγῆς, κατά τήν ἐπιθυμία βέβαια τῶν ἰσχυρῶν, τοῦ προδιαμορφωμένου ἀνθρώπου, πού θά ἀποτελέσει θεμέλιο λίθο τῆς φοβερότερης κοινωνίας, τῆς κοινωνίας τῶν ἀνθρώπινων ρομπότ; Συνάδελφοι, ἡ ναζιστική θηριωδία δέ μᾶς ἀπειλεῖ μόνο μέσω τῶν νεαρῶν μέ τούς ἀγκυλωτούς σταυρούς. Μᾶς ἀπειλεῖ καί μέσω τῶν ἐρευνητῶν ἐκείνων πού θά ἡδονίζονταν νά μποῦν καί νά προχωρήσουν σέ τέτοιου εἴδους ἐρευνητικά προγράμματα!...

Χρόνια τώρα μέσα στίς νοσηλευτικές μονάδες ἔχουμε ζημιωθεῖ μέ τόν ἀνθρώπινο πόνο, ὥστε πολλοί νά πιστεύουν γιά μᾶς ὅτι ἔχουμε γίνει ἄνοσοι, δηλαδή ἀνάλγητοι. Κι ὅμως, ὅπως μέ τό ἴδιο πάθος καί ἀγάπη ἐπιδιδόμαστε στήν ἔρευνα γιά τήν ἀντιμετώπιση τῶν νοσογόνων παραγόντων πού ἀπειλοῦν τή ζωή, κι αὐτή εἶναι ἡ μεγάλη προσφορά μας στόν ἄνθρωπο, ἔτσι μέ τό ἴδιο πάθος νά ἀγωνιστοῦμε νά διατηρήσουμε τήν ἀνθρωπιά μας πού κινδυνεύει ὄχι ἀπό τήν ἐξοικείωσή μας μέ τόν ἀνθρώπινο πόνο ἀλλά ἀπό τή μέθη των παθῶν. Κι ἄν εἶναι ἀδύνατον νά μοιραζόμαστε τόν πόνο μέ τόσους καί τόσους ἀσθενεῖς, τουλάχιστον ἄς τούς προσεγγίσουμε μ' ἕνα χαμόγελο γλυκό, ἕνα καλό λόγο, μιά συγκατάβαση καί οἰκειότητα πού ἴσως προσφέρουν περισσότερο ἀπό μιά σωστή φαρμακευτική ἀγωγή ἤ χειρουργική θεραπεία. Καί ὅλα αὐτά γιατί, ἀγαπητοί συνάδελφοι, οἱ ψυχές τῶν ἀσθενῶν μας, ἀλλά καί οἱ δικές μας ψυχές, ἔχουν τίς ἀνάγκες τους πού δέν μποροῦμε νά ἀγνοοῦμε...

ΣΤΗΛΗ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ

Ἑορταστική ἐκδήλωσις διά τό παιδί εἰς τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον

Ἐντός τῆς ἑορταστικῆς ἀτμόσφαιρας τῶν Χριστουγέννων, τό πρωΐ τῆς Δευτέρας, 26 Δεκεμβρίου 1994, ἡ Α.Θ. Παναγιότης, ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης κ.κ. Βαρθολομαῖος, συνεκέντρωσε εἰς τό Πατριαρχεῖον τά παιδάκια τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως τῆς Πόλεώς μας.

Ἔφεραν οἱ καλοί γονεῖς καί οἱ διδάσκαλοι τά παιδιά των εἰς τόν μεγάλον Πνευματικόν Πατέρα ὅλων μας, διά νά τούς μεταδώσῃ τήν χαράν τῆς ἑορτῆς. Μέ τήν πατρικήν Του ὁμιλίαν προσεπάθησε νά τούς ἀναπτύξῃ τήν σημασίαν της, νά τοποθετήσῃ εἰς τήν καρδίαν τους τήν ἀγάπην καί νά γεμίσῃ τά χεράκια τους μέ δῶρα.

Διά τοῦτο κατ' ἀρχήν ἔγινε εἰς τόν Πάνσεπτον Πατριαρχικόν Ναόν τοῦ Ἁγίου Μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ Τροπαιοφόρου Θεία Λειτουργία τήν ὁποίαν παρηκολούθησαν καί εἰς τήν ὁποίαν χοροστάτησε ὁ Πατριάρχης.

Μετά τήν διανομήν τοῦ ἀντιδώρου τά παιδιά ὡδηγήθησαν μέ τάξιν εἰς τήν μεγάλην αἴθουσαν τῶν Πατριαρχείων ὅπου ἤρχισε ἡ τελετή μέ τό *«Ἡ Γέννησίς Σου Χριστέ ὁ Θεός ἡμῶν»*, τό ὁποῖον ἔψαλον ὁμοῦ μετά τοῦ Πατριάρχου ὅλοι, μεγάλοι καί μικροί.

Κατόπιν, τόν Πατριάρχην προσεφώνησεν ἀπό μέρους τῶν ἐκπαιδευτικῶν τῆς πρώτης παιδεύσεως ἡ Ἐλλογ. κυρία Αἰμιλία Παντελάρα, Διευθύντρια τῆς Ἀστικῆς Σχολῆς Χαλκηδόνος, ἀναπτύξασα τόν ρόλον τῆς παιδείας εἰς τήν ὑπηρεσίαν τῆς ἐνταῦθα Ὁμογενείας, καί τό συνεχές ἐνδιαφέρον τῆς Ἐκκλησίας ὑπέρ τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν τέκνων αὐτῆς. Ἐνδιαφέρον, πού κορυφώνεται ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ σεπτοῦ Προκαθημένου αὐτῆς Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Βαρθολομαίου, ὁ Ὁποῖος δέν φείδεται οὔτε κόπων οὔτε θυσιῶν, ἐνισχύων ποικιλοτρόπως τήν μόρ-

φωσιν καί ἐπιμόρφωσιν τῶν νεαρῶν βλαστῶν τῆς Ὁμογενείας.

Ἀκολούθως, ὁ Πατριάρχης εἶπε τά ἑξῆς: «Ἀπευθύνομαι κατ' εὐθεῖαν στά παιδιά μας καί λέγω πόσο χαρούμενος εἶμαι πού σᾶς βλέπω ἀπέναντί μου στό Πατριαρχεῖο μας καί σήμερα μέ τήν εὐκαιρία τῶν Χριστουγέννων. Χριστούγεννα καί Πάσχα πού ἔχω τήν εὐκαιρία νά σᾶς βλέπω συγκεντρωμένα ὀτίς αὐλές τῆς Μητρός Ἐκκλησίας εἶναι οἱ πιό χαρούμενες μέρες τοῦ ἔτους γιά μένα. Καί θυμᾶμαι τά λόγια τοῦ Χριστοῦ *«Ἄφετε τά παιδία καί μή κωλύετε αὐτά ἐλθεῖν πρός με· τῶν γάρ τοιούτων ἐστίν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν»* (Ματθ. 19,14). Αὐτό τό ἐπίγραμμα παρμένο ἀπό τό Εὐαγγέλιον τό εἶδα μέ πολλή συγκίνηση πρό μηνῶν ὅταν μέ τόν ἀδελφό ἅγιο Μετρῶν καί Ἀθύρων πήγαμε στήν Τσατάλτζα (ÇATALCA), ὅπου ἦταν ἡ Ἕδρα Μητροπόλεως Μετρῶν καί Ἀθύρων. Καί σ' ἕνα ἐγκαταλελειμμένο ρωμέϊκο σχολεῖο στόν τοῖχο εἴδαμε μιά πλάκα μαρμάρινη μ' αὐτό τό χωρίο ἀπό τό Εὐαγγέλιο, πού δείχνει τήν στοργή τοῦ Χριστοῦ καί τοῦ Χριστιανισμοῦ γιά τό παιδί. Ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεύς, ἕνας ἀπό τούς ἀρχαίους ἐκκλησιαστικούς συγγραφεῖς ὀνομάζει τά παιδιά *'ἄνθη τοῦ κόσμου καί τῆς Ἐκκλησίας'*. Ἐσεῖς εἶσθε τά λουλούδια μας. Καί σήμερα πού ἤρθατε στό Πατριαρχεῖο καί γεμίσατε τήν αἴθουσα τοῦ Θρόνου καί τήν αἴθουσα τῶν Πατριαρχῶν πιό κάτω ἔγινε ἕνας μεγάλος ἀνθόκηπος στό Πατριαρχεῖο μας. Δέν εἶναι μόνο «Τσιοτζούκ Μπαϊραμί» (Çocuk Bayrami), σήμερα, εἶναι καί «Τσιτσέκ Μπαϊραμί»! (ÇiÇek Bayrami). Θαρρεῖς πού γιορτάζουμε τά ἀνθεστήρια τοῦ Μαΐου μέ τίς τουλίπες στό Ἐμιργκιάν.

Ἐγώ σᾶς εἶπα ὅτι χάρηκα πάρα πολύ πού σᾶς εἶδα μαζεμένα ἐδῶ σήμερα. Νά μοῦ πῆτε κι ἐσεῖς ἐάν χαίρεστε πού ξαναβρίσκεσθε στό Πατριαρχεῖο καί πού ξαναβλέπετε τόν Πατριάρχη σας. Θά μοῦ πῆτε ὅμως καί τήν ἀλήθεια. Χαίρεσθε ἐπειδή βλέπετε τόν Πατριάρχη ἤ ἐπειδή θά πάρετε δῶρα;

Ἀπευθύνομαι καί στούς μεγάλους καί λέγω ὅτι πράγματι ὁ Χριστιανισμός ἀπό τά πρῶτα βήματά του στήν γῆ, ἐπί τά ἴχνη καί κατά τό παράδειγμα Τοῦ ἰδίου τοῦ ἱδρυτοῦ Του, τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐν ἀντιθέσει πρός τήν προχριστιανική ἐποχή, κατά τήν ὁποία καί ἡ γραμματεία καί οἱ τέχνες ἐλάχιστα ἀσχολήθηκαν μέ τό παιδί γιά νά μήν πῶ καθόλου ὁ

Χριστιανισμός, ἐπαναλαμβάνω, ἀγκάλιασε ἀπό τή πρώτη στιγμή μέ στοργή καί μέ ἐνδιαφέρον τά παιδιά. Θά ἀναφέρω μερικά παραδείγματα τά ὁποῖα βεβαιώνουν τοῦ λόγου τό ἀσφαλές. Τούς πρώτους Χριστιανικούς αἰῶνας ὅταν ὁ διάκονος ἤ ὁ ἱερεύς ἔλεγε τά εἰρηνικά, τό «Κύριε ἐλέησον» τό ἀπαντοῦσαν ὅλοι οἱ πιστοί καί κυρίως τά παιδιά. Διότι μέ τήν ἁγνή φωνή τους καί μέ τήν ἁγνή καρδιά τους μποροῦσαν νά πείσουν πιό εὔκολα τόν Κύριο ν' ἀκούσει τίς προσευχές τοῦ λαοῦ Του. Τά παιδιά ἔλεγαν κατ' ἐξοχήν τό «Κύριε ἐλέησον» καί ὅταν ἐρχόταν ἡ ὥρα τῆς Θείας Κοινωνίας, μετά τούς κληρικούς, τούς ἀσκητάς καί τάς παρθένους, τάς γυναῖκας τάς ἀφιερωμένας εἰς τόν Κύριον, εἶχαν σειρά τά παιδιά γιά νά κοινωνήσουν. Μετά τούς κληρικούς καί τούς μοναχούς κοινωνοῦσαν τά παιδιά καί ὕστερα ὅλος ὁ ὑπόλοιπος κόσμος. Ἐπίσης ὁ νηπιοβαπτισμός, τόν ὁποῖο καθιέρωσε ἡ Ἐκκλησία μας, δείχνει τήν σπουδή της, τήν βιασύνη της, νά συμπεριλάβῃ ἀνάμεσα εἰς τά παιδιά της, νά συμπεριλάβῃ μέσα στούς κόλπους της τά νέα βλαστάρια, τά παιδιά, ἀπό τήν νηπιακή τους ἡλικία. Νά τά ἐνσωματώσῃ ἔτσι ὥστε ἐάν τῇ συνεργείᾳ τοῦ πονηροῦ ἀργότερα θά ἐξώκοιλαν, νά εἶχαν μπροστά τους τόν χρόνον μετανοίας καί ἐπανεντάξεως εἰς τό σῶμα τῆς Ἐκκλησίας.

Πέρασαν τά χρόνια, ὁ Χριστιανισμός συνέχισε τήν στοργή, τήν ἔμπρακτη στοργή του, γιά τό παιδί. Ἱδρύθηκαν κατόπιν τῆς ὀργανώσεως τῆς Ἐκκλησίας Ἐπισκοπές καί Μητροπόλεις ἑκασταχοῦ τῆς χριστιανικῆς οἰκουμένης καί ὅλες αὐτές οἱ Ἐπαρχίες οἱ ἐκκλησιαστικές ἔδειξαν ἀνέκαθεν ἕνα ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον καί μιά στοργή γιά τά παιδιά. Στήν Νομοθεσία τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀναφέρονται τά βρεφοκομεῖα καί τά ὀρφανοτροφεῖα. Ἡ Ἐκκλησία ἔδειξε ἐμπράκτως, ὅπως εἶπα, τό ἐνδιαφέρον της γιά τά ἐμπερίστατα παιδιά, τά ἐγκαταλελειμμένα, αὐτά πού ἔχασαν τούς γονεῖς των μέ τόν θάνατο ἤ μέ τό διαζύγιο, ὅπως συμβαίνει δυστυχῶς πολλές φορές, καί τότε τά θύματα εἶναι κυρίως τά παιδιά. Ἡ Ἐκκλησία τά περισυνέλεξε καί ὁ Αὐτοκράτωρ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐνομοθέτησε πῶς πρέπει νά γίνεται ἡ ὀργάνωσις αὐτῆς τῆς μερίμνης γιά τά παιδιά. Σήμερα ὅλες οἱ Μητροπόλεις τῆς Ἑλλάδος καί τοῦ ἐξωτερικοῦ ἔχουν ἐπίσης ἕνα ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον γιά τό παιδί. Ὑπάρχουν παι-

δικοί σταθμοί, συμβουλευτικοί σταθμοί, νηπιαγωγεῖα καί διάφορα ἄλλα ἱδρύματα, τά ὁποῖα ἐνδιαφέρονται καί γιά τήν σωματική καί γιά τήν πνευματική ἀνάπτυξη, προστασία καί πρόοδο τῶν παιδιῶν. Εἶναι ὅλα μέσα στό πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ καί τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἐν ἀντιθέσει πρός τήν ἐποχή τήν πρό Χριστοῦ, ἔδειξε, ὅπως εἶπα, ὁλόκληρη τήν στοργή καί τό ἐνδιαφέρον του γιά τήν πρώτη ἡλικία. Κανένα παιδί στόν Χριστιανισμό δέν πετάχθηκε στόν Καιάδα ὅσο ἀνάπηρο, ὅσο ἀδικημένο ἀπό τήν φύση καί ἐάν ἦταν, ἀλλά ὑπῆρξε πάντοτε γι' αὐτό μιά ζεστασιά καί μιά θαλπωρή μέσα στούς κόλπους τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας.

Ἐμεῖς ἐδῶ μέ τά περιωρισμένα μέσα τά ὁποῖα διαθέτουμε, γνωρίζετε ὅτι ἔχουμε, ἐκτός ἀπό τά συσσίτια τά ὁποῖα λειτουργοῦν καθ' ὅλη τήν διάρκεια τοῦ σχολικοῦ ἔτους, καί τήν Παιδόπολι στό Μοναστήρι τῆς Μεταμορφώσεως στήν Πρώτη. Καί λυποῦμαι νά πῶ ὅτι ἡ Παιδόπολις δέν ἔχει μεγάλη ἕλξι γιά τά παιδιά μας. Ὄχι ὅτι φταίει ἡ Παιδόπολις, ἀλλά φταῖνε τά σπίτια, φταῖνε ἴσως οἱ γονεῖς, οἱ ὁποῖοι νομίζουν ὅτι παραθερίζοντας στήν Πρίγκηπο ἤ στόν Ἅγιο Στέφανο δίνουν στά παιδιά τους, ὅ,τι χρειάζονται γιά νά περάσουν οἰκοδομητικές καί εὐχάριστες διακοπές. Ἀλλά τό παιδί θά εἶναι πιό εὐτυχισμένο ὅταν θά βρεθῆ μέσα σ' ἕνα παιδικό περιβάλλον, τό ὁποῖον ἐξασφαλίζει ἀκριβῶς ἡ Παιδόπολίς μας. Καί γι' αὐτό συνιστῶ ἀπό τώρα γιά τήν ἑπομένη περίοδο λειτουργίας τῆς Παιδοπόλεως οἱ γονεῖς νά στείλουν τά παιδιά τους, εἴτε εἶναι περιωρισμένων, εἴτε εἶναι ηὐξημένων οἰκονομικῶν δυνατοτήτων, στήν Παιδόπολι τό καλοκαίρι, ὥστε νά ἔχουν παρέα καί συντροφιά μέ συνηλικιῶτες τους, νά πηγαίνουν μαζί στή θάλασσα νά κολυμποῦν, νά ἐπωφελοῦνται ἀπό τό πρόγραμμα, τό ὁποῖον ἑτοιμάζει ὁ Ἑλλόγιμος κύριος Ἰωάννης Καλαμάρης, ὁ Διευθυντής τῆς Παιδοπόλεως. νά ἐπωφελοῦνται ἀπό τήν στοργή τῶν κυριῶν καί δεσποινίδων, οἱ ὁποῖες ἀποτελοῦν τό Διοικητικόν Συμβούλον τῆς στέγης Ἐργαζομένης Νεάνιδος καί Παιδοπόλεως. Νά ἐπωφελοῦνται ἀπό τά προγράμματα τῆς Ἐκκλησίας καί νά οἰκοδομοῦνται, νά μήν αἰσθάνωνται μόνα καί ἀπομονωμένα μέσα στό σπίτι τους, μέσα στήν οἰκογένειά τους, ὅσο καί ἐάν ἔχουν ἐκεῖ θαλπωρή καί περιποίηση. Χρειάζονται

κάτι περισσότερο τά παιδιά, τό ὁποῖον, ἐπαναλαμβάνω, θά τό βρίσκουν μόνον σέ μιά μεγαλύτερη παιδική οἰκογένεια, ὅπως εἶναι ἡ Παιδόπολις.

Ἐγώ δέν θά ἐπεκταθῶ γιά νά μήν κουράζω τούς ἐκλεκτούς μας προσκεκλημένους σήμερα. Πρίν κατακλείσω θέλω νά εὐχαριστήσω τήν Ἐλλόγιμον κυρίαν Αἰμιλία Παντελάρα, Διευθύντρια τῆς Ἀστικῆς Σχολῆς Χαλκηδόνος, ἡ ὁποία καί αὐτήν τή φοράν, –λέγω καί αὐτήν τήν φορά, διότι μᾶς ἔχει συνηθίσει στίς ὡραῖες καί πλήρεις νοήματος ὁμιλίες της–, μᾶς συνεκίνησε καί διετύπωσε κατά τόν ἐπιγραμματικώτερον δυνατόν τρόπον τί εἶναι ἡ παιδεία τοῦ Γένους σ' αὐτή τήν Πόλι καί τί εἶναι καί τί ἀντιπροσωπεύει ἡ Ρωμιοσύνη τῆς Πόλεως αὐτῆς εἰς τό σύνολό της. Θερμά συγχαρητήρια στήν ἴδια καί κατ' ἐπέκτασιν σ' ὅλους τούς ἀγαπητούς ἐκπαιδευτικούς μας, οἱ ὁποῖοι καταναλίσκονται καί ἐκδαπανῶνται μέ στοργή καί μέ ἀφοσίωση εἰς τό νά διαπλάθουν τόν χαρακτῆρα τῶν παιδιῶν μας, ὄχι μόνον νά τούς μεταδώσουν γνώσεις ξερές, ἀλλά νά διαπλάσσουν κυρίως τόν χαρακτῆρα τους, διότι πρωτίστως αὐτή εἶναι ἡ ἀποστολή τῆς παιδείας. Νά ἑτοιμάζει καλούς πολίτας καί εὐεργετικά μέλη τῆς κοινωνίας καί τῆς Ἐκκλησίας καί κατά δεύτερον λόγον νά μεταδώσῃ εἰς αὐτά γνώσεις καί γράμματα. Ἕνα μεγάλλο 'εὐχαριστῶ' λοιπόν ἐκ μέρους τῆς Μητρός Ἐκκλησίας πρός τούς ἐκπαιδευτικούς μας, κυρίως τῆς πρώτης παιδεύσεως, διότι περί αὐτῶν πρόκειται αὐτήν τήν στιγμή καί αὐτούς ἀντικρίζω μέ πολλή συγκίνηση καί μέ πολλή ἱκανοποίηση. Εὔχομαι Καλή Πρωτοχρονιά. Εὐλογημένο τό 1995. Καί στά παιδιά μας εὔχομαι θεία φώτιση, καλή πρόοδο, ὑγεία καί καλή ἀντάμωσι ἐδῶ καί πάλι τό Πάσχα, ὁπότε, ἐπειδή θά εἶναι ἄνοιξις, θά ἔχουμε ἕνα πράγματικά ἀνοιξιάτικο 'παιδικό κῆπο'. Χρόνια πολλά!».

Ἡ ὅλη τελετή ἔληξε μέ τήν ἀπαγγελίαν ἀπό μέρους τῶν παιδιῶν ποιημάτων καί ἐκτέλεσιν ἀσμάτων καί τήν διανομήν ἀπό μέρους τοῦ Πατριάρχου εἰκονιδίων τῆς Παναγίας, γλυκῶν καί δώρων.

Ἡ ἐφετεινή αὔτη ἐκδήλωσις ἐπί ταῖς ἑορταῖς διά μίαν ἀκόμη φοράν ὑπῆρξε νέον δεῖγμα ἀγάπης, στοργῆ καί ἐνδιαφέ-

ροντος, τά όποῖα ἐπιδεικνύει ὁ Πατριάρχης ὅλως ἰδιαιτέρως διά τό παιδί τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως τῆς ἐνταῦθα Ὁμογενείας, τῆς ἐλπίδος τοῦ αὔριον καί τῆς συνεχίσεως τῆς ζωῆς τοῦ στοιχείου μας εἰς τό πατρῷον ἔδαφος.

Εἴθε ὁ Θεός νά εὐλογῇ πάντοτε τό ἔργο τό ὁποῖον ἐπιτελεῖται εἰς τό Πατριαρχεῖον ὑπό τήν σοφήν καθοδήγησιν τοῦ Πατρός καί Πατριάρχου ἡμῶν Βαρθολομαίου τοῦ Α΄.

Διάκονος Ἀπόστολος Δ. Δανιηλίδης,
Ὑπογραμματεύς τῆς Ἁγίας καί Ἱερᾶς Συνόδου
τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

Προσφώνησις τῆς Α.Θ. Παναγιότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου κατά τήν χειροθεσίαν τοῦ ἐντιμολ. Βασιλείου Ν. Ἀναγνωστοπούλου (Χάλκη, 28 Αὐγούστου 1994)

Ἐντιμολογιώτατε Ἄρχων, Ἐλλογιμώτατε κ. Καθηγητά,

Μέσα εἰς τά πλαίσια καί τήν ἀτμόσφαιραν αὐτῆς τῆς μεγάλης ἑορτῆς καί πανηγύρεως τῆς Σχολῆς μας ἐκρίναμεν ὅτι θά ἦτο «ἄξιον καί δίκαιον» νά τιμήσωμεν τήν ὑμετέραν ἀγαπητήν Ἐντιμολογιότητα ἐκ μέρους τῆς Μητρός Ἐκκλησίας δι' ἑνός Πατριαρχικοῦ ὀφφικίου, ἐπελέξαμεν δ' ὡς τοιοῦτον τό τοῦ Ἄρχοντος Διδασκάλου τῆς Ἐκκλησίας.

Καί εἶναι πράγματι τοῦτο ἄξιον καί δίκαιον, διότι ὑμεῖς, σεβαστέ Διδάσκαλε, ἀφοῦ ἐδιδάξατε ἐπί εἰκοσαετίαν ὅλην ἐν τῇ Σχολῇ καί διηκονήσατε καί ἀπό διαφόρων ἄλλων θέσεων τῷ Οἰκουμενικῷ ἡμῶν Πατριαρχείῳ, μετά τήν ἐγκατάστασιν ὑμῶν ἐν Ἀθήναις, ἐδώκατε ἑαυτόν ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τό ἔργον τῆς ἐκεῖσε Ἑστίας τῶν μαθητῶν τῆς Σχολῆς μας, διό καί τιμῶμεν σήμερον ὑμᾶς προσωπικῶς, ἀλλ' ἐν τῷ προσώπῳ ὑμῶν καί τήν Ἑστίαν καί τήν προσφοράν πάντων ὑμῶν ἐν αὐτῇ καί δι' αὐτῆς εἰς διατήρησιν ἀσβέστου τῆς μνήμης καί ζῶντος τοῦ Ἰδεώδους τῆς Σχολῆς, οὐδ' ἐπί στιγμήν παύσαντος νά συγκινῇ τούς ἁπανταχοῦ μαθητάς της, οἱ ὁποῖοι οὐδέποτε ἐπίστευσαν ὅτι ἡ Σχολή των ἔκλεισε, τοῦτο δέ διότι οὐδέποτε ἐπίστευσαν ὅτι ἦτο δυνατόν νά ἐξαναγκασθῇ νά κλείσῃ αὕτη τά πύλας της, ὅτι θά ὑπῆρχεν ἔστω καί μία αἰτία, ἡ ὁποία, νά ἐδικαιολόγει μίαν τοιαύτην ἀρνητικήν διά τήν Σχολήν, τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον, τήν Ὀρθοδοξίαν, τόν πολιτισμόν.

Δι' αὐτό ἐπαναλαμβάνομεν, ἡ Σχολή δι' ὅλους ἡμᾶς εἶναι πάντοτε ἐν λειτουργίᾳ. Δι' αὐτό ἐν μέν τῷ ναϊδίῳ δεόμεθα μέχρι

καί σήμερον ὑπέρ τῶν ἐφόρων, διδασκάλων καί μαθητῶν αὐτῆς, ἐν δέ τῇ κοινοβιακῇ τραπέζῃ, εὐχόμεθα νά πληθύνῃ ὁ Θεός τά περισσεύματα τῶν κλασμάτων «ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ καί Σχολῇ ταύτῃ».

Τό «ὁμοδίαιτον καί ὁμόσπονδον ἱερόν σχολαστήριον» ζῇ καί ὑπάρχῃ πάντοτε ἐμπρός εἰς τά μάτια τῆς ψυχῆς μας, εἰς τήν προσευχήν μας εἰς τά ὄνειρά μας, εἰς τό ὅραμά μας.

Τό διατηρεῖτε καί ὑμεῖς ζωντανόν μέ τά ἰδιόκτητα Γραφεῖα τῆς Ἑστίας, μέ τό οἰκοκυρευμένον ἀρχεῖον, μέ τάς στατιστικάς, μέ τήν Ἐπιστημονικήν ἑκάστοτε Παρουσίαν, μέ τήν ἀλληλογραφίαν, μέ τάς ἑκασταχοῦ συγκεντρώσεις, μέ τό κόψιμον τῆς πίττας, μέ τήν συμβολήν εἰς τόν ἑορτασμόν τοῦτον τῶν 150 χρόνων τῶν γενεθλίων τῆς Σχολῆς μας. Εὐχαριστοῦμεν καί ἐκφράζομεν τήν εὐαρέσκειαν τῆς Μητρός Ἐκκλησίας καί τήν ἡμετέραν Πατριαρχικήν διά πάντα ταῦτα.

Καί, συγχαίροντες ὑμῖν Ἐντιμολογιώτατε Ἄρχων, ἐπί τῇ ἀπονεμηθείσῃ ὑμῖν ἐπαξίᾳ τιμητικῇ διακρίσει, ἀναφωνοῦμεν τό «Ἄξιος!».

῾Ομιλία τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Γέροντος Χαλκηδόνος κ. ᾿Ιωακείμ προέδρου τῆς ἐφορείας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς κατά τήν ἔναρξιν τῶν ἑορταστικῶν ἐκδηλώσεων τῆς 150ετηρίδος (1844-1944)

Παναγιώτατε,
Μακαριώτατοι,
῞Αγιοι ᾿Αρχιερεῖς,
῾Ομογάλακτοι ἀδελφοί και εὐσεβεῖς Χριστιανοί

῾Εκατόν καί πεντήκοντα ἔτη συμπληροῦνται ἐφέτος ἀφ᾿ ὅτου ὁ μουσοτραφής χαλκέντερος Οἰκουμενικός Πατριάρχης Γερμανός Δ΄, ἵδρυσεν ἐπί τοῦ λόφου τῆς Περιβλέπτου ἤ ᾿Εσόπτρου προσωνυμουμένης ἐν Χάλκῃ ῾Ιερᾶς Πατριαρχικῆς καί Σταυροπηγιακῆς Μονῆς τῆς ῾Αγίας Τριάδος τήν πρώτην ἑστίαν τοῦ θείου πυρός ἐν τῇ Πρωτοθρόνῳ ᾿Εκκλησίᾳ, τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριαρχείῳ, τήν ῾Ιεράν Θεολογικήν Σχολήν, ὡς Διδακτήριον τῆς ἔσωθεν παιδείας καί εὐσεβείας.

Αἶνον καί εὐχαριστίαν ἀναπέμπομεν εἰς τόν Πανάγαθον Θεόν τόν πυργώσαντα τήν ᾿Εκκλησίαν αὐτοῦ διά τοιούτου σεμνώματος τῆς ἱερᾶς παιδείας καί εὐλογήσαντα οὕτω πλουσίως τήν ἐπί ἑκατόν εἴκοσιν καί ἕξ συναπτά ἔτη ἀπρόσκοπτον λειτουργίαν καί τήν πνευματικήν καρποφορίαν αὐτοῦ.

Τό ἔργον τῆς ῾Ιερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης, τοῦ ἀνωτάτου τούτου ᾿Εκκλησιαστικοῦ ᾿Εκπαιδευτηρίου τοῦ κλίματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, κατέστη «περίβλεπτον» καί «περίπυστον» εἰς ὑπηρεσίας πρός τήν ᾿Εκκλησίαν καί τό Γένος. ᾿Εν τῇ Σχολῇ ἐξέθρεψε καί ἔθαλψεν ἡ ᾿Εκκλησία καί ἐκ τῆς Σχολῆς παρέλαβε ὅ,τι τίμιον εἰς μόρφωσιν καί παράστασιν,

εἰς δρᾶσιν καί ἐγκαρτέρησιν, εἰς καθῆκον καί θυσίαν, «εἰς ἔργον διακονίας, εἰς οἰκοδομήν τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ». Ἐν τῇ Σχολῇ ἡ σεμνή Παράδοσις καί ἡ Θεολογία μετουσιώθη εἰς συνείδησιν καί ἡ συνείδησις εἰς πίστιν καί ἡ πίστις εἰς πρᾶξιν. Καί ἦτο ἡ πρᾶξις ἐκείνη ἡ συνθετική δημιουργία τῆς μεγάλης δυνάμεως τῆς Σχολῆς.

Τήν ἐπί τούτῳ δικαίαν καύχησιν τῆς Γεραρᾶς Σχολῆς καί τήν χαράν τῆς Μητρός Ἐκκλησίας διαισθανόμεθα, σήμερον, οἱ ἁπανταχοῦ εἰς ἔργον εὐαγγελιστοῦ ἀπεσταλμένοι ὁμότροφοι ἀδελφοί, διάκοσμος ὅλος βαθμῶν καί ἐκκλησιαστικῶν ἀξιωμάτων, ἀπό γεραρῶν Πατριαρχῶν καί Ἀρχιερέων μέχρι σεμνῶν λευϊτῶν τῆς Χάριτος καί λειτουργῶν τῆς εὐσεβοῦς Παιδείας καί Ἐπιστήμης.

Σήμερον, ἑκατόν πεντήκοντα ἔτη ἀπό τῆς ἱδρύσεως τῆς Τροφοῦ Σχολῆς εὑρισκόμεθα «ὁμοθυμαδόν» εἰς τόν ἱερόν τοῦτον λόγον τῆς Ἐλπίδος εἰς ἐνατένισμα νοσταλγικόν, εἰς εὐλαβές προσκύνημα καί εἰς ἀπότισιν φόρου τιμῆς πρός τούς ἀοιδίμους ἐκείνους ἄνδρας οἱ ὁποῖοι ἔπηξαν ἐπί τοῦ ἱεροῦ τούτου λόφου τήν νέαν Κιβωτόν διά νά φυλάσσωνται ἐν αὐτῇ οἱ θησαυροί τῆς προγονικῆς σοφίας, τῆς Ὀρθοδόξου Διδασκαλίας καί τῶν τοῦ γένους ἡμῶν παραδόσεων.

Σήμερον, κατά τάς ἑορταστικάς ἐκδηλώσεις ἐπί τῇ ἑκατονταπεντηκονταετηρίδι τῆς Ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς, ἡ Τροφός Σχολή εἶναι κλειστή, ἀναμένουσα ὅπως τό πανάγιον Πνεῦμα «ἵνα εὐλογήσῃ καί ἁγιάσῃ καί φωτίσῃ διδασκάλους καί διδαχθησομένους». Δι' αὐτό καί εἰς τήν κοινήν ἀποδεκτήν συνείδησιν τῆς Μητρός Ἐκκλησίας ἡ Σχολή εὑρίσκεται ἐν διαρκεῖ λειτουργίᾳ. Καί εἰς τήν συνείδησιν ὅλων ἡμῶν ἡ Σχολή παραμένει ἀνοικτή, ἑτοίμη νά φιλοξενήσῃ καί πάλιν τόν Καθηγητικόν Σύλλογον καί τούς Φοιτητάς της!

Ἡ σημερινή σεμνή τελετή δέν καθαγιάζει ἁπλῶς τήν συμπλήρωσιν ἑκατόν πεντήκοντα ἐτῶν λειτουργίας τῆς Σχολῆς, ἀλλ' ἀνοίγει καί ἐγκαινιάζει ἐν αὐτῷ μίαν νέαν περίοδον, τήν περίοδον τῆς δευτέρας πεντηκονταετίας τοῦ δευτέρου αἰῶνος λειτουργίας τῆς φιλτάτης καί Τροφοῦ πάντων ἡμῶν Σχολῆς.

Εὐλογητός ὁ Θεός, ὁ Θεός τῶν οἰκτιρμῶν καί τοῦ ἐλέους,

ὁ εὐλογήσας τήν ἱεράν ταύτην Σχολήν ἐν πάσῃ εὐλογίᾳ πνευματικῇ καί καταξιώσας ἡμᾶς ἵνα συνέλθωμεν ὑπό τήν ἱεράν ταύτην στέγην καί ἑορτάσωμεν τό ἰωβηλαῖον αὐτῆς.

Ὡς Πρόεδρος, καί ἐκ μέρους τῶν Μελῶν τῆς Ἐφορείας τῆς Ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης, παρακαλῶ τόν Σεπτόν Προκαθήμενον, τήν Α.Θ. Παναγιότητα τόν Οἰκουμενικόν Πατριάρχην κ.κ. Βαρθολομαῖον, ὅπως προσέλθῃ εἰς τό βῆμα καί εὐλογήσῃ πάντας ἡμᾶς.

῾Ομιλία τοῦ Α.Θ. Παναγιότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κατά τόν ἑορτασμόν τῆς 150ετηρίδος τῆς ῾Ι. Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης (Χάλκη, 28 Αὐγούστου 1994)

Μακαριώτατοι, ῾Ιερώτατοι καί Θεοφιλέστατοι ἐν Χριστῷ ἀδελφοί καί συλλειτουργοί, Σεβασμιώτατε Προνούντσιε τοῦ Βατικανοῦ ἐν ᾿Αγκύρᾳ, λοιποί εὐλαβέστατοι κληρικοί, ᾿Εντιμολογιώτατε Μ. Λογοθέτα καί Μ. Εὐεργέτα τῆς ῾Αγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης ᾿Εκκλησίας καί λοιποί ᾿Εντιμολογιώτατοι ῎Αρχοντες αὐτῆς, ᾿Εντιμότατε κ. Γενικέ Πρόξενε τῆς ῾Ελλάδος, ᾿Ελλογιμώτατοι Διδάσκαλοι τῆς ᾿Ορθοδόξου Θεολογίας, τέκνα ἐν Κυρίῳ προσφιλῆ.

Δόξα τῷ Πατρί καί τῷ Υἱῷ καί τῷ ῾Αγίῳ Πνεύματι τῇ ἁγίᾳ καί ὁμοουσίῳ καί ζωοποιῷ καί ἀδιαιρέτῳ Τριάδι, διά τήν χαράν καί τήν συγκίνησιν τῆς εὐλογημένης συνάξεως σήμερον ἐν τῇ Σχολῇ. πάντων ἡμῶν τῶν τέκνων αὐτῆς «ἐκ δυσμῶν, καί βορρᾶ, καί θαλάσσης, καί ἑώας». ἐν αὐτῇ εὐλογούντων Χριστόν εἰς τούς αἰῶνας.

Καλῶς παραγεγόνατε εἰς τάς ἡγιασμένας ταύτας αὐλάς, ἠγαπημένοι ἀδελφοί καί τέκνα!

Συνήχθημεν διά νά ἑορτάσωμεν ἐν ἑνί στόματι καί μιᾷ καρδίᾳ, καρδίᾳ παλλούσῃ ἐκ δεδικαιολογημένης ἱερᾶς συγκινήσεως, τήν συμπλήρωσιν ἑνός καί ἡμίσεως αἰῶνος ἀφ᾿ ὅτου ἡ περιώνυμος ῾Ιερά κατά Χάλκην Θεολογική Σχολή —ἡ Σχολή μας— ἤνοιγε τάς πύλας αὐτῆς καί ἤρχιζε τήν βαρυσήμαντον καί ἀνεκτίμητον προσφοράν της πρός τήν ᾿Εκκλησίαν καί τό Γένος, πρός τήν ἀνθρωπότητα καί τόν κόσμον.

Τί καί ἄν κατά τά τελευταῖα εἴκοσι καί τρία ἔτη ἡ Σχολή ἐκ «καιρικῶν δυστυχημάτων» δέν λειτουργεῖ; Ἡμεῖς ὀφείλομεν νά ἐνθυμηθῶμεν τάς ἀπαρχάς τοῦ ἱστορικοῦ ἔργου της καθώς συμπληροῦνται 150 χρόνια ἀφ' ἧς ἡμέρας ὁ πρῶτος τῇ τάξει Καισαρείας Παΐσιος, ὁ διάσημος ἄλλοτε διδάσκαλος τῆς ἐν Καισαρείᾳ Ἱερατικῆς Σχολῆς, ἱερουργῶν ἐνταῦθα, ηὐλόγει καί ἡγίαζε καί ἐφώτιζεν ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας τούς πρώτους διδασκάλους καί μαθητάς τῆς νεοσυστάτου Σχολῆς, ἥτις ἔμελλε νά ἐξελιχθῇ εἰς φάρον αὐγάζοντα «φῶς Χριστοῦ» ἀνά τά πέρατα τῆς Οἰκουμένης, πανταχοῦ ὅπου ὑμεῖς πάντες, φίλοι ὁμότροφοι ἀδελφοί, ποιεῖτε ἔργον εὐαγγελιστοῦ ἀπό διαφόρων θέσεων καί ἐπάλξεων, «διάκοσμος ὅλος βαθμῶν καί ἀξιωμάτων ἐκκλησιαστικῶν».

Εὑρόντες, λοιπόν, συνάδουσαν τήν γνώμην τῶν περί ἡμᾶς ἁγίων ἀρχιερέων, ἀπεφασίσαμεν τόν ἑορτασμόν καί τήν ἔξαρσιν τοῦ ἱστορικοῦ τούτου σταθμοῦ ἐν τῇ ζωῇ τῆς Σχολῆς καί προσεκαλέσαμεν προφρόνως πάντας ὑμᾶς, οἵτινες συγκεντρωθέντες εἰς τήν βασιλίδα πόλιν τῆς Βασιλίδος Μητρός, ἰδού ἀνέβητε ἤδη ὑπόπτεροι τόν γνώριμον ἱμερόεντα λόφον τῆς μυροβόλου Χάλκης καί εἰσήλθετε δακρύοντες εἰς τό ναΐδιον, ὅπου ἐδοξάσαμεν ἅπαντες ὁμοῦ τόν δοτῆρα παντός ἀγαθοῦ ἐπί τῇ δωρεᾷ Αὐτοῦ τοῦ εἶναι ἡμᾶς μέλη τῆς ἀδελφότητος τῶν Ἁγιοτριαδιτῶν, ἐνῷ συγχρόνως Τόν παρεκαλέσαμεν νά εὐδοκήσῃ καί νά εὐλογήσῃ νά οἰκηθῇ καί πάλιν ἡ Μονή αὕτη τοῦ Ἐσόπτρου «παρά διδασκάλων θεολόγων καί μαθητῶν ἱερωμένων καί μελλόντων ἱερωθῆναι», ὡς εἶχεν ὁρίσει συνοδικῶς ὁ ἀοίδιμος Γερμανός ὁ Δ΄.

Τοιοῦτον τόν ἅγιον ἄνδρα ἔχομεν ἅπαντες συνέκδημον τήν πρωΐαν ταύτην κατά τήν ἐπιστροφήν εἰς τήν πνευματικήν ἡμῶν πατρίδα, καί μετ' αὐτοῦ Κωνσταντῖνον τόν Τυπάλδον, τόν πρῶτον Σχολάρχην, καί τούς ὀλίγους περί αὐτόν καθηγητάς καί μαθητάς τῶν ἡμερῶν ἐκείνων, ἀλλ' ἐν ταὐτῷ καί τούς πολυαρίθμους διαδόχους καί συνεχιστάς τοῦ ἔργου αὐτῶν οἵτινες καθ' οἱονδήποτε τρόπον συνεδέθησαν ἔκτοτε μέ τούς ἱερούς τούτους χώρους, εἰς τούς ὁποίους ἡμεῖς, ἀδελφοί καί τέκνα ἀξιούμεθα νά ἐπανασυναντώμεθα σήμερον.

Ναί! Εἶναι ὄντως ἱερός καί ἅγιος ὁ τόπος οὗτος, ἐν ᾧ ἔστησαν οἱ πόδες ἡμῶν. Διότι εἶναι ὁ τόπος ὅπου -εἴδομεν τό φῶς τό ἀληθινόν». Ὅπου «καί οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ περιπολεύουσιν». Ὅπου ἐγεννήθημεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ διά τοῦ Εὐαγγελίου (Α΄ Κορ. 4,15). Ὅπου ἡμεῖς «πάντες τό αὐτό βρῶμα πνευματικόν ἐφάγομεν, καί πάντες τό αὐτό πόμα πνευματικόν ἐπίομεν» (Α΄ Κορ. 10,3). Ὅπου εἴδομεν τάς ὡραιοτέρας ἀνατολάς καί δύσεις τοῦ ἡλίου καί τῆς σελήνης τάς μαρμαρυγάς ἐπί τῶν ὑδάτων τῆς Προποντίδος. Λέγει ἡ Κωνσταντινιάς «διά τήν θέαν ἐκ τοῦ Λόφου τούτου τῆς Νέας Σιών: «Ἡ θεωρία αὐτόθεν διά τόν ἐκτεταγμένον κύκλωθεν ὁρίζοντα εἶναι ἀμίμητος, ὁ ὁποῖος παρίσταται ὡς ἕν πολυποίκιλον πάντερπνον ἀμφιθέατρον, καί ἐκθαμβεῖ περί τήν δύσιν τοῦ ἡλίου μάλιστα τήν ὅρασιν, διά τάς τοσαύτας διαφορετικάς πανταχόθεν χαριεστάτας σκηνάς τῆς φύσεως· ἐπειδή πᾶς τις βλέπει μακρόθεν, ἐντεῦθεν μέν τήν περιφανῆ Πόλιν καί τά Θρακικά παραιγιάλια, ἐκεῖθεν δέ τάς τοσαύτας διεσπαρμένας Νήσους εἰς τό εὐρύχωρον πέλαγος τῆς Προποντίδος, ἀλλαχόθεν πάλιν τόν ὑψηλόν τῆς Προύσης Ὄλυμπον, κεκαλυμμένον αἰωνίως μέ χιόνας, καί ἀπαστράπτοντα κατ' ἀντανάκλασιν περιπλέον περί τήν δύσιν τοῦ τῆς ἡμέρας φωστῆρος, ἔτι τά τοσαῦτα ἐξ ἄλλου μέρους βουνά τῆς Βιθυνίας καί τάς καταφύτους τερπνάς αὐτῆς παραθαλασσίους πεδιάδας μέ τά τοσαῦτα χωρία» (Ἐν Βενετίᾳ 1824, σελ. 166-167).

Αὐτός «ὁ ἐκτεταγμένος κύκλωθεν ὁρίζων» νομίζει κανείς ὅτι ἤνοιγε τούς ὁρίζοντας τῶν μαθητῶν τῆς Χάλκης πρός τήν οἰκουμένην, πολύ πέραν τοῦ στενοῦ ἐπαρχιωτισμοῦ, μακράν τῶν μυωπικῶν παρωπίδων, αἱ ὁποῖαι ἐγκλείουν τόν ἄνθρωπον, καί μάλιστα τόν κληρικόν, εἰς τήν στενόψυχον καί φανατικήν θεώρησιν τῶ πραγμάτων τῆς Ἐκκλησίας καί τοῦ κόσμου.

Εἶναι ἅγιος ὁ τόπος, διότι ἐδῶ ἐδώκαμεν «πορείας ὅρκους στήν καρδιά τοῦ Κυρίου» (Πέργης Εὐάγγελος). Ἐδῶ ἀπεκτήσαμεν ἦθος καί φρόνημα ἐκκλησιαστικόν. Ἐδῶ ἐχαλκεύσαμεν φιλίας καί ἐσφυρηλατήσαμεν δεσμούς πού ἔμειναν ἀκατάλυτοι καί ἀνεπηρέαστοι ἀπό τήν πάροδον τοῦ χρόνου καί διά τῶν ὁποίων ἐκτελεῖται καλύτερον ἡ διακονία τῆς Ἐκκλησίας.

Διά πάντα ταῦτα ἀνελάβομεν σήμερον, μέ τήν εὐκαιρίαν

τῶν γενεθλίων τῆς Σχολῆς, προσκύνημα εὐγνωμοσύνης πρός αὐτήν. Διέβημεν τόν οὐδόν της ὡς νεήλυδες καί πάλιν μαθηταί, ἀφήνοντες εἰς τήν ἐπιβλητικήν εἴσοδόν της τίτλους καί ἀξιώματα καί ἐπιτεύγματα, τά ὁποῖα μᾶς ἐχάρισαν ὁ Θεός καί ἡ Ἐκκλησία, ἀφ' ὅτου ἀνεχωρήσαμεν ἐντεῦθεν.

Σήμερα δέν εἴμεθα Πατριάρχαι, Ἀρχιερεῖς, Ἱερεῖς καί Καθηγηταί· εἴμεθα τά παιδιά τῆς Σχολῆς, τά ξενητευμένα παιδιά, τά ὁποῖα ἐπιστρέφουν εἰς τήν μητρικήν ἀγκάλην τῆς Μάνας, εἰς τόν πατρικόν οἶκον.

Τήν στιγμήν αὐτήν ἀναλογιζόμεθα τήν ἱστορίαν καί τήν σημασίαν τοῦ τόπου, ἀλλά καί τό μέγεθος τῆς εὐγνωμοσύνης τήν ὁποίαν οἱ πάντες ὀφείλομεν εἰς αὐτόν. Τί θά ἤμεθα ἄνευ τῆς Σχολῆς, ἄνευ τῶν ἐφοδίων τά ὁποῖα μᾶς ἔδωκε, ἄνευ τῆς στοργῆς καί τῆς ὑποστηρίξεως τῆς Ἐκκλησίας; Ὄντως εἶναι ἀνεξάντλητος ἡ ὀφειλή καί τό χρέος ἡμῶν. Τουλάχιστον ἄς διακρίνῃ ἡμᾶς ἡ πιστότης καί ἡ ἀφοσίωσις εἰς τήν Τροφόν Σχολήν καί ἡ ὑπακοή εἰς τά κελεύσματα τῆς Μητρός Ἐκκλησίας, ὑπεράνω τῆς ὁποίας οὐδείς δικαιοῦται νά τοποθετήσῃ ἑαυτόν, ὅσον ἐπιτυχημένος καί ἄν εἶναι ἤ νομίζει ὅτι εἶναι εἰς τήν ἐκκλησιαστικήν αὐτοῦ σταδιοδρομίαν.

Κατά τήν εὔσημον ταύτην στιγμήν ἀποτίομεν φόρον τιμῆς καί εὐχαριστίας πολλῆς πρός τούς Σχολάρχας καί τούς Καθηγητάς ἡμῶν, τούς τε ζῶντας καί τούς εὐλογοῦντας τήν ὁμήγυριν ταύτην ἐκ τοῦ ὑπερπέραν, ὧν τά πνεύματα ἀσφαλῶς περιίπτανται ἐν τῷ μέσῳ ἡμῶν.

Καί θά ἦτο πολλαπλῶς εὐσημοτέρα ἡ στιγμή αὕτη τῆς συναντήσεως Καθηγητῶν καί μαθητῶν, ζώντων καί τεθνεώτων τέκνων τῆς Σχολῆς ὑπό τήν στέγην αὐτῆς, ἐάν αὕτη δέν εἶχεν ἀναγκαστικῶς κεκλεισμένας τάς πύλας αὐτῆς σχεδόν ἐπί τέταρτον ἤδη αἰῶνος.

Κατά τό χρονικόν τοῦτο διάστημα ἐγένοντο ἀλλεπάλληλα διαβήματα τῆς Ἐκκλησίας, ἀτυχῶς μή τελεσφορήσαντα. Τήν στιγμήν ταύτην ἑτοιμάζομεν συνάντησιν ἡμῶν μετά τοῦ Ἐξοχ. Ὑπουργοῦ Παιδείας τῆς χώρας διά νά μεταφέρωμεν πρός αὐτόν νέας ἀπόψεις καί προτάσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἐν τῇ ἐλπίδι ὅτι αὗται θά διευκολύνουν τήν ἐπίλυσιν τοῦ προ-

βλήματος. Μεταφέρομεν ἐπικαίρως καί πρός ὑμᾶς ὅσα ἐλέγομεν ἐν τῇ αἰθούσῃ ταύτῃ μόλις πρό ὀλίγων ἡμερῶν, ἐπί τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐργασιῶν τοῦ Ε΄ Διεθνοῦς Συνεδρίου τῶν Ὀρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν: «Προσευχόμεθα καί ἐλπίζομεν ὅτι ἡ ἔντιμος καί δημοκρατική Τουρκική Κυβέρνησις συντόμως θά ἐκδόσῃ τήν ἀπαιτουμένην ἄδειαν διά τήν ἐπαναλειτουργίαν τῆς Σχολῆς μας, διότι δέν εἶναι νοητόν ἀφ' ἑνός μέν νά δέχεται νά ὑπάρχῃ καί νά δραστηριοποιῆται ὁ πρῶτος Θρόνος τῆς Ὀρθοδοξίας ἐπί τοῦ ἐδάφους τῆς ἐπικρατείας τῆς χώρας ἡμῶν ταύτης καί ἀφ' ἑτέρου νά μή δίδῃ εἰς τόν Θρόνον αὐτόν τήν δυνατότητα καί τά μέσα νά καταρτίζῃ τά στελέχη του καί νά ἀνανεώνῃ τό αἷμα του ὡς ζωντανός ὀργανισμός. Τοῦτο θά ἦτο ἀντίφασις, ἀσυμβίβαστος καί πρός τήν ἔννοιαν τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας.

Διά τοῦτο εὐελπιστοῦμεν ὅτι τά ὑπάρχοντα νομικά ἤ γραφειοκρατικά κωλύματα ταχέως θά ὑπερπηδηθοῦν καί θά καταστῇ τό καλλιμάρμαρον τοῦτο κτίριον καί πάλιν μία ζωντανή κυψέλη πού νά παράγῃ γλυκύ μέλι τῆς κατά Θεόν σοφίας καί θά ἑτοιμάζῃ κήρυκας τῆς εἰρήνης καί τῆς πανανθρωπίνης ἀγάπης καί καταλλαγῆς.

Αἱ γνώσεις, αἱ ἐπιστῆμαι, αἱ ἰδέαι, ἡ σοφία, τά γράμματα πρέπει νά κυκλοφοροῦν ἐλευθέρως καί ἄνευ περιορισμῶν.

Δέν νοεῖται ἡ Σχολή αὕτη νά εἶχε τήν δυνατότητα λειτουργίας ἐπί τῆς μοναρχικῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας καί νά στερεῖται ταύτης ἐπί τῆς σημερινῆς Δημοκρατικῆς Τουρκίας, τῆς Τουρκίας τοῦ μεγάλου Ἀναμορφωτοῦ Κεμάλ Ἀτατούρκ, ἡ ὁποία ἔχει προσυπογράψει ὅλας τάς Διακηρύξεις τοῦ Ο.Η.Ε. περί ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων.

Ἡ ἄρσις τῆς ἀπαγορεύσεως τῆς λειτουργίας τῆς Σχολῆς κατ' οὐδέν θά ἐπιβαρύνῃ ἤ θά ζημιώσῃ τήν χώραν ἡμῶν· ἀντιθέτως θά ὠφελήσῃ αὐτήν ἄλλως τε καί διά τῆς δημιουργίας πρεσβευτῶν καλῆς θελήσεως δι' αὐτήν.

Ἡ Τουρκία εἶναι γέφυρα μεταξύ Ἀσίας καί Εὐρώπης, Ἀνατολῆς καί Δύσεως, Μουσουλμανισμοῦ καί Χριστιανισμοῦ. Καί ἀπό τῆς ἀπόψεως ταύτης, ἐν αὐτῇ ὡς λαϊκῷ κράτει, ὅπου ὑπάρχει χωρισμός θρησκείας καί κράτους, ὅλαι αἱ θρησκεῖαι

καί ὅλα τά δόγματα πρέπει νά ἔχουν τάς ἰδίας δυνατότητας προετοιμασίας καί καταρτισμοῦ τῶν λειτουργῶν των, κατά τάς ἀνάγκας μάλιστα καί τάς ἀπαιτήσεις τῆς συγχρόνου ἐποχῆς, τοῦ μεταιχμίου τούτου μεταξύ 20οῦ καί 21ου αἰῶνος.

Πῶς εἶναι δυνατόν ἡ ὑπερτεροῦσα ἀριθμητικῶς ἐνταῦθα θρησκεία νά ἔχῃ πληθύν ὅλην Θεολογικῶν καί ἱερατικῶν σχολῶν καί ἡ μία καί μόνη θεολογική ἡμῶν Σχολή καί ἡ ἀντίστοιχος Σχολή τῶν Ἀρμενίων νά εὑρίσκωνται ἐν παροπλισμῷ; «μή οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν καί ἡμεῖς φαγεῖν καί πιεῖν;» (Α΄ Κορ. 9,4).

Θά ὑπενθυμίσωμεν ἐδῶ τό σημεῖον 6.2 τῶν συμπερασμάτων τῆς Προεδρίας τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Συμβουλίου πού συνῆλθεν ἐν Βρυξέλλαις κατά τόν παρελθόντα Δεκέμβριον: «...ἡ ποικιλία πολιτισμῶν, γλωσσῶν, θρησκειῶν, παραδόσεων καί καταγωγῆς πρέπει νά καταστῇ πηγή ἐμπλουτισμοῦ καί παράγων ἑνότητος καί νά μή ἀποτελῇ πλέον αἰτίαν ἐντάσεων καί ἀνταγωνισμῶν».

Καί ἡμεῖς κατ' ἐπανάληψιν ἔχομεν δηλώσει ὅτι τό πατριαρχεῖον καί ἡ περί αὐτό μειονότης ἡμῶν πρέπει νά δύναται νά ἀποτελῇ γέφυραν καί συνδετικόν κρῖκον μεταξύ Τουρκίας καί Ἑλλάδος καί ὄχι αἰτίαν προστριβῶν ἤ παράγοντα διαιρέσεως καί ἐντάσεως καί ἀνταγωνισμοῦ.

Ἕν θρησκευτικόν καί πνευματικόν καθίδρυμα, ἐρριζωμένον εἰς τήν πόλιν ταύτην τήν μεγάλην καί ἁγίαν ἀπό δέκα καί ἑπτά αἰώνων, μέ τήν σοφίαν καί τήν πεῖραν του ἠμπορεῖ νά ἀποβῇ πολλαχῶς χρήσιμον εἰς οἰκοδομήν εἰρήνης καί σταθερότητος καί καταλλαγῆς καί εὐδοκίας ἐν ἀνθρώποις, διό καί πρέπει νά δίδωνται εἰς αὐτό ὅλαι αἱ δυνατότητες καί ὅλα τά μέσα πρός ἐκπλήρωσιν τῆς ἀπολιτικῆς καί κοινωφελοῦς ἀποστολῆς του καί ὄχι νά ὑφίσταται περιορισμούς ἤ ἐπιθέσεις μερίδος τοῦ Τύπου καί τῶν βομβιστῶν. Εἶναι ὁπωσδήποτε ἄξιον καλυτέρας μεταχειρίσεως διότι προσέφερεν ἀνεκτιμήτους καί ἀναριθμήτους ὑπηρεσίας εἰς τόν παγκόσμιον πολιτισμόν, κατά εὐρυτάτην ἀναγνώρισιν καί ὁμολογίαν.

Ἡμεῖς πάντως, κατά τόν σημερινόν Ἀπόστολον: «λοιδορούμενοι, εὐλογοῦμεν· διωκόμενοι, ἀνεχόμεθα· βλασφημούμενοι, παρακαλοῦμεν» (Α΄ Κορ. 4, 12-13). «Ἡ δύναμις ἡμῶν ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται» (Β΄ Κορ. 12,9).

῾Ως πρός δέ τήν ἐλευθερίαν καί πάλιν λειτουργίας τῆς Σχολῆς ἡμῶν εἰδικώτερον, θά ἐξακολουθήσωμεν προσευχόμενοι καί ἐργαζόμενοι ἀνυποχωρήτως «ἕως οὗ ἡμέρα διαυγάσῃ καί φωσφόρος ἀνατείλῃ ἐν ταῖς καρδίαις» (Β΄ Πέτρου 1,19) τῶν ἰθυνόντων πολιτειακῶς καί πολιτικῶς τά καθ' ἡμᾶς καί ἐγχειρίσουν εἰς ἡμᾶς τήν πολυπόθητον πρός τοῦτο ἄδειαν, ὅτε καί θά συναναβῶμεν καί πάλιν οἱ δυνάμενοι εἰς τό ὄρος τοῦτο τό ἅγιον διά νά δοξάσωμεν τόν πατέρα ἡμῶν τόν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, νά βάλωμεν «εὐλογητός» καί εὐλογήσωμεν «τό ἁγνό νεανικό μελίσσι τῆς 'Ορθοδοξίας».

Ἔχομεν τήν διαίσθησιν ἤ μᾶλλον τήν πεποίθησιν ὅτι τοῦτο θά γίνῃ ἐν οὐ μακρῷ χρόνῳ. Τό δίκαιον θά θριαμβεύσῃ. Θά πρυτανεύσῃ ἡ λογική. Καί θά παύσῃ νά ἰσχύῃ τό «φθόνος γάρ οὐκ οἶδε προτιμᾶν τό συμφέρον». Καί θά γίνῃ καί πάλιν ἡ Σχολή «κεφάλαιον ἀληθοῦς εὐκλείας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου». Καί θά εἴπωμεν τότε: «Δόξα τῇ πλήττον τι καί σώζοντι Θεῷ». Καί μυριόστομος θά ἀναπέμπεται καί πάλιν ἡ προσευχή καί ἡ δοξολογία πρός τόν ἐν Τριάδι Θεόν τῶν πατέρων ἡμῶν ἀπό τῆς παναρχαίας ταύτης Μονῆς Του. Εἰς τό ἀριστερόν κλῖτος τοῦ Ναϊδίου ἔνθα ὑπάρχει τό παρεκκλήσιον καί ἡ Θεοτόκος Γλυκοφιλοῦσα. «῾Η παῦσον λύπη». Εἶναι εἰκών τῆς ἐποχῆς Παλαιολόγων (14ου αἰῶνος). Αὐτή ἡ Παναγία ἡ Παυσολύπη θά παύσῃ τήν λύπην μας καί θά τήν μετατρέψῃ εἰς χαράν, «χαράν μεγάλην, ἥτις ἔσται παντί τῷ λαῷ» (Λουκ. 2,10) τοῦ Θεοῦ, παντί τῷ γένει τῶν 'Ορθοδόξων καί ὅλων τῶν Χριστιανῶν, παντί τῷ πεπολιτισμένῳ κόσμῳ· διότι ἱδρύματα καί φυτώρια πνευματικά ὡσάν τήν Σχολήν μας δέν ἠμποροῦν νά μονοπωληθοῦν· ἀνήκουν εἰς τούς πολλούς, ἀνήκουν εἰς ὅλους. ῾Υπομιμνήσκομεν συναφῶς ὅσα ἔλεγεν ὁ διάσημος Βέλγος βυζαντινολόγος Gregoire διά τήν παγκόσμιον ἀκτινοβολίαν καί εὐρυτέραν εὐεργετικήν ἐπίδρασιν τῆς ἡμετέρας Σχολῆς: «῾Η Σχολή τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, εἶναι ἡ Θεολογική Σχολή τῆς ὅλης 'Ορθοδοξίας. Δέν εἶναι μονάχα ἡ Θεολογική Σχολή ὅλης τῆς 'Ορθοδοξίας, εἶναι ἡ Θεολογική Σχολή ὅλης τῆς Χριστιανοσύνης. Δέν εἶναι μόνον ἡ Θεολογική Σχολή τῆς Χριστιανοσύνης ὁλοκλήρου, εἶναι ἡ Σχολή τῆς Οἰκουμένης».

᾿Αδελφοί καί τέκνα. ᾿Επιτραπήτω εἰς ἡμᾶς νά κατακλείσωμεν διά τινος εὐγλώττου προσομοίου, συντεθέντος κατά τούς χρόνους τῆς μαθητείας ἡμῶν, τό ὁποῖον ὑποτονθορίζομεν ὁσάκις ἡ σκέψις, ἡ καρδία καί ἡ προσευχή ἡμῶν ἀναφέρονται νοσταλγικῶς εἰς τήν Σχολήν, τήν πολυαγαπημένην, τήν μοναδικήν, τήν ἀνεκτίμητον ποτνίαν μητέρα καί τροφόν, τ.ἔ. καθημερινῶς:

«Χαίροις τῶν φοιτητῶν ἡ πλειάς,
θεολογίαν εὐσεβῶς ἡ σπουδάζουσα,
τά θεῖα ἐκμελετῶσα καί τήν ὁδόν τοῦ Χριστοῦ
ἀληθῶς τιμῶσα καί βαδίζουσα.
᾿Εργάται τοῦ πνεύματος, ᾿Εκκλησίας διάκονοι,
ἐπιποθοῦντες μεταδοῦναι τό φῶς Χριστοῦ
καί ἐνδύσασθαι ἀρετῶν τελειότητα.
῎Οντως ὑμεῖς μακάριοι, ἐπαίνων τε ἄξιοι,
τήν ἀγαθήν γάρ μερίδα τῶν ἐκλεκτῶν ἐξελέξασθε.
᾿Ανδρίζεσθε, τοίνυν, καί τοῦ ἔργου τοῦ Κυρίου
ἐπιμελήθητε».

Θερμῶς εὐχαριστοῦμεν διά τήν τιμήν τῆς προσελεύσεως εἰς συνεορτασμόν μεθ᾿ ἡμῶν τοῖς μακαριωτάτοις καί φιλτάτοις Προκαθημένοις τῶν ἀδελφῶν ᾿Ορθοδόξων ᾿Εκκλησιῶν ᾿Αλεξανδρείας, Ρουμανίας καί ᾿Αλβανίας, ὡς καί τοῖς ᾿Εκπροσώποις ἄλλων ἀδελφῶν ᾿Εκκλησιῶν, Θεολογικῶν Σχολῶν καί Διεκκλησιαστικῶν ᾿Οργανισμῶν, καί ἐκζητοῦμεν τάς προσευχάς των διά τήν ὅσον ἔνεστι ταχυτέραν ἐπανέναρξιν τῆς λειτουργίας τῆς ἡμετέρας Σχολῆς, ἐπί τῷ κοινῷ αὐτῶν τε καί ἡμῶν ἀγαθῷ. ῾Η παρουσία ὑμῶν σήμερον ἐν τῷ μέσῳ ἡμῶν, τιμιώτατοι ἀδελφοί, ἐπαυξάνει τήν χαράν ἥν πάντες οἱ τῆς Σχολῆς ταύτης πνευματικοί υἱοί δοκιμάζομεν ὡς ἐκ τῆς ἐπανευρέσεως ἡμῶν ἐπί τό αὐτό, ὑπό τήν γνώριμον καί προστατευτικήν ταύτην στέγην, μετά παραδρομήν δεκαετιῶν ὁλοκλήρων.

Συγχαίρομεν καί εὐχαριστοῦμεν τῷ ῾Ιερωτάτῳ ῾Ηγουμένῳ τῆς Μονῆς ἁγίῳ Θεοδωρουπόλεως κυρίῳ Γερμανῷ διά τήν σεμνήν καί εὔορκον τῇ ᾿Εφορείᾳ ὑπό τήν προεδρείαν τοῦ ῾Ιερωτάτου καί προσφιλοῦς ἀδελφοῦ ἁγίου Χαλκηδόνος κυρίου ᾿Ιωακείμ, τόσον διά τούς ἐν γένει ὑπέρ τοῦ ἱεροῦ τούτου σκηνώμα-

τος κόπους αὐτῆς ὅσον καί διά τήν μέριμναν αὐτῆς εἰδικῶς διά τόν ἀρξάμενον ἑορτασμόν τῆς ἐπετείου, καί προσφέρομεν αὐτῇ διά τήν Μονήν καί Σχολήν, εἰς εὐλογίαν καί ἀνάμνησιν, τήνδε τήν ἱεράν εἰκόνα τῆς Παναγίας Τριάδος.

Ὁ Θεός σώζοι τήν Ἐκκλησίαν καί τήν Σχολήν.

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Ι. Βιβλιοκρισίαι

ΝΙΚ. Θ. ΜΠΟΥΓΑΤΣΟΥ, *Ἡ ρύθμιση τῆς τεκνογονίας, ὀρθόδοξη καί ἑλληνική ἄποψη*, ἔκδοση Ἀποστολικῆς Διακονίας (Ἀθήνα, 1994), σ. 206.

Ποιός εἶναι ὁ σκοπός τοῦ Γάμου; Ποιά εἶναι ἡ θέση τῆς Ἐκκλησίας μας στό θέμα τῆς τεκνογονίας; Εἶναι θέλημα Θεοῦ ἡ πολυτεκνία: Πῶς ἀντιμετωπίζει ἡ ὀρθόδοξη χριστιανική ἠθική τήν γενετήσια ὁρμή (σέξ), τόν ἔρωτα, τίς συζυγικές ἤ ἐξωσυζυγικές σχέσεις; Ἡ ἀπάντηση στά πιό πάνω ἀκανθώδη ἐρωτήματα δέν εἶναι καθόλου εὔκολη καί τό χειρότερο ἀπ' ὅλα εἶναι ὅτι ὑπάρχει τέτοια διάσταση ἀντιλήψεων μεταξύ τῶν θεολόγων, τῶν ἐξομολόγων, τῶν ἱεροκηρύκων κ.ἄ. ὥστε ἡ σύγχυση νά εἶναι τό ἁπλούστερο ἀρνητικό ἐπακόλουθο μεταξύ τῶν πιστῶν. Ἀσφαλῶς ἡ κυριώτερη αἰτία τῶν ἀντικρουομένων ἀπόψεων εἶναι ἡ ἔλλειψη μιᾶς σαφοῦς καί συστηματικῆς διδασκαλίας.

Ἡ «Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» ἔχουσα σαφῆ γνώση τῆς σοβαρότητας τοῦ ἐν λόγῳ θέματος, προέβη πρόσφατα στήν ἔκδοση τοῦ βιβλίου *«Ἡ ρύθμιση τῆς τεκνογονίας, ὀρθόδοξη καί ἑλληνική ἄποψη»*, μέ σκοπό της ὄχι μόνον νά ἐνημερώσει, ἀλλά, ὅπως τονίζει στό προλογικό σημείωμα τοῦ ἐκδότη, «κυρίως γιά νά δρομολογήσει... τήν ἀνάπτυξη τῶν δυναμικῶν ἐκείνων πού θά συντελέσουν στήν διαμόρφωση μιᾶς καί μόνης, ἐπαρκοῦς καί συστηματικῆς διδασκαλίας γιά τό πάντοτε ἐπίκαιρο θέμα... μέ βάση τήν ὀρθόδοξη πίστη καί ζωή».

Συγγραφέας τοῦ ἐν λόγῳ βιβλίου εἶναι ὁ γνωστός θεολόγος κ. Νικόλαος Θ. Μπουγάτσος. Ὁ κ. Μπουγάτσος ἔχει ἀσχοληθεῖ ἰδιαίτερα μέ τήν κοινωνική διδασκαλία τῶν Ἑλλήνων Πατέρων, τόν θεσμό τῆς ἰδιοκτησίας, τόν σκοπό τοῦ Γάμου κ.ἄ. πρωτότυπα καί ζωτικῆς σημασίας χριστιανοκοινωνικοῦ περιεχομένου θέματα, τά ὁποῖα ἀντιμετωπίζει μέ εἰλικρίνεια, ρεαλισμό καί πάντοτε βασισμένο στήν Ἁγ. Γραφή καί τήν Πατερική Παράδοση.

Τό τελευταῖο του βιβλίο, πού καλύπτει ἕνα μεγάλο κενό στήν ὀρθόδοξη βιβλιογραφία, μπορεῖ κάλλιστα νά χαρακτηρισθεῖ ὡς βι-

βλίο-κλειδί γιά τήν ἀποσαφήνιση τῆς θέσεως τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας στό πολυσυζητημένο πρόβλημα τῆς τεκνογονίας. Τώρα ὅλοι οἱ πιστοί, ἀλλά κατ' ἐξοχήν οἱ κληρικοί - ἐξομολόγοι πού ἔχουν τήν εὐθύνη τῆς καθοδηγήσεως τοῦ ὀρθοδόξου πληρώματος, διαθέτουν ἕνα καλογραμμένο ἐγχειρίδιο στό ὁποῖο μποροῦν νά βροῦν τήν ὀρθόδοξη διδασκαλία.

Τό σημαντικώτερο προσόν τοῦ συγγραφέα, πού αὐξάνει τήν ἀξιοπιστία τῶν ἐπιχειρημάτων του, εἶναι ἡ ἀγάπη καί ὁ πόθος του γιά νά ὀρθοτομεῖ τόν λόγο τῆς ἀληθείας, χωρίς φόβο καί πάθος.

Στήν εἰσαγωγή, καθώς καί στό 4ο κεφάλαιο πού ἀσχολεῖται μέ τό δημογραφικό πρόβλημα, προκαλεῖ ἐντύπωση τό γεγονός ὅτι ἀντιμετωπίζει τό ἑλληνικό δημογραφικό πρόβλημα ξεπερνώντας τόν παγανισμό, τόν ἐθνικισμό, ἤ ἄλλες σκοπιμότητες γιά τήν ἐπιβίωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Γνώμονάς του εἶναι ἡ Ἀλήθεια, ἡ Ὀρθοδοξία. Τοποθετεῖ τό πρόβλημα τῆς τεκνογονίας στήν ἱστορία τῆς «σωτηρίας» τοῦ ἀνθρώπου.

Ἐξ ἴσου ἀξιοπαρατήρητη εἶναι ἡ εἰλικρίνεια καί ἡ σαφήνεια μέ τήν ὁποία ἀντιμετωπίζει τό πρόβλημα τοῦ σκοποῦ τοῦ Γάμου. Κατά τόν συγγραφέα «Αἰτία καί σκοπός τοῦ γάμου δέν εἶναι ἡ τεκνογονία, ἀλλά... ἡ ἠθική τελείωση» τοῦ ἀνδρογύνου. Διευκρινίζει τή θέση του αὐτή βασιζόμενος στήν Πατερική διδασκαλία καί κυρίως στόν ἱερό Χρυσόστομο ὁ ὁποῖος διδάσκει ὅτι «Ὁ ἀναγεννημένος χριστιανός δέν ἀσχολεῖται –δέν τόν ἐνδιαφέρει ἰδιαίτερα τό θέμα τῆς τεκνογονίας, ἀλλά μόνο γενικά πῶς θά ἀποφύγει τήν ἁμαρτία καί πῶς θά γίνει τελειότερος γιά νά πλησιάσει τό Θεό» (σ. 44).

Ὁ συγγραφέας ἐπιμένει στό ξεκαθάρισμα τῶν «μέσων» ἀπό τόν «σκοπό» τοῦ Γάμου. «Ἀπό τή σύγχυση πολλοί ἀναφέρουν τά 'μέσα', πού θά χρησιμοποιήσουμε γιά νά ἐπιτύχουμε τόν σκοπό τοῦ γάμου, σάν τόν τελικό σκοπό του. Τά μέσα αὐτά εἶναι τά ἀκόλουθα: 1) Κοινωνικότητα. 2) Ἀλληλοβοήθεια. 3) Ἐγκοίτωση τῶν ἐπιθυμιῶν. 4) Τεκνογονία. 5) Διαπαιδαγώγηση τῶν παιδιῶν καί 6) Ἀπόλαυση τῆς ἡδονῆς. Ἀλλά... ἄλλο τελικός σκοπός (causa finalis) κι ἄλλο 'μέσον', ἤ ἐνδιάμεσος σκοπός (σ. 75).

Σέ πρακτικότερης φύσεως θέματα, ὅπως π.χ. τήν ἀντισύλληψη, ὁ συγγραφέας παραθέτοντας ἀπόψεις καί ἄλλων θεολόγων δίνει μιά σαφῆ λύση στό θέμα αὐτό, τό ὁποῖο ἀπό κακούς χειρισμούς καί ἀκρότητες γίνεται αἰτία σκανδαλισμοῦ καί ἐνίοτε μεγάλων οἰκογενειακῶν τραγωδιῶν. «Ἡ ἐκ τῆς τεκνογονίας προφύλαξη δέν ἀντίκειται στό πνεῦμα τῆς (ὀρθόδοξης) χριστιανικῆς ἠθικῆς, οὔτε καί ἡ ἐρωτική συ-

νάφεια τῶν συζύγων ἀνεξαρτήτως τοῦ κινήτρου ἀποκτήσεως παιδιῶν. Κακῶς δέ πράττουν ὡρισμένοι 'πνευματικοί', οἱ ὁποῖοι ἀπαγορεύουν σέ συζύγους νά κοινωνοῦν διότι ἔχουν ἐρωτικές σχέσεις χωρίς νά κάνουν παιδιά, μέ ἀποτέλεσμα τελικά νά τούς διώχνουν ἀπό τήν Ἐκκλησία» (Μ. Φαράντος, σ. 79). «Ἡ χρήση τῶν ἀντισυλληπτικῶν γίνεται ἀνήθικη μόνον ὅταν ἐπιβάλλεται ἀπό τόν ἕνα σύζυγο στόν ἄλλο, γιατί τότε παραβιάζει τήν ἐλευθερία καί τή συνείδηση τοῦ συζύγου πού δέν συμφωνεῖ σέ κάτι τέτοιο» (π. Δημ. Κωνσταντέλος, σ. 89).

Σέ ὅλα τά θεωρητικά καί πρακτικά θέματα πού ἀφοροῦν τόν Γάμο ὁ συγγραφέας ἀκολουθώντας τό ὀρθόδοξο πνεῦμα, ἀποφεύγει συστηματικά νά δίνει περιπτωσιολογικές συνταγές γιά κάθε περίπτωση γιατί κάτι τέτοιο στενεύει τά ὅρια τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς καί ὁδηγεῖ ἀναπόφευκτα στόν εὐσεβισμό. Ἡ ἠθική τῆς Ὀρθοδοξίας, τονίζει, στηρίζεται ἀπόλυτα στήν «ἐν Χριστῷ» ἀτομική ἐλευθερία (σ. 93).

Ἀπ' τήν ἀρχή μέχρι τό τέλος τοῦ βιβλίου ὁ ἀναγνώστης ἀντιλαμβάνεται τήν βαθειά ἐπιθυμία τοῦ συγγραφέα νά ξεκαθαρίσει τό ὀρθόδοξο πνεῦμα ἀπ' τόν παγανισμό, τήν συνήθεια, τίς ἐθνικές σκοπιμότητες, τίς ἑτερόδοξες ἐπιδράσεις καί νά βοηθήσει τά μέλη τῆς Ἐκκλησίας νά συνειδητοποιήσουν ὅτι ὁ Χριστός μᾶς ἔχει ἐλευθερώσει ἀπό τά στοιχεῖα τοῦ κόσμου τούτου. Γι' αὐτό καί ἐπιλέγει: «Προσοχή λοιπόν: Ἐλευθερία, ἀλλά καί μέ ἀρετή, γιά τή δόξα τοῦ Θεοῦ» (σ. 172).

Τελειώνοντας τήν παρουσίαση τοῦ βιβλίου δέν ἔχουμε παρά νά συστήσουμε ἐκθύμως τό ἀξιόλογο αὐτό ἔργο σέ ὅλους τούς πιστούς καί ἰδιαιτέρως στούς κληρικούς, νά ἐκφράσουμε τήν εὐγνωμοσύνη μας στόν ἀκάματο συγγραφέα καί γιά τήν προσφορά του αὐτή στό ἔργο τῆς ἐκκλησιαστικῆς διακονίας καί νά εὐχηθοῦμε σύντομα τό βιβλίο νά μεταφρασθεῖ στά ἀγγλικά γιά τήν πνευματική οἰκοδομή καί ἐνημέρωση τοῦ ἀγγλόφωνου ὀρθόδοξου πληρώματος.

π. ΑΜΒΡΟΣΙΟΣ-ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΖΩΓΡΑΦΟΣ

ΒΑΛΚΑΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ, Τόμος Χ-1981-1983 ἐπιμέλεια Ἀθαν. Ε. Καραθανάσης, Θεσσαλονίκη 1992, σσ. 482 ἔκδοση τοῦ Ἱδρύματος Χερσονήσου τοῦ Αἵμου.

Μέ καθυστέρηση ἀρκετῶν χρόνων βλέπει τό φῶς τῆς δημοσιότητας ὁ δέκατος τόμος τῆς Βαλκανικῆς Βιβλιογραφίας, ἕνα ἐργαλεῖο ἀπαραίτητο γιά τούς ἐπιστήμονες καί ἐρευνητές, τῆς εὐαίσθητης αὐτῆς περιοχῆς. Οἱ λόγοι τούς ὁποίους ἐπικαλεῖται ὁ ἐπιμελητής τῆς ἐκδόσεως στό προλογικό του σημείωμα (σ. IXL) εἶναι πειστικοί. Τό γεγονός, ὅτι ἡ ἔκδοση δέν πρόκειται νά διακοπεῖ, ἀλλά ἤδη προετοιμάζεται ὁ ἑπόμενος τόμος καί ἀκολουθοῦν καί οἱ ἄλλοι, εἶναι παρήγορο. Ἡ μέχρι τώρα ἐκδοτική δραστηριότητα τοῦ Ἱδρύματος μᾶς πείθει ὅτι οἱ πρωτοβουλίες του στέφονται ἀπό ἐπιτυχία, ἡ δέ αὐτοθυσία τῶν συνεργατῶν του εἶναι δεδομένη.

Ἡ ἀναζήτηση τῶν λημμάτων σέ ἑκατοντάδα περιοδικῶν καί μάλιστα ξενόγλωσσων εἶναι κοπιώδης καί ἀπαιτεῖται σημαντικός χρόνος ταξινομήσεως καί κατατάξεως στούς ἐπί μέρους κλάδους, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἀναλυτικώτατοι καί καλύπτουν ἀρκετούς αἰῶνες ἱστορικοῦ βίου. Ὁ γεωγραφικός χῶρος τῆς Ν.Α. Εὐρώπης, πού ἀπό τούς προϊστορικούς χρόνους παίζει ἰδιαίτερη σημασία καί εἶναι τό σταυροδρόμι τῆς Ἀνατολῆς μέ τή Δύση, ἔχει νά παρουσιάσει ἀρκετές διακυμάνσεις, πού ἡ μελέτη του ἐπιβάλλει συνεχῆ παρακολούθηση. Στό χῶρο αὐτό πρωτεύοντα ρόλο ἔπαιξε καί ἐξακολουθεῖ νά παίζει ὁ Ἑλληνισμός, παρά τήν ἀδιαφορία καί ἐπιπολαιότητά μας στούς δύσκολους αὐτούς καιρούς. Μοναδικό ὅπλο μας λοιπόν, ἡ ἐπιστημονική θωράκιση καί ἡ μελέτη τῆς ἐπιστημονικῆς προβολῆς τῶν γειτόνων μας, πού τίς περισσότερες φορές διαστρεβλώνουν σκόπιμα τήν ἱστορική ἀλήθεια.

Δυστυχῶς δέν εἶναι δυνατόν νά μεταφέρω αὐτούσιο τόν πίνακα περιεχομένων γιά νά φανεῖ ἀνάγλυφα τό μέγεθος τῆς προσφορᾶς. Θά περιορισθῶ μόνο στήν ἀναγραφή τῶν τίτλων τῶν κεφαλαίων, ὅπου ὁ νέος πλέον ἀναγνώστης - μελετητής θά ἀνατρέξει μόνος του νά γνωρίσει τίς ἐπί μέρους παραγράφους καί νά σταχυολογήσει τά θέματα πού τόν ἐνδιαφέρουν γιά μελέτη. Ι. ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ: Α΄ Περιοδικῶν, Ἐπετηρίδων, Πρακτικῶν... Β΄ Ὅρων καί Λέξεων (σσ. XIII-XXX«VII), II ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ(σσ. 1-439), Α΄ ΓΕΝΙΚΑ (σσ. 1-27), Β΄ ΙΣΤΟΡΙΑ ΘΡΗΣΚΕΙΩΝ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ (σσ. 28-51), Γ΄ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ (σσ. 52-116), Δ΄ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ (σσ. 117-146), Ε΄ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ (σσ. 146-195), ΣΤ΄ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ (σσ. 195-256), Ζ΄ ΠΗΓΕΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ (σσ. 256-292), Η΄ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ ΤΗΣ Ν.Α. ΕΥΡΩΠΗΣ (σσ. 292-373), Θ΄ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΛΑΩΝ ΤΗΣ Ν.Α. ΕΥΡΩΠΗΣ (σσ. 373-439) (1. Ἱστορία τοῦ Ἀλβανικοῦ Ἔθνους (σσ. 373-375), 2. Ἱστορία τοῦ Βουλγαρικοῦ Ἔθνους (σσ. 375-382), 3. Ἱστορία τῶν λαῶν τῆς Γιουγκοσλαβίας (σσ. 382-397), 4. Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους (σσ. 398-406), 5. Ἱστορία τῆς Κύπρου (σσ. 406-407), 6. Ἱστορία τοῦ Ρουμανικοῦ Ἔθνους (σσ. 407-430), 7. Ἱστορία τοῦ Τουρκικοῦ Ἔθνους (σσ. 430-437) καί 8. Ἱστορία ἐθνικῶν ὁμάδων καί μειονοτήτων τῆς Ν.Α. Εὐρώπης (σσ. 437-439), III. ΠΙΝΑΚΑΣ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ (σσ. 441-482).

Κλείνοντας ἐπισημαίνω τή μή ἔκδοση τοῦ Παραρτήματος πού συνόδευε ἄλλοτε τόν τόμο τῆς Βιβλιογραφίας καί πού δυστυχῶς σταμάτησε νά ἐκδίδεται ἀπό τόν VIII-1979 τόμο, ἀναγκαῖο καί ἀπαραίτητο βοήθημα γιά τούς ἐπιστήμονες πού ἀγνοοῦσαν τίς Βαλκανικές γλῶσσες.

ΝΙΚ. ΛΥΚ. ΦΟΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΚΩΣΤΑ ΤΣΑΛΑΧΟΥΡΗ, *Τό Αὐτοκέφαλο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Δωδεκανήσου 1924-1929 (Ἀπό τά Ἀρχεῖα τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος)*, 1992, σσ. 400

Ὁ γνωστός Δωδεκανήσιος Δημοσιογράφος καί μελετητής τῆς νεώτερης και πρόσφατης ἱστορίας τῶν νησιῶν μας, κ. Κώστας Τσαλαχούρης, καταπιάνεται μέ τό ἀκανθῶδες θέμα τοῦ Αὐτοκεφάλου τῆς Ἐκκλησίας Δωδεκανήσου (1924-1929). Ὁ συγγραφέας στήν προσπάθειά του νά διαφωτίσει πλήρως τό θέμα, ἀνέτρεξε στά Ἀρχεῖα τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν καί μᾶς ἔφερε σέ φῶς πολλά καί σημαντικά ἔγγραφα τῆς περιόδου αὐτῆς, πού ὁ μελλοντικός μελετητής θά ἔχει ἀρκετά νά σταχυολογήσει. Τό γεγονός ὅτι περιορίζεται ὡς ἐπί τό πλεῖστον στήν ἁπλή παράθεση τῶν κειμένων, αὐτό κατ' οὐδένα τρόπο μειώνει τήν ἀξία τοῦ βιβλίου καί τή συμβολή τοῦ συγγραφέα στήν προώθηση τοῦ θέματος. Τό πλουσιώτατο ὑλικό ταξινομημένο σέ 9 κεφάλαια (δυστυχῶς ἄτιτλα) μέ πολλές παραγράφους, καταγράφει μέ κάθε λεπτομέρεια τά γεγονότα κατατοπίζοντας τόν ἀναγνώστη - μελετητή.

Τό «Ἐκκλησιαστικό ζήτημα τῆς Δωδεκανήσου» πού ἱστορεῖται μέ συντομία σέ ὅλες τίς φάσεις του στίς σελίδες 9-30 μέ τόν τίτλο «Τό γεγονός» καί πού ἀποτελεῖ οὐσιαστικά τήν εἰσαγωγή τῆς ὅλης μελέτης, κατατοπίζει μέ σαφήνεια καί τόν πλέον ἀνίδεο ἀναγνώστη· ἐνῶ ἀντίθετα ἡ ἔλλειψη τοῦ Πίνακα Περιεχομένων δυσχεραίνει τήν ἄμεση ἐποπτεία τοῦ θέματος. Οἱ διαπραγματεύσεις σέ πρώτη φάση πραγματοποιοῦνται τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1924, τότε, πού ὁ Διοικητής τῆς Ρόδου Μάριο Λάγκο ἀπέστειλε ἔγγραφο πρός τό μητροπολίτη Ρόδου Ἀπόστολο, μέ τό ὁποῖο τονιζόταν ἡ ἀνάγκη μετά τήν ὑπογραφή τῆς Συνθήκης τῆς Λωζάνης καί τήν ἐκχώρηση τῶν νησιῶν στήν Ἰταλία, ἡ Δωδεκανησιακή Ἐκκλησία νά κηρυχθεῖ Αὐτοκέφαλος, θεωρώντας τήν ἀνάμιξη τοῦ Πατριαρχείου ὡς ἀπαράδεκτη. Τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1925 ἐπανέρχεται μέ νέα ἐπιστολή πρός τό μητροπολίτη Ρόδου , ὅπου τοῦ γνωστοποιεῖ ὅτι: α) Ἡ θρησκευτική ἀρχή ἀποξενώνεται τῆς διοικήσεως τῶν σχολείων, β) Ἀπό δῶ καί πέρα ἀπαγορεύεται στό μητροπολίτη νά διατηρεῖ τήν ἀνωτάτη ἐποπτεία τῶν σχολείων, γ) Ἀπαγορεύεται ὁ διορισμός δασκάλων ξένων ὑπηκόων, γ) Ἀπαγορεύεται ἡ ἔκδοση ἀδειῶν διδασκαλίας. Διατηροῦνται μόνο οἱ σχολικές ἐφορευτικές ἐπιτροπές τῶν κοινοτήτων. Τά μέτρα θεσπίστηκαν μέ τό Διάταγ-

μα τῆς 1ης Ἰανουαρίου 1926. Ἡ δεύτερη φάση ἀρχίζει μέ τήν ἀπάντηση τῆς Ἰταλικῆς Κυβερνήσεως στό τέλος τοῦ 1928 ἀποκρούοντας τό σχέδιο πού ὑποβλήθηκε μέ τίς πατριαρχικές προτάσεις. Γιά λόγους ὅμως πολιτικῆς σκοπιμότητας δέ θά ἔπρεπε νά θιγοῦν πολιτικά θέματα, ἀλλά μόνο ἐκκλησιαστικά. Ἡ ἀπόφαση ἐπαναδιαπραγματεύσεως τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος ἀπό τήν Ἱερά Σύνοδο τό Μάρτιο τοῦ 1929 προκαλεῖ τή δυσφορία τοῦ Δωδεκανησιακοῦ λαοῦ καί τήν ἀποστολή ἀντιπροσωπείας πρός τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο μέ ἐπικεφαλῆς τόν Σκ. Ζερβό. Τά κυριώτερα δέ θέματα πού θά συζητοῦσαν ἦταν α) Ἡ κατοχύρωση τῶν δικαιωμάτων τῆς Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Πάτμου καί ἡ ἐξάρτησή της ἀπό τό Πατριαρχεῖο. β) πλήρωση τῆς κενῆς ἕδρας τῆς Μητροπόλεως Κῶ. γ) Καθορισμός τῶν Προνομίων τῆς Αὐτοκεφάλου Δωδεκανησιακῆς Ἐκκλησίας καί δ) τό ζήτημα τῶν μικτῶν γάμων. Ὁ Πατριαρχικός Ἔξαρχος μητροπολίτης Τραπεζοῦντος μέ τηλεγράφημά του πρός τό Πατριαρχεῖο συνιστοῦσε τήν ἄρνηση ἐκδόσεως Πατριαρχικοῦ Τόμου, γιατί ἡ παραχώρηση θά εἶχε ὡς συνέπεια τήν ἑνότητα τῶν ἄλλων Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν.

Ἡ τρίτη καί τελευταία φάση εἶναι ἡ κρισιμώτερη, ἀφοῦ τό θέμα εἶχε ξεφύγει ἀπό τά χέρια τοῦ Πατριαρχείου. Μετά τήν ἐπάνοδο τοῦ Κ. Μαρκούζου ἀντιπροσώπου τῆς ἐπιτροπῆς στή Ρόδο, συγκαλεῖται σύσκεψη τῶν μητροπολιτῶν Δωδεκανήσου τόν Ἰανουάριο τοῦ 1930 μέ σκοπό τόν ἐκβιασμό ἀπό μέρους τῶν Ἰταλῶν. Ἀκολουθεῖ σχετική ἠρεμία μέχρι τό Μάρτιο τοῦ 1933, ὅπου καί πάλι ὁ Διοικητής γνωστοποιεῖ στό μητροπολίτη Ρόδου τήν ἀπόφαση τῆς Ἰταλικῆς Κυβερνήσεως γιά διευθέτηση τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος. Πρώτη διοικητική ἐπέμβαση γίνεται στή Μονή τῆς Πάτμου γιά δῆθεν διαχειριστικές ἀνωμαλίες καί ἀκολουθεῖ ἡ ἐγκύκλιος πρός τούς μητροπολίτες, ὅτι ἀπαγορεύεται ἡ χειροτονία διακόνων καί ἱερέων. Τό Μαΐο τοῦ ἰδίου χρόνου ὁ Ἕλληνας Πρόξενος τῆς Ρόδου κ. Παππᾶς πληροφορεῖ τήν Κυβέρνησή του ὅτι κατά πληροφορίες ὁ μητροπολίτης Ρόδου θέλοντας νά τερματισθεῖ ἡ ἐκκρεμότητα τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ προτείνει νά ἔλθει το Πατριαρχεῖο σέ ἀπ᾽ εὐθείας συννενόηση μέ το Ἰταλικό Ὑπουργεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν, ὄχι γιά νά παραχωρησει τό Αὐτοκέφαλο ἀλλά μιά σχετική αὐτονομία, πού νά μήν ἀποξενώνει τελείως τήν ἐξάρτηση τῆς Ἐκκλησίας Δωδεκανήσου ἀπό τό Οἰκουμενικο Πατριαρχεῖο. Ὅπως ἦταν φυσικό ἡ πρόταση προκάλεσε τή δυσπιστία τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ἡ ὁποία καί συνέστησε στόν Πατριάρχη νά μήν ἀποδεχθεῖ τίς εἰσηγήσεις τοῦ μητροπολίτη Ρόδου. Οἱ ὑπάρχουσες πληροφορίες τότε ἔφεραν τούς μητροπολίτες νά κινοῦνται

πρός τήν κατεύθυνση τοῦ Αὐτοκεφάλου. Μέ ἐπιστολή τους μέ ἡμερομηνία 13 Νοεμβρίου 1933 οἱ μητροπολίτες ἀνακοινώνουν πρός τόν Πατριάρχη ὅτι ὁ κ. Λάγκος διατυπώνει τήν ἀπειλή «Ἤ δίνει τό Πατριαρχεῖο τό Αὐτοκέφαλον ἤ κηρύττω τήν Ἐκκλησία ἐν διωγμῷ». Ἀπό τότε οἱ ἐπεμβάσεις τῶν Ἰταλῶν ἦταν πιό συχνές, οἱ πνευματικές ἐλευθερίες καταστρατηγοῦνται καί οἱ αὐθαιρεσίες ἀποδυναμώνουν τήν Ἐκκλησία. Τόν Ἰούλιο τοῦ 1934 ἐπανέρχονται καί πάλι οἱ μητροπολίτες μέ ἐπιστολή τους στό Πατριαρχεῖο καί περιγράφουν τή δεινή κατάσταση στήν ὁποία ἔχουν περιέλθει. Τόν Ὀκτώβριο τοῦ ἰδίου χρόνου, μετά ἀπό ἀλλεπάλληλες συσκέψεις τῶν μητροπολιτῶν μέ παρουσία ἐκπροσώπου τῆς Διοικήσεως, οἱ μητροπολίτες ὑπέβαλαν ὁμαδικά τίς παραιτήσεις τους πρός τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο καί ἀποσύρθηκαν στή Σύμη. Τό Ἑλληνικό Ὑπουργεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν μόλις πληροφορήθηκε τά γεγονότα μέσω τοῦ Προξενείου Κωνσταντινουπόλεως, ἔδωσε ὁδηγίες πρός τό Πατριαρχεῖο νά μήν ἀποδεχθεῖ τίς παραιτήσεις τῶν μητροπολιτῶν, ἀλλά νά τηρήσει στάση ἀδιαλλαξίας γιά τό Ἐθνικό συμφέρον. Ἡ στάση τῶν μητροπολιτῶν, ἦταν τέχνασμα τῆς Διοικήσεως μέ σκοπό τήν ἀνακήρυξη τοῦ Αὐτοκεφάλου μέ πραξικόπημα. Σέ ὅλες αὐτές τίς μεθοδεύσεις ἀντέδρασε ὁ λαός καί ὁ κατώτερος κλῆρος. Τά γεγονότα πού ἐπακολούθησαν δέν εἶναι δυνατόν νά ἀναφερθοῦν ἐδῶ.

ΝΙΚ. ΛΥΚ. ΦΟΡΟΠΟΥΛΟΣ

II. *Περιοδικά, ἐφημερίδες καί ἔντυπα*

Α´

Ἀναγέννησις, μηνιαῖον ὀρθόδοξον χριστιανικόν περιοδικόν Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Κρήτης, Ἡράκλειον, τεύχη 445-446.

Ἀπόστολος Βαρνάβας, ἐπίσημο περιοδικό τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, Λευκωσία, τεύχη 10-12 (1994).

Διάλογοι Καταλλαγῆς, τριμηνιαῖο περιοδικό Ὀρθοδόξου Ἀκαδημίας Κρήτης, Κολυμπάρι-Χανιά, φῦλλον 35.

Διδαχή, μηνιαῖον ἐκκλησιαστικόν περιοδικόν τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Μεσσηνίας, Καλαμάτα, τεῦχος 522-523.

Ἐκκλησία, ἐπίσημον δεκαπενθήμερον δελτίον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι, τεύχη 17-18 (1994) καί 1 (1995).

Ἐπαγγελία, μηνιαία ἔκδοση Ἱερᾶς Μητροπόλεως Γουμενίσσης, Ἀξιουπόλεως καί Πολυκάστρου, Γουμένισσα Κιλκίς, φῦλλον 28-30.

Ἐπίσκεψις, μηνιαῖο περιοδικό τοῦ Ὀρθοδόξου Κέντρου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Νο 511-512.

Λυχνάρια τῆς Ἑπταλόφου, διμηνιαία ἔκδοση κατηχητικῶν σχολείων Ἱεροῦ Ναοῦ Ζωοδόχου Πηγῆς Ἑπταλόφου, Θεσσαλονίκη, φῦλλον 148.

Ὁ Ποιμήν, μηνιαῖον ἐκκλησιαστικόν περιοδικόν ὄργανον Ἱερᾶς Μητροπόλεως Μυτιλήνης, Μυτιλήνη, τεύχη 12 (1994), 1 (1995).

Ὀρθοδοξία, περίοδος Β´, τεῦχος Γ´, Ἰούλ.-Σεπτ. 1994.

Ὀρθόδοξος Κήρυξ, ἐπίσημον ὄργανον Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Θυατείρων καί Μεγάλης Βρετανίας, Λονδῖνον, τεύχη 72-73.

Πληροφόρηση τῆς Ἐκκλησίας στό Λαό, μηνιαία ἔκδοση τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Δημητριάδος, Βόλος, φῦλλα 166-167.

Σάλπιγξ Ὀρθοδοξίας, μηνιαῖον ὀρθόδοξον ἐκκλησιαστικόν περιοδικόν ὄργανον τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Φλωρίνης, Πρεσπῶν καί Ἑορδαίας, Φλώρινα, τεύχη 301-302.

Χριστιανική Καταφυγή Νέων «Ὁ Ἅγιος Δημήτριος», διμηνιαῖον περιοδικόν πνευματικοῦ κέντρου Ἱεροῦ Ναοῦ Ἁγίου Δημητρίου, Θεσσαλονίκη, τεῦχος 12 (1994).

B΄

Ἁγία Λυδία, μηνιαῖον ὀρθόδοξον χριστιανικόν περιοδικόν, Ἀσπροβάλτα Θεσσαλονίκης, τεῦχος ἀφιέρωμα, Κατασκήνωσις 1994.

Ἀνοιχτοί Ὁρίζοντες, μηνιαῖο περιοδικό χριστιανικοῦ προβληματισμοῦ, Ἀθήνα, τεύχη 919-920.

Ἀπολύτρωσις, μηνιαῖον ὄργανον ὁμωνύμου ὀρθοδόξου ἀδελφότητος, Θεσσαλονίκη, τεύχη 589-590.

Ἐκκλησιαστική Παράδοσις, διμηνιαῖον ὀρθόδοξον περιοδικόν, Ἀθῆναι, φῦλλα 78-79.

Ἐνορία, ὀρθόδοξον ἐκκλησιαστικόν περιοδικόν, Ἀθῆναι, φῦλλα 856-857.

Ἐξωτερική Ἱεραποστολή, τριμηνιαία ἔκδοσις ἀδελφότητος ὀρθοδόξου ἐξωτερικῆς ἱεραποστολῆς, Θεσσαλονίκη, τεῦχος 146.

Ἐπάλξεις, μηνιαία ὀρθόδοξη μορφωτική κοινωνική ἐφημερίδα, Ἀθήνα, φῦλλα 249-252.

Ζωή, ὀρθόδοξον περιοδικόν ὄργανον ὁμωνύμου ἀδελφότητος θεολόγων, Ἀθῆναι, τεύχη 3787-3794.

Ἠπειρωτική Ἑστία, διμηνιαία Ἐπιθεώρησις, Νο 486 (1994).

Ἡ δράση μας, ὀρθόδοξον μηνιαῖον φοιτητικόν περιοδικόν, Ἀθῆναι, τεύχη 324-325.

Ἡ Φωνή τῆς Ὀρθοδοξίας, μηνιαῖον ὄργανον τῆς Ἐκκλησίας τῶν «Γνησίων Ὀρθοδόξων Χριστιανῶν Ἑλλάδος», Ἀθῆναι, φῦλλα 865-866.

Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής, μηνιαῖο ὀρθόδοξο χριστιανικό περιοδικό ὄργανο τοῦ ὁμωνύμου συλλόγου, Ἀθήνα, τεῦχος 359.

Καθολική, ἑβδομαδιαία ἐφημερίδα χριστιανικοῦ περιεχομένου, Ἀθήνα, φῦλλα 2762-2768.

Καινή Κτίσις, μηνιαῖον ὄργανον τῶν ὀρθοδόξων χριστιανικῶν ἑνώσεων, Ἀθῆναι, τεῦχος 983-984.

Ὁ Ἑλληνισμός τῆς Ἀμερικῆς, μηνιαία ἀνεξάρτητος ἐφημερίς, Ἀθῆναι, φῦλλα 248-249.

Ὁ Ἐπιούσιος Ἄρτος, διμηνιαῖο χριστιανικό περιοδικό, Ἀθήνα, τεῦχος 246.

Ὁσία Εἰρήνη ἡ Χρυσοβαλάντου, διμηνιαῖον ὀρθόδοξον χριστιανικόν περιοδικόν, Ἀθῆναι, τεῦχος 359.

Ὁ Σταυρός, μηνιαῖον περιοδικόν ὄργανον ὀρθοδόξου ἱεραποστολικῆς ἀδελφότητος, Ἀθῆναι, τεῦχος 391-392.

Σύγχρονα Βήματα, τριμηνιαῖο περιοδικό χριστιανικοῦ προβληματι-

σμοῦ, ὄργανο τοῦ πνευματικοῦ κέντρου «Διονύσιος Ἀρεοπαγίτης», Ἀθήνα, τεῦχος 92.

Σωτήρ, ὀρθόδοξον χριστιανικόν περιοδικόν ὄργανον ὁμωνύμου ἀδελφότητος θεολόγων, Ἀθῆναι, τεύχη 1581-1588.

Φωνή τοῦ Εὐαγγελίου, μηνιαῖο χριστιανικό περιοδικό, Χολαργός Ἀθηνῶν, τεύχη 1-2 (1995).

Χριστιανικές Πεννιές, δίμηνο ὀρθόδοξο χριστιανικό φῦλλο, Ἀθήνα, φῦλλον 320.

Χριστιανική, ἐφημερίδα χριστιανικοῦ κοινωνικοῦ ἀγώνα, Ἀθήνα, φῦλλα 471(785), 472(786), 473(787).

Χριστιανική Σπίθα, μηνιαῖον ὄργανον ἀδελφότητος «Ὁ Σταυρός», Ἀθήνα, φῦλλον 514-515.

Γ΄

Egyhazi kronika, keleti orthodox egyhazi folyoirat, Budapést, τεῦχος 6 (1994).

Le lien, révue bimestrielle du Patriarcat Grec-Mélkite Catholique, Beyrouth, τεύχη 5-6 (1994).

Irénikon, revue des Moines de Chevetogne, Azimestrielle, no. 3, 1994.

Revue theologique de Louvain, No 4, 1994.

Orstkirchliche Studien, No 4, 1994.

Orientalia Christiana Periodica, No 2, 1994.

St. Mark, Mouthly Review, Jan. 1995.

Una Sancta, No 4, 1994.

Orthodox Life, No 5, 1994.

ΧΡΟΝΙΚΑ
ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Θ. Λατρεία

῾Ο Παναγιώτατος Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης κ.κ. Παντελεήμων Β΄ κατά τό δίμηνον ᾿Ιανουαρίου-Φεβρουαρίου 1995 ἐχοροστάτησε, προεξῆρχε καί ἐκήρυξε:

᾿Ιανουάριος

Τήν Πρωτοχρονιάν, Κυριακήν 1 τοῦ μηνός, εἰς τόν ῾Ιερόν Καθεδρικόν Ναόν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ὅπου καί ἐτέλεσε, παρουσίᾳ τῶν ᾿Αρχῶν, πανηγυρικήν δοξολογίαν ἐπὶ τῇ εἰσόδῳ εἰς τόν νέον ᾿Ενιαυτόν. Τήν Πέμπτην 5 τοῦ μηνός εἰς τόν ῾Ιερόν Ναόν τοῦ Πολιούχου ῾Αγίου Δημητρίου. Τά Θεοφάνεια, Παρασκευήν 6 τοῦ μηνός, εἰς τόν ῾Ιερόν Μητροπολιτικόν Ναόν ῾Αγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, ὅπου καί ἐτέλεσε τόν Μ. ῾Αγιασμόν, παρουσίᾳ τῶν ᾿Αρχῶν. ᾿Ακολούθως ἐσχηματίσθη λιτανευτική πομπή μέ κατεύθυνσιν τόν παραλιακόν χῶρον, ὅπου καί προέβη εἰς τήν, κατά τήν κατ᾿ ἔτος παράδοσιν, κατάδυσιν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ. Τήν Κυριακήν 8 τοῦ μηνός εἰς τόν ῾Ιερόν Ναόν τοῦ Πολιούχου ῾Αγίου Δημητρίου. Τήν Κυριακήν 15 τοῦ μηνός εἰς τόν ῾Ιερόν Ναόν ῾Αγίων Κυρίλλου καί Μεθοδίου. Τήν Κυριακήν 22 τοῦ μηνός εἰς τόν ῾Ιερόν Ναόν ῾Αγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ. Τήν Κυριακή 29 τοῦ μηνός εἰς τόν ῾Ιερόν Ναόν τοῦ Πολιούχου ῾Αγίου Δημητρίου. Τό ἑσπέρας τῆς αὐτῆς ἡμέρας, κατά τήν ἀκολουθίαν τοῦ Μ. ῾Εσπερινοῦ εἰς τόν ἑορτάζοντα ῾Ιερόν Ναόν τῶν Τριῶν ῾Ιεραρχῶν. Τήν Δευτέραν 30 τοῦ μηνός εἰς τόν ῾Ιερόν Καθεδρικόν Ναόν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ὅπου καί ἐτέλεσε τό, ἐπί τῇ ἑορτῇ τῶν Τριῶν ῾Ιεραρχῶν, ἐτήσιον μνημόσυνον τῶν καθηγητῶν καί εὐεργετῶν τοῦ ᾿Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, παρουσίᾳ τῶν ᾿Αρχῶν.

Φεβρουάριος

Τήν Τετάρτην 1 τοῦ μηνός εἰς τόν πανηγυρίζοντα ῾Ιερόν Ναόν ῾Υπαπαντῆς τοῦ Κυρίου. Τήν Κυριακήν 6 τοῦ μηνός εἰς τόν ῾Ιερόν Ναόν τοῦ Πολιούχου ῾Αγίου Δημητρίου. Τήν Κυριακήν 12 τοῦ μηνός

εἰς τόν Ἱερόν ναόν Ἁγίων Κυρίλλου καί Μεθοδίου. Τήν Κυριακήν 19 τοῦ μηνός εἰς τόν Ἱερόν Μητροπολιτικόν Ναόν Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ. Τήν Κυριακήν 26 τοῦ μηνός εἰς τόν Ἱερόν Καθεδρικόν Ναόν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας.

Ἐθιμοτυπία

Ὁ Παναγιώτατος τήν Τετάρτην 11 Ἰανουαρίου προήδρευσε τῆς κατά μῆνα τακτικῆς ἱερατικῆς συνάξεως τοῦ κλήρου τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως. Τό Σάββατον 4 Φεβρουαρίου ἐδέχθη εἰς ἐθιμοτυπικήν ἐπίσκεψιν τόν Πρόεδρον τοῦ Τμήματος Θεολογίας Καθηγητήν Α.Π.Θ. κ. Βασίλειον Ψευτογκᾶν. Τήν Δευτέραν 6 Φεβρουαρίου ἐδέχθη εἰς ἐθιμοτυπικήν ἐπίσκεψιν τόν Λιμενάρχην Θεσ νίκης κ. Καλαϊτζήν καί τόν ὁμότιμον Καθηγητήν τοῦ Α.Π.Θ. ἐλλογιμώτατον κ. Δημήτριον Κωνσταντόπουλον. Τήν Τρίτην 7 Φεβρουαρίου ἐδέχθη τόν Δήμαρχον Θεσ νίκης κ. Κων νον Κοσμόπουλον, τόν Πρόεδρον τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου κ. Σωτήριον Καπετανόπουλον καί τούς Δημοτικούς Συμβούλους. Τήν Τετάρτην 8 Φεβρουαρίου τόν Γενικόν Διευθυντήν Ἀστυνομίας Θεσσαλονίκης Ὑποστράτηγον κ. Ἰωάννην Καρακωντῖνον, καί τόν ἐλλογιμώτατον καθηγητήν τοῦ Α.Π.Θ. κ. Ἀθανάσιον Ἀγγελόπουλον. Τήν Πέμπτην 9 Φεβρουαρίου προήδρευσε τῆς κατά μήνα τακτικῆς ἱερατικῆς συνάξεως τοῦ κλήρου τῆς Μητροπόλεως.

῾Ιερά Σύναξις εἰς τόν ῾Ιερόν Ναόν τοῦ ῾Αγίου Δημητρίου (Τετάρτη 15-2-95)

῾Ο Παναγιώτατος Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης κ.κ. Παντελεήμων Β΄ ἐκφράζων τό φρόνημα τῶν Θεσσαλονικέων, τῶν Μακεδόνων καί τῶν Πανελλήνων γενικότερον ἀνέλαβεν ἐκ νέου πρωτοβουλίαν διαμαρτυρίας διά τά ᾽Εθνικά μας θέματα καί ἐκάλεσε τόν λαόν εἰς ῾Ιεράν Σύναξιν εἰς τόν ῾Ιερόν Ναόν τοῦ Πολιούχου ῾Αγίου Δημητρίου τήν Τετάρτην 15 Φεβρουαρίου 1995 μέ τήν παρακάτω ἐγκύκλιόν του, ἡ ὁποία ἀνεγνώσθη εἰς τούς ῾Ιερούς Ναούς τάς Κυριακάς 29 ᾽Ιανουαρίου, 5 καί 12 Φεβρουαρίου 1995.

῾Ο Μητροπολίτης
Θεσσαλονίκης Παντελεήμων Β΄

Πρός
Τά ἐν Κυρίῳ Πνευματικά Αὐτοῦ Τέκνα.
Τέκνα ἡμῶν ἐν Κυρίῳ ἀγαπητά!

Καθίσταται γνωστόν εἰς ῾Υμᾶς, ὅτι τήν 15ην τοῦ μηνός Φεβρουαρίου ἐνεστῶτος ἔτους, ἡμέραν Τετάρτην καί ὥραν 5ην ἀπογευματικήν, θά λάβῃ χώραν ἐν τῷ ῾Ιερῷ προσκυνηματικῷ Ναῷ τοῦ ῾Αγίου ᾽Ενδόξου μεγαλομάρτυρος ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, Πολιούχου καί Προστάτου ἡμῶν, ΙΕΡΑ ΣΥΝΑΞΙΣ, καθ᾽ ἥν θά διαδηλώσωμεν, στεντορίᾳ τῇ φωνῇ, τήν ἐμμονήν ἡμῶν εἰς τά θρησκευτικά καί ἐθνικά ἰδανικά τῆς ἐνδόξου φυλῆς ἡμῶν.

Εἶναι καιρός πλέον οἱ ἐγγύς καί οἱ μακράν ἡμῶν νά ἐννοήσωσιν *«ὅτι ἡ ᾽Ορθόδοξος ῾Ελλάς, ποτέ δέν πεθαίνει, δέν τήν σκιάζει φοβέρα καμμιά, μόνον λίγο καιρό ξαποσταίνει καί ξανά πρός τήν δόξαν τραβᾶ»*.

῾Ο ῾Ιερός Κλῆρος καί ὁ Φιλόχριστος Λαός εὑρίσκονται ἐσαεί ἐν ἑτοιμότητι. ῾Ο Προστάτης ἡμῶν ῎Ενδοξος ῞Αγιος Δημήτριος περιδιαβάζει τά τείχη τῆς ῾Αγιοτόκου Θεσσαλονίκης καί τῆς λοιπῆς ῾Ελληνι-

κωτάτης ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ, καί εἶναι ἕτοιμος νά καταισχύνη τούς οἱουσδήποτε ἐχθρούς τῆς περιοχῆς ταύτης.

Στῶμεν καλῶς, στῶμεν μετά «φόβου Θεοῦ». Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός!

Διάπυρος πρός Θεόν Εὐχέτης
Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ
† Ο ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΩΝ ὁ Β΄

Ἡ ἀνταπόκρισις τοῦ λαοῦ ὑπῆρξεν ἀθρόα, ἐνθουσιώδης καί ἐντυπωσιακή. Παρέστησαν ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Μιλήτου κ.κ. Ἀπόστολος, ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Βερροίας καί Ναούσης κ.κ. Παντελεήμων, ὁ Ὑπουργός Μακεδονίας-Θράκης κ. Κων. Τριαρίδης, ὁ Νομάρχης Θεσσαλονίκης κ. Κων. Παπαδόπουλος, βουλευταί ἀπό ὁλόκληρον τήν Μακεδονίαν, ὁ Δήμαρχος Θεσσαλονίκης κ. Κων. Κοσμόπουλος, ἐπί κεφαλῆς τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου, ὁ Πρύτανης κ. Ἀντ. Μάντης ἐπικεφαλῆς τοῦ Διδακτικοῦ Προσωπικοῦ τοῦ Α.Π.Θ., ἐκπρόσωποι τῶν λοιπῶν Ἀρχῶν, τῶν παραγωγικῶν τάξεων καί σωματείων.

GREGORIOS O PALAMAS

Vogatsikou 7, GR-546 22 (ou C.P. 10335, GR-541 10) Thessalonique-Grèce

REVUE BIMESTRIELLE THEOLOGIQUE ET ECCLESIASTIQUE
EDITEE A PARTIR DE 1917 PAR LA METROPOLE DE THESSALONIQUE

DIRECTION

SA SAINTETE LE METROPOLITE DE THESSALONIQUE
mgr. PANTELEIMON

REDACTION

Archiprêtre DIMITRIOS VAKAROS, Docteur en Théologie

SUPERVISION

CHRISTOFOROS KONTACIS, Docteur en Théologie

CONDITIONS D´ ABONNEMENT

GRECE: 4.000 dr. ETRANGER: 50 dollars US
PRIX DES TOMES D´ ANNEES PRECEDENTES: 5.000 dr.

ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ

1. Ὁ *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς* εἶναι ἐπιστημονικὸν περιοδικόν, ἐκδιδόμενον ἀνὰ δίμηνον ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης.

2. Ἐν αὐτῷ δημοσιεύονται πρωτότυποι ἐπιστημονικαὶ μελέται καὶ βιβλιοκρισίαι ἀναφερόμεναι εἰς τὴν Θεολογίαν ἢ εἰς τὰς συγγενεῖς πρὸς αὐτὴν ἐπιστήμας. Αἱ πρὸς δημοσίευσιν μελέται δέον νὰ εἶναι αὐτοτελεῖς καὶ ἄρτιαι, γεγραμμέναι εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἢ εἰς μίαν τῶν Εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν, κατὰ τρόπον ἐπιστημονικόν, ἄνευ προσωπικῆς ἐπιθέσεως ἢ ἀντεγκλήσεως καὶ εἰς τὴν ὁριστικήν των μορφήν.

3. Τὰ ἀποστελλόμενα κείμενα δέον νὰ εἶναι εὐανάγνωστα, γεγραμμένα ἐπὶ τῆς μιᾶς μόνον ὄψεως τοῦ χάρτου καὶ νὰ μὴν ὑπερβαίνουσιν, κατὰ κανόνα, τὸ ἓν τυπογραφικὸν φῦλλον. Οὐδὲν κείμενον ἐπιστρέφεται.

4. Ἡ Συντακτικὴ Ἐπιτροπὴ ἀποφαίνεται ἐπὶ τῆς δημοσιεύσεως ἢ μὴ τῶν εἰς αὐτὴν στελλομένων κειμένων. Οὐδὲν κείμενον δημοσιεύεται ἄνευ ἐγκρίσεως καὶ οὐδεμία μεταβολὴ ἐπιτρέπεται μετὰ τὴν στοιχειοθεσίαν ἢ ἐπὶ τοῦ τυπογραφείου. Τὰ ἑκάστοτε δημοσιευόμενα ἄρθρα ἀπηχοῦν τὰς γνώμας τῶν συγγραφέων.

5. Εἰς τοὺς συνεργάτας τοῦ περιοδικοῦ παρέχονται δωρεὰν 50 ἀνάτυπα διὰ τὰς μελέτας καὶ 10 ἀνάτυπα διὰ τὰς βιβλιοκρισίας. Δι' ἐπὶ πλέον ἀνάτυπα οἱ ἐνδιαφερόμενοι δέον νὰ ἔρχωνται αὐτοπροσώπως εἰς ἀπ' εὐθείας ἐπαφὴν μετὰ τοῦ τυπογραφείου.

6. Παντὸς συγγράμματος ἢ ἐντύπου ἀποστελλομένου πρὸς τὴν Διεύθυνσιν τοῦ περιοδικοῦ γίνεται μνεία ἐν τῷ οἰκείῳ βιβλιογραφικῷ τόπῳ.

7. Ὁ *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς* ἀνταλλάσσεται πρὸς πᾶν ἐπιστημονικὸν περιοδικόν. Εἰς οὐδένα παρέχεται δωρεάν.

8. Κείμενα πρὸς δημοσίευσιν, βιβλία, ἔντυπα καὶ πᾶν ἀφορῶν εἰς τὴν Σύνταξιν, καθὼς καὶ πᾶσα ἐντολὴ πρὸς ἐγγραφήν, δεόντως συνοδευομένη ὑπὸ τοῦ ἀναλόγου ἀντιτίμου, δέον νὰ ἀπευθύνωνται μόνον εἰς τὴν ταχυδρομικὴν διεύθυνσιν τοῦ περιοδικοῦ.

ΕΚΤΥΠΩΣΙΣ: *ΜΕΛΙΣΣΑ*, 570 21 Ἀσπροβάλτα, τηλ. (0397) 23 313